

*„Mindennek
a lélek a rendje...”*

Tanulmányok a 65 éve született

RUZSONYI PÉTER

emlékére

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

„Mindennek a lélek a rendje...”

Tanulmányok a 65 éve született
Ruzsonyi Péter
emlékére

„Mindennek a lélek a rendje...”

**Tanulmányok a 65 éve született
Ruzsonyi Péter
emlékére**

Szerkesztette
Czenczer Orsolya

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2024

A kötet szerzői

Balla József	Fantoly Zsanett	Németh Zsolt
Barabás Andrea Tünde	Forgács Judit	Padányi József
Blaskó Béla	Hautzinger Zoltán	Pallo József
Bogotyán Róbert Lajos	Hegedűs Judit	Patyi András
Budai Norbert	Janza Frigyes	Polt Péter
Buzás Gábor	Kerezi Klára	Rémai Dániel
Christián László	Koltay András	Sallai János
Czenczer Orsolya	Kovács Gábor	Szabó Andrea
Czene-Polgár Viktória	Lippai Zsolt	Szendrei Ferenc
Deli Gergely	Magasvári Adrienn	Ürmösné Simon Gabriella
Éberhardt Gábor	Major Róbert	Vágó Zoltán

Kiadja a Nemzeti Közszerológáti Egyetem

Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni

Olvasószerkesztő: Kutas Éva

Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt

Korrektor: Nagy Judit

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Orgován Katalin

vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/01231_00

ISBN 978-963-653-133-1 (nyomtatott)

ISBN 978-963-653-134-8 (ePDF)

© A szerzők, 2024

Szerkesztés © Czenczer Orsolya, 2024

© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

Tartalom

Visszaemlékezések

Deli Gergely

Előszó | 11

Janza Frigyes

Tisztelgő gondolatok Ruzsonyi Péter
munkássága kapcsán | 13

Koltay András

Emlékezés Ruzsonyi Péterre | 23

Tanulmányok

Balla József – Éberhardt Gábor

A rendőrség állományának igénye
a jövőt meghatározó technológiák alkalmazásában –
egy kutatás részeredményei | 27

Barabás A. Tünde

A büntetésekről | 43

Blaskó Béla

A 18. századi büntetőjogunk
az állam (uralkodó) elleni bűncselekményekről | 51

Bogotyán Róbert – Budai Norbert – Vágó Zoltán

A rendőrség és a büntetés-végrehajtás szakmai kapcsolata,
különösen a felderítési tevékenység aspektusait vizsgálva | 63

Buzás Gábor

Alapjogok és rendészet – A személyi szabadság korlátozása | 79

Christián László – Lippai Zsolt

Magánbörtön – miért ne? | 95

Czenczer Orsolya

Fiatalkorúak és Ruzsonyi Péter –

avagy „A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalkorú
bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között” | 107

Czene-Polgár Viktória – Magasvári Adrienn – Szabó Andrea

Többarcú hivatásunk | 131

Fantoly Zsanett

Alapjogok versengése –

avagy esettanulmányok a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*)

témakörében az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb

Bíróságának vonatkozó határozataiban | 145

Forgács Judit – Pallo József

A büntetés-végrehajtási jog és modernizáció karaktere

a 21. század küszöbén | 155

Hautzinger Zoltán

Rebélió – brachium – reversalis | 165

Hegedűs Judit

A pályaszocializáció jellegzetességei

hallgatóink körében | 175

Kerecsi Klára

Mi az oka, hogy Magyarországon

a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni? | 191

Kovács Gábor

Az osztályfőnök szerepe a tisztjelöltek nevelésében | 205

Major Róbert

Egységes jogértelmezés a közlekedési balesetek megelőzése érdekében –
gondolatok az elsőbbségértés fogalmának értelmezéséhez | 217

Németh Zsolt

Bűnmegelőzési változatok | 229

Padányi József

Az „isteni szikra” megjelenése
a vezetésben | 239

Patyi András

A magyar közigazgatási bíraskodás kezdetei
és a Concha–Lánczy-vita jelentősége | 249

Polt Péter

A letartóztatás indokoltsága és tartama
az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján | 271

Rémai Dániel

Mennyire hatékony
a brit börtönderadikalizációs
modell? | 283

Sallai János

Mozgófilmek a rendészeti oktatásban –
In memoriam Ruzsonyi Péter professzor | 297

Szendrei Ferenc

A rendőrség és a büntetés-végrehajtási intézetek kapcsolata, avagy:
Mit csinál a (bűnügyi) rendőrség a bv.-ben? | 307

Ürmösné Simon Gabriella

A nyelvész szakértő és a nyelvi profilozás szerepe
a nyomozásban | 317

A kötet szerzői | 331

Visszaemlékezések

Deli Gergely

Előszó

„*Mindennek a lélek a rendje...*” – nem véletlenül viseli a jelen kötet ezt a címet. *Ordo est anima rerum*, azaz *rend a lelke mindennek* – ismert a latin mondás, amelyet Ruzsonyi Péter büntetés-végrehajtási dandártábornok, prodeán, tanszékvezető egyetemi tanár egészített ki saját életfilozófiájával: *Rend a lelke mindennek – és mindennek a lélek a rendje*. Jól érthetik ezt azok, akiknek lehetőségük volt vele együtt dolgozni, őt és munkásságát ismerni. Professzor urat a szakmai-tudományos eredményei, pedagógiája, példamutató vezetői készségei, egyúttal hivatástudata, embersége és odaadása a legnagyobbak közé emelte. Megrendülve, szomorú szívvel búcsúztunk 2022 nyarán Professzor úrtól, akinek szellemiségét és az általa képviselt értékeket kötelességünk őrizni. A jelen kötet ennek jegyében tiszteleg Professzor úr emléke előtt születésének 65. évfordulója alkalmából.

A közszolgálati képzés első számú hazai felsőoktatási intézményének, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemnek, illetve a Rendészettudományi Karnak már a létrehozásában is jelentős szerepe volt Ruzsonyi professzor úrnak. Munkájával kiemelkedő eredményeket ért el a rendészeti képzés megújításában, illetve a büntetés-végrehajtás területén: 23 évig vezette a Büntetés-végrehajtási Tanszéket, és kétszer is vezette a Rendészettudományi Kart dékánként (2012–2015 és 2018–2021 között).

Emberi nagyságát is mutatja, hogy haláláig gondosan végezte tanszékvezetői feladatait és oktatási-tudományos tevékenységét. Mindez nemcsak kötelezettség volt számára, hanem szívügye is. Píldamutató tudományos tevékenysége mellett ugyanakkor követésre méltó pedagógus is volt. A Szombathelyi Tanárképző Főiskolán 1983-ban tanári diplomát szerzett népművelés-testnevelés szakon, majd nevelőként a Budapesti Fegyház és Börtönben helyezkedett el. Doktori fokozatát az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában szerezte meg 1999-ben summa cum laude minősítéssel.

Ez nemcsak Professzor úr életének és tudományos pályájának volt fontos mérföldköve: ő volt az első büntetés-végrehajtási tiszt, aki doktori fokozatot szerzett. Példás eredményeinek köszönhetően 2009-ben a köztársasági elnök egyetemi tanárrá, majd 2012-ben büntetés-végrehajtási dandártábornokká nevezte ki.

Az NKE Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszéke sikeres szakmai-tudományos műhely és kiváló képzőhely, ahonnan az elmúlt évtizedekben elhivatott, felkészült, magasan képzett tisztek kerültek ki, akik jelenleg is a magyar büntetés-végrehajtás vezetői, szakemberei, tisztjei. Emellett szellemi műhelyként töretlenül támogatja a szakma tudományos művelésében munkatársait. Ahogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem vallja, hivatását „csak a minőség iránti elkötelezettsége és az egyetemi közösség tagjainak személyes példamutatása révén töltheti be”. A tanszék, a kar, az egyetem sikerei a kollégák elhivatott munkáját dicsérik, ugyanakkor mindez nem lehetséges olyan elkötelezett, hiteles, emberséges és mindenekelőtt példamutató vezető nélkül, mint amilyen Ruzsonyi professzor úr is volt. Neve, alakja, munkássága és hitvallása meghatározó volt a Büntetés-végrehajtási Tanszék, a Rendészettudományi Kar és annak jogelődje, a Rendőrtiszti Főiskola, valamint a Nemzeti Közzolgálati Egyetem életében.

Elévülhetetlen szakmai sikerei és eredményei, illetve mindig derűs és aktív személyisége örökre emlékezetünkben él. A Ludovika Egyetemi Kiadó által gondozott jelen kötetben közel harminc tudományos-szakmai tanulmány és több megemlékező szöveg tiszteleg egy megbecsült és köztiszteltben álló vezető, oktató, kutató kimagaslóan értékes munkássága és élete előtt. Köszönöm a tanulmányok szerzőinek és a kötet szerkesztésében, kiadásában részt vevőknek, hogy ily méltó módon őrizzük Ruzsonyi Péter büntetés-végrehajtási dandártábornok, prodékán, tanszékvezető egyetemi tanár emlékét: szellemi munkával és érzéssel egyaránt. Hiszen *rend a lelke mindennek – és mindennek a lélek a rendje*.

Janza Frigyes

Tisztelgő gondolatok Ruzsonyi Péter munkássága kapcsán

A Szent Adorján-i eszme- és erkölchagyaték szellemében köszöntöm az olvasót. Ruzsonyi Péter itt van velünk, hétköznapijaink szerves része ma is.

Az 53 éves belügyi elkötelezettségem alatt szinte mindvégig az oktatás és a tudomány területén szolgáltam. Így kézenfekvő, hogy a kapcsolatos tapasztalataim is ezekhez a Ruzsonyi Péter Tanár Úr által is kimagasló szinten gyakorolt területekhez kötődnek legerősebben.

Első találkozásom a büntetés-végrehajtással, e sajátos rendvédelmi területtel személyes és nem hivatali jellegű volt. Az 1970-es évek elején egy sporttábor jellegű összevonáson egy büntetés-végrehajtási százados lett a szobatársam. Tőle hallottam először a szakmai munka nehézségeiről és szépségeiről. A százados nehezen oldódott, kimért volt, de figyelmes, minden megnyilatkozásából ki lehetett érezni a szakmája szeretetét. Nehezen azonosultam akkurátus, rendszerető karakterével. Bennem is élt a civilekben általánosan elterjedt lappangó tartózkodás minden börtönrel és börtönőrrel szemben. A különböző művészeti ágak, de különösen az epikus irodalom a börtönök világát szinte azonos módon, és nem a legpozitívabb jelzőkkel ékesítetten írja le. Az öröket amolyan kényszerpályás alkalmazottaknak tekinti, akik ráadásul lassan-lassan hozzá-
idomulnak a börtön ingerszegény környezetéhez, nemritkán azonosulnak egyes elítéltek felfogásával, és bizony nem is olyan ritkán korrumpálódnak, de legalábbis rokonszenveznek egyes – talán általuk is szükségtelenül nagy büntetéssel sújtott – fogvatartottakkal. Az irodalomban gyakran találkozhatunk olyan börtönőrök leírásával, akiket a zárt körülmények sokszor a kegyetlenségig durvává tettek. Ezeket a sztereotípiákat a százados nyugodt, szinte pedagógikus magyarázatai nagyon gyorsan feloldották bennem. Talán ő sem tudja, hogy az együttlakásunkat követően részletesebben is utánaolvastam

a büntetés társadalmi, emberi okainak. Felkeltette az érdeklődésemet a büntetés szükségességének filozófiája, etikája, pedagógiája. Megismertedtem más büntetés-végrehajtási kollégákkal is, és meglepetéssel észleltem, hogy bár különböző mélységben, de valamennyien nagyon jól képzettek, okosak, sokat olvasottak. Jogi felkészültségük magas szintű volt, de maradandó benyomást mégis a humán karakterük tett rám. Szinte kivétel nélkül irodalomszerető, zenekedvelő emberek voltak.

Pályafutásom egy későbbi szakaszában, mint a BM Oktatási Főosztály, majd Főigazgatóság vezetője, részleteiben is megismertedtem a kiképzés tananyagaival, szemléletével, fortélyaival. Imponáló volt a szervezet országos vezetőinek és a kiképzés-oktatás szakembereinek szaktudása, interdiszciplináris problémamegközelítése, a megoldás keresésének nyugodt, tárgyilagos és őszinte légköre. Akkor munkaköri kötelességemnek tekintettem a teljes büntetés-végrehajtási szakanyag és jogi háttér alapos tanulmányozását. Erre az alaposabb figyelemre készítetett a külföldi és a hazai szakirodalomban szinte lüktetésszerűen fel-fellobbanó vita a bűn és a büntetés természetéről, a bűn szankcióiról, a büntetés-végrehajtás privilegizált, időszerű feladatairól. Megfogott az az új ismeret (Hetényi Zsuzsa), hogy Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényének eredeti címe *Büntett és büntetés* volt. A magyar címben csak az „és” kötőszó felel meg az eredetinek. Gyönyörű ív: büntett – büntetés – bűnhődés. Csak cifrázza a fordítási nehézséget, hogy a *büntett* szóra magyarosított *presztuplennyje* kifejezés inkább áthágást, *kihágást* jelent, mintsem büntettet.

Még később – 2004-ben, amikor megalakult a Magyar Rendészettudományi Társaság – különböző elképzelések konkuráltak egymással a rendészettudomány terrénumának, érdeklődési területének meghatározását illetően. Egyes vélemények szerint a Társaságnak le kell képeznie a teljes rendvédelmi, rendészeti területet. Más vélemények szerint minden területre ki kell terjeszteni a Társaság érdekkörét, amely a közrend és a közbiztonság fenntartásában közvetlen és közvetett szerepet játszik. Mindezen kiterjesztő értelmezések mellett azonban az a kérdés, hogy a büntetés-végrehajtási tudományos terület kerüljön-e a Társaság szervezetébe, egyöntetű elutasításra talált. Az a tekintély ugyanis, amelyet a büntetés-végrehajtással foglalkozó tudományos háttér-szervezetek kivívtak maguknak, egyértelművé tette a döntést, maradjanak meg a szervezet tudományos intézményei saját hatáskörben, ne jöjjön létre a Társaságunkon belül a már eredményesen működő szerveződésekkel konkuráló Büntetés-végrehajtási Tagozat. Ez a döntés helyesnek bizonyult. Tisztelettel fejet hajtunk a Magyar Börtönügyi Társaság, az MTA szakbizottsága,

az OKRI és a Kriminológiai Társaság tevékenysége előtt. Kialakult egy nagyon jó minőségűnek tekinthető kapcsolat a rendészettudomány és a börtönügyi tudományok között, amelyet a kölcsönös tisztelet és a részben egymást fedő érdekszféra együttműködő kezelése jellemez. A büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszere alapvetően a büntetőtudományokhoz kapcsolódik – ezért is vándorolt sokáig a tárcák között –, de vannak olyan sajátos feladatai, amelyek csak a rendészet eszközeivel kezelhetők. Ez a „vegyes” funkcióhalmaz megteremti a közös tudományos érdeklődés elvi alapjait.

Egyik előjáróm egy büntetés-végrehajtással kapcsolatos szabad eszmecsere során felhívta a figyelmet a büntetés-végrehajtási képzés rendkívüli fontosságára, és ezen belül a rendészeti érzékenység felkeltésének kiemelt jelentőségére, különösen a büntetés-végrehajtási kollégák felderítést segítő szerepére. A büntetés-végrehajtási oktatás jól ismeri és magas színvonalon kiszolgálni képes a vele szemben támasztott igényeket. A rendészeti szakképzés megújításának hosszú, évekig tartó folyamatában a büntetés-végrehajtási oktatási szakemberek innovatív javaslataikkal, jól szervezett képzési rendszerükkel bizonyították felkészültségüket. Ez a hozzáértés és hozzáállás jelentős mértékben segítette a harmonikus és magas színvonalú kapcsolatunkat. A másik, rendészeti jellegű, szoros együttműködésre utalt terület a szabálysértésekkel szembeni közös felelősségünk és közös cselekvésünk.

Az együttműködésnek azonban túl kell mutatnia a szervezetek meghatározott feladatrendszerén, mert a tudomány számára csak másodlagosak a szervezetek, elsődleges mindig a közösségi szükségletet megjelenítő funkciók és jelenségek vizsgálata. A büntetés-végrehajtás céljából létrehozott szervezet(ek) elsődleges feladata a büntetések végrehajtásában való részvétel vagy maga a büntetés végrehajtása. A tudomány természetesen vizsgálhatja azt a kérdést, hogy az állam által létrehozott, alkalmasnak vélt szervezetek képesek-e a számukra meghatározott feladatok maradéktalan végrehajtására, de a tudományos érdeklődés elsődleges terepe mégis annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a megfelelően potens szervezetek létrehozásával az állam adekvát választ ad-e a társadalmi szükségletekre. E kérdés megválaszolásához azonban át kell mennünk más tudományterületekre is. Meg kell értenünk a bűnmibenlétét, a büntetés funkcióit, a közösségi elvárások etikáját. Ezekre a kérdésekre önmagában sem a rendészettudomány, sem a büntetés-végrehajtási tudomány nem képes autentikus válaszokat adni, de arra képes, hogy a más társadalomtudományok által támogatott, uralkodó jogi és társadalmi normák végrehajtása vagy végrehajtatása során felszínre bukkanó rendellenességekre

reagáljon, illetve folyamatosan jelezze a kialakított büntető gyakorlat beválását, hiányosságait, hátrányait, ritkább esetben a kontraproduktivitását.

Évezredek óta kérdés, hogy mi a büntetés lényege, miért kell büntetni? Abban minden gondolkodó egyetértett, hogy a büntetés szükséges, társadalmi igény van iránta. (Az újkori etológia feltárta, hogy a csoportban élő állatok között is van közösségi büntetés: például a „kivert” farkas büntetése, hogy csak távolról követheti a csoportot, közös vadászatokon nem vehet részt, és nem párosodhat a csoport tagjaival.) Könyvtárnyi irodalma van az emberi büntetés kérdésének, de a válaszokat a büntetés végrehajtására kijelölt szervezet minden államban „készen” kapja az államalkotó közösségtől, annak megtestesítőjétől, a törvényhozó hatalmi ágtól. Ha mégis elgondolkodunk – akár laikus állampolgárként – a büntetés céljairól, akkor a klasszikus hármas felosztásra mindenki rátalálhat, és valóban minden, e témával foglalkozó tudós és gyakorlati szakember munkáiban fellelhetők ezek a funkciók. A megtorlás, az elrettentés és a megjavítás (megbánás és a közösségbe való visszavezetés) maradéktalanul megjelenik minden értekezésben. A kérdések nagy részére a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog megadja a választ, de a végrehajtó szakemberek jól tudják, hogy az egyes célok csak spekulatív célok, és a gyakorlatban mind a módszerek, mind a lehetőségek és egyéb körülmények függvényében ezek a célok konkurálnak egymással. Konkrét térben és időben, az egyes végrehajtási folyamatok során a hármas cél együttesen csak ritkán érvényesíthető. Mindhárom cél önmagában is eltérő fizikai környezetet, eltérő módszereket és eljárásokat, eltérő human és gazdasági követelményeket támaszt. Nem véletlen, hogy szerte a világon kísérleteznek az államok alternatív büntetési eljárások bevezetésével, a nevelési célokat is érvényre juttatni képes büntetés-végrehajtási környezet kialakításával. Se szeri, se száma a bevált (ám drága) vagy a kudarccal végződő próbálkozásoknak. Végző soron a társadalmi értékítéletnek kell döntenie arról, hogy milyen körülményeket és feltételeket biztosítunk a fogvatartottak számára.

Vannak, akik az emberi jogok kiteljesedése miatti megtorló funkció gyengülésétől tartanak, mások a bűnhődési folyamathoz szükséges szigorúbb feltételeket hiányolják, de találunk olyan véleményeket is, amelyek a kötelező fogvatartotti munkavégzés (önfenntartás – közösségi költségek csökkentése) mellett érvelnek. Nyilvánvaló, hogy ezek nem egymást kizáró lehetőségek. Kérdés csak az, hogy ennek költségeit az adófizetők hajlandóak-e kifizetni, illetve születik-e olyan büntetés-végrehajtási környezet, amely képes a három cél együttes elérésére. A magyar börtönügy már eddig is bizonyította

az alkalmasságát, megszerezve a megfelelő tudást, a mostoha feltételek ellenére is. Az azonban nem a büntetés-végrehajtási szervezeten múlik, hogy a büntető hatalom megteremti-e a megfelelő feltételeket a büntetés végrehajtásához. A végrehajtás kapacitása, illetve annak elégtelensége illuzórikussá teheti a végrehajtás eredményességét. A százezer lakosra jutó fogvatartotti létszám tekintetében hazánk a középmezőny gyengébbik felében helyezkedik el. A fogvatartotti ráta utalhat az adott ország polgári mentalitására, erkölcsi állapotára, büntetőpolitikájára, és még sok minden más tényezőre, de a férőhely-kihasználtság (telítettség, zsúfoltság) már a társadalmi figyelem állapotát is jelzi. Magyarország jelenleg Európában a rossz mutatóval rendelkező országok csoportjába tartozik. A telítettség automatikusan erodálja a fogvatartottakat megillető normákat. A kérdés egyszerű. Megengedhetjük-e magunknak, hogy a büntetőpolitikánk azért enyhüljön, mert nincs elegendő helye a fogvatartottaknak? Az elmúlt 10 évben a bűncselekmények száma hazánkban a felére csökkent. Ez kevesebb vádat és kevesebb ítéletet is jelent. Ez a tendencia azonban csak késleltetetten jelenik meg a fogvatartotti szám csökkenésében. A tervezett új intézmények enyhíteni fognak ezen a senki által nem egykedvűen kezelt helyzeten, és megnyithatják az utat a büntetés hármas céljának együttes teljesítése előtt. Egyes európai uniós országokban a fogvatartotti férőhelyek szabad kapacitást mutatnak. Az intézményrendszerük készen áll arra, hogy a bármilyen ok miatt megváltozó körülmények között is ki tudják szolgálni a közösség megnövekedett büntető igényeit (van ország, ahol a kapacitás 35%-a szabad).

Jelentős állomás volt az életünkben a 2010. év, amikor döntés született a Nemzeti Közszerológiai Egyetem létrehozásáról. Alig kezdte meg működését az Egyetem 2012 elején, amikor az átalakulást tisztességesen levezénylő dékán visszavonult. Dönteni kellett az új dékán jelöléséről, és az akkori fenntartók Ruzsonyi Péter mellett tették le a voksukat, részben személyes alkalmassága, tudása, részben kiváló emberi tulajdonságai és multidiszciplináris pedagógiai felkészültsége okán. És valóban, a tudományos gondolkodásra való felkészítés kitűnő terepe lett a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kara. A tiszti utánpótlás hagyományosan itt kapja meg szaktudásának nagy részét. A képzésben az elmúlt évtizedekben a büntetés-végrehajtás jól képzett vezetői kimagasló szerepet vállaltak. Személyes példamutatásukkal nemcsak az ismeretek oktatásában, hanem a nevelésben is meghatározó volt a szerepük. Figyelemre méltó szakdolgozatok születtek nemritkán saját kutatások alapján. E kutatások a büntetés-végrehajtási szervezetben azonban csak eléggé

körülhatároltak lehetnek, részben a szervezet „ellenállása” miatt, részben az adatgyűjtés és adatkezelés jogi nehézségei miatt. Az sem tagadható, hogy miként más szervezet sem kedveli, ha működését kritizálják, a büntetés-végrehajtási szervezet sem örül annak, hogy a naponta megélt nehézségeit rendszerbe foglalva, kritikaként kapja vissza. Miként társaságban sem beszélünk intimebb szervi működéseinkről, mert ez nem „illik”, úgy a rendvédelmi szervezetek sem „fecsegnek” működési zavarairól a nagyobb nyilvánosság előtt. Önmagukat jól értesültnek feltüntető, főként újságírók tollából nemritkán olvashatunk a büntetés-végrehajtás működési zavarairól. Értesülhetünk tiltott szerek és eszközök fogvatartotti használatáról, fogvatartotti összezőrdülésekről, nemi aberrációkról és még sok minden másról. Mivel e káros jelenségekkel szemben permanens harcot kell folytatnunk, nem szerencsés az a nyilvánosságra hozott kutatás, amely közli e jelenségek mértékét, módszereit stb. Közös érdekünk, hogy ezen a keskeny pallón biztonsággal közlekedjünk. A valóság feltárása és bemutatása közös szervezeti és tudományos érdekünk, ezért a kutatásoknak szabadabb lehetőségeket kell biztosítanunk, vagy ha ez nem lehetséges, vagy nemkívánatos, akkor a dolgozatokat minősített anyagként kell kezelni. Bátorítanunk kell a tisztjelölt hallgatóinkat szakszerű kutatások végzésére, a büntetés-végrehajtási szervezetet pedig a támogató szerep felvállalására. Nagyszerű gyakorlat alakult ki a Kar és a szervezet között: a kutatási és szakdolgozati témajegyzéket az országos parancsnokkal egyeztetve állítják össze a Büntetés-végrehajtási Tanszék oktatói. Személyes, vizsgáztatói élményem volt egy olyan szakdolgozat prezentációjának bírálata és minősítése, amely egy eléggé ki nem munkált nyomozati terület problémáival foglalkozott, nevezetesen a büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett bűncselekmények nyomozásának specialitásaival. Ha csak arra gondolunk, hogy a fogvatartotti körben elkövetett cselekmények tanúi is szinte kizárólagosan fogvatartottak lehetnek, máris érthetővé válnak a bizonyítás nehézségei.

Ha a 20. század a technika százada volt, a 21. század minden bizonnyal az informatikáé, a biotechnológiáé, a mesterséges intelligenciáé lesz. Már a századunk első két évtizede is új típusú bűnelkövetési formákat szült. Miközben az európai társadalmak több mint két évezredes célja az erőszakos bűnözés visszaszorítása, az önbíráskodás és az egyéni megtorlás megszüntetése és közösségiesítése, az egyre szervezettebb és szabályozottabb, ugyanakkor egyre nyitottabb társadalmak újabb és újabb devianciákat deklarálnak és szankcionálnak. Kifinomult, korábban sosem látott elkövetési módszerekkel találkozunk. Egyre több a tiltás, de egyre nehezebb a bizonyítás. A világhálón mindenki

által elérhetőek és megtanulhatóak az új elkövetési módok, a továbbképzések helyszíneivé válnak a büntetés-végrehajtási intézetek is. A nagy kihívás: az új típusú bűnökre új büntetésekkel (is) kell reagálnunk. A reakció gyors legyen, hogy találkozzon a szabad információáramlás által sokszor felkorbácsolt közhangulattal. A büntetések generálprevenációs jellege nem a büntetés mértéke, hanem a gyorsasága által érvényesül igazán hatásosan. Természetesen ezekre a kérdésekre nem a büntetés-végrehajtásnak kell a választ megadnia, de az általa megélt tapasztalatok tudják a leghatékonyabb irányba terelni a jogalkotót. A szankcióknak egyre inkább egyénre és az elkövetés jellegére szabottnak kell lenniük. Az egyes deliktumokra kiszabott büntetések hatása a megbánás, bűnhődés és a visszailleszkedés mértékére és eredményére mind-mind alapos kutatást, felmérést generál. Az alkalmazott szankciók hatásosságának vizsgálata persze csak nyugodt, nem túlterhelt végrehajtási környezetben eredményez mérhető és nagy pontossággal értelmezhető adatokat. A büntetés-végrehajtási szervezet rendelkezik a felmérésekhez szükséges tudással, tapasztalattal és szilárd tudományos alapokkal. Ugyanakkor megfontolandó az is, hogy az állam milyen válaszokat tud adni az új típusú szankciók realizálása érdekében. Az nyilvánvaló ugyanis, hogy bármennyire is felkészített az állomány, ugyanaz az ember nem képes egyidejűleg, hitelesen és hatékonyan érvényesíteni a büntetés hármas követelményét. A büntetés-végrehajtási szervezet jövőbeli szervezési megoldásai figyelemmel kell hogy legyenek a hármas funkció szerinti szervezeti tagolódásra. A folyamatos informatikai fejlesztések jelentős mértékben képesek oldani a hármas funkció közötti feszültségeket. Úgy tűnik, ez a jövő útja. Ezek a fejlesztések, a túlzásfoltosság megszüntetése mellett, újfajta tudásszelekciót és humán felkészítést igényelnek. Az eltérő célokat csak eltérő fizikai környezetben, erre felkészített, eltérő szervezeti egységben tevékenykedő munkatársakkal lehet elérni. A társadalomnak meg kell fizetnie ezt az árat annak érdekében, hogy az elítéltek emberi méltóságát nem sértő fogva tartás és reszocializációs folyamat valóban eredményes legyen.

Napjaink egyik legnagyobb gondja, egyúttal öröme is, hogy a versenyszféra elszívja az állami szférából a képzett munkaerőt. Az állami szféra megtartó ereje szerte a világban gyengül, ez nem hazai jelenség. Az a relatív jólét, amelybe az elmúlt évtizedek vívmányai repítettek minket, olyan szolgáltató hálózat kiépítéséhez vezetett, amelynek működtetése és kiszolgálása több munkaerőt igényel, mint az állami szféra és az effektív termelőtevékenység együttvéve. Az államok GDP-jének nagyobb részét már a szolgáltató szektor adja. Az így kialakult bérversenyben az állam nem maradhat le, különösen nem a közrend

és közbiztonság fenntartásáért felelős törvényvégrehajtó szektor tekintetében. E szektoron belül is kiemelt jelentősége van a büntetés-végrehajtási állomány stabilitásának. A mindennapos pszichés terhelés, a relatív monotonia, a pedagógiai tevékenység látszólagos eredménytelensége miatti kedvetlenség, a rendkívüli események miatti aggodalom erősen igénybe veszi az állományt. A félelmi agresszió, az elfojtott indulatok és a fogvatartotti lelki ellenszegülés kavarta pszichés szmogban gyorsan elfáradnak a munkatársaink. Ha nem érzik a társadalom – az átlagnál is magasabb megbecsülésben kifejeződő – támogatását, akkor vagy pályaelhagyók lesznek, vagy kisebb számban mindenfajta kompromisszumra kész kényszermaradók.

* * *

Tisztelt Olvasók!

Talán furcsállhatják, hogy egy kiváló tábournokra, egyetemi tanárra történő emlékezés keretében nem Ruzsonyi Péterről, hanem az ősi hivatás eredményeiről, történelmi kiforrottságáról és helytállásáról értekezek. Ezt ne udvariatlanságnak, hanem a tiszteletem megnyilvánulásának tekintsek. Meggyőződésem ugyanis, hogy Péter számára is ezek voltak az igazi kérdések. Idézhettem volna számtalan filozófust, író, költőt, zenészt. Görög, latin, arab vagy keresztény gondolkodót, Szent Jeromostól Szent Tamáson át Szent Ágostonig, vagy a reneszánsz, majd a felvilágosodás gondolkodóit, a polgári társadalom filozófus előfutárait, majd kifejlesztőit, Hobbestól kezdve Chestertonig, vagy a magyar államférfiakat és gondolkodókat Szent Istvántól kezdve Hamvasig vagy Molnárig. Idézhettem volna közelmúltunk és napjaink nagy szakembereitől, tudósaitól, Tari Ferencről, Csóti Andrástól, Lőrincz Józseftől, Mezey Barnától, Vökó Györgytől, vagy a fiatalabbak közül Pallo Józseftől. És még sorolhatnám hosszan a dicséretes neveket. Nem ezt tettem, hanem szabadon fogalmaztam meg a gondolataimat, azokat, amelyek mindig felbukkannak, ha Ruzsonyi Péterre és a büntetés-végrehajtásra gondolok. Összeszámoltam, ha ezt a köszöntőnek szánt néhány gondolatot publikációnak szánnám, akkor 41 hivatkozást kellene feltüntetnem. Ettől megkíméltem magamat és tisztelt kollégáimat is. Jobban esett szívből írnom, mint tudományos precizitással.

Kiemelkedő alkalom Péterre emlékezve elmesélni egy közel tízéves történetet.

Egy kitüntetett építész keresett meg dékán úr társaságában, támogatást kérve egy elképzeléshez. Az idea az volt, hogy közösségi nevelési és prevenciós célból

hozzunk létre egy olyan, a büntető igazságszolgáltatás teljes folyamatát bemutató oktatási-kiállítási tömböt, ahol nemcsak a bűnök és büntetések múltját, irodalmát, zenéjét, képzőművészetét, hanem eszközeit és tereit is bemutatnánk az ókortól napjainkig. Bemutatnánk rendészeti, rendvédelmi, nyomozati és büntetés-végrehajtási funkciókat, eszközöket, fegyvereket. Láthatnánk festményeket, hallgathatnánk zenét a nagy klasszikusoktól, egészen Elvis Presley Jailhouse Rockjáig, olvashatnánk verseket, börtönnapló-kivonatokat, interaktív táblákat. Egy teret tárgyalóteremmé lehet berendezni, hogy ott foglalkozásokat, per-bemutatókat, drámafoglalkozásokat lehessen tartani. Bemutatnánk a cellákat, vallatóeszközöket, a bűnügyi helyszínelést, a felderítés folyamatát, a kábítószer-fogyasztás következményeit stb. Bünnmegelőzési célból az alap- és középfokú oktatási intézmények tanulói számára a látogatást ajánlottá lehet tenni.

Az ötlet ugyan kiváló volt (ma is az), de az akkori kondíciók még a tervezést sem tették lehetővé. Továbbítom ezúton Péter nevében is az ötletet minden szervezetnek, érdeklődőnek. Keressék a megvalósítás lehetőségét, hogy egy, a kontinensünkön is egyedülálló, multifunkcionális kulturális-oktatási-szabadidős tér jöhessen létre, benne egy Ruzsonyi Péterről elnevezett oktatótérrel.

Koltay András

Emlékezés Ruzsonyi Péterre

Pétert 2018 nyarán ismertem meg, rektori szerepvállalásomra készülődve a Nemzeti Közszerológati Egyetemen. Szerencsém volt: a vezetőársak leg-többszével nemcsak hogy könnyen ment a közös munka, hanem sokszor még kifejezetten élvezetes is volt. Péterrel különösen így volt ez: a szakmai kérdések kezelését teljes egészében rá lehetett bízni, a közös egyetemi ügyekben pedig mindig készségesen működött együtt, kellő alázattal és odaadással, soha nem tekintve magától értetődőnek az Egyetem sok szempontból kivételes helyzetét, minden esetben kifejezve háláját azon döntésekért, amelyek a rábízott kart és munkatársait igyekeztek még jobb helyzetbe hozni.

Nyitott ember volt, személyisége világosan kirajzolódott mindenki előtt, akinek módjában állt több időt tölteni vele. Tiszta, becsületes, elhivatott ember, pontosan működő erkölcsi iránytűvel és mélyről fakadó igazságérzettel. Persze az életünk – és különösen a belügyi szervek élete és munkája – soha nem egyszerű és nehézségektől mentes. Ő azonban minden nehézség ellenére szívből szerette munkáját, a pályát, és nagyon megbecsülte a számára kirótt feladatokat. Nem kereste a magas pozíciót, örömmel engedett másokat maga elé. Második dékáni megbízatását is csak vonakodva fogadta el, készséggel maradt volna „csak” könyveinél és a tanteremben. Miközben vezetői feladatait lelkiismeretesen látta el, dékáni beosztásban, tábornoki rendfokozatig emelkedve, valahogy mégis tudott kívülálló is maradni, igazi pedagógusként élni a szigorú, fegyelmezett, az árnyalatoknak nem minden esetben teret engedő rendszeti világban. Ez a sajátos kívülállóság hasznára vált munkájában, ahogy mindannyiunknak jól jönne néha, ha hátrább tudnánk lépni olykor, és eltérő perspektívából szemlélnénk saját munkánkat és szervezetünket, amelyben dolgozunk. Őszintén szerette a „gyerekeket”, azaz azokat a hallgatókat, tisztjelölteket, akiknek tanítását és nevelését rábízta. Megtisztelő volt, hogy több alkalommal is mellette lépdelhettem az éves rendszeti tisztavatásokon.

Dékánsága végével beszélgethettem vele jövőbeni terveiről. Komoly kutatási elképzeléseket vázolt fel, amelyeknek támogatásáról biztosítottam. De ezek véghez vitele már nem adatott meg neki. Szívbe markoló temetési szertartásán személyes hangú emlékezések is elhangozhattak. Sok olyan apró részletre derült így fény, amelyek csak tovább növelték a jelenlévőkben a hiányérzetet: olyan jó lett volna egy társaságban maradni vele még!

Utolsó SMS-üzenetét most is a telefonomban őrzöm, talán nem illetlenség megosztani itt: „Köszönöm a szavaidat és a barátságodat. Keményen dolgozom a gyógyulásért és persze Isten segítségét is érzem. Találkozunk még!” Mint tudjuk, utolsó nagy küzdelme végül nem lett sikeres. De ahogy általában, ezúttal is igaza lett: találkozunk még, Péter! Addig is hátramaradt teendőinket igyekszünk legjobb tudásunk szerint ellátni, és nyugodt lehetsz, az újabb és újabb „gyerekekre”, a jövő rendészeti tisztjeire egykori kollégáid nagyon-nagyon fognak vigyázni.

Tanulmányok

Balla József – Éberhardt Gábor

A rendőrség állományának igénye a jövőt meghatározó technológiák alkalmazásában – egy kutatás részeredményei

*„A világ halad előre és az embereket is haladásra
kell ösztönözni. De az igazi haladás új, rejtett
dolgok felfedezését jelenti, sokkal kevésbé a már
meglevők csiszolását vagy továbbfejlesztését.”*

(Maria Montessori)

A szabadság, a biztonság és a jog térségének, a schengeni térség megteremtésének és fenntartásának elsődleges célja, hogy a részes tagállamok közös határain a személyek, a járművek és szállítmányok megállás nélkül, szabadon – ellenőrzés nélkül – közlekedhessenek.¹

A schengeni szabályok megszüntetik a belső határokon a határellenőrzést, aminek az állampolgárok szempontjából a leginkább érzékelhető része a határforgalom-ellenőrzés megszüntetése, ugyanakkor összehangolják és megerősítik a térség külső határainak őrizetét és határforgalom-ellenőrzését.

A schengeni külső határok biztonságos és hatékony igazgatásához szükséges képességek – technikai és technológiai – kialakítását a jövőben csak gondosan megtervezett, kivitelezett és működtetett kutatási és fejlesztési tevékenységgel, valamint az ipari szektor aktív bevonásával lehet biztosítani.

¹ Egyezmény a Benelux Gazdasági Unió államai, a Német Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság kormányai között a közös határaikon történő ellenőrzések fokozatos megszüntetéséről szóló, 1985. június 14-i Schengeni Megállapodás végrehajtásáról (Schengeni Végrehajtási Egyezmény). Online: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:42000A0922(02))

A Biztonsági Technológiák Nemzeti Labor² (a továbbiakban: BTNL) keretében „[a] Biztonságos Ország – Biztonságos Határ alprojekt alapkonceptió volt, hogy feltárjuk azokat a szegmenseket, amelyek biztonsága növeli egy adott ország biztonságán keresztül az ott élő egyének biztonságát is. Számtalan olyan területet térképeztünk fel a projekt előkészítése során, amely közvetlenül vagy közvetve hatással van az egyén biztonságára. A határbiztonság ok-okozati összefüggésben van az ország biztonságával is.”³

A tervszerűség ok-okozati összefüggésben van a képességnövelő hatással, amelyhez szorosan kapcsolódik a beszerzések és fejlesztések eszköz- és módszer-specifikus követelményeknek történő megfelelése. Alapvető cél, hogy a végrehajtásban dolgozók véleménye is megjelenjen a kutatási és fejlesztési irányok meghatározásánál, mivel ők lesznek a végfelhasználók. Elengedhetetlen annak felmérése, hogy a rendőri állomány esetében melyek azok az elemek, amelyek jelenleg a nemzeti és kontinentális alapú biztonság megvalósítási céljait gátolják, valamint melyek az azok eléréséhez szükséges ajánlások.

A primer kutatás felmérte, hogy az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervnél szolgáló beosztotti és vezetői állomány részéről milyen alapvető szakmai igények merülnek fel, amelyeket a megvalósítás során indokolt figyelembe venni.

A tanulmány ennek a feltáró primer kutatásnak azokat az esszenciális alapokat értékelő elemeit mutatja be, amelyek a válaszadó rendőrök által a biztonságot fejlesztő általános és a mesterséges intelligencia alkalmazhatóságával kapcsolatos ajánlásokra vonatkoznak.

A rendőri állományt érintő felméréssel és az annak eredményeként összegzett információk elemzésével, értékelésével a kutatócsoport meg kívánta foglalmazni azokat a szakmai kompetenciákat, amelyek a projekt egyes elemeinek célját adják. A kutatócsoport fel kívánta továbbá mérni, hogy az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervnél szolgáló beosztotti és vezetői állomány részéről milyen alapvető szakmai igények merülnek fel, amelyeket a megvalósítás során indokolt szem előtt tartani.

Jelen tanulmány a 26 fő kérdéscsoport válaszainak elemzése közül csak azokat mutatja be, amelyek a válaszadók szerinti jövőképfelvezetési javaslatokra, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségeire vonatkoznak a – mintaként kezelt – közlekedésrendészet területén.

² BALLA 2021.

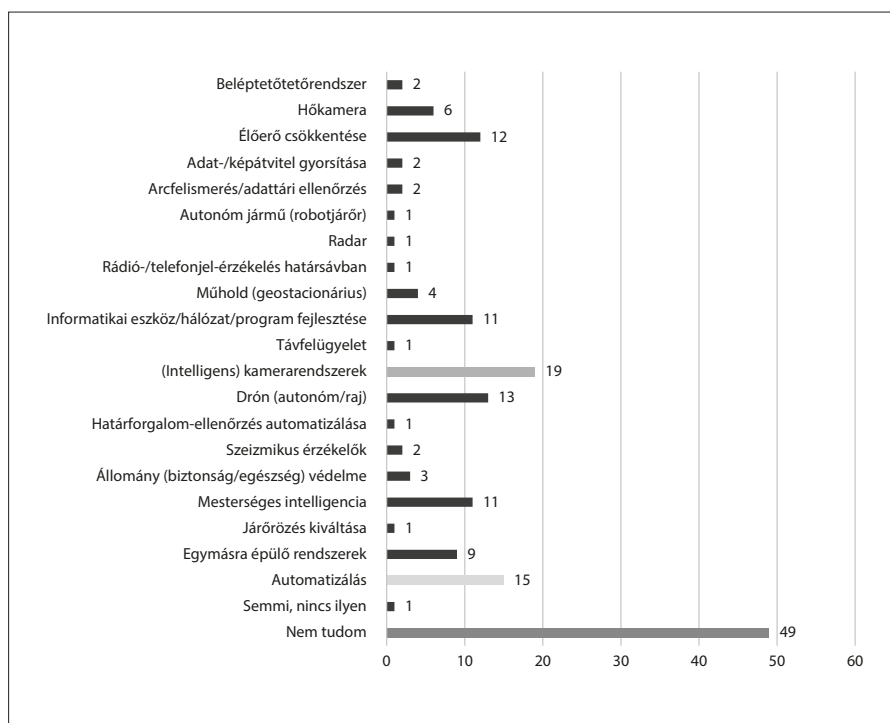
³ VÁJLOK et al. 2022.

A BTNL konzorciumi partnere volt az Országos Rendőr-főkapitányság, aminek eredményeként a kérdőíves felmérés is közösen történt. A kutatás eredményeit eddig nem közöltük.

A felkérés, hogy szerzői lehetünk a Ruzsonyi Péter büntetés-végrehajtási dandártábornok, egyetemi tanár, prodékán születésének 65. évfordulója alkalmából megjelenő *Mindennek a lélek a rendje...* posztumusz emlékkötetnek, talán a legkiválóbb alkalmat teremti a kutatási eredmények közzétételére. Ennek oka az, hogy a kérdőív kitöltésének időszaka 2021. április 20. és 2021. június 7. között volt, tehát prodékán úr megbízatásának szinte utolsó napjaiban ért véget.

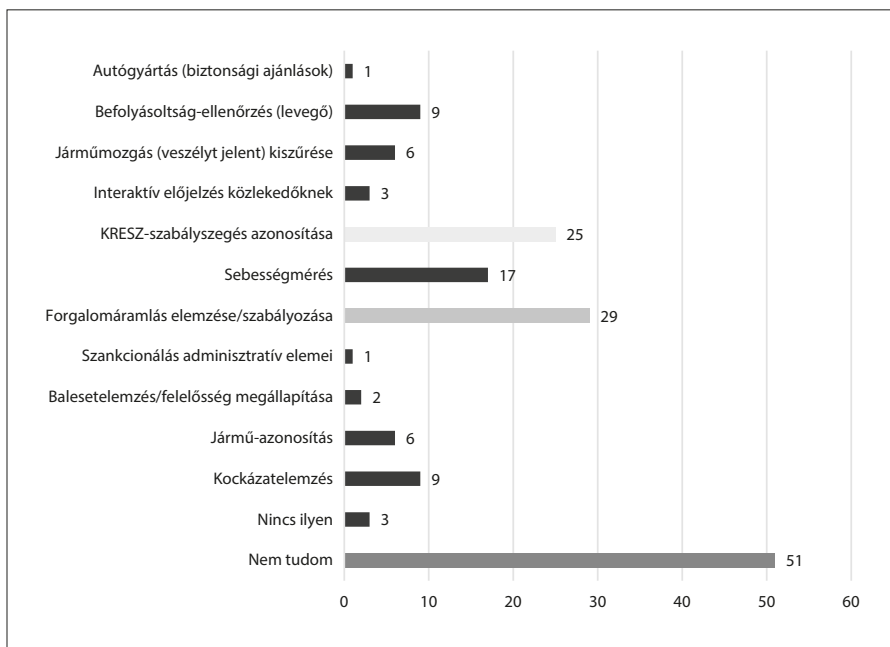
Köszönjük, hogy részesei lehetünk ennek a kötetnek.

* * *

1. ábra. A bűnügyi szolgálati ág jövőt érintő fejlesztési javaslatai

Forrás: a szerző saját szerkesztése

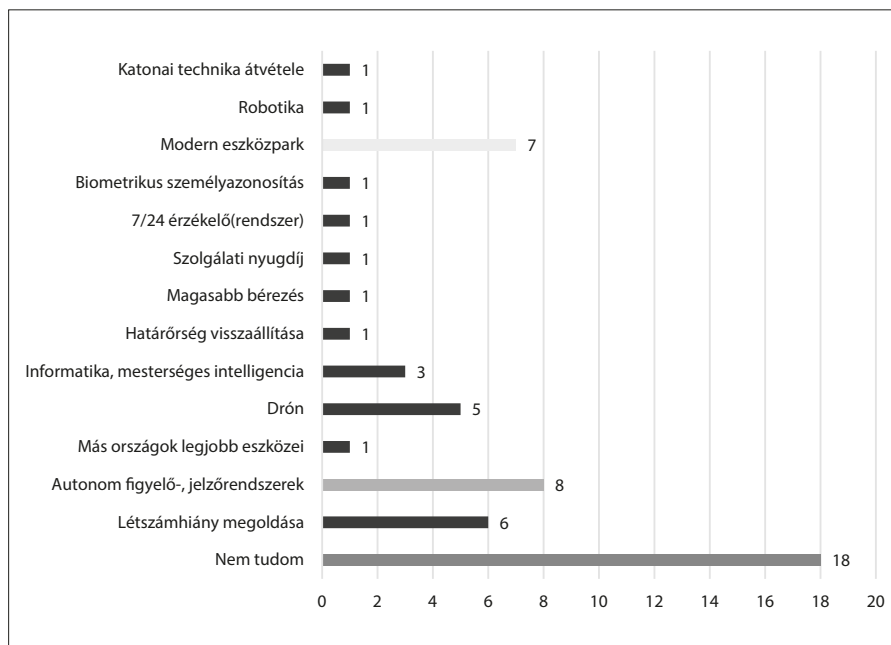
2. ábra. A bűnügyi szolgálati ág fejlesztési javaslatai
a közlekedésrendészet területén az MI alkalmazásával

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A kutatás a kvantitatív tudományos módszertan elveit alkalmazva félig zárt kérdőív alkalmazásával történt. Az online kérdőív kitöltése önkéntes alapon valósult meg, anonimizált módon – a kitöltő személye, a kitöltésnél alkalmazott informatikai végpont sem rögzített.

A kérdőív kidolgozását arra kijelölt munkacsoport hajtotta végre. A hozzáférés online Google Forms-eléréssel volt hozzáférhető, amiről a rendőrség oktatásért és kiképzésért felelős szerve, a Rendőrségi Oktatási és Kiképző Központ igazgatója (a továbbiakban: ROKK) tájékoztatta a kutatásba bevont szervezetek vezetőit. A felkérés az alárendelt szervek felé a hierarchikus szolgálati útvonalat követve vált biztosítottá.

A kitöltési időszakot megelőzte annak tesztüzeme, amelyet a kutatócsoport tagjai hajtottak végre. Az észrevételekre épülő javaslatok indokolt javítása a nyílt hozzáférés biztosítását megelőzően megtörtént. A kutatócsoportból megbízott felelős koordinátor adott tájékoztatást azok részére, akik a kérdőív kitöltése során akadályba ütköztek.

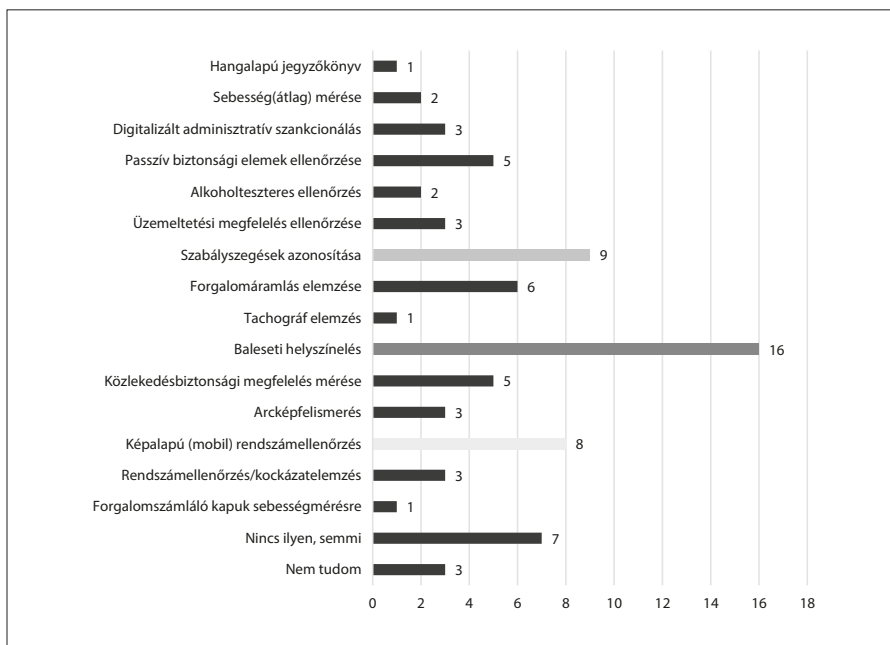
3. ábra. A közlekedésrendészeti szolgálati ág
jövőt érintő fejlesztési javaslatai
Forrás: a szerző saját szerkesztése

A kérdőív elemzése, értékelése a Microsoft Office Excel programjával, valamint szöveges kiegészítő leírással történt.

A kutatásban részt vevők a rendőrség állományába tartozók voltak, alkalmazásijogviszony-, valamint rendfokozati, beosztási, illetve egyéb demográfiai korlátozás nélkül.

A kérdőívre mindösszesen 810 válasz érkezett, amely állománynak az elemző szűrését követően 797 elemzésre és értékelésre alkalmas válasz maradt bázisként. A kitöltések részletes, szövegszerű elemzése eredményeként megállapítható a jelentős empirikus tapasztalással és elméleti felkészültséggel bírák, a szakmai öntudat és az azt képviselő ajánlások, valamint a többséget jellemző elhivatottság mellett a fásultság is. Ezeket az emocionális elemeket a szabadmezős, kifejehető elemek között rögzítették a válaszadók.

Az itt közzétett kérdések az érintett szolgálati ág fejlesztését szolgáló, illetve az adott szolgálati ágnak a közlekedésrendészet területét érintő

4. ábra. *A közlekedésrendészeti szolgálati ág fejlesztési javaslatai a közlekedésrendészet területén az MI alkalmazásával*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

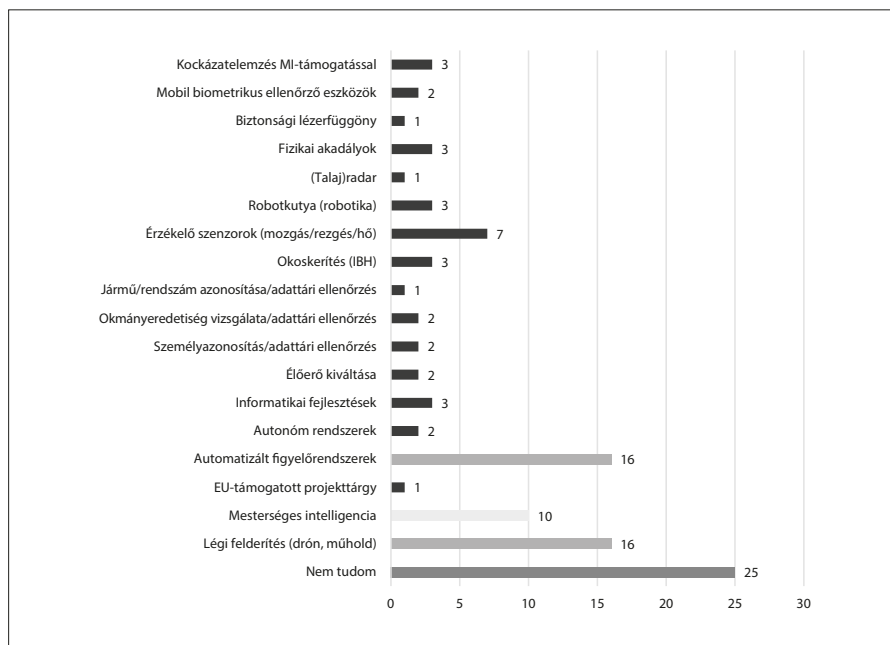
mesterségesintelligencia-⁴ (továbbiakban: MI) alkalmazási javaslatokat mutatják be, tekintettel a BTNL kutatási területeire.

A bűnügyi szolgálati ág nagyarányú értékelhető válaszadásában (N = 167) a jövőképre adott válaszok is széles skálán mozogtak. Ettől függetlenül viszont mégis a „nem tudom” választ jelölték meg a legtöbben. Fontosnak tartják intelligens (komplex) 7/24 üzemeltetésre alkalmas kamera(rendszerek) működtetését, valamint szintén kiemelkedik az automatizálás iránti igény.

Az MI-re adott értékelhető N = 162 válaszadó közül 51 fő „nem tudom” választ jelölt meg. A szakmai tárgyú válaszok közt kiemelkednek azok, amelyek az MI-támogatást a forgalomáramlás szervezésében, a közlekedési szabályszegek azonosításában, valamint a sebességmérésben látják kivitelezhetőnek.

A közlekedésrendészeti szolgálati ág értékelésre alkalmas válaszadói közül N = 55 jelentős számban „nem tudom” válaszokat adott. A szakmai tartalmú

⁴ Európai Parlament 2020.

5. ábra. A közrendvédelmi szolgálati ág jövőt érintő fejlesztési javaslatai

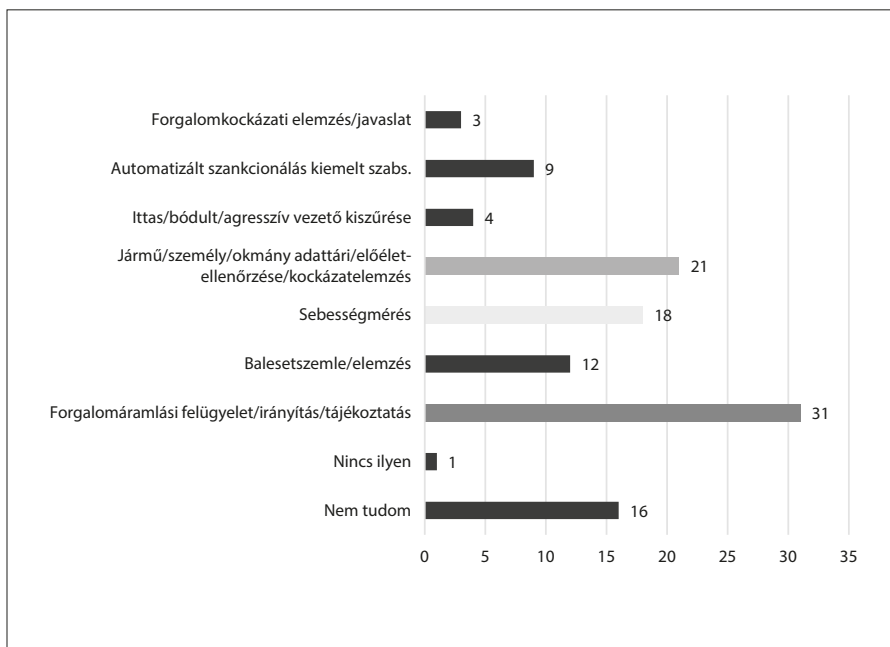
Forrás: a szerző saját szerkesztése

válaszok között meghatározó az autonóm figyelő- és jelzőrendszerek, valamint az eszközpark átfogó modernizációja iránti igény.

Az MI-alkalmazási lehetőségek közül ($N = 78$) markánsan kiemelkedik a baleseti helyszíneléssel kapcsolatos feladatrendszer támogatásának igénye. Ezt követi a nagyszámú elképzelés között a közlekedési szabályok megszegésének azonosítása, az adattári ellenőrzések támogatása.

A közrendvédelmi szolgálati ág tagjai közül a kérdésre $N = 103$ értékelésre alkalmas válasz érkezett. A 25 „nem tudom” mellett a többség sokrétűen közelítette meg a szakmai jövőképét. A legtöbben a közterületen elkövetett jogsértések megelőzését, észlelését, bizonyítását támogató automatizált figyelőrendszerekben, a légi felderítéssel történő megerősítésben látnak hatékony fejlesztési lehetőségeket.

Az MI alkalmazásának lehetőségét az $N = 155$ válaszadó rendőr többsége a forgalomszervezés területén látja, valamint komplex adattári ellenőrzések és sebességmérés végrehajtásánál javasolja biztosítani.

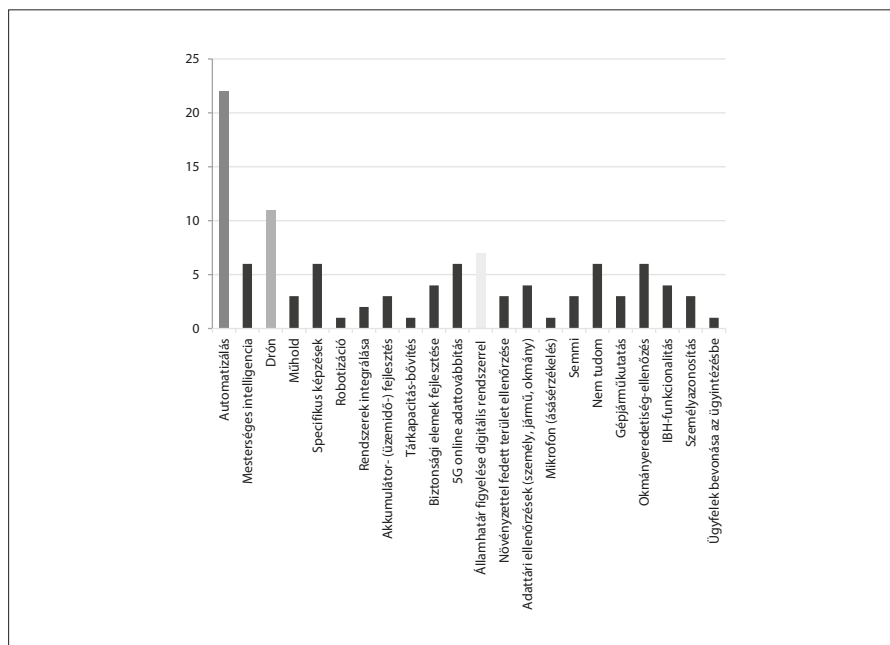
6. ábra. *A közlekedésszolgálati ág fejlesztési javaslatai
a közlekedésszolgálat területén az MI alkalmazásával*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A határrendészeti szolgálati ág $N = 106$ válaszadói széles spektrumban foglalmazták meg a feladatok támogatásának fejlesztési lehetőségeit. Ezek közül kiemelkedik az automatizálás iránti igény, a dróntámogatás (például autonóm raj alkalmazása), valamint az államhatár őrzetének digitális eszközökkel (komplex rendszerek) történő kialakítása, biztosítása.

Az MI eltérő szolgálati ágban történő alkalmazásával összefüggésben a válaszadó $N = 48$ rendőr közül a legtöbben a „nem tudom” választ adták. A következő kiemelkedő lehetőség – gondoljunk a szolgálati ágak, a rendészeti szervek közti átjárás lehetőségére, az így megszerezhető tudásra – a válaszadók szerint az adattári ellenőrzések területén jelentkezhet. Az értékelésre alkalmas válaszokat adók szerint az MI képes lehet közlekedési szabályok észlelésére és (átlag)sebesség mérésére, megalapozott szankcionálás kezdeményezésére.

A tanulmány által bemutatott eredmények alapján a rendőrök technológiai fejlesztési, humán erőforrás-megtakarítási és a nem célzottan szakmai

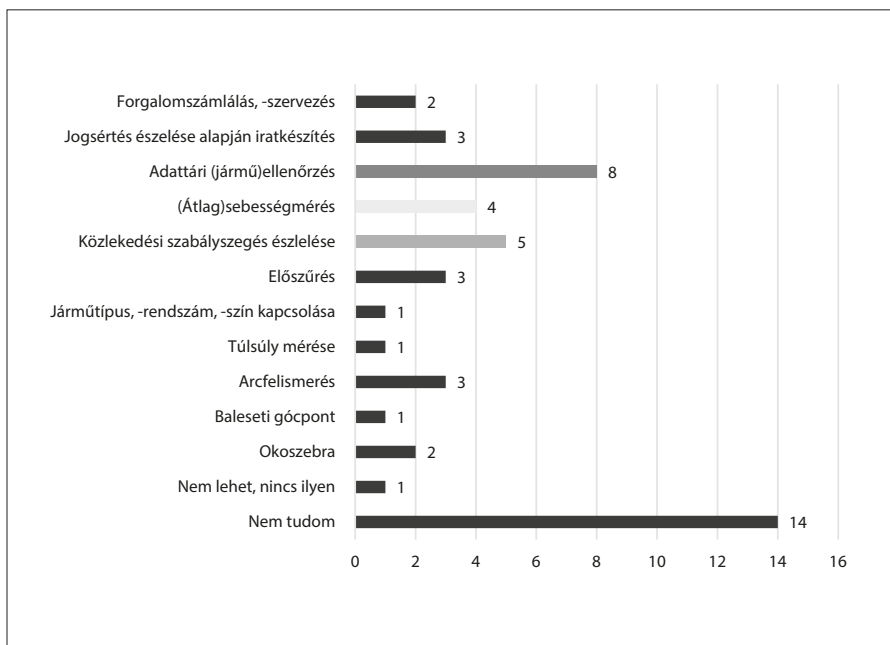
7. ábra. *A határrendészeti szolgálati ág jövőt érintő fejlesztési javaslatai*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

feladatok kiváltását, az automatizálást megfogalmazó igényeiket fejezik ki a döntésre jogosultak felé.

Az elemzés, értékelés során súlyozott feladatként jelentkezett a szabad-mezős válaszokban leírtak teljes körű szövegértelmezése a válaszadó valós észrevételének, ajánlásának szolgálati ághoz történő csatolása azonosításának céljából.

A válaszadó rendőrök között nem teljes az egyetértés abban a kérdésben, hogy az élőerős, személyes jelenléttel teljesített rendőri tevékenység részben vagy egészében kiváltható-e egyáltalán digitális eszközökkel, cserélhető-e az emberi jelenlét a rendszerben a specifikus mesterséges intelligencia alkalmazásával. A válaszadók többségi arányban úgy vélik, hogy a teljes körű digitalizáció nem valósítható meg, a humán kontrollt, jelenlétet minden környezetben biztosítani kell. Az elemzések alapján a bizalmatlansági mutatók nagy aránya abból ered, hogy többen az eredményesség-, a hatékonyságnövekedést a rendőri létszám növelésével látják biztosítotttnak.

8. ábra. *A határrendészeti szolgálati ág fejlesztési javaslatai a közlekedésrendészet területén az MI alkalmazásával*

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A tárgykörhöz kapcsolódó válaszadói felvetések szerint a digitalizáció az innovatív infokommunikációs támogató rendszerek alkalmazásának időszakában nehezen kezelhető a sokszor megnövekvő mennyiségű, papíralapú iratkezelési feladat miatt.

A válaszadó rendőrök részéről előremutató igényként jelenik meg az alkalmazásra tervezett fejlesztések már meglévő vagy újonnan kialakított rendszerben történő, egymással kompatibilis alkalmazhatósága, a „*lekötözött óriás szimbólumának*” felszámolása.

Önkritikus és a rendőrséggel szembeni kritikus észrevétel, egyúttal igény, hogy a rendszerbe állítást megelőzően a beszerzett eszközök teljes körű, készség szintű alkalmazására kapjanak a végrehajtók felkészítést. Így elkerülhetők a károkozások, a korlátozott alkalmazás miatti alacsony eredményesség, valamint az autodidakta megismerés.

A kérdőívre válaszokat adó rendőrök leírásainak értelmezése a kutatás szükségességét támasztotta alá, fontosnak tartják, hogy kikérjék a véleményüket,

hogy a tudásukra és tapasztalataikra épülő innovációs fejlesztés részeseivé válhassanak, amelyhez javasolják a hasonló tárgyú, külföldi kutatási anyagok, legjobb gyakorlatok és eszközök vizsgálatát is.

Felhasznált irodalom

- BALLA József (2021): A Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriumának képességnövelő hatása az illegális migráció kezelésében. In TEKE András (szerk.): *A nemzetközi migráció kihívásai és kezelésének módja hazánkban, valamint a balkáni migrációs útvonal államaiban*. Győr: Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, 108–115.
- Európai Parlament (2020): *Mi az a mesterséges intelligencia és mire használják?* Online: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200827STO85804/mi-az-a-mesterseges-intelligencia-es-mire-hasznaljak>
- VÁJLOK László – BALLA József – BARTUS Gábor – VEDŐ Attila (2022): A Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratórium Biztonságos Ország Biztonságos Határ alprojekt. *Magyar Rendészet*, 22(4), 95–117. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2022.4.6>

**Melléklet –
Biztonságos Ország – Biztonságos Határ
(BiOBiH)**

*Szakmai kompetenciaminimum
meghatározását támogató kérdőív*

Tisztelt Kollégák!

A Nemzeti Közszerológati Egyetem koordinálásával megkezdődött a Biztonsági Technológiák Nemzeti Laboratóriuma Biztonságos Ország – Biztonságos Határ alprojekt előkészítése. Célunk a rendészeti célú biztonság fokozása új és korszerű eszközökkel, módszerekkel, szemlélettel. Kérdőívünk kitöltésével segíti a szakmai minimumkritériumok megfogalmazását.

A kérdőív általános kérdésekből, majd szerológati ág szerinti specifikus kérdésekből áll. A kitöltés során elsődlegesen a jelenlegi szerológati ágának megfelelő kérdések kitöltését kérjük, de amennyiben van tapasztalata más szerológati ágak tekintetében, úgy örömmel vesszük építő jellegű javaslatait a vonatkozó kérdések esetében. A Készenléti Rendőrség állományától elsősorban a határrendészeti szerológati ágra vonatkozó kérdések megválaszolását várjuk.

A kérdéseket úgy állítottuk össze, hogy a válaszok nyitottak legyenek (sokrétűség), de a válaszadás során elegendő röviden, tömondatokban fogalmazni, a kiértékelést ezek alapján hajtjuk majd végre (nem kívánunk automatizálni).

Általános kérdések

1. Jelenleg melyik szerológati ágnál, illetve országos hatáskörű szervnél teljesít szerológatot?
2. Jelenlegi munkáltatója milyen illetékességű szervezet?
3. Ön szerint most mi jelenti a legnagyobb kihívást a szerológati ágánál?
4. Ön (képviselt szervezet) jelenleg használ-e drónt a szerológati feladat ellátása során? Milyen feladatra?
5. Állítson fel prioritási sorrendet a következő, a szerológatellátás eredményességét befolyásoló tényezők között (az egyes, amely leginkább támogatja az eredményes munkavégzést, a hetes, amelyik a legkevésbé támogatható).

	1	2	3	4	5	6	7
A szolgálati feladatokhoz jobban illeszkedő jármű	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jobb kommunikációs infrastruktúra, hálózati lefedettség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitális, könnyen kezelhető kézi eszköz	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Fejlettebb bevetés-irányítási rendszer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A járőr képességeinek közvetlen növelése drón alkalmazásával	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A járőr támogatása automatizált drónokkal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Egyéb:</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. A digitális információkhoz kapcsolódó adatátvitel tekintetében milyen problémával találkozik a szolgálatellátása során (pl. nem megfelelő lefedettség, nem kompatibilis eszközök stb.)?
7. Szolgálatellátásához kapcsolódóan mely manuális tevékenységeket lehetne korszerű technológiával kiváltani? (például kulcsnyilvántartás kiváltása ujjnyomatalapon és elektronikus „könyvvel”)
8. A hatékonyabb emberi döntéshozatal Ön szerint milyen technikával vagy technológiával támogatható?
9. Ön szerint melyek azok a területek, ahol nem szabadna a jelenlegi humán folyamatokat modern technológiával (automatizálás, mesterséges intelligencia stb.) kiváltani?
10. Mi az, amivel Önnek nőne a bizalma az önálló technológiai (automatizálás, mesterséges intelligencia stb.) rendszerekben, ami alapján további ellenőrzés nélkül támaszkodna ilyen rendszerekre?

Határrendészeti szolgálati ág

11. Ön szerint a határőrizet eredményessége növelhető-e drónok alkalmazásával?
12. Ha úgy gondolja, hogy növelhető a határőrizet eredményessége drón alkalmazásával, az hogyan működjön?
13. Kérem, néhány szóban fejtse ki, hogy a határőrizetben alkalmazott drónokkal szemben milyen elvárásokat fogalmazna meg („Az alkalmazott drón legyen...”).
14. Technikai fejlesztés esetén Ön szerint mivel váltható ki részben vagy teljes egészében az élő emberi erőforrás a határőrizeti tevékenység ellátása során?
15. Technológiai fejlesztés esetén Ön szerint mivel váltható ki részben vagy teljes egészében élő emberi erőforrás a határőrizeti tevékenység ellátása során?
16. Ön szerint mely folyamatok lehetnének automatizálhatók a határőrizet ellátása során? (például fizikai védelmi rendszerek épségének ellenőrzése)
17. Ön szerint az elkövetkezendő 10 évben milyen irányban folytatódjanak a határrendészeti technológiai kutatások?

Közrendvédelmi szolgálati ág

18. Ön szerint a közrend és közbiztonság fenntartásának eredményessége növelhető-e drónok alkalmazásával?
19. Ha igen, az ország területén ez milyen módon kivitelezhető?
20. Ön szerint mely folyamatok lehetnének automatizálhatóak egy közrendvédelmi ellenőrzés során? (például a járművek kisoroltatása)
21. A közrendvédelmi tevékenység során Ön szerint milyen technikával vagy technológiával váltható ki élő emberi erőforrás?
22. A mélységi ellenőrzés során Ön szerint milyen technikával vagy technológiával váltható ki élő emberi erőforrás?

Közlekedésrendészeti szolgálati ág

23. Ön szerint a közúti forgalom biztonsága növelhető-e drónok alkalmazásával?

24. Ha igen, hogyan?
25. Ön szerint a közlekedésrendészet terén a munka eredményessége növelhető lenne-e drónok alkalmazásával?
26. Ön szerint mely folyamatok lehetnének automatizálhatóak egy közlekedésrendészeti ellenőrzés során? (például a járművek előszűrése)?
27. Ön szerint a közlekedésrendészeti tevékenység ellátása során milyen feladatra lehetne a mesterséges intelligenciát kifejleszteni?
28. Ön szerint milyen technikával váltható ki élő emberi erőforrás a közlekedés biztonságának fenntartása terén?
29. Ön szerint milyen technológiával váltható ki élő emberi erőforrás a közlekedés biztonságának fenntartása terén?

Bűnügyi szolgálati ág

30. Ön szerint a bűnüldözés hatékonysága növelhető-e drónok alkalmazásával?
31. Ha igen, hogyan?
32. Ön szerint a bűnfelderítés hatékonysága növelhető-e drónok alkalmazásával?
33. Ha igen, hogyan?

Barabás A. Tünde

A büntetésekről

Ruzsonyi Péterrel először a Magyar Börtönügyi Társaság egyik ülésén találkoztam az ELTE ÁJK Egyetem téri épületében. Akkori előadása, a téma iránti érezhető elkötelezettsége mellett – ami a nevelés és büntetés kérdésköre volt – az előadó személyisége és előadasmódja miatt is lenyűgözött. Később a MEREPS (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings) európai uniós projektünk nemzetközi zárókonferenciájának rendezésekor őt hívtam meg, hogy a hazai börtönügy fontos kérdéseiről beszéljen a külföldi résztvevők előtt, hiszen angolul is kiválóan beszélt, éppúgy teljes birtokosa volt a nyelvnek, mint a témának. Nem sokkal később a megalakuló RTK dékánja lett, ahol azután kollégák lettünk. 2016-ban egy időben utaztunk Kínába az egyetem színeiben. Ekkor tapasztalhattam, hogy Ruzsonyi Péter milyen könnyen teremt kapcsolatot idegen kultúrákkal, milyen jól megtalálja a hangot bárkivel, ami az emberek iránti őszinte érdeklődésén és odafigyelésén alapult. Nagyon sokat tanultam tőle, és számtalanszor eszembe jut nemcsak tudása, de élet- és emberszeretete, és az pozitív hozzáállás és derű, amellyel a nehéz helyzeteket is kezelni tudta. Ez a tanulmány a büntetés kérdését az ő humanista szemléletében vizsgálja, így emlékezve dékánomra, kollégámra, pekingi utazótársamra.

A bűnelkövetés egyidős az emberiséggel. A bűnre adott válasz, a büntetés célja és megvalósulása a történelem folyamán folyamatosan változott, a sértett kezdeti elégtételvételi lehetőségétől az állam büntetőhatalmi középpontba kerülésén és a súlyos megtorló büntetéseken át, számos próbálkozás, elmélet és kiterő után, a 20. századra visszakanyarodtunk kiindulópontunkhoz, ekkorra tehető ugyanis a sértett szerepének újrafelfedezése.¹ Emellett kiindulva abból a nézőpontból, amely a 14. századot jellemezte, hogy a szigorú, kegyetlen

¹ BÁRD 2019: 121.

büntetés maga a nevelés eszköze, eljutva az elkövető tényleges nevelését és reszocializációját segítő büntetésekig, a nevelés is mind hangsúlyosabbá vált, ahogyan azt Ruzsonyi Péter *Javíthatatlanok? A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje* című cikkében megállapítja,² amely szintén az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás humanizálódásának folyamatát mutatja.

A primitív társadalmakban a büntetések klasszikus értelemben nem léteztek, de az okozott sérelem megtorlása már a kisközösségekben megjelent, ahol nem volt eltűrhető a belső normákat, illetve azok egyes tagjait sértő, közösséget bomlasztó magatartás. A messzemenő egyenlőség, a társadalmi hierarchia és a központi intézkedések hiánya miatt viszont a konfliktust általában az érintett felek önállóan vagy a közösség bevonásával rendezték. A rendezés alapja a bosszú volt, és a bünt alapvetően a sértett és családja torolta meg. Később ezt – az egyes embercsoportok fennmaradása érdekében – a megtorló szemléletű talio-elv (szemet szemért, fogat fogért) alkalmazása váltotta fel, amely az okok kutatása nélkül, az „igazságosság” alapján a sérelem orvoslását azonos sérelem okozásával oldotta meg. Az ókorban, a központi államhatalom kialakulásával a klasszikus büntetések szintén még csak nyomokban voltak megtalálhatók. Az ókori Róma XII táblás törvénye például csak a halálbüntetést ismerte szankcióként – kivéve a pénzbüntetés ritka eseteit –, illetve a bírság megvesszőzéssel való kombinációját. Szabadságvesztés-büntetésről ekkoriban még nem beszélhetünk, börtön jellegű építményeikben csak a kivégzésük előtt őrizték a rabokat.

A középkorban, részben az egyházi igazságszolgáltatás térnyerésével, szélesedett a különféle testi büntetések palettája. Jellemző volt a megtorló és az elrettentő büntetések alkalmazása, a vétkeket mértéktelen szigorral, kínzó büntetésekkel torolták meg, az eljárás központi szereplőjévé kizárólag a tettes vált, akinek vétkéért immár egyedül, családja támogatása nélkül kellett felelnie.

Az ipari forradalmakkal beköszöntő újkor magával hozta a társadalom és a gazdaság gyökeres átalakulását, és új igényeket támasztott a szankciók által elérni kívánt hatás tekintetében. Korábban a viszonylag sűrűn alkalmazott halálbüntetés, a csonkító testi büntetés, a kitiltás (száműzetés) védtek a társadalmat az elkövető visszaesésétől, a bűnismétlés veszélyétől. Ezzel szemben a feudalizmus és vele a hűbéri rendszer felbomlásával, az iparosodás kezdeteivel, a jobbágyság földjétől való megfosztásával megkezdődött

² RUZSONYI 1999.

a társadalom átrétegződése, és a nincstelenek, koldusok, csavargók tömegének egyre nagyobb mértékű növekedése. A szabadságelvönásban bekövetkező döntő fordulat a 16. század végére tehető, és alapvetően a vallási megfontolások előtérbe kerülésére, valamint a szegényekről való gondoskodásban bekövetkező változásokra vezethető vissza [...] A dologházak létesítésénél ugyanis – ahogy Nagy Ferenc írja – „a rendes munkára nevelés, mint új cél kapott súlyt, és a büntetés/megtorlás/elrettentés másodlagossá vált.”³ A nevelő-javító gondolat először Hollandiában vert gyökeret, s innen terjedt el Európában.

A felvilágosodás mozgalmának célkitűzései egyértelműen tükrözik a „sötét középkor” egyenlőtlenségén, kegyetlen elnyomáson alapuló társadalmi és jogrendszerének kritikáját. Ahogyan *Foucault* megfogalmazza, miközben a törvénytelenések nagy újrafelosztása végbement (a javak elleni törvénytisértések – például lopás, csempészés – speciális igazságszolgáltatás alá estek, peregyezséggel, megegyezéssel stb. kijátszhatóak voltak), megerősödött annak szükségessége, hogy felmondják a büntetőhatalom régi rendszerét, amelynek lényege a fórumok zavaros sokfélesége és hézagossága és a tényekkel szembeni tehetetlenség volt. Azaz a büntetőügyi reform azon a ponton született meg, ahol az uralkodó többlethatalma, valamint a kivívott és tolerált törvénytelenések infrahatalma érintkeznek.⁴ A francia felvilágosodás gondolkodói, *Voltaire*, *Rousseau*, *Montesquieu*, a szerződéses államelméletből kiindulva igyekeztek megmagyarázni a büntetés jogosságát. A társadalmi szerződés alapján az elrettentő büntetés felelt meg az igazságosság követelményének. Az olasz *Beccaria* a társadalmi szerződés gondolatából kiindulva a büntetés mértékét, a bűncselekménnyel való arányossága mellett, a közérdek sérelmének nagyságával látta szükségesnek meghatározni: „a bűnök egyedüli helyes mérője a nemzetnek okozott kár”; míg a büntetés célja „tehát nem más, mint megakadályozni a bűnöst abban, hogy polgártársainak további károkat okozzon, és elejét venni annak, hogy mások így cselekedjenek”.⁵

A bűnözés elleni küzdelmet a 19. századig elsősorban büntetőjogi kérdésnek tekintették, és az elkövetők felelősségre vonásának alapja a szabad akarat és döntési jog volt, a büntetés célja pedig a jogellenes cselekmények megtorlását és az elrettentést szolgálta. A polgári társadalom fejlődésének – az általa létrehozott viszonyok egyik szükségszerű – következményeként

³ NAGY 1986: 10–11.

⁴ FOUCAULT 1990: 116–117.

⁵ BECCARIA 1989: 30–31.

a bűnözés társadalmi tömegjelenséggé vált, ami pusztán büntetőjogi úton már nem volt kezelhető.

A 19. század első felének büntetőjog-filozófiai szemlélete kedvezett a megelőzés és nevelés eszméjének. A feuerbach-i pszichológiai kényszer elmélete, vagy az elrettentés és a *hegeli megtorlás* teóriájára alapozott kriminálpolitika létrehozta a bűnösségre és a bűnhődésre épített tiszta megtorló jogot.⁶ Ugyanakkor a század második felétől új irányba fejlődtek a büntetőelméletek. *Quetelet*, *Guerry* és *Bonger* például felismerték az összefüggést a társadalmi törvényszerűségek és a bűnözés statisztikai valószínűsége között, így lehetővé vált a gazdasági körülmények és a szegénység, és ennek viszonylatában a bűnözés közötti korreláció feltárása, ami azután *Durkheim* devianciakutatásainak is kiindulópontja lett. A mindinkább növekvő társadalmi feszültségek, a bűnözés, és ezen belül különösen a fiatalok elkövetők számának növekedése, a visszaesések elszaporodása a bűnözés vizsgálatának új megközelítését tették szükségessé.

A század végére tehát a korábbi *indeterminista* felelősségi szemlélettel szemben a *determinista* felfogás kezdett elterjedni. Az új iskolák, szakítva a klasszikus büntetőjog „tett”-centrikusságával, a tettes személyét állították a vizsgálódás középpontjába. A reformjavaslatok kriminálpolitikai céljai végső soron arra irányultak, hogy az állam alakítsa ki észszerű büntetőpolitikáját, amelyben a büntetőjog csak kiegészítő szerepet játszik; a büntetőjogi intézkedések alapja ne a bűnösség, hanem az elkövető személyi veszélyessége legyen; a büntetést váltsa fel a személyi veszélyességre alapozott különböző nevelő intézkedések rendszere.⁷

Az ún. *tettes-büntetőjogi* iskolák közül az egyik legjelentősebb az olasz pozitivistá irányzat volt, amely a veszélyes bűnelkövetőkkel szemben a társadalomtól való elszigetelést látta megoldásnak „gyógyítással” párosítva, a társadalom érdekének védelmében. A másik, a jheringi célgondolat továbbfejlesztésén alapuló, *Liszt*, *Prins* és *Van Hamel* nevével fémjelzett *közvetítő iskola* különös hangsúlyt fektetett a *speciális prevenció* érvényesülésének kérdésére. A dualista elképzelések az intézkedéseket, amennyiben ezek elrendelése szükségesnek látszott, a büntetésekkel együtt, azok mellett kívánták alkalmazni.

Ezek az irányzatok a polgárisodásért vívott harcban voltaképpen a büntetési vezérelveket fogalmazták újra, amikor a *célbüntetés* jelszavát szegezték

⁶ NAGY 1986: 16.

⁷ HORVÁTH 1981: 87.

szembe a korábbi „megtorló” büntetéssel.⁸ Az elrettentő büntetések helyett vagy azok mellett új, alternatív szankcióformákat: az intézkedéseket kívánták a büntetőjogi szabályozásba bevonni, amelyek a nevelés-kezelés-gyógyítás célját, legvégső esetben pedig az elkövető elszigetelését hivatottak szolgálni, mégpedig rendszerint határozatlan tartamú, szabadságvesztés-jellegű végrehajtás formájában. Hatásukról elmondható, hogy a 20. század elejére igen jelentős szerephez jutottak az egyes európai államok jogalkotásában, illetve jogalkalmazásában, így például Németországban, Svájcban, Olaszországban és Angliában.

A második világháborút követően alakult meg a társadalomvédelem, az új társadalomvédelmi irányzat (*défence sociale*) mozgalma, amely a büntetőjog szankciórendszerének széles körű reformjával kívánt választ adni a bűnözés elleni küzdelem kérdéseire. Az irányzat – szakítva a büntetőjog hagyományos eszközeivel – a bűnözést társadalmi jelenségnek tekintve, a büntetést elsősorban a társadalom védelme érdekében a tettes személyéhez igazított, egyéniesített intézkedésnek fogja fel.⁹

Az 1950-es évektől kezdődően az Egyesült Államokban és a skandináv országokban a már korábban kidolgozott elméleti tézisek felhasználásával, a jóléti államkoncepció kínálta keretek között megindult a *treatment* ideológia gyakorlati megvalósítása különböző kísérleti programok formájában. Az elmélet kiindulópontja a *tettarányos* büntetési rendszerrel szemben a tettes személye volt, akinek megjavítását-átnevelését kívánták elérni egy szabadságelvonás formájában megjelenő kezelés során. A szabadságvesztés határozatlan tartamú volt, és a szabadulás egy szakemberekből (pszichológusokból, pedagógusokból, orvosokból) álló bizottság a kezelést sikeresnek nyilvánító döntése alapján vált lehetővé. A megvalósításhoz fűzött nagy remények a valóságban nem igazolódtak be. A bűnözés váratlan megnövekedése miatt a végrehajtás optimális feltételei létre sem jöhettek, a szakembergárda, tekintettel az elítéltek nagy számára, nem volt képes eleget tenni az eredetileg kijelölt feladatainak. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor az egyes elítéltek mind hosszabb időt töltöttek a bizonytalan határidejű végrehajtási szakaszban, ami végül börtönlázadásokhoz vezetett.¹⁰ Szabó András a fő problémát különösen a kezeléseknél alkalmazott individuális prognózisok készítésében látta. A módszertani

⁸ GYÖRGYI 1984: 178–179.

⁹ A társadalomvédelmi irányzatról lásd részletesen VIGH 1992: 21–23; NAGY 1986, valamint HORVÁTH 1981: 126.

¹⁰ GÖNCZÖL 1991: 82.

kérdésekkel kapcsolatos tévedések miatt ugyanis rosszul ítélték meg a bűnismétlővé válás lehetőségét, így a nem jelzett visszaesők száma meghaladta a prognosztizáltakét, a prognosztizáltakon belül viszont 60–80%-os volt a téves megállapítás. A másik lényeges hibának pedig a büntetéskiszabásban megmutakozó aránytalanság és nagy szóródás mutatkozott.¹¹

Az 1970-es évek végétől a *treatment*tel kapcsolatos csodódottság többirányú fejlődést indított meg. Egyrésztől újjáéledtek a klasszicista eszmék, amelyek a tett-arányos-igazságos büntetést tűzték ki célul, azaz kialakult az ún. *neoklasszicista* iskola. Emellett felerősödtek a *reszocializációs* törekvések, amelyek a börtönök káros hatásainak és a stigmatizáció elkerülésének célját tűzték ki maguk elé.

A fejlődés második fő iránya a *viktimológiai* szemlélet beszívargása volt a kriminálpolitikai elgondolásokba, hiszen a tett-, majd a tettesorientált ideológiák kudarca egyaránt felhívta a figyelmet arra a személyre, akit a bűncselekmény a legközelebből érint, és akinek jogaival és érdekérvényesítési lehetőségeivel korábban nemigen foglalkoztak. Tehát szükségszerűen került előtérbe ismét az áldozat.

A harmadik irányzatot a *dekriminalizációs* törekvésekkel lehet jellemezni. Idesorolhatók az elsőként az angolszász, majd a német jogrendszerekben megjelenő *diverziós elméletek*. Ezek a büntető igazságszolgáltatás sikertelenségét látva az elkövetőt a büntetőeljárásból (annak egészéből vagy bizonyos szakaszától kezdődően) törekedtek kivonni. A konfliktus informális úton történő megoldását először fiatalkorú büntetésekkel szemben kezdték alkalmazni. A büntetőjog mindenhatóságából való kiábrándultság felerősítette azokat az *abolicionista* elképzeléseket is, amelyek – a büntetések okozta szenvedést értelmetlennek tartva – a bűncselekmény okozta konfliktust, amely a jogsérelem folytán állt elő, „visszatársadalmasítva” akarták megoldani.¹²

Mindezek az elképzelések egyértelműen az új *alternatív büntetési formák* kialakításának irányába mutattak, és felerősítették az olyan szankciók iránti igényeket, amelyek képesek az áldozat és a társadalom érdekeit is érvényre juttatni. Ennek köszönhető a *jóvátétel* ismételt felfedezése, a resztoratív szemlélet elterjedése is, amely az elkövetői mellett a sértetti szempontokat is behozta az eljárásba.

Maga a resztoratív szó helyreállítást, a megsértett rend visszaállítását jelenti, ezért szinonimájaként használjuk a helyreállító igazságszolgáltatás kifejezést is. Az igazságszolgáltatásban való értelmezése egy olyan új irányzatot jelöl,

¹¹ SZABÓ 1990.

¹² Ezekről az elképzelésekről részletesen lásd CHRISTIE 1982.

amely a korábbi megtorló (*retributív*) és megelőző (*preventív*) szemlélethez képest az áldozat szerepét előtérbe helyezve a neki okozott, illetve a sértett közösség kárának helyreállítását, és az elkövető ezzel történő reintegrálódását tűzi ki célul.

A resztoratív igazságszolgáltatásnak többféle *megvalósulási formája* alakult ki a különböző társadalmakban aszerint, hogy az eljárás milyen módon vonja be a közös munkába az érintett csoportot: elkövetők (normaszegők), áldozatok (sértettek) és az érintett közösségek, valamint aszerint, hogy ki szervezi és vezeti a megbeszélést, illetve hogy mely konfliktustípusokat és eredményeket célozzák meg.¹³ A fő célok szempontjából ezek lehetnek: tettes-áldozat közötti békéltetés, közösségi és jogi mediációs eljárások, csoportkonferencia-módszerek, rendőrségi jóvátételi programok, családi konferenciák, békítő- és ítélőkörök.

A helyreállító igazságszolgáltatás különböző módzatai a büntető igazságszolgáltatás minden szakaszában szerephez juthatnak: a hatékony *bűnűldözés* részeként éppúgy, mint a büntetőútról való elterelés, a *diverzió* eszközeként, illetve az ítélkezés során is, sőt a hatékony társadalmi bírászkodásnak és a *büntetés-végrehajtásnak* is részévé válhatnak.¹⁴

A resztoratív rendszer hozzájárul az egyén felelősségvállalásának elősegítéséhez, amelynek során az egyén és a közösség együtt keresi a megoldást a bűncselekmények okozta sérelem elhárítására. Az elkövetők belátják tettük következményeit, megbánást tanúsítanak, és ezzel a jogi megoldástól függően általában elkerülhetik a bírósági eljárást, a büntetést és a stigmatizációt. E rendszer elősegítheti, hogy az emberek közelebb kerüljenek egymáshoz, és egy összetartóbb, nagyobb kohéziójú társadalom jöheszen létre. Így érünk vissza a történelemben a sértett szerepének erősödéséhez és ahhoz a törekvéshez, hogy az őt ért sérelem esetén joga legyen akár tettes általi jóvátételhez, vagy más módon igazsághoz jutni. Az igazságszolgáltatás ezen módja tűnik napjainkban a leginkább sértett- és emberbarátnak is, amellet, hogy képes részben terhelmentesíteni és csak a szükséges esetekre korlátozni az egyébként is túlterhelt igazságszolgáltatást. És ez a megoldás képviseli igazán a Ruzsonyi Péter által mindig középpontban álló nevelés gondolatát, amely azzal, hogy az elkövető találkozik az általa sértettel, és megismerheti annak érzéseit és a cselekmény miatt átélt fájalmát, a kutatások szerint sok esetben preventív hatású, ami a folyamat „nevelő” hatását jelenti voltaképpen.

¹³ McCOLD 2000; MIERS 2001.

¹⁴ SCHWEIGHARDT 2010.

Felhasznált irodalom

- BÁRD Károly (2019): *Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai – Összehasonlító jogi tanulmány*. Akadémiai nagydoktori értekezés. Budapest: CEU.
- BECCARIA, Cesare (1989): *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- CHRISTIE, Nils (1982): Wir sind die Verlierer! Plädoyer für „ungewöhnliche“ Menschen an der Universität. *Die Drei – Zeitschrift für Anthroposophie in Wissenschaft, Kunst und sozialem Leben*, Heft 11. 812–815.
- FOUCAULT, Michel (1990): *Felügyelet és büntetés: A börtön története*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- GÖNCZÖL Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- GYÖRGYI Kálmán (1984): *Büntetések és intézkedések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MCCOLD, Paul (2000): *Toward a Mid-Range Theory of Restorative Criminal Justice*. Paper presented to Restorative Practice in Action. 2nd International Conference on Conferencing and Circles, August, Toronto.
- MIERS, David (2001): *An International Review of Restorative Justice*. Crime Reduction Series Paper 10. London: Home Office.
- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- RUZSONYI Péter (1999): Javíthatatlanok? A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje. *Börtönügyi Szemle*, 18(4), 24–45.
- SCHWEIGHARDT Zsanett (2010): A helyreállító igazságszolgáltatás elemei a magyar büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogi Tanulmányok*, 1(1), 399–414. Online: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/34939/Jogi_tan_2010_1_Schweighardt_Zsanett_p_397-412.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- SZABÓ András (1990): Megelőzés és arányos büntetés. *Magyar Jog*, 37(11), 897–911.
- VIGH József (1992): *Kriminológiai alapismeretek*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Blaskó Béla

A 18. századi büntetőjogunk az állam (uralkodó) elleni bűncselekményekről

Tisztelt Tábournok Úr! Kedves Péter!

Utoljára a temetéseden elmondott búcsúztatásomban szólítottalak meg. Mintha csak tegnap lett volna, holott távozásoddal már mintegy kétéves ürt hagytál magad után. Tudtuk és tudjuk, hogy „teli zsákkal” mentél el. Sok mindent tervezteél, annyi minden várt volna még rád. A sors igazságtalanságáról lehetne most polemizálni, de hiába is tennénk. Viszont tény, hogy hiányzol a barátaidnak, munkatársaidnak, ismerőseidnek, és sokszor, szeretettel emlékezünk Rád. Köszönet e kötet szerkesztőinek, hogy ezt születésed 65. évfordulója alkalmából ők is lehetővé tették.

Kedves Péter! Nyugodj békében!

* * *

Jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok adta lehetőségek keretei között – vázaltszerűen – betekintünk a címben jelölt időszak főbenjáró, a legsúlyosabb büntetéssel is sújtható deliktumainak körébe, figyelemmel a történeti háttérre.

Hazánkban – témánk szempontjából – a hűtlenség a legrégebben büntetendő cselekmény. Már a vérszerződés is halállal büntette a vezér iránti hűtlenséget. Az 1715. évi VII. törvénycikk – lásd alább – különítette el először világosan a felségsértést a hűtlenségtől,¹ de a különbség inkább csak az eljárásra

¹ FINKEY 1905: 805.

vonatkozott. A felségárulás vagy pártütés (*crimen atrocis perduellionis seu laesae majestatis*) ugyanis régebben a hűtlenség esetei közé tartozott, amint ezt a Hármaskönyv I. 14. világosan bizonyítja.²

A szatmári gyűlésen 1711 tavaszán a rendek elfogadták I. József békeajánlatát. Így aztán még ez év május 1-jén a majtényi síkon – szabad elvonulás fejében – sor került a majdnem 13 ezer fős kuruc had fegyverletételére. A megtorlás elmaradt, mert a szatmári béke lehetővé tette a kurucok szabad elvonulását. Az uralkodó a szabadságharc letörése után inkább nyugalmat akart az országban. Ígéretei (például Magyarország alkotmányos különállásának megtartására) is ebbe az irányba mutattak. A fejedelem és hívei azonban nem éltek az esetleges hűségesküjükkel járó amnesztiával. „A Rákóczy és Bercsényi száműzéséről rendelkező 1715: 49. t.-c.-ben is még perduellio néven szerepel a lázadás (e törvény Rákóczyt és Bercsényit felségárulásban – *nefando atrocis perduellionis crimine* – mondván ki bűnösnek, a következő szavakkal illeti: *legitimi sui regis, et patriae publici hostes, perduelles veraeque libertatis eversores*).”³ Mint ismert, Rákóczi és Bercsényi követőikkel együtt inkább az emigrációt választva, a szultán hozzájárulásával – utóbb bizonyossá vált – halálukig Rodostóban telepedtek le. Rákóczi és a bujdosók teljes vagyonát hűtlenség címén elkobozták.

I. József nem várt halála azonban – korábbi törekvései ellenére – válságos állapotban találta a Habsburg-ház országait. Magyarországon újra kitöréssel fenyegetett a Rákóczi-féle fölkelés. József anyja, aki átvette a kormány vezetését, az ország megnyugtatósán fáradozott, és megerősítette a szatmári békét, fogadalmat téve, hogy fia, Károly is hasonlóan fog cselekedni. Az 1712–15. évi országgyűlésen végül is megtörtént a szatmári béke becikkelyezése.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy még 1712-ben az országgyűlés elé terjesztette Nagyszombat országgyűlési követe – Bencsik Mihály professzor – a korai középkori konzervatív és a modernebb európai eszmék közötti egyesítést tükröző büntetőjogi javaslatát.⁴ Az anyagot az országgyűlés megtárgyalta, és kiegészítés ürügyén visszautalta, majd levette a napirendről, így az előterjesztés gyorsan feledésbe merült. Bár egyes tételei később megjelentek a büntetőtörvényekben, az országgyűlés többé nem tárgyalta.

„Különtartva említi ugyan az 1715: VII. t.-c. az árulást és felségsértést (*crimen laesae maiestatis seu perduellio*), de minthogy a törvény csak az eljárást

² EDVI 1894: 6.

³ ANGYAL 1930: 9.

⁴ MEZEY 1997: 268–269.

szabályozza és Szent István II. 51. törvényére hivatkozik, nyilvánvaló, hogy a két fogalom különbsége még felismerésre sem jutott.”⁵ Amint erre Angyal utal, a hűtlenség és felségsértés szabályozásával összefüggő korábbi helyzet hazánk határain túl sem mutatott más képet.⁶

Az 1715. évi VII. törvénycikk kilenc §-ban rendelkezett ’a karok és rendek a köznyugalom biztosabb fenntartása, s a jó és csendes honpolgárok megvédése végett’ a felségsértés eseteiről,⁷ amelyeket a következőképp tarott fenn

⁵ ANGAL 1930: 9.

⁶ Jól jellemzi ezt a mintegy két évszázaddal korábbi, 1532. évi regensburgi birodalmi gyűlésen elfogadott Constitutio Criminalis Carolina. V. Károly német-római császár büntető törvényében az uralkodó központi hatalom helyreállítására és megerősítésére irányuló törekvése öltött testet. Vagyis: „A Carolina ismét csak a hűtlenségről emlékezik meg [...] a felségsértés külön szabályozása egyideig háttérbe szorult. [...] A XVII. század [...] gyakorlata azonban ismét a római jog crimen laesae majestatis fogalmát eleveníti fel, melynek körét rendkívül kitágítják, amennyiben az alkotmány ellen irányuló összes bűncselekményeket idevonják.” ANGAL 1915: 2.

⁷ „1. § Hogy mostantól jövőre, ha az országalakók bármelyike az istentelen felségsértés vagy felségárulás bármely nemét és akár a szent István második könyvének 51-ik fejezetében, akár egybeült a hazai törvényekben itt-ott kijelölt bárminő büntettet elkövetne s abba esnék: az idézés formaságaiából felmerülő legveszélyesebb következtések kiküldése végett, ezentul semmi előzetes idézés szükséges ne legyen. 2. § De az árulás vagy felségsértés szörnyű bűnének egyetlenegy esetén kívül, a tartóztatás előtti idézést minden más, és így az ország saját jogánál fogva hűtlenséget maga után vonó esetekben is, mindenkor meg kell tartani s azt semmi ürügy alatt el ne mulasztják. 3. § Kijelentvén azt, hogy az ilyen felségsértők elfogatása alkalmával (ha csak őket tetten érve nem ejtették fogságba, avagy ha el nem foghatták is, de az ilyen bűnben törvény szerint nyilván és világosan vétkeseknek találták és jelentették ki) azok ingó és ingatlan javait az elmarasztaló ítélet előtt le ne foglalják, s el ne harácsolják, hanem az ilyen javakat előzetesen összeírván, az elharácsolás veszélyének meggátlása végett, a bíróság ítélkezésének céljára a per végkimenetelig zár alá vegyék és számadás terhe alatt harmadik kézbe adják, vagy az esetek s körülmények különféleségéhez képest, a zár alá vétel elhagyásával is, azokat az elfogottak számára kell kezelni. 4. § Az ügynek elbírálása s megvizsgálása pedig közvetlenül egyedül a királyi felségre tartozván, az ő jószágos tetszésére marad fenn, hogy e szörnyű büntettet Ő császári királyi felsége maga személyében, magyar tanácsosaival, a hazai törvények szerint az országon belül, avagy kívül kívánja megvizsgálni és ellátni. 5. § Ha pedig a fennemlített Ő királyi felsége az ilyen bíraskodást saját személyében gyakorolni nem akarná: akkor maga helyett tetszése szerint kiküldendő magyar bírakat fog az ilyen ügyek elbírálására rendelni, de csak az országon belül s nem azon kívül, kik az ország fentebb jelzett törvényei értelmében fogják az ily ügyet megvizsgálni, s tartoznak azután az abból következő peres eljárást, egész terjedelmében, Ő kir. felségének előterjeszteni. 6. § A felségsértés ily iszonyubb bűnében bevezetendő vizsgálat vagy per lefolyása alatt a kezességet (melynek a többi egyszerű

az 1723. évi IX. törvénycikk – a Hármaskönyv nyomán – a felségsértést iktatva első helyre (Hütlenségi bünt magukban foglaló esetek). Eszerint: „1. § Hogy a felségsértésről eddig alkotott törvényeknek, nevezetesen az 1715. évi 7-ik törvénycikkelynek és a jelen országgyűlés 5-ik cikkelyének erőben hagyásával: 2. § A Hármaskönyv első rész 14-ik cziméhez képest azokat, a kik nyíltan a szent korona, királyi felség és az ország közállománya ellen támadnak s ellenszegülnek: [...] 11. § Továbbra is hütlenség bűnében, tudniillik fejük és a részükre eső ingó s ingatlan javak elvesztésében kell elmarasztalni. [...]”⁸ Csemege utal arra, hogy: „Az 1723. évi 9. t.-czikkben szűkebbre vonatott a felségsértés területe, mely azelőtt még számos egyéb cselekményekre is kiterjesztett.”⁹

A magyar trónon III. Károlyt követő leánya, Mária Terézia négy évtizedes uralkodása során apjának fentebb hivatkozott törvényeit nem változtatta. Uralkodását a kompromisszumra törekvés jellemezte birodalma fokozatos erősítése és a magyar rendek bizalmának megőrzése jegyében. Az 1741. évi XXVI. törvénycikkben mindössze néhány soros eljárásjogi törvényi intenció utal a felségsértésben vádaskodó és árulkodókról, hivatkozva az 1715. évi

főbenjáró bűnöknél sincs helye), mint a mely a fej biztosítására elégtelen, s úgy a vádolt, mint a jótálló megszökésének félelme miatt veszélyes, semmiképen sem kell megengedni. 7. § Ezenfelül azt, hogy vajjon a vádlót vagy feladót e mintegy kivételes bűnügyben, tanuskodásra kell-e bocsátani attól távoltartani, a bíró véleményére bizzák. 8. § Ha azonban valaki rágalmazva, vagy hamis módon, vagy gonosz akarattal vádol valakit, vagy bosszúból és ártási szándékból igazak gyanánt kétes dolgokat állít, a vádoltat ártatlannak találván, ugyanaz a bíróság (mely az ügy kapcsolatánál fogva a vádlóra nézve is illetékes), azt tetszés szerinti, de mindenesetre szigorubb büntetéssel, vagy a körülményekhez képest, forbát büntetésével is sujthassa. 9. § Ha pedig valaki, a fejedelem iránt tartozó tiszta hűségből, s a netalán félős baj megakadályozása végett, egyszerűen azt jelentené, hogy valakiről valami rosszat hallott, vagy törvény szerint terhelő jelenségeket vett észre, (a mit egyébiránt is megtenni köteles jobbágyi kötelességből, s a büntetés kikerülése végett is, az esetre, ha jövőben kiderülne, hogy arról valami tudomása volt), de a tettet nem állította s annak bizonyítását magára nem vette: semmi büntetés alá nem esik.”

⁸ A felségsértés és hütlenség fogalmi határainak bizonytalansága, hiánya miatt hazai jogunk szempontjából csak akként lehetett a felségárulást meghatározni, hogy ez alatt az ország és a király ellen irányzott, az országos törvényeinkben különösen meghatározott merényletek értendők. Az idetartozó eseteket az 1715. évi VII. törvénycikk kijelölte. Eszerint nem csak az országkül- és belbiztonsága, a király élete, testépsége, szabadsága és uralkodói állása ellen intézett támadások és ezeknek megkísérlése, valamint fel nem jelentése is a felségárulás alá tartoztak, és halállal és jószágvesztéssel jártak. Ez utóbbi büntetés egyébként az 1791. évi LVI. törvénycikk megalkotásáig az ártatlan gyermekek osztályrészének elkobzására is kiterjedt. EDVI 1894: 6.

⁹ CSEMEGE 1904: 328.

„7. cikkely”-re. 1768-ban Ausztriában és Csehországban hatályba lépett a viszonylag rövid élettartamú büntetőkódex, a *Constitutio Criminalis Theresiana*, amely Magyarországon (miután nem lépett hatályba) szokásjogi alapon vált az ítélkezési gyakorlat részévé, de a tárgyalat témakörbe tartozó deliktumokról külön nem tartalmazott rendelkezést.

Mária Teréziát a halála után a trónon követő fia új kormányzati modellt vezetett be. Ez nemcsak büntetőjogi vonatkozásokban, hanem a büntetés-végrehajtásra is hatással bírt.¹⁰ Az ennek okán is reformernek tartott II. József pátéssal 1787-ben Magyarországra, de Erdélyre is ráoktrojálta, hatályba léptette büntető törvénykönyvét (Általános törvény a büntettekéről és azoknak büntetéséről), a *Sanctio Criminalis Josephinát*. „A felségsértés eseteinek a hűtlenségtől való elválasztását elsőként a *Codex Josephinus* viszi keresztül Ausztriában 1787-ben.”¹¹ Az állammal és a fejedelemmel közvetlen hatásuk nyomán kapcsolatba hozható bűncselekményeket a törvénykönyv harmadik fejezete tartalmazza. E deliktumok a következők: felségsértés, hazaárulás, lázadás és a zendülés, nyilvános erőszak, felsőbb hatalommal való visszaélés, állampapírok meghamisítása, érmehamisítás, bűnöző menekülésének segítése, szökött rab elrejtése, valamint a katonai szolgálat alóli kibújáshoz történő segítségnyújtás.

A Josephina a maga korában szokatlannak tűnő „újítás” többek között abban állt, hogy polgári személyekre nézve – főbenjáró deliktumok esetén is – eltörölte a halálbüntetést.¹² Azt még a politikai perekben sem lehetett alkalmazni, csak a statáriális (rögtönítélő) eljárásban maradt meg, amelyet úgy, mint a katonai eljárásban, kötél által hajtottak végre. Egyébiránt a halálbüntetés politikai perben való tilalmazása „Magyarországra nézve annál nagyobb jelentőséggel bírt, mert a felségsértés még mindig azon szent István korabeli tág definitio alapján állapíttathatott meg, mely a pogányok felkelései ellen volt hivatva biztosítani a fiatal államot”.¹³ Az uralkodó által amúgy is visszavont *Sanctio Criminalis Josephinát*, amelyben a halálbüntetést a dunai hajók életfogytig tartó vontatása váltotta fel, részben a magyar vármegyék

¹⁰ CZENCZER 2014: 233.

¹¹ ANGAL 1930: 8.

¹² Jóllehet: „Ez a kódex ugyanis, ámbár a halálbüntetés és a tortúra kihagyásával óriási haladást jelentett az addigi kegyetlen büntetési rendszerrel és a barbár kínzó vallatás gyakorlatával szemben, de közelebbről nézve tartalmát, sajnos, még mindig a kegyetlenség, az elrettentés sötét korára emlékeztet.” FINKEY 1942: 9.

¹³ FAYER 1902: LXXVI.

sorozatos tiltakozása miatt is, az 1790–1791. évi országgyűlés más egyéb jogszabály mellett hatályon kívül helyezte,¹⁴ és a halálbüntetés ismét alkalmazhatóvá vált.

A 18. század utolsó évtizedeiben – a nagy francia forradalom és felvilágosodás eszméinek hatására – hazánkban is kialakult egy korszerű büntető törvénykönyv megalkotásának igénye. 1795 februárjára végleges formát öltött az országgyűlés által 1791-ben kiküldött Deputatio Juridica büntetőjogi albizottsága által elkészített magyar büntetőkódex-tervezet (Codex de delectis eorumque poenis) (a továbbiakban: tervezet). Meg kell jegyezni, hogy a tervezet – mint egyébként a magyar büntetőjog-alkotás nagy jelentőségű dokumentuma, átfogja a jus criminale egész területét, tartalmazva az összes fontos anyagi és eljárási büntető-jogintézmény szabályozását – azonban soha nem került az országgyűlés elé. A szabadelvű, haladónak tekinthető tervezetben a felvilágosodás eszmevilágának elemei a feudális szokásjogi maradványokkal ötvöződnek. Bizonyítja ezt az is, hogy a nullum crimen sine lege elve mellett helyet kapnak feudális szokásjogi elemek is. A tervezet tette meg az első lépést a jogegyenlőség elvének törvénybe iktatásához, amikor a büntetési rendszert egyenlőnek tervezi nemesre és nem nemesre egyaránt.

Tekintsük meg a tervezet anyagi jogi tényállásai közül az *állam elleni bűncselekmények* szabályozását. E bűncselekmények az ország külső és belső biztonságát veszélyeztető bűntettek között helyezkednek el.

A tervezet a felvilágosodás, illetve a felvilágosult abszolutizmus nyomán felhagy a világi és isteni felségsértés veszélyességének azonos súlyú – feudális koncepcióknak megfelelő – értékelésével. Az isteni felségsértés mint vallás elleni deliktum enyhébb büntetést vont maga után. Ugyanakkor a hűtlenség Tripartitumban írt, rendkívül szerteágazó és logikailag egymáshoz alig kapcsolódó – lényegében a büntetés által összefogott – tényállásainak a szétválasztására tesz kísérletet. A fogalmak világosabbá tételére, az egyszerűsítésre való törekvés tetten érhető a nota infidelitatis körében való különbségtételben (lásd például felségsértés és az ország külső-belső biztonságát veszélyeztető bűntettek), de az ellenséggel való összejátszás, a várak átadása az ellenségnek, a béke megszegésének szabályozása vonatkozásában is.

Megállapítható, hogy a végleges tervezet kialakítását megelőző ún. Reviczky-tervezet még a közbiztonságot veszélyeztető deliktumok közé sorolta a felségsértést, pártütést, hűtlenséget, összejátszást az ellenséggel, várak átadását,

¹⁴ Lásd az 1790/91. évi XL. törvénycikket.

kibúvást az inszurrekciós (nemesi felkelés) kötelesség teljesítése alól, béke vagy fegyverszünet megszegését, az oltalomlevél megsértését, a lázadást, a zendülést, a nagyobb hatalmaskodást, határjelek lerombolását és a szegény nép elnyomását. A felsoroltakat összevonva, átdolgozva kialakult végleges változat a nemzet-sértésről szóló szakasszal egészült ki.

A tervezet (részben feudális maradványként értékelhető) hiányosságairól szólva említést érdemel, hogy:

- ♦ nem felelnek hűtlenség miatt, akik nem az uralkodó alattvalói, hiszen sem a hazának, sem a fejedelemnek nem tartoznak hűséggel;
- ♦ az uralkodó életét kioltó idegen „csak” emberölésért vonható felelősségre;
- ♦ azonos súlyú cselekménynek minősül az uralkodó életének kioltása és személyes szabadságának a korlátozása;
- ♦ azonos megítélés alá esik a hazaárulás, valamint a béke- vagy fegyverszüneti egyezmény elvakult hazaszeretetből való megsértése.

Jelentőségénél fogva azonban kiemelést érdemel a tervezet azon rendelkezése, amely szerint a felségsértés elkövetése feltételezi az erőszakkal vagy fegyverrel való elkövetést, avagy azt erőszak vagy fegyver alkalmazására izgató szavakkal, írással lehet csak megvalósítani. Amennyiben az uralkodó tekintélyét éri támadás, illetve az ország rendjének veszélyeztetése nem erőszakkal, hanem más módon történik, hűtlenség helyett a király és az országlakó nemesek jogai elleni büntett róható fel az elkövetőnek.¹⁵

A tervezet büntetési tételei is azt feltételezik, hogy a magyar valóság nem engedte még meg a modern jogelvek maradéktalan alkalmazását. Reviczky József az őstervezetébe még humánusabb rendelkezéseket akart beiktatni. Így például hűtlenséggel vádolt személy esetén a védelem eszközrendszerének szélesebb körű megvonását szorgalmazta, ideértve a büntett körülményeinek teljes körű felderítését, a privilegizált bizonyítási módszerek alkalmazásának tilalmával (tanú és vádló ugyanazon személyének kizárásával, ugyanígy a feljelentési kötelezettség közeli rokonokra vonatkozó kizárásával).

A megváltozott politikai légkör ellehetetlenítette Reviczky őstervezetének véglegesítését. A francia forradalom menetében 1792-ben bekövetkezett radikális fordulat, terror következtében a felvilágosodás eszmeiségét tekintve eddig is megosztott nemesség kezdeti szimpátiája szertefoszlott. Különösen

¹⁵ Amennyiben ezek a rendelkezések hatályba léptek volna, úgy a Martinovics-féle mozgalom tagjaira kiszabott krudélis büntetések alkalmazása kizárt.

XVI. Lajos pere és kivégzése nyomán vált világossá számukra az, hogy az „új eszmék” veszélyeket hordoznak rendi kiváltságaikra. A Deputatio Juridica hozzáállása is jelentős változáson ment keresztül. Szigorították a *hűtlenség* büntetési tételét.¹⁶ A nemesség büntetőjogi követelését, miszerint a nemesség kiváltságos helyzetét, jogait veszélyeztető valamennyi cselekményt nyilvánítsák *nemzetséértés* bűntetté, Reviczky a végleges javaslatban csak egy §-ban volt hajlandó elismerni (nevezetesen: a király és a nemzet megállapodásával létesített privilégiumok bármilyen módon történő megsértését).

Azonban később (ez a tervezet II. szakaszának címéből is kiderül) a király és az országglakó nemesek jogai elleni bűntettekről szólva már fellelhető az uralkodó és az udvar, valamint a nemesség „egymásra találása”.

Az östervezet még jelentős különbséget tett a *lázadás* (seditio) és a *zendülés* (tumultus) között. Reviczky szerint a veszélyeztetett jogi tárgy más-más két tényállás esetében. A lázadásnál az alkotmányos rend, míg a zendülésnél az, hogy az alattvalók a törvényes hatalom szerveinek, képviselőinek minden esetben engedelmeskedjenek. Az östervezet szerint a lázadás büntetési tétele 6–10 év, míg a zendülésé 2–3 év. A nemesek érdeke kívánta meg, hogy a bizottság sokkal meghatározhatatlanabb különbségtételt foganatosítson a lázadás és a zendülés között. Félelmük odáig vezetett, hogy a büntetési tételét is felemelték mindkettőnek.

Az állam biztonságát sértő bűntettként szerepel még a tervezetben a *hatalmaskodás* (vis publica), az oltalomlevél *megsértése* (violatio salvi conductus) és a *határjelek lerombolása*.

A *nagyobb hatalmaskodásként* említett közerőszak büntette a feudális jog legnehezebben körvonalazható bűntette. Elhatárolása nehéz és bizonytalan a lázadástól-zendüléstől, az ország belső biztonsága ellen elkövetett bűntettektől s a kisebb hatalmaskodás eseteitől. Az 1795-ös tervezet V. szakasza semmi segítséget nem nyújtott a fogalmak tisztázásához, sőt ellentmondásokat is tartalmazott.

A *határjel elmozdításáról, avagy a mezsgyejelek lerombolásáról* szóló VI. szakasz által nyújtott szabályozás sem egyértelmű. Elsősorban vagyon ellen elkövetett cselekményként lehetne értelmezni. Abban az esetben válhat

¹⁶ 1795. évi Javaslat: „I. szakasz: A hűtlenség bűntettéről 1. § Az, aki megsértette a királlyal és a hazával szemben kötelező hűséget, továbbá az, aki az állam külső biztonságát ellenséges módon támadja meg, általánosságban a hűtlenség bűntettét követi el. [...] Ennek a bűntettnék pedig különböző fajtái vannak. [...] 8. § [...] harmadik fokozatnál: a halálbüntetés és jószágvesztés, [...]”

indokoltta mégis e deliktumcsoportba történő elhelyezése, ha a cselekmény a határterületek lakossága között konfliktust gerjeszt, fegyveres támadást generál, két állam közötti vitához vezet. A javaslattevő viszont erre a tervezetben külön nem tér ki. Minden határjel-hamisítás büntett.

Az ortalomlevél (gyakorlatilag: a menedéklevél) *megsértése* sajátos, a IV. szakaszban írt összetett bűncselekmény. Ennek maga a menedéklevél, egy feudális intézmény szolgál alapul. Egyrészt ez egyfajta eljárási privilégium volt, amelyet a király vagy a nádor adhatott elítélt személyeknek. Az illető, aki megkapta, meghatározott ideig (rendszerint az ítélet meghozataláig) szabadon élhetett, így szabadlábban védekezhetett. Másrészt az országgyűlés tagjai is speciális büntetőjogi védelem alatt álltak. A sérelmükre elkövetett bűncselekményeket az 1723. évi 7. tc. megalkotása óta menlevél megsértéseként értékelték. Az 1795-ös tervezet annyit tett hozzá, hogy a speciális állami védelmet kiterjesztette valamennyi tisztségviselőre és funkcionáriusra. A hatósági közegek fokozott védelmét biztosítja.

A 18. század végi honi állapotainkat a tárgyalt deliktumok kapcsán Martinovics felségárulási perével lehetne jellemezni. „Az 1792. évi javaslat második részének I. art.-ában 'de nota infidelitatis' cím alatt ugyan, de belsőleg már elválasztja a szoros értelemben vett felségsértést a hűtlenségtől [...], a joggyakorlatban e fogalmak még sokáig, mint hasonló értelműek szerepelnek; így 'In Causa Fiscii Regii contra Abbatem Ios, Ignat. Martinovics ex crimine laesae maiestatis seu perduellionis promota anno 1795. die. 27. Aprilis in I. Tabula regia iud. deliberatum est' [...]”¹⁷ A hétszemélyes tábla e perben úgy döntött, hogy Martinovics mint főszervező kivégzése majd a négy igazgató után történjen meg, és forradalmi iratait a hóhér égesse el.

Helytállónak tartjuk Hajdu Lajos felismerését, miszerint a magyar feudális büntetőjog rendszere a 18. század második felében is lényegét tekintve a Tripartitum diszpozícióin és a 17–18. században recipiált Praxis Criminalison alapult.¹⁸ Ehhez képest témánk szempontjából elmondható, hogy az 1795-ös tervezetben megjelenő rendelkezések „progresszív tartalmú principiumai sajátosan keveredtek a korszak feudális büntetőjogi nézeteivel”.¹⁹

A 18. századi országgyűlések során tehát megindultak honi büntetőjogunk kodifikációjának kezdeti lépései, amelyekből most vázlatos áttekintést láthattunk az állam (uralkodó) elleni büntettekkel kapcsolatos elképzelésekről.

¹⁷ ANGVAL 1930: 10.

¹⁸ HAJDU 1971: 30.

¹⁹ BLASKÓ 2023: 53.

Mindazokat a kísérleteket, amelyek a szóban forgó tárgykörbe estek, az 1712–1715-ös, 1723-as országgyűléseken alkotott törvénycikk, valamint az 1795-ös büntetőjogi tervezet is jól tükrözik. Edvi Illés jövőre tekintő, helytálló megállapítása szerint: „A crimen majestatis zavaros fogalmának megtisztítása az újabb [...] törvényhozásoknak vált feladatává, [...]”²⁰ Mely gondolatához hozzáfűzi az általa javasolt irányokat is.²¹

Egy, a már 19. századra eső 1830-as tervezetet követően azonban „[a]z 1843. évi javaslat immár szerkezetileg is különválasztja a felségsértést (43. fejj.) a hűtlenségtől (44. fejj.)”²²

Felhasznált irodalom

ANGYAL Pál (1915): *Magyar Büntetőjog Tankönyve, Különös Rész.* Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T.

ANGYAL Pál (1930): *A Magyar Büntetőjog Kézikönyve, 7. Felségsértés. Királysértés. Hűtlenség. Lázadás. Hatóságok büntetőjogi védelme.* Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T.

BLASKÓ Béla (2023): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest–Debrecen: Rejtjel Kiadó.

CSEMEGI Károly művei (1904). Sajtó alá rendezték Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond, Második kötet. Budapest: Franklin-Társulat.

CZENCZER Orsolya (2014): A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása. In RUZSONYI Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből.* Budapest: Nemzeti Közszeresztési és Tankönyv Kiadó Zrt.

EDVI Illés Károly (1894): *A büntetőtörvénykönyv magyarázata.* Második kötet. Budapest: Révai Testvérek Kiadása.

²⁰ EDVI 1894: 6.

²¹ „Ez a következő három irányba eszközöltetett: A felségsértés (Hochverrath), mint az államfő és az állam belbiztonsága ellen intézett legsúlyosabb merénylet, melynek külföldiek külföldön történő elkövetés is büntetendő, elvileg elkülönítettet a hűtlenségtől (Landesverrath), mint az állam külbiztonsága elleni büntettől, melynek alanyai csaknek kizárólag belföldiek. A felségsértés az államfő tekintetében csak az ennek uralkodói állása ellen irányzott merényletekre szorítottatott, ellenben az uralkodó személyének szóbeli vagy tettleges, de testi épséget nem veszélyeztető bántalmazása, mint a kir. méltóság megsértése, önálló büntetetté alakítottatott. A felségsértés elkövetése céljából létrejött szövetség, s az előkészületi cselekmények, nemkülönben a feljelentés elmulasztása szintén kiválasztottak s felségsértés fogalmából, s mint önálló deliktumok, megfelelő kisebb büntetések alá vonattak.” EDVI 1894: 6–7.

²² ANGYAL 1930: 10.

- FAYER László szerk. (1902): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- FINKEY Ferencz (1905): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat.
- FINKEY Ferenc (1942): Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója. *A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai*, (8)8.
- HAJDU Lajos (1971): *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezete*. Budapest.
- MEZEY Barna szerk. (2007): *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.

Jogforrások

1715. évi VII. törvénycikk (A felségsértés eseteiről)
1715. évi XLIX. törvénycikk (bünbocsánat a szatmári megegyezésben kitűzött határidőn belől hazatértek részére, s másoknak, kik arra a határidőre vissza nem tértek, száműzetése)
1723. évi IX. törvénycikk (Hütlenségi bünt magukba foglaló esetek)
1741. évi XXVI. törvénycikk (A felségsértésben vádaskodó és árulkodóról)
- 1790/91. évi XL. törvénycikk (A büntető törvényről és az új törvénykezési rendtartásról)
- 1790/91. évi LVI. törvénycikk (A pártütés és a hütlenség bünéről)
- Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet

Bogotyán Róbert – Budai Norbert –
Vágó Zoltán

A rendőrség és a büntetés-végrehajtás szakmai kapcsolata, különösen a felderítési tevékenység aspektusait vizsgálva

*„Csak akkor lehet jót csinálni, ha jóban vagy
azzal, akivel csinálod.”*

(Pachmann Péter)

Előszó

A bűnösség és a bűn üldözésének fogalmai csaknem egyidősek az emberiség kezdetével, gondoljunk csak bele Káin és Ábel bibliai történetébe. A büntetés és a bűnhődés a bűn eredendő következménye, ugyanis a felderített vagy egyéb módon napvilágot látott bűncselekmények standardizált eseteiben a büntetés nem maradhatott el. Kezdetekben a „bűnüldözés” nem szervezett keretek között, hivatali jogkörrel felruházott, szakmailag képzett személyek által történt. Legtöbbször e feladatot a köznép jelen lévő tagjai vállalták magukra, ebből adódóan a büntetések legfőbb jellemzői a talio¹ elvén működtek, a nép és a sértett szubjektív akaratát tükrözve. A rend fenntartásáért felelős személyek, egységek vagy éppen társadalmi rétegek azonban mindig is jelen voltak a történelem során, megnevezésük, hatáskörük és illetékességük gyakran (a társadalmi változásokhoz igazodva) módosult, de a végső soron, legitim erőszakkal is kikényszeríthető jogkövető magatartás mindig is ezen eszköztár fontos része volt, jól tükrözve azt, hogy az emberiség történetében sajnos mindig is szükség volt a szigorúbb intézkedések fenntartására.

¹ A szemet szemért, fogat fogért egy általánosan primitív büntetőjogi alapelv volt, amely szerint a büntetésnek ugyanolyan mértékűnek és jellegűnek kell lennie, mint az elkövetett bűnnek.

Történeti áttekintés

Rendőr szavunk első írásos említése Márton József 1823-as német–magyar–deák szótárából való. Tíz évvel később, 1833-ban Fogarasi János *Diákmagyar műszókönyvében* a *rendőr* szót a mai értelmében vett rendőrség személyi állományának megnevezésére használja. 1836-ban Fogarasi János zseb-szótárában már maga a *rendőrség* szó fordul elő.² Téves megállapítás lenne azonban, ha azt gondolnánk, hogy az intézményesített rendőrség megjelenésétől számítjuk a rendészet kialakulásának időpontját. Bár a *rendészet*, a *rendvédelem*, a *bűnüldözés* és a *rendőrség* szavaink „új keletű” kifejezések, a mögöttük lévő gyakorlat évezredekre tekint vissza. Ez idő alatt fejlődött a mai professzionális szintre, szem előtt tartva az állam belső rendjének, valamint a közrendnek és a közbiztonságnak a mindenekelőtti fenntartását. Magyarországon már I. Szent István törvénykönyveiben is találhatunk a talio elvére utaló bejegyzést, ilyen például a II. törvénykönyvből származó, testcsonkításról szóló bekezdés is, amely a következőket írja le: „Ha pedig valaki kirántott karddal más valakit megcsonkít, akár a szemén, akár a lábán, akár a kezén, testének hasonló sérelmét szenvedje.” Ugyanebből a korból szintén írásos bizonyítékok alapján tudjuk, hogy törvényeiben a *tömlőc* és a *börtön* szavak is szerepet kaptak. A felvilágosodás korától kezdve ez a tendencia bár lassan, de kezdett a prevenció és a szabadságvesztéssel történő elrettentés irányába elmozdulni, jelentős hangsúlyt fektetve a törvénykönyvek által kilátásba helyezett és a szankciók közé emelt szabadságvesztés büntetés bevezetésére, ahol már az első generációs emberi jogok elődei is megjelentek. A testcsonkításokat és nyilvános kivégzéseket egyre inkább felváltották a kisebb súlyú büntetések és a szabadságvesztések különböző formái. Írásbeli emlékek alapján tehát a 11. századtól kezdve beszélhetünk a büntető igazságszolgáltatás egyik eszközeként a börtönbüntetés bevezetéséről. A 15. és 16. században már alkalmazták az *örökös börtön* kifejezést, amelynek megfelelője napjainkban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. Az első magyar börtön megnyitásáig – szempczi fenyítőház, 1772 – a szabadságvesztésüket töltők a pallosjoggal felruházott uradalmak áristomaiban,³ a katonai erődítmények és a várak tömlőceiben kaptak „elhelyezést”.⁴ A felvilágosodott Európában

² TISZA 1925: 17.

³ Rövidebb időtartamú szabadságvesztés letöltésére szolgáló épület vagy helyiség.

⁴ MEZEY–LÖRINCZ 2019: 40.

a 18. és 19. századi büntetőpolitikai változások kapcsán börtönépítési hullám kezdődött, amely Magyarországon is éreztette hatását. A büntetés-végrehajtási (a továbbiakban: bv.) intézetek széles körű elterjedése számos problémára nyújtott megoldást, ideértve a zsúfoltság kérdését, a megfelelő higiénés és elhelyezési körülmények jelentős javulását, a fogvatartottak foglalkoztatásának lehetőségeit és a reintegrációs törekvések kibontakozását is. Ez jellemezte a leginkább ezt a korszakot.⁵

Az újkor változásai

Az újkori börtönök megjelenésével egyidejűleg terjedt el a rendőrség operatív tevékenységet folytató egységeinek jelenléte is az intézetekben. 1945-ben a csendőrség feloszlata és a Magyar Államrendőrség megalapítása után országos hálózatot kiépítve kezdődött el az operatív rendőri munka, természetesen nem csak a büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett fogvatartotti kört érintően. Az 1950-es évek történéseinek következtében került sor a börtönök állományának – sok más rendvédelmi szervvel együtt – szinte teljes lecserélésére és az Államvédelmi Hatóság általi irányítás és diktatórikus rendszer kiépítésére. 1956, az ellenforradalomnak kikiáltott forradalom leverése után annak vélt vagy valós szereplőit koncepciós perek ezreivel küldték börtönbe és bitófára.⁶ Ezen események negatív vonatkozásaitól eltekintve ez az időszak nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben folytatott rendőrségi operatív tevékenység a mai napig rendkívüli jelentőséggel bír, elősegítve ezzel az elkövetett bűncselekmények felderítését, valamint a bűnszervezetek és hálózatok felszámolását is. A rendszerváltás előtti évtizedeket a technikai fejlődés jellemezte, így a rendvédelmi szervek alkalmazásában is jelentős szerepet kaptak a technikai eszközökkel történő titkos információgyűjtés lehetőségei. Jól tükrözi ezt a Harangozó Szilveszter állambiztonsági miniszterhelyettes által kiadott 14/1985. számú intézkedés is, amely a 3/a⁷, valamint a 3/r⁸ rendszabályok alkalmazhatóságának jogi háttérét hivatott rögzíteni a büntetés-végrehajtási intézeteken belül.⁹

⁵ CZENCZER 2020.

⁶ NAGY 2012: 44–45.

⁷ Belföldi telefonbeszélgetések lehallgatására irányuló tevékenység.

⁸ A rejtett fotó, optika és tv alkalmazására irányuló tevékenység.

⁹ BIKKI 2010: 8–13.

A rendszerváltást követő időszak rendészetet érintő változásai

A politikai rendszerváltozás és az egypártrendszer megszűnésével elkezdődhetett egy mindent átfogó és mélyreható demokratikus és társadalmi felzárkózás a vasfüggönytől nyugatra elhelyezkedő államszervezetek berendezkedését alapul véve. A Magyar Népköztársaság alkotmányának gyakorlatilag minden területét érintő reformok időszaka következett, majd 1989. október 23-án Szűrös Mátyás kikiáltotta az immár demokratikus alapokra épülő Magyar Köztársaságot.¹⁰ Elkerülhetetlen volt tehát, hogy rövid időn belül a rendészeti szervek alapvető működését és átszervezését érintő jogszabályi változások, a demokrácia lényegiségét tükrözve, az emberi jogok fókuszba helyezésével módosuljanak. A változások jelentős része a büntetés-végrehajtás és a rendőrség szoros szakmai kapcsolatait negatív értelemben nem érintette, sőt néhány területen a rendőrséget többletjogosultságokkal is felruházta.¹¹

A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvénnyel (a továbbiakban: Rtv.) szemben irreális társadalmi és politikai elvárás volt, hogy az a reformálási törekvések kapcsán egy teljesen új alapokra épülő modellt – a rendszerváltás előtti működési és szervezeti felépítését maga mögött hagyva – hozzon létre. A rendszerváltozás óta eltelt idő rövideje és az egész állami apparátust érintő átalakulással járó változások személyi, tárgyi és jogszabályi feltételeinek hiányában a gyökeres változás nyilvánvalóan nem következhetett be. Azonban kiemelendő, hogy országunk rendvédelmi szerveit folyamatos pozitív irányú fejlődés jellemezte az elmúlt több mint három évtizedben. A büntetés-végrehajtási szervezetet érintő jogszabályi normák újragondolása sem váratott magára, így a bv. szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényt (a továbbiakban: Bv. Sztv.) már európai irányzatokat is magában foglalva alkották meg.¹² Többek között rendelkezett az irányítási és vezetési jogkörökről, a szervezeti felépítésről és a működési szabályok összességéről.

¹⁰ NAGY 2012: 51.

¹¹ Az 1992. augusztus 25-én Boross Péter belügyminiszter, Kupa Mihály pénzügyminiszter és Balsai István igazságügy-miniszter által aláírt, 1992. szeptember 1-jén hatályba lépő együttes utasítás értelmében az ORFK Biztonsági Főosztálya látta el a büntetés-végrehajtási testületnél és a vám- és pénzügyőrség szerveinél az állam és szolgálati titok, valamint a kijelölt objektumok preventív védelmét is.

¹² CZENCZER–SZENCZI 2020: 7.

Maga mögött hagyva olyan elavult jogintézményeket, mint a szigorított javító-nevelő munka, a kényszergyógyítás munkaterápiás intézeti kezelése vagy a szigorított őrizet.¹³ A börtönök populációját képező egyének összetételében szignifikáns változást azonban nem tapasztalhatunk az ezredforduló óta eltelt időszakot tekintve. Nagy számban vannak jelen napjainkban is az erőszakos, a megélhetési, a különböző vagyon elleni és gazdasági bűncselekményt elkövetett fogvatartottak egyaránt. Az informatika és egyéb, a számítástechnika, illetve az internet és felhasználásához szorosan köthető vívmányok egyre szélesebb körben történő elterjedése óta pedig számos alkalommal kellett módosítani a 2012. évi C. törvényt (a továbbiakban: Btk.) a világhálón vagy annak felhasználásával szoros összefüggésben elkövetett bűncselekmények büntethetőségének érdekében. A Büntetés-végrehajtási Szervezet életében jelentős változást hozott a 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (a továbbiakban: Bv. Kódex), amely alapjaiban reformálta meg a hazai börtönök működését.

A Felderítési Főosztály megalapítása

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BVOP) 2018-ban a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (a továbbiakban: KKMI) alá rendelt osztályként alapította meg a felderítési szakterületet, amelyet a jelenlegi Felderítési Főosztály jogelődjeként tartanak számon. Az itt megkezdett stratégiai-elemző munka kitűnően rávilágított arra, hogy a statikus biztonsági rendszer elemei¹⁴ önmagukban nem tudnak minden esetben megfelelő választ adni a kor kihívásaira, így azt a – felderítési tevékenységet is magában foglaló – dinamikus biztonság módszereivel, eszközrendszerével, információgyűjtési folyamatával kell kiegészíteni.

A bv. szervezet tipikus tevékenységeit és feladatait tekintve jelentős változást jelentett 2020. június 1-je, amikor Pintér Sándor, Magyarország

¹³ MEZEY-LŐRINCZ 2019: 151.

¹⁴ Például a bv. szerv biztonsági berendezései, technikai eszközei és rendszerei, elektronikus megfigyelési eszközök (kamerák), biztonsági rácsok, bástyafal, műszaki akadályok, hírósszekötetést biztosító berendezések, nyomsáv, biztonsági kerítés, biztonsági ajtók, zárkák, zárrendszerek stb.

belügyminisztvere engedélyezte a Főosztály megalapítását. A bv. felderítés atipikus tevékenységének esszenciáját nem a klasszikus értelemben vett információgyűjtés adja, ugyanis az információgyűjtés – mint a fogva tartás biztonságának fenntartásához elengedhetetlen eszköz – nem új keletű dolog, annak kezdete a börtönök kialakulásának idejére datálható. Ugyanakkor, ilyen szervezett módon, a társszakterületekkel és más rendvédelmi feladatot ellátó szervekkel összehangoltan, elemző apparátussal kiegészítve, technikai eszközökkel és jogszabályi háttérrel megtámogatva csak napjainkban, az elmúlt három év megfeszített munkájának gyümölcseként jöhetett létre.

A Főosztály megalapításával elérni kívánt cél az volt, hogy a strukturált keretek között történő, folyamatos, célirányos, tervszerű, módszeres információgyűjtő tevékenységben rejlő lehetőségeket kihasználva a büntetés-végrehajtás biztonságos működését sértő vagy veszélyeztető körülmények, a fegyelemsértő vagy illegális fogvatartotti cselekmények, illetve folyamatok feltárása idejében megtörténjen, továbbá azok megszüntetése, megszakítása és a bv. intézetek rendjének helyreállítása érdekében intézkedések kezdeményezése történhessen. A Főosztály mint a dinamikus biztonság felelőse alakította ki a bv. szervezet jelenleg is működő szakirányú struktúráját, a tevékenység irányait, kereteit és szabályrendszerét. A bv. szervezet felderítési tevékenysége egy folyamatos információgyűjtő, elemző-értékelő tevékenység, amely a bv. biztonság érdekeinek érvényesítését támogatja.

Az Sztv. 2023. január 1-jével hatályba lépett rendelkezései rögzítik a biztonsági kockázatelemzés fogalmát, amely az említett felderítési tevékenységet foglalja magában, és szabályozza annak jogi kereteit. A biztonsági kockázatelemzés a bv. szervek által a fogva tartás biztonságával összefüggő szolgálati feladatok hatékony ellátása érdekében, az említett törvényben meghatározottak szerint a végrehajtás rendjét és a fogva tartás biztonságát érintő kockázatok, valamint a fegyelemsértést megvalósító cselekmények megelőzése, feltárása céljából történő információgyűjtő és értékelő-elemző tevékenység. A jogszabály rendelkezései szerint a bv. szervezet nem folytathat bünfelderítő tevékenységet. Tehát a Főosztály kifejezetten a bv. intézetek biztonságos működésének fenntartására fókuszálva, valamint az elemző-értékelő szakterülete révén a saját szervezeti egységeinek nyújtott támogatásán túl a társ rendvédelmi szervek bv. intézetekben folytatott bűnügyi hírszerző tevékenységének kiegészítésével járul hozzá a közrend és a közbiztonság fenntartásához.¹⁵

¹⁵ BOGOTYÁN 2022: 10.

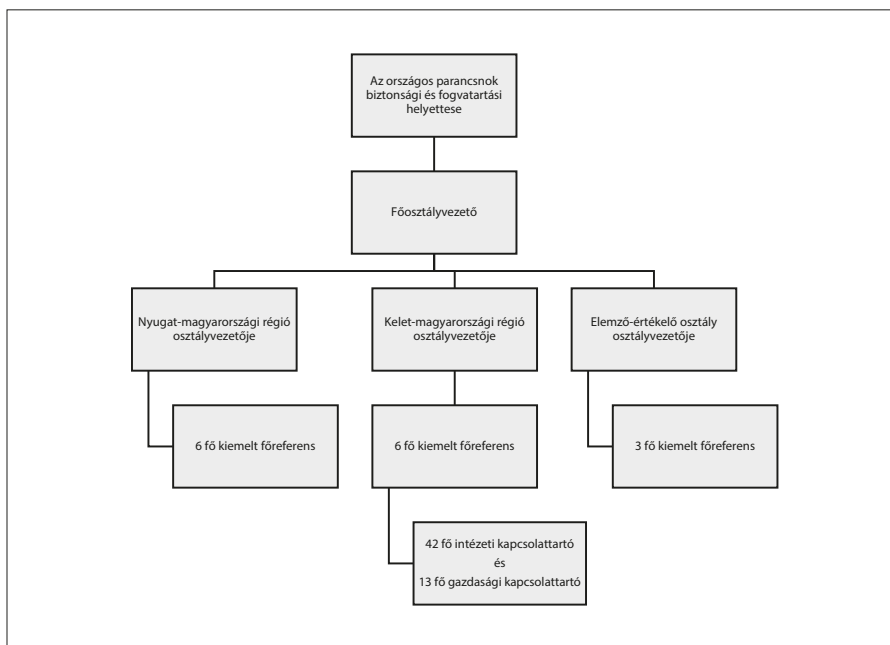
A dinamikus biztonság mint a felderítés alapja

A biztonság fogalmának bv. szemszögű vizsgálata esetén két fogalmi kört különböztethetünk meg.¹⁶ Az egyik a statikus biztonság, amelyben megtaláljuk a jogszabályokat, illetve további alacsonyabb szintű szabályozókat, protokollokat, valamint a tárgyi feltételeket, azaz azokat az elemeket, amelyek ritkábban változnak. Ezzel szemben a dinamikus biztonság középpontjában a személyi állomány, a fogvatartotti állomány, valamint a büntetés-végrehajtással hivatalos kapcsolatba kerülő egyéb személyek, szereplők állnak.

Részletesebben definiálva, a statikus biztonság mindazon tevékenységek, eljárások és eszközök összessége, amelyek a fogvatartottak biztonságra veszélyes cselekmények észlelésére, fizikai megakadályozására, megszüntetésére vonatkoznak. A biztonsági rendszer alkalmazásával a bv. szerv biztonsága fenntartható, illetve helyreállítható. A statikus biztonság elemei: a biztonsági tevékenységet szabályozó rendelkezések, hír- és biztonságtechnikai berendezések, kényszerítő és mozgáskorlátozó eszközök, tűz-, munkavédelmi eszközök, védőfelszerelések, biztonsági létesítmények (például bástyafal, őrtornyok stb.). A vázolt repertoár segítségével a cselekmények, jelenségek felismerése objektív módon, külső jegyek észlelésével, azonban a motiváció, veszélyeztető szándék megismerése nélkül történik. Az egyik legfontosabb jellemzője a területnek, hogy az idetartozó elemekben igen ritkán történik változás.

Ezzel szemben a dinamikus biztonság elve a fogvatartottak és a személyi állomány közötti pozitív viszonyokon, a megfelelő bánásmódon alapszik. Ma már általánosan elfogadott, hogy a börtönök biztonságosan és jól csak a fogvatartottak közreműködésével működhetnek. A külső biztonság (a szökések megelőzése) és a belső biztonság (a rendbontások megelőzése) biztosítása akkor a leghatásosabb, ha a fogvatartottak és az alkalmazottak között megfelelő munkakapcsolat épül ki. Ez a nexus a dinamikus biztonság alapja. A biztonság tehát a börtönön belüli jó viszonyokon és a megfelelő bánásmódon alapszik, és az állandóan változó körülményekhez folyamatosan igazodik.

¹⁶ CZENCZER–SZTODOLA 2020.

1. ábra. *A Felderítési Főosztály szervezeti felépítése**Forrás: a szerző saját szerkesztése*

Ez a rendszer magában foglalja a fogvatartottak személyiségének, viselkedésének, társas viszonyainak megismerését, megértését és befolyásolását, valamint életminőségük alakítását. A rendszernek két alapvető pillére van: a személyi állomány állandó jelenléte a fogvatartottak között, valamint a megfelelő szintű kommunikációs készségek. A rendszert alapvetően azok a személyek működtetik, akik folyamatosan a fogvatartottakkal foglalkoznak, így a körletfelügyelők, reintegrációs tisztek, pszichológusok stb. A fogvatartottak kontrolljának leghatékonyabb eszköze az emberi kapcsolatokon, célirányos kommunikáción alapul.

A dinamikus biztonság eszközei tehát például: megfigyelés, értékelés, célorientált információs rendszer, tájékoztatás, a napi élet racionális szervezése – napi- és házirend, törvényes és szakszerű bánásmód, konfliktusok kezelése, átlátható és következetes fegyelmezési és jutalmazási gyakorlat, reagálókészség, gyors és hatékony beavatkozás lehetősége stb.

A jelenlegi gazdasági környezetben a dinamikus biztonság az elemeinek rugalmas alkalmazhatósága révén egyre inkább előtérbe kerül, és hosszú távon a biztonsági elvárások maradéktalan teljesülését is egyre hatékonyabban szolgálja.

A Dinamikus Biztonság rendszere a magyar bv. szervezetnél

A Dinamikus Biztonság rendszere a Főosztály irányítása és koordinációja mentén úgy lett kialakítva, hogy a végrehajtás rendjét és a fogvatartás biztonságát érintő releváns információk valamennyi bv. szervet érintően központilag begyűjthetők, feldolgozhatóak legyenek, az azok alapján szükséges intézkedések központi vagy helyi szinten bevezethetők legyenek.

A Dinamikus Biztonságrendszer központi szintjén a Főosztály és annak osztályai (illetékességi alapon elhatárolt Nyugat-, illetve Kelet-magyarországi Osztály, továbbá a feladata által differenciált Elemző-értékelő Osztály) találhatóak, és végzik a területi (agglomerációs központok szakirányításért felelős vezetői) és helyi szint (egyes bv. intézetek intézeti és gazdasági társaságok kapcsolattartói) tevékenységének közvetett irányítását, koordinálását.

A Dinamikus Biztonság rendszer alapköve a folyamatos bv. intézeti/intézményi jelenlét és információgyűjtés, illetve elemző-értékelő tevékenység. Az említett feladat a Főosztály állománya és a bv. intézetek/intézmények (intézeti kapcsolattartók, ún. IKT) és bv. gazdasági társaságok kijelölt képviselőin (gazdasági társaságok kapcsolattartói, ún. GKT) keresztül valósul meg.

A folyamatos információellátást a Főosztály személyi állományának bv. intézetekben/intézményekben, gazdasági társaságoknál végzett feladatai, humán hírszerző tevékenysége és a bv. intézetek/intézmények eseti vagy rendszeres adatszolgáltatásai, az IKT/GKT eseti feladat-végrehajtásai adják.

Az adatszolgáltatás rendszere háromrétű: valamennyi bv. intézet/intézmény és gazdasági társaság félévente a központilag kiadott szempontok szerint elkészíti és felterjeszti a saját dinamikus biztonság koncepcióját, havi szinten frissíti és továbbítja annak mellékleteit, illetve teljesíti az eseti jellegű adatszolgáltatásokat.

A Dinamikus Biztonság Koncepció (a továbbiakban: Koncepció) egyfajta biztonsági szempontú, operatív helyzetértékelést meghatározó szakmai anyag, amely tartalmi, formai követelményeket, egységes fogalmi rendszert és metodikát határoz meg az egyes bv. intézetektől/intézményektől és gazdasági társaságoktól elvárt, általuk elkészített koncepciók és mellékleteik tekintetében.

Az IKT/GKT-állomány az érintett bv. intézet vagy intézmény vezetője által kijelölt személy (kvázi felderítési megbízott), aki a Főosztály és a BVOP felső vezető feladatszabásait végrehajtja. Az állomány rendszeres tájékoztatását és képzését a Főosztály végzi, amely a részvételükkel közvetlen értekezleti rendszert is működtet.

A büntetés-végrehajtás és a rendőrség kapcsolata

A bv. intézetek jellegükből adódóan olyan zárt intézmények, amelyekben a bűnözői szubkultúrák, a viselkedési devianciák és szélsőségek széles spektrumban jelen vannak, ám a társadalom védelme érdekében végrehajtott szabadságvesztés jogintézményén kívül törekszik a fogvatartottakat felkészíteni a szabadulás utáni jogkövető magatartás elsajátítására is. Így lehetne a leginkább definiálni a bv. tevékenységét.¹⁷

A börtönök világa tehát nem is lehetne megfelelőbb helyszín az információgyűjtésre, legyen szó a kisebb súlyú fegyelmi vétségéről, a már elkövetett, de még fel nem derített bűncselekményekről, a különböző bünszervezetek felszámolásának lehetőségeiről vagy az egyéb, társadalomra veszélyes cselekmények minimalizálásáról. A nyomozó hatóságok börtönökben és fogdákbán végzett felderítési és operatív tevékenységeinek köszönhetően hatékony támogatást kapnak a bűnüldözés elleni harcban.

A börtönbe kerülő elítéltek jelentős hányada előtt azonban nem ismeretlen a szabadságvesztés büntetés és annak velejárói. Könnyelmű dolog lenne tehát azt gondolni, hogy ezek az emberek – akik normális szocializációs folyamaton nem, vagy csak részben estek át, és a társadalom marginalizálódott csoportjait képviselve élik életüket – a prizonális környezet hatására rövid időn belül megváltoznak. A bűnözői hajlam, az antiszociális viselkedés, a rendszerellenesség és az igazságszolgáltatási gépezet kijátszásának, valamint az illegális haszonszerzés különböző módszereinek alkalmazásától a börtönök bástyafalain belül sem riadnak vissza az ilyen személyiségjegyekkel szabadságvesztésüket töltő elítéltek. Így nem meglepő, hogy a bv. intézetek fogvatartottjainak egy bizonyos rétege igyekszik abból is jogtalan előnyt kovácsolni, hogy épp rács mögött van.

¹⁷ CZENCZER 2020.

Ezek, a társadalom szempontjából szinte észrevehetetlen, de a bv. intézetek biztonsági rendszerére, a végrehajtás rendjére¹⁸ és a fogvatartás biztonságára¹⁹ nézve igenis veszélyes cselekmények nem is minden esetben merítik ki a Btk. valamely bűncselekményi tényállását.

Hazánkban jelenleg a Belügyminisztérium szervezete alá tagozódóan két rendvédelmi szerv is folytat jogszabályok által meghatározottak szerint, a saját feladatrendszerébe illeszkedően, a hatásköri és illetékességi szabályainak megfelelően információgyűjtő tevékenységet a börtönökben.

A rendőrség a fogda- és börtönfelderítési feladatainak ellátása során a hatásköri és illetékességi szabályok által deklaráltan folyamatosan jelen van, és büntfelderítő tevékenységet végez a megyei rendőr-főkapitányságok vagy a Nemzeti Nyomozó Iroda szervezetéhez tartozó felderítési feladatot fogantató egységei által az egyes bv. intézetekben. Fenti szervekkel a vonatkozó szabályozásban, együttműködési megállapodásokban rögzítetteken túlmenően a sajátos feladatellátás és a közös célok kapcsán kialakult egy szoros, támogató jellegű együttműködés is.

Hatáskör és illetékesség

Itt fontos ismételten kiemelni tehát, hogy a bv. szervezet Felderítési Főosztálya büntfelderítő tevékenységet nem végez, ebből adódóan a titkos információgyűjtés, a leplezett eszközök alkalmazása és egyéb, az Rtv. és a Be. által szabályozott tevékenységi körök sem kapnak szerepet a Főosztály munkavégzése során.

¹⁸ A 2013. évi CCXL. tv. 3. § 17. pontja alapján a végrehajtás rendjének definíciója: a büntetések és a kényszerintézkedések végrehajtására vonatkozó jogszabályok és ezeken alapuló normatív utasítások érvényesülésének összessége, amely biztosítja a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátását, valamint az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak jogainak érvényesülését és kötelezettségeinek teljesítését.

¹⁹ A 2013. évi CCXL. tv. 3. § 7a. pontja alapján a fogva tartás biztonságának definíciója: olyan állapot fenntartása, amelynél az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott őrzése, felügyelete, ellenőrzése, a bv. intézetben tartózkodó személyek életének, testi épségének és anyagi javainak védelme, a büntetés-végrehajtási szervezet anyagi javainak sértetlensége, valamint a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátása a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően biztosított.

Az Rtv. rendelkezései szerint a titkos információgyűjtő tevékenység szorosan kötődik a Rendőrség törvényben meghatározott bűnmegelőzési és büntetőfelderítési feladataihoz, valamint a büntetőeljárás lefolytatásához. A titkos információgyűjtés eszközei között szerepelnek bírói engedéllyel, ügyészi engedéllyel, illetve külön engedély nélkül alkalmazható eszközök is.

A büntetés-végrehajtási szervezet törvényben meghatározott feladatai között nem szerepel sem a bűnmegelőzés, sem pedig a büntetőfelderítés, így a Be. hatálya sem terjed ki rá.

A Bv. szervezeti tv. 2023. január 1-jén hatályba lépett módosítása szerint azonban a Főosztály „a fogvatartás biztonságát érintő kockázatok feltárását célzó elemző tevékenység”-et végezhet, amelynek keretében együttműködő személyt vehet igénybe; a fogvatartottat, hozzájárulása esetén a szabadult fogvatartottat meghallgathatja; valótlan vagy megtévesztő információt adhat át; sérülést vagy egészségkárosodást nem okozó csapdát alkalmazhat.

A jogszabályban nevesített eszközök bár lefedik a titkos információgyűjtés eszköztárának egy részét, külön engedélyhez nem kötöttek, ugyanakkor széles körű lehetőséget biztosítanak a Főosztály számára az eredményes felderítési tevékenység végrehajtásához, amely kizárólag a fogvatartás biztonságát érintő kockázatokra terjedhet ki. Amennyiben a biztonsági kockázatelemzés során olyan adat keletkezik, amely alapján büntetőeljárás megindításának lehet helye, vagy amelynek ellenőrzése más szerv hatáskörébe tartozik, úgy haladéktalanul feljelentést kell tenni, vagy az adatot a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervnek kell továbbítani [Bv. szervezeti tv. 27/A. § (3) bekezdés], biztosítva ezáltal a hatékony információáramlást.

Az alapvetően a Bv. Sztv. szabta jogi keretek között a Felderítési Főosztály a fogva tartás biztonságát érintő kockázatok feltárását célzó elemző tevékenysége a fogvatartottak bűncselekménynek nem minősülő normasértő magatartásait, illetve a fogvatartottak erre irányuló tevékenységét monitorozza. Szignifikáns különbség figyelhető meg tehát a bv. szervezet és a nyomozó hatóságok²⁰ felderítési tevékenységei között, amiből egyértelműen látszik, hogy amíg szűkebb értelemben vett feladataik, eszközeik, jogszabályi háttérük és céljaik mások, addig tágabb univerzumban vizsgálva mindkettő szorosan a közbiztonság és a közrend fenntartásához fűződik.

²⁰ A 2017. évi XC. törvény 34. § (1)–(3) bekezdése alapján.

A közrend és közbiztonság fenntartásának büntetés-végrehajtási eszközei

A Főosztály létrehozása azonban nem csak a bv. szervezet biztonságosabb működésének célját szolgálja. A rendvédelmi szerveket kollektíven érintő, olyan komplex védelmi rendszer kialakításának a részét képezi, amely már kormányzati és társadalmi szinten is megjelenő elvárás volt. Az 1163/2020. (IV. 21.) számú Kormányhatározat (a továbbiakban: Kormányhatározat), amely a Nemzeti Biztonság Stratégia elnevezést kapta, egyértelműen feladatul szabja a rendvédelmi szervek közös és célirányos fejlesztését.²¹ Továbbá rendelkezik a külügyi, a honvédelmi, a rendvédelmi, a nemzetbiztonsági, a bűnüldözési és igazságszolgáltatási, valamint számos más, az állam külső és belső biztonságának fenntartásához elengedhetetlen szakterület koordinációjának és együttműködésének megerősítéséről.²²

Nem meglepő tehát, hogy a Kormányhatározat külön bekezdést szentel a Magyarország biztonságát veszélyeztető tényezők, így különösen a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a radikalizálódás elleni eredményes küzdelem eszköztárának további fejlesztésének.²³ E néhány, a közbiztonságra és közrendre is kockázatot jelentő tényező alanyai – a koncentrált jelenlétükből adódóan – a bv. intézetekben kialakított és működtetett biztonsági rendszerek nélkül, akár rövid időn belül jelentős, a társadalomra nézve is veszélyt jelentő kockázati faktorként jelenhetnek meg. Ezért a meglévő biztonságtechnikai rendszereken, a különböző kockázati tényezők kategorizálásán, azok értékelésén és kezelésén, valamint a klasszikus statikus és dinamikus biztonsági elemek fejlesztésén kívül²⁴ szükség volt egy olyan, innovatív és proaktív terület megalkotására is, mint a Főosztály.

Összegzés

A BVOP Felderítési Főosztálya a három évvel ezelőtti megalapítása óta számos együttműködésben vesz részt jelenleg is a rendőrség valamely

²¹ Az 1163/2020. (IV. 21.) számú Kormányhatározat 126. bekezdése.

²² Az 1163/2020. (IV. 21.) számú Kormányhatározat 142. bekezdése.

²³ Az 1163/2020. (IV. 21.) számú Kormányhatározat 152. bekezdése.

²⁴ Az 1063/2019. (II. 25.) számú Kormányhatározat a büntetés-végrehajtási szervek statikus és dinamikus biztonsági elemeinek fejlesztéséről.

szervezeti egységével. A közös és összehangolt munka eredményeképp mára elmondható, hogy a bv. intézetekben vagy azokkal szoros összefüggésben, de azokon kívül elkövetett szabálysértések és bűncselekmények száma csökkent, és Magyarország közbiztonsága ezáltal jelentős mértékben javult. A rendőrség és a büntetés-végrehajtás áldozatos munkája továbbra is nélkülözhetetlen a magyar rendvédelem területén, és egymás tevékenységét kiegészítve garantálja nap mint nap az állampolgárok biztonságát. A jövőbeli fejlesztések, a jogszabályi változások és a további együttműködések kialakítása mindemellett elengedhetetlen momentumai lesznek az újabb és újabb, a rohamos fejlődés által ismeretlen frontokat megnyitó bűnüldözés elleni harcnak.

Felhasznált irodalom

- BIKKI István (2010): A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945 és 1990 között. *Betekintő*, 4(1), 8–13.
- BOGOTYÁN Róbert Lajos (2022): A felderítő tevékenység kiemelt szerepe a büntetés-végrehajtási intézetekben a Covid19 humánjárvány idején. In SZABÓ Andrea – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes (szerk.): *Tanulmánykötet Dr. Szendi Antal 60. születésnapjára*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 40–49. Online: <https://doi.org/10.37372/mrtvtpt.2022.1.2>
- CZENCZER Orsolya (2020): Őrizzük is meg nem is... avagy a reintegrációs őrizet jogintézményének hazai aspektusai. In MADAI Sándor – PALLAGI Anikó – POLT Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla születésnapjára*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 121–128.
- CZENCZER Orsolya – SZENCZI Attila (2020): A reintegrációs őrizet jogi, technikai, biztonsági és társadalmi aspektusai. *Börtönügyi Szemle*, (2), 7–29.
- CZENCZER Orsolya – SZTODOLA Tibor (2020): *A biztonsági tiszt munkai jogi és szakmai vonatkozásai*. Budapest: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft.
- MEZEY Barna – LÖRINCZ József (2019): *A magyar börtönügy története*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- NAGY Ákos Péter (2012): A magyar rendvédelem belbiztonsági szolgálata 1945–1995. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 22(26), 44–58.
- TISZA Miksa (1925): *Magyarország rendőrségének története*. Pécs: Haladás.

Jogforrások

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

1995. évi CVII. törvény a Büntetés-végrehajtási szervezetről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések
és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

1163/2020. (IV. 21.) Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

Buzás Gábor

Alapjogok és rendészet – A személyi szabadság korlátozása

„(1) Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

(2) Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.

(3) A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé kell állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni.

(4) Akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytől eltérően korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.”¹

A szabadságjogok, alapjogok kialakulása óta ezek korlátozása, csorbítása is végigkíséri a jogfejlődést.² Ha a rendőri intézkedések vizsgálatát tűzzük ki célul, az alapjogok – leginkább azok korlátozása kapcsán – nem hagyhatók ki írásunkból. A rendőri intézkedések nagy részének szükségszerű eleme a személyi szabadság korlátozása. Természetesen ez nem öncélú beavatkozás, hanem az Alaptörvényből fakadó törvényes cél elérésének eszközeihez társuló jogkövetkezmény. Fontos tehát, hogy a rendőrség működését meghatározó jogszabályok garantálják a korlátozás arányos és szükséges megvalósulását, illetve a szükségtelen túllépés esetére alkalmazható jogorvoslati eszközöket.

¹ Alaptörvény IV. cikk.

² A jogfejlődésnek említésre méltó fejezete, a közelmúlt meghatározó része a koronavírus időszaka, amikor sajátosan alakult ezen jogok érvényesülése. Erről bővebben: SKORKA 2020: 176–178.

„A szabadságjogok egyik csoportját alkotják a személyi szabadságjogok. A személyi szabadságjogok az emberi jogok első generációjához tartoznak, és a szabadságjogok külön, jellegzetes csoportját alkotják a közhatalom viszonylatában. A személyi szabadságjogok családja történetileg az állami beavatkozást tilalmazva, az államhatalom törvényekben megjelenő jogi korlátjaként alakult ki. Későbbi fejlemény, hogy a már ősellenség állam másokkal szemben is védi – pozitív cselekvéseivel – a polgárok személyi szabadságát.”

„Az alapjogok természetjogi felfogása szerint az embernek joga van a szabadsághoz és a tulajdonhoz pusztán azért, mert embernek született. Ezeket a jogokat az ember nem a hatalomtól kapta, hanem öröktől létező jogok, amelyeket az állam nem vehet el.”³

A következő jogokat szokás személyi szabadságjogként elismerni:

- az élethez, az emberi méltósághoz, a testi épséghez, integritáshoz, az egészséghez való jog;
- az önkényes szabadságmegvonással szembeni védelem, a magánélet mindenoldalú védelme (magánlakás, magántitok, családi élet sérthetetlensége);
- a mozgásszabadság, az állampolgársághoz való jog;
- a jogképesség, a személyiségvédelem, a személyiségi jogok;
- a tulajdonhoz való jog.

„Az önkényes szabadságmegvonással szembeni védelem az egyik legősbibb alkotmányos követelménynek számít, az alkotmányos demokráciák evidenciája.”⁴

„Az alapjogok érvényesülésének egyik mellőzhetetlen feltétele, hogy az alkotmány pontosan és korszerűen határozza meg a korlátozás lehetőségét, feltételeit, módzatait és határait.”⁵

A rendőri intézkedéseket meghatározó jogszabályok és egyéb normatív eszközök – több-kevesebb sikerrel – a fenti elvek szem előtt tartásával szabályozzák a személyes szabadságot korlátozó rendőri intézkedéseket. A személyi szabadságot korlátozó intézkedések szabályozásának változása, más rendőri intézkedésekhez viszonyítva, lényegesen több különbséget mutat. A hatályos rendelkezések ismeretében a korábbi szabályozás – különösen a második világháborút megelőző időszakban – bonyolultnak, sok esetben ellentmondónak tűnik. A mai szabályokkal ellentétben az egyes szerzők kénytelenek voltak

³ HALÁSZ 2018: 223.

⁴ KUKORELLI 1998: 146.

⁵ ÁDÁM 1996: 437.

a különféle intézkedéseket egymástól elhatárolni. Fontos megjegyezni, hogy az Alaptörvény rendelkezései szerint különleges jogrendben – amely a hadiállapot, a szükségállapot és a veszélyhelyzet⁶ – az alapvető jogok gyakorlásának korlátozására eltérő szabályok alkalmazhatók.⁷

A személyi szabadságot korlátozó rendőri intézkedések szabályai ma világosabb, egyértelműbb rendelkezéseket tartalmaznak. A rendőrségről szóló törvény az intézkedések között rendelkezik a rendőr magánlakásban, illetve közterületnek nem minősülő egyéb helyen foganatosított intézkedéseiről.⁸

A vizsgált intézkedések a következők: előállítás, elővezetés, elfogás, bekísérés.

A hatályos szabályozás szerint: „A rendőr a további intézkedés megtétele céljából elfogja és az illetékes hatóság elé állítja azt,

- a) akit szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten értek;
- b) aki ellen elfogatóparancsot, nemzetközi elfogatóparancsot, illetve európai elfogatóparancsot adtak ki;
- c) akinek őrizetét, letartóztatását, előzetes kényszergyógykezelését, illetve elmeállapotának megfigyelését rendelték el;
- d) aki az őrizet, a letartóztatás, az ideiglenes kiadatási letartóztatás, a kiadatási letartóztatás, az ideiglenes átadási letartóztatás, az átadási letartóztatás, az ideiglenes végrehajtási letartóztatás, a szabadságvesztés vagy az elzárás végrehajtása során megszökött, vagy a fogvatartás helyéről engedéllyel eltávozva oda nem tért vissza, az olyan bűnügyi felügyelet szabályait, amelynek során a bíróság a terhelt számára előírta, hogy meghatározott területet, lakást, egyéb helyiséget, intézményt vagy ahhoz tartozó bekerített helyet engedély nélkül nem hagyhat el, valamint a távoltartás szabályait megszegte, illetve, aki az előzetes kényszergyógykezelés, az elmeállapotának megfigyelése, a kényszergyógykezelés vagy a javítóintézeti nevelés alól magát kivonta;
- e) akinek előállítását külön törvényben meghatározott feltételek alapján elrendelik;
- f) aki az ország területén jogellenesen tartózkodik;
- g) akinek a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) 38. § (5) bekezdése alapján büntetés-végrehajtási őrizete szükséges.

⁶ Alaptörvény 48. cikk.

⁷ Erről bővebben: BUZÁS 2022.

⁸ Rtv. 39. § / 1 / bekezdés.

- (2) A rendőr a hatóság vagy az illetékes szerv elé állíthatja azt,
- a) aki a rendőr felszólítására nem tudja magát hitelt érdemlően igazolni, vagy az igazolást megtagadja;
 - b) aki bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható;
 - c) akitől bűncselekmény gyanúja vagy szabálysértés, valamint közúti közlekedéssel kapcsolatban kiszabható, közigazgatási bírsággal sújtandó szabályszegés bizonyítása érdekében vizeletvétel vagy véralkohol-vizsgálat céljából vérévétel, valamint műtétnek nem minősülő módon egyéb mintavétel szükséges;
 - d) aki a szülői felügyelet vagy a gyámság, valamint a nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban történő elhelyezésének hatálya alól engedély nélkül kivonja magát, és azt a gyermeket, akinek a felkutatását és előállítását gyermek átadására irányuló bírósági végrehajtás során rendelték el;
 - e) aki a pártfogó felügyelet – külön törvényben meghatározott és a rendőrség hatáskörébe tartozó – szabályait megszegi;
 - f) aki a szabálysértést az abbagyásra irányuló felszólítás után is folytatja, illetőleg akivel szemben az eljárás azonnal lefolytatható, továbbá akitől tárgyi bizonyítási eszközt kell megszerezni, vagy elkobzás alá eső dolgot kell visszatartani;
 - g) akivel szemben ideiglenes megelőző távoltartás elrendelésének van helye;
 - h) akit a Schengeni Információs Rendszerben elhelyezett figyelmeztető jelzés alapján védelem alá kell helyezni.
- (3) A rendőrség az előállítással a személyi szabadságot csak a szükséges ideig, de legfeljebb 8 órán át korlátozhatja. Ha az előállítás célja még nem valósult meg, indokolt esetben ezt az időtartamot a rendőri szerv vezetője egy alkalommal 4 órával meghosszabbíthatja. Az előállítás időtartamát a rendőri intézkedés kezdetétől kell számítani.
- (4) Az előállítottat szóban vagy írásban az előállítás okáról tájékoztatni kell, és az előállítás időtartamáról részére igazolást kell kiállítani.
- (5) Nemzetközi szerződés rendelkezése alapján elfogott, illetőleg előállított külföldi személy személyi szabadsága legfeljebb az abban meghatározott időtartamig korlátozható.”⁹

⁹ 1994. évi XXXIV. törvény 33. §.

Tehát az elfogás és az előállítás, mint két – véleményem szerint – szervesen összetartozó intézkedés, a fenti egyértelmű szabályozás szerint alkalmazható a mai rendőrségi gyakorlatban. A korabeli szabályok sokszínűségére és bonyolultságára tett kijelentésemet a vizsgált jogszabályok ismertetésével, elemzésével az alábbiakban próbálom igazolni.

Az 1881. évi fővárosi rendőrségi törvény és az 1884. évi 43,972. B.M. sz. rendelet a fenti intézkedések általános és egyes részletes szabályait tartalmazza. További részletes meghatározását „nagyvonalúan” egy főkapitányi rendeletre bízta. A fővárosi rendőrségi törvény 16. §-a szerint: „Ha verekedés vagy népcsődület alkalmával, valamely bűntett vagy nagyobb beszámítás alá eső vétség követtetett el, a rendőrségi közeg jogosítva van mindazokat bekísérni, kik abban részt vettek vagy a részesség gyanújával alaposan terhelhetnek. Ha ez eszközölhető nem volna, a bekísérés egy vagy több tettes, vagy alaposan gyanúsítotttra szorítható.”

17. § A fővárosi rendőrség bekísérhet továbbá:

- a) ha a kihágást elkövető a rendőrségi közeg részéről történő megintás után is folytatja a kihágást;
- b) ha a kihágás olyan természetű, hogy az közbotrányt okozott, vagy ha az előidézett rendetlenség vagy csendzavarás csak a tettes elfogásával szüntethető meg;
- c) ha az illető a hivatalos kötelességét teljesítő rendőrségi közegnek tettleg ellenszegül, vagy azt bántalmazza;
- d) ha a kihágást elkövető, vagy az elkövetés alapos gyanújával terhelte egyén a rendőrségi közeg felhívására nevét vagy lakását be nem mondja, vagy ha a bemondás valódisága iránt a rendőrségi közegnek alapos gyanúja van; mely esetben az illető lakására mehet, vagy azt a legközelebbi rendőri állomásra kísérheti, mi a fél kívánságára és költségére kocsin is történhetik;
- e) ha a rendőrségi területéről kiutasított egyén a tilalom dacára visszajön.

További szabályokat *A rendőri őrség rendeltetése és hatásköre, szervezeti szabályzata és általános szolgálati utasítása* tárgyában kiadott 10,338/1892. eln. sz. főkapitányi rendelet tartalmaz:

9. § Az őrség tagjai jogosítva vannak letartóztatási rendelet vagy elfogatási parancs nélkül is, saját hatáskörükben elővezetéseket és bekíséréseket eszközölni:

- a) bűntettek vétségei és kihágások esetében;
- b) a közbiztonság és közrend fenntartása vagy helyreállítása érdekében;
- c) az előállítandó személy saját érdekében; azonban mindhárom esetben csak a következő szakaszokban meghatározott korlátok határain belül.

10. § Büntett esetében feltétlenül bekísérendő a tettes és társai, vagy azok, kik a fennforgó adatok szerint a tett elkövetésével alaposan gyanúsíthatók.

Alaposan gyanúsítható:

- a) aki a tett után futásnak ered;
- b) kinél bűnjelek találatnak, vagy ki a bűnjeleket elrejtteni vagy magától elhajítani akar;
- c) ki a büntett nyomait eltüntetni igyekszik.

11. § Vétség esetén a bekísérés csak akkor eszközölhető, ha:

- a) a tettes vagy gyanúsított futásnak ered, vagy a menekülésre előkészületeket tesz;
- b) ha a tettes vagy gyanúsított szabadlábbon hagyva, a nyomozat eredményét veszélyeztetné;
- c) ha a tettes vagy gyanúsított csavargó, avagy rovott előéletű egyén;
- d) ha a tettes vagy gyanúsított magát igazolni nem képes, vagy az igazolást megtagadja.

13. § Kihágás esetében bekísérendő:

- a) a rendőri felügyelet alatt álló vagy rovott előéletű egyének;
- b) csavargók, bohócok, alakosok, mutátványosok, utcai vagy korcsmai zenészek.

Az idézett szabályok a vizsgált rendőri intézkedéseket, a ma használt fogalmak szerint, eltérően és kissé összekeverve alkalmazzák. A fent idézett joganyag a bekísérés kifejezést a ma előállításként alkalmazott intézkedéssel közel azonos esetekben használja.

Mielőtt a későbbi szabályok elemzésébe kezdenék, meg kell magyaráznom az eltéréseket, illetve az egyes intézkedések fogalmát. Elsőként a hatályos szabályok az elővezetésről és a biztonsági intézkedésről:

„(1) A rendőr az elővezetést elrendelő határozatban vagy végzésben megjelölt személyt az abban megjelölt helyre kíséri vagy oda útba indítja.

(2) Ha az elővezetés másként nem teljesíthető, az elővezetett személyt a rendőrség a szükséges ideig – legfeljebb 12 óra időtartamra – vissza lehet tartani. A visszatartás időtartamának számítására az előállításra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

(3) Az elővezetés elrendelésének törvényességéért az elrendelő a felelős.

(4) Ha az elővezetendő személy cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll, az elővezetés fogatosításának tervezett időpontjáról előzetesen

a gondnokot értesíteni kell, ha az a rendőri intézkedés foganatosítását nem akadályozza.

(5) A gondnok – értesítés ellenére történő – távol maradása esetén a rendőri intézkedés foganatosítására a gondnok távollétében kerül sor. A rendőrség a távolmaradás tényéről a szükséges intézkedések megtétele érdekében az illetékes gyámhatóságot értesíti.”¹⁰

„A rendőr az önveszélyes állapot vagy a személyeket, illetőleg az anyagi javakat közvetlenül fenyegető veszélyhelyzet megszüntetése, továbbá az államhatár védelme érdekében

- a) megteszi a veszélyhelyzet elhárításához, megszüntetéséhez haladéktalanul szükséges, a feladatkörébe tartozó intézkedéseket;
- b) intézkedik az önmagát vagy más veszélyeztető állapotban lévő személy orvosi vizsgálatára, és közreműködik az egészségügyi intézetbe történő szállításában;
- c) intézkedik az öngyilkosság lehetőség szerinti megakadályozására;
- d) közterületen vagy nyilvános helyen – ha az élet vagy a testi épség védelme megkívánja – intézkedik a magatehetetlen, önkívületben lévő, illetve erősen ittas vagy bódult személynek a lakására vagy kijózanító állomásra, egészségügyi intézetbe kíséréséről, illetőleg szállíttatásáról;
- e) területet lezárhat, és megakadályozhatja, hogy oda bárki belépjen vagy onnan távozzék, illetőleg az ott tartózkodókat távozásra kötelezheti.”¹¹

Laky Imre szerint az előállítás: „Az előállítás az, midőn a rendőr valakit öngigazolás, személyazonosság megállapítása céljából, vagy a közrend és közbiztonság (razzia), végül az illető saját érdekében az illetékes rendőrhatalóság elé állít.

Az előállítás természetéből kifolyólag e kifejezés nem használandó akkor, midőn valaki megbüntetés céljából kényszereszközök alkalmazásával vitetik be rendőr által a hatósághoz. Az már nem előállítás, hanem bekísérés lesz.”¹²

Az elővezetés: „Elővezetés alatt értendő az, midőn a rendőr írásban kiadott határozatra elővezeti azt, aki ellen a vizsgálóbíró, bíróság, kir. ügyész vagy rendőrhatalóság törvényes okból elővezetési parancsot adott ki.”¹³

¹⁰ 1994. évi XXXIV. törvény 34. §.

¹¹ 1994. évi XXXIV. törvény 37. §.

¹² LAKY 1901: 48.

¹³ LAKY 1901: 52.

A bekísérés: „A bekísérés az, midőn valakit, aki büntetendő cselekményen tetten éretett, avagy kihágás vagy vétség vagy büntett elkövetésével alaposan gyanúsítatik, vagy aki ellen köröző levél vagy elfogatási parancs adatott ki, vagy saját kezdeményezésre és saját felelősségére, vagy felsőbb utasításra, vagy magánfél indokolt felhívására törvényes alapon elfog, s a rendőr hatóság-hoz bekísér.”¹⁴

A fenti három fogalomból az elővezetés az, amelyiknek a jogi tartalma megegyezik a ma használttal. A bekísérés a mai előállítás fogalommal egyezik meg szinte teljes egészében. A bekísérés a hatályos törvényben nem szerepel, helyette a biztonsági intézkedést vezette be a jogalkotó, az eddig ismerttől teljesen eltérő tartalommal. Ebben az időszakban az elfogás sem különült el úgy, mint ahogy azt később szabályozták.

1939-ben az előállítást és bekísérést a következőképpen határozták meg: „Az előállítás megjelölést akkor használjuk, ha a rendőr valakit önigazolás, személyazonosság megállapítása, vagy általában a közbiztonság, avagy végül saját érdekében a hatóság elé állít.”¹⁵

„A bekísérés az előállítással szemben az, amikor a rendőr valakit, akit büntetendő cselekmény alapos gyanúja terhel, vagy akit köröznek, akár saját kezdeményezésből, akár felsőbb utasításra, vagy magánegyén megindokolt felhívására elfog és a hatósághoz bekísér.”¹⁶

Tehát ebben az időszakban a két fogalom tartalma azonos a negyven évvel korábbival, viszont már megjelenik az elfogás mint önálló intézkedés:

„A rendőri közegek, felsőbb hatóságok külön utasítása vagy rendelet nélkül is kötelesek elfogni és a rendőrhatalóság elé vezetni (bekísérni, előállítani) azt:

1. aki ellen a rendőri hatóság, vizsgálóbíró vagy bíróság által előzetes letartóztatás, illetőleg vizsgálati fogság van elrendelve, vagy aki ellen nyomozólevél vagy elfogatóparancs van kibocsátva;
2. aki büntetésének letöltése közben valamely letartóztatási helyről megszökött;
3. aki jogerős ítélettel kiutasítva vagy kitiltva van s ezen tilalmat a rendőri hatóság engedélye nélkül megszegi;

¹⁴ LAKY 1901: 53.

¹⁵ *A szolgálat szabályzat tankönyve* 1939: 50.

¹⁶ *A szolgálat szabályzat tankönyve* 1939: 51.

4. aki a bíróság által valamely helyen való tartózkodásra utasított vagy valamely helyen való tartózkodástól eltiltatott és ezen rendelkezést, illetve tilalmat megszegte;
5. aki tetten éretik.”¹⁷

Tehát az elfogás első ízben jelentkezik önállóan, viszont az ehhez szervesen kapcsolódó intézkedések kérdésében, jelesül hogy az elővezetés vagy előállítás, vagy bekísérés alkalmazandó, ez a szabályzat sem egyértelmű, hiszen a logikus előállítás helyett, mellett mindhárom lehetőséget felsorolja. Az is megállapítható, hogy a Laky Imre által leírt előállítás-bekísérés elhatárolásnak egyértelműen ellentmond a szabályzat. Az elfogás eseteit vizsgálva azonban már a ma hatályos szabályozásból ismert törvényi lehetőségek körvonalazódnak.

Most nézzük az 1977-es, 1985-ös és 1990-es¹⁸ szabályokat, hiszen a bekísérés később használt tartalma és egyértelmű megkülönböztetése az előállítástól (valakivel szemben saját érdekében történő intézkedés) önállóan, ezen szolgálati szabályzatokban jelenik meg.

„A bekísérés az a szolgálati tevékenység, amellyel a rendőr valakit azért korlátoz személyes szabadságában, hogy védelemben részesítse.

Be kell kísérni:

- a) a magával tehetetlen erősen ittas állapotban lévő személyt, ha közbotrányt nem okoz vagy a közbiztonságot nem zavarja, de a közterületről, illetve egyéb nyilvános helyről az eltávolítása szükséges;
- b) azt, aki öngyilkosságot kísérel meg vagy szándékozik elkövetni;
- c) az ön- és közveszélyes elmebeteget, vagy magatehetetlen, hajléktalan, bármely okból gyámolatlan személyt;
- d) az eltévedt vagy csavargó gyermeket (fiatalkorút);
- e) a tömeg által üldözött személyt, vagy akinek életét, testi épségét közvetlen veszély fenyegeti.”¹⁹

A bekísérés szabályai 1994-ig, tehát a rendőrségi törvény hatálybalépéséig nem változtak. A 24/1985. BM. parancssal kiadott és az 1/1990. (I. 10.) BM. rendelettel kihirdetett szolgálati szabályzatok szó szerint ugyanezt az öt pontban meghatározott rendelkezést tartalmazzák. A ma alkalmazott biztonsági

¹⁷ *A szolgálati szabályzat tankönyve* 1939: 52. Megjegyzem, hogy a tankönyv, a 39,820/1921. B. M. rendelet szabályaira épül.

¹⁸ Az 1952-ből elemzett szabályzat a *bekísérés* rendőri intézkedést nem tartalmazta.

¹⁹ 7/1977. BM. parancs 376–377. pont

intézkedés szabályai gyakorlatilag hasonló esetekben biztosítanak lehetőséget a rendőrnek arra, hogy valakit a saját érdekében korlátozzon személyes szabadságában. Csupán a terület lezárására, illetve a veszélyhelyzet elhárítására utaló bekezdések jelentenek eltérést. Arra, hogy a bekísérés meghatározása miatt változott biztonsági intézkedésre, sem a szolgálati szabályzatban [3/1995. (III. 1.) BM. rendelet], sem a rendőrségi törvény indoklásában nem találunk magyarázatot.

1952-ben az elővezetésre a következő rendelkezések vonatkoztak: „Az elővezetés az a szolgálati kötelesség, amikor a rendőr valakit a bíróság vagy más hatóság írásbeli felhívása alapján, illetőleg a rendőrhatalóság írásbeli utasítására személyes szabadságában azért korlátoz, hogy az illetőt a felhívást, illetve az utasítást adó hatóság elé vezesse.”²⁰ A következőkben ismertetettekhez képest az iménti rendelkezés abban tér el, hogy nem a „határozat”-ot használja az intézkedés alapjaként.

Az elővezetés – hasonlóan a bekíséréshez – nem változott 1977 és 1995 között. Mindhárom szolgálati szabályzat²¹ a következőket tartalmazza: „Az elővezetés az a szolgálati tevékenység, amikor a rendőr valakit elővezetést elrendelő határozat alapján személyes szabadságában azért korlátoz, hogy az illetékes hatóság elé állítsa.”

Véleményem szerint az elővezetés szabályozása az intézkedés jellege és célja miatt nem igényelt komolyabb fejlesztést, átalakítást, csupán az elővezetést elrendelő szervek eljárási rendje folytán – az ötvenes években a felhívás, illetve az utasítás volt a határozat helyett az elővezetés alapja. Tartalmát tekintve a hatályos törvény is ezt tartalmazza, csak nem definícióként, hanem az eljárás leírásaként fogalmazza meg.

Az elfogás az 1994. évi rendőrségről szóló törvényt megelőzően nem egy törvényhelyen, hanem az előállítástól elkülönítve, de azzal szoros kapcsolatot mutatva jelenik meg.

Az elfogás 1952-ben alkalmazott fogalma szerint „az a szolgálati kötelesség, amikor a rendőr valakit a rendőrhatalóság utasítására, az ügyészség vagy bíróság felhívására, vagy saját kezdeményezéséből személyes szabadságában azért korlátoz, hogy az illetőnek a rendőrhatalóság vagy bíróság elé állítását biztosítsa”.²²

Ebben az időszakban az elfogást rendkívül részletesen szabályozták. Mint később látható lesz, olyan esetek is találhatók ebben a körben, amelyek a következő szabályzatokban már az előállítás regulái között szerepelnek.

²⁰ *Rendőri ismeretek kézikönyve* 1957: 36.

²¹ 7/1977 BM. parancs 378. pont; 24/1985 BM. parancs 406. pont; 1/1990 (I. 10.) BM. rendelet 141. pont.

²² *Rendőri ismeretek kézikönyve* 1957: 34.

„El kell fogni:

- a) akinek előzetes letartóztatását az ügyészség vagy bíróság elrendelte;
- b) aki ellen elfogató parancsot bocsátottak ki;
- c) aki rendőri vagy más hatóság őrizetéből megszökött;
- d) akit bűncselekmény elkövetésén tetten érnek, 6 hónapi vagy ezen aluli szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő cselekmény esetén csak akkor, ha a tettes személyazonossága nem állapítható meg, pl.: könnyű testi sértés, kuruzslás, személyes szabadság megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés stb. esetén. A közveszélyes munkakerülés tettesét, bár 6 hónapi börtönbüntetésnél kevesebbel büntethető, mégis el kell fogni, ha bejelentett lakással nem rendelkezik;
- e) akit súlyos bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak;
- f) aki büntett elkövetése után megszökött, vagy szökésre előkészületet tesz vagy elrejtőzik;
- g) aki a megkísérelt büntettet befejezni akarja, vagy azzal fenyegetőzik, hogy azt végrehajtja, annak folytatását megakadályozni másképpen nem lehet;
- h) akit a rendőrség, szokásos büntettesként ismer, vagy rendőri felügyelet alatt áll és büntettet követett el;
- i) akivel szemben alapos a gyanú, hogy csavarog és rendes lakással nem rendelkezik, vagy foglalkozása nincs;
- j) akit jogerős ítélettel az ország területéről vagy egy részéből kiutasítottak, és ezt a tilalmat megszegte;
- k) akit a bíróság vagy rendőri hatóság valamely tartózkodási helytől eltiltott és ezt a rendelkezést megszegte;
- l) aki az elővezetésnek bármilyen módon ellenszegül, vagy szökést kísérel meg;
- m) aki a büntettet vagy szabálysértést a rendőr figyelmeztetése ellenére is folytatja, vagy ismételten elköveti;
- n) aki a jogszerűen intézkedő rendőrnek ellenszegül, megtámadja, szidalmazza vagy sértegeti;
- o) aki a rendőr felszólítása ellenére igazolását megtagadja;
- p) aki gyanús körülmények között büntett elkövetésére alkalmas tárgyat tart magánál, vagy olyan tárgy van birtokában, amelynek törvényszerű birtoklása vagy használata tekintetében alapos kétség forog fenn.”²³

²³ Rendőri ismeretek kézikönyve 1957: 34.

1977-ben az alábbi esetekben lehetett valakit elfogatóparancs alapján vagy saját kezdeményezésre elfogni:

- a) akinek őrizetbe vételét, előzetes letartóztatását bíróság, ügyészség, rendőrhatalóság elrendelte, vagy aki ellen elfogatóparancsot adtak ki;
- b) aki őrizetbe vételre jogosult hatóság vagy annak valamely szerve őrizetéből megszökött;
- c) akit bűncselekmény elkövetésén vagy annak kísérletén tetten értek;
- d) aki bűncselekmény elkövetése után megszökött vagy elrejtőzött;
- e) aki súlyos bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható;
- f) akinek gyanús körülmények között bűncselekmény elkövetésére alkalmas, vagy olyan tárgy van a birtokában, amelynek törvénszerű birtoklása, vagy használata tekintetében alapos a kétség;
- g) akit a bíróság az ország területének meghatározott részéről kitiltott, és oda engedély nélkül visszatért, vagy a rá vonatkozó rendelkezéseket megszegte;
- h) aki a jogszerűen intézkedő rendőrnek ellenszegül, bántalmazza, szidalmazza, vagy sértegeti.²⁴

Az elfogás szabályozásában sem mutatható ki lényeges változás, fejlődés, hiszen a fent idézettek a g) pont kivételével szerepelnek az 1985-ös és az 1990-es szolgálati szabályzatban is. A hatályos szabályozás viszont – különösen az előállítás és az elfogás egy törvényhely alatt történő szabályozásával – lényeges tartalmi változást jelentett. A rendőr szidalmazása, sértegetése esetére vonatkozó intézkedési lehetőség a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat értelmében, amely hatályon kívül helyezte a „Hatóság vagy hivatalos személy megsértése” törvényi tényállást, kikerült a szabályok közül.

Az előállítás szabályainak változásait – természetesen a már korábban leírtak kivételével – szintén az 1952-es rendelkezésekkel kezdem.

Ebben az évben – mint azt korábban jeleztem – a bekísérést mint az intézkedés alá vont személy érdekében tett intézkedést a szolgálati szabályzat nem tartalmazta. Sajátos módon az előállításról szóló rendelkezések a későbbi szolgálati szabályzatokban a bekísérés címszó alatt szereplőkkel megegyező tartalommal, „saját érdekében elő kell állítani” megjelöléssel kezdődnek:

- a) a túlittas személyeket, ha közbotrányt nem okoznak, és lakásukról felvilágosítást adni képtelenek, vagy ha lakásuk a feltalálási helytől távolabb esik, mint a legközelebbi kapitányság, illetve rendőrőrs;

²⁴ 7/1977. BM. Parancs 397. pont.

- b) a bármely okból gyámoltalan személyeket;
- c) a hajléktalanokat;
- d) a tömeg által üldözött személyeket.²⁵

Az előállítás szabályainak második csoportja a „közbiztonság érdekében elő kell állítani” megjelölés szerint a következő:

- a) azt a személyt, aki a rendőr felszólítására nem tudja magát igazolni;
- b) akinek személyazonossága vagy igazolványának hitelessége kérdéses;
- c) az eltűntként körözött személyt, ha előállítását a körözést kibocsátó szerv kifejezetten kérte.²⁶

Mint azt az elfogás szabályainál rögzítettem, ez a rendelkezés sajátosan szűk körben teszi lehetővé az előállítást, hiszen a később alkalmazott, az előállításra vonatkozó szabályok az elfogás regulái között szerepelnek.

Fogalma szerint az előállítás ekkor „az a szolgálati kötelesség, amelyet a rendőr egyes személyek védelmében, illetve kilétük és személyazonosságuk megállapítása végett teljesít és ezáltal személyes szabadságukat bizonyos mértékig korlátozza”.

Mint korábban leírtam, az előállítás és bekísérés szabályai a második világháború előtti időszakban a ma ismert rendelkezésekhez képest eltérő, szinte felcserélt tartalommal szerepeltek a rendőri intézkedésekről szóló törvényekben, rendeletekben. Ezek szerint az 1952-es szabályozás az átmenet, amellyel az előállítás és a bekísérés szabályai, az intézkedések a mai tartalmi elemeik irányába elmozdultak.

Az 1977-től ismert fogalom alapján „az előállítás a rendőrnek az a szolgálati tevékenysége, amikor valakit a közbiztonság érdekében – szükség esetén kényszerítő eszköz alkalmazásával – személyes szabadságában korlátoz”.²⁷

A két későbbi szolgálati szabályzat – a kényszerítő eszközre utaló kitétel nélkül – hasonló fogalmat tartalmaz. A definíció viszont egyértelműen igazolja korábbi kijelentésemet, miszerint a bekísérés és az előállítás tartalmának felcserélődése következett be.

Elő kell állítani:

- a) akit a rendőr elfogott;
- b) aki a rendőr felszólítására nem tudja magát hitelt érdemlően igazolni, megtagadja az igazolást, vagy személyi igazolványának és az abba bejegyzett adatoknak a hitelessége kétes;

²⁵ *Rendőri ismeretek kézikönyve* 1957: 30.

²⁶ *Rendőri ismeretek kézikönyve* 1957: 32.

²⁷ 7/1977. BM. parancs 390. pont.

- c) aki a szabálysértést a rendőri figyelmeztetés ellenére is folytatja;
- d) aki garázda, vagy más erőszakos magatartást tanúsít kivéve, ha a cselekmény folytatásától tartani nem kell, és az elkövető lakással, munkahellyel rendelkezik;
- e) akit a rendőrség által elrendelt kitiltás vagy rendőrhatalósági felügyelet szabályainak megsértésén a rendőr tetten ért;
- f) aki feltételes szabadság szabályait megszegi;
- g) akivel szemben a közveszélyes munkakerülés gyanúja felmerül;
- h) azt az eltűntként körözött személyt, akinél a körözést kibocsátó szerv ezt kifejezetten kérte;
- i) aki az indokolt véralkohol-vizsgálatnak nem hajlandó magát alávetni;
- j) aki a határsávban jogtalanul tartózkodik, vagy ott-tartózkodása alatt a határsávra vonatkozó rendelkezéseket megszegi;
- k) aki nyilvános helyen, vagy házról házra járva koldul;
- l) a botrányos részegség szabálysértésének elkövetőjét, ha a szabálysértés megszüntetésére más mód nincs.²⁸

Az 1985-ös szolgálati szabályzat több kiemelendő változással rögzíti az előállítás szabályait. Az f) pontban írt feltételes szabadság szabályainak megszegése esetét nem tartalmazza. Talán a rendőrségi szigor enyhülése következtében az előállítás eseteit két csoportra osztva fogalmazták meg. Az „elő kell állítani” kitétel mellé az „előállítható” kategóriát foglalták normaszövegbe. Eszerint előállítható, ha:

- a) a szabálysértést a rendőr figyelmeztetése ellenére is folytatja;
- b) a pártfogói felügyelet szabályait megszegi;
- c) nyilvános helyen vagy házról házra járva koldul.²⁹

Egyéb, lényeges különbség a két szabályzat említett rendelkezései között nincsen. Az 1/1990. (I. 10.) BM. rendeletből a bekövetkezett változások és a jogszabályi háttér átalakulása miatt természetesen kimaradt a közveszélyes munkakerülésre, a határsávban tanúsítandó magatartásra, a rendőrségi felügyelet szabályaira és a kitiltásra alapozott intézkedési lehetőség.³⁰

²⁸ 7/1977. BM. parancs 392. pont.

²⁹ 24/1985. BM. parancs 421. pont.

³⁰ 1/1990. BM. rendelet 156. pont.

Felhasznált irodalom

- ÁDÁM Antal (1996): Az emberi és állampolgári jogok jellegéről és korlátairól. In KISS László (szerk.): *Válogatott fejezetek a rendszeres alkotmánytan köréből*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 63–118.
- A szolgálat szabályzat tankönyve* (1939). Budapest: A M. kir. Rendőrség országos szakfolyamainak kiadása).
- BUZÁS Gábor (2022): A rendészeti igazgatás a védelmi és biztonsági igazgatás rendszerében. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 10(1), 7–29.
- HALÁSZ Iván szerk. (2018): *Alkotmányjog*. Budapest: Dialóg Campus.
- KUKORELLI István szerk. (1998): *Alkotmányjog*. Budapest: Osiris.
- LAKY Imre (1901): *A rendőr önálló intézkedései szolgálatban*.
- Rendőri ismeretek kézikönyve* (1957). BM ORFK Kiképzési Osztály.
- SKORKA Tamás (2020): Rendőrség a koronavírus ellen. *Magyar Rendészet*, 20(4), 173–192.
- Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.11>

Jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
1/1990. BM. rendelet
1994. évi XXXIV. törvény
24/1985. BM. parancs
7/1977. BM. parancs

Christián László – Lippai Zsolt

Magánbörtön – miért ne?

Jelen tanulmányunkkal Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok úr emléke előtt tisztelgünk. Tábornok úr közel állt tanszékünkhöz, kiváló kapcsolatot ápoltunk, amit erősített, hogy még a Farkasvölgyi úti campuson a Büntetés-végrehajtási Tanszék és a Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék egyaránt az ún. Karády-villában kapott elhelyezést. Péter jókedve, mosolya, pozitív személyisége ránk is hatott a napi találkozások alkalmával. Tanulmányunkban a büntetés-végrehajtás és a magánbiztonság egyik izgalmas metszéspontját igyekszünk feltárni.

A terület, amely nem maradhat feltáratlan

A büntető igazságszolgáltatás kutatásának egyik legvitatottabb területe az egykor kizárólag a közsféra által ellátott büntető igazságszolgáltatási funkciók privatizációja, a profitorientált magánvállalkozások büntetés-végrehajtási tevékenységbe történő bevonásának vizsgálata. A tudományos világ érdeklődését megmozgató izgalmas kérdéskör, amelynek kapcsán számtalan – főként angolszász szerzőségű – tanulmány született.¹ Gyakorló rendészeti szakemberként ezen anyagok tartalmát és a magánbörtönök létjogosultságát nem vitatva egyszerűen elfogadjuk azt, hogy vannak országok, ahol léteznek magánbörtönök. Egyetértve azzal is, hogy bármiként alakuljon e privatizációs folyamat jövőbeni sorsa, a közpénzek felhasználásának és a fogvatartottak

¹ CAMP–GAES–SAYLOR 2002: 27–53.

megfelelő szintű őrzésének biztosítása érdekében a terület nem maradhat a tudomány szempontjából feltáratlan. Számos szakember vizsgálta a területet, és kutatta annak mérhető hasznosíthatóságát.²

A történelmi hagyományokkal rendelkező privatizáció

A börtönvilág történelmi hagyományokkal rendelkező privatizációja³ azonban korántsem új keletű, a teljesség igénye nélkül gondolva például a 17. századi Európa egyes részein megfigyelhető amszterdami és hamburgi gyakorlatra.⁴ A korabeli Európában „közhatalmat lehetett szerezni arra, hogy a problémás embereket magánintézményekbe zárják”⁵, a létesítmények üzemeltetői „pénzügyi nyereségre”⁶ és önellátásra törekedtek azáltal, hogy a befogadásért, a szabadításért, az élelemért és vízért, sőt a szállásért is díjat szedtek.⁷ Cohen a kortárs amerikai privatizáció gyökereit az 1960-as évek társadalmi folyamataira vezeti vissza.⁸ Rámutatva az egyes kormányzati tevékenységek kiszervezésével kapcsolatosan megfigyelhető nemzetközi lelkesedésre. A privatizációt a hatékonysággal és eredményességgel összekapcsolva jelentős előrelépésként ábrázolták, amelynek állítólagos előnyei éles ellentétben álltak a túlcentralizált kormányzati bürokrácia kudarcaival. A magánszektor térnyerése azt eredményezte, hogy sok ország gyakorlatilag minden elképzelhető ágazatban alkalmazta ezt az irányítási rendszert, beleértve a legalapvetőbb kormányzati funkciókat is, így a biztonság megteremtését és fenntartását is.⁹

A magáncégek hazai börtönök építésébe, üzemeltetésébe történő bevonásra, az ún. public private partnership (a továbbiakban: PPP) konstrukcióra eklatáns példa a szombathelyi és tiszalöki büntetés-végrehajtási intézetek kormányhatározat alapján történő létrejötte és üzemeltetése. Bár azokat a magyar állam már visszavásárolta, egykor az intézetek költségvetési

² CZENCZER 2020: 25.

³ COHEN 1985: 63; LICHTENSTEIN 2001: 189.

⁴ SPIERENBERG 1998: 44–70.

⁵ SIMON 1993: 22.

⁶ SELLIN 1958: 11.

⁷ AUSTIN–COVENTRY 2001: 9; LICHTENSTEIN 2001: 193.

⁸ COHEN 1985: 31.

⁹ MUSAH–FAYEMI 2000: 14.

és költségvetésen kívüli források bevonásával, állami-magán finanszírozással működtek. Az állam hagyományosan ellátta az intézet vezetését és működtette bennük a fogvatartottak nyilvántartását, őrzését és egészségügyi ellátásukat is, míg az ezen felül felmerülő feladatokat egy szolgáltató cég szerződés alapján végezte el. A szerződésben az állam azt határozta meg, hogy a magánvállalkozótól adott minőségű szolgáltatást mennyi ideig kívánta igénybe venni. A PPP konstrukcióban a szolgáltatásért való felelősséget az állam és a magáncég közösen viselték.¹⁰

A privatizáció korlátairól

A börtönök privatizációja sugallhatja azon törvényhozói hajlandóságot, hogy a privatizációs törekvések szinte korlátok nélkül alkalmazhatók. Felmerül a kérdés, hogy egy magánbörtön létrehozása, a társadalom egyik leginkább deprivált csoportját – a mindenkori börtönpopulációt – érintő privatizáció hatásai mögött politikai vagy jogi indokok rejlenek-e. Ezért válik különösen kényes kérdéssé, hogy egy jogállami privatizációs folyamatot milyen szabályozási formáknak kell kísérniük. Barak-Erez szerint a privatizáció jelenségéről való gondolkodás a lehetséges jogi következmények hárompólusú tanulmányozásán alapul, amelyek mindegyike más szemszögből kérdőjelezi meg annak létjogosultságát. Az első kérdés a privatizáció határait vizsgálja azzal, hogy: „Vannak-e a privatizációnak korlátai a privatizálandó tevékenységek vagy hatáskörök típusai alapján?” A második kérdés a privatizáció adminisztratív folyamatára vonatkozik, amely szerint: „Milyen korlátai vannak a privatizációs döntések végrehajtásának (például kötelező-e a privatizációs politika meghatározása a konkrét privatizációs kezdeményezés megkezdése előtt, vagy kötelező-e a privatizációs kezdeményezésekkel kapcsolatos információk közzététele)?” A harmadik pedig a privatizáció eredményeire és szabályozására vonatkozik, feltéve a kérdést, hogy: „Milyen jogi szabályozás vonatkozzon a privatizált tevékenységekre, és a privatizált tevékenységekre különleges szabályozás vagy különleges kötelezettségek vonatkoznak-e?”¹¹

A privatizáció folyamata – amelyet börtönök privatizálása esetén (is) különösen érdemes tanulmányoznunk – az egyes gazdasági és társadalmi

¹⁰ HORVÁTH 2016.

¹¹ BARAK-EREZ 2011: 139–140.

folyamatokban történő állami részvételek részben vagy egészben megvalósuló csökkentéséről szól. A privatizációs folyamatok esetenként az állami részvétel „teljes visszavonulását” jelentik azon területeken, ahol a piaci erők tevékenysége hatékonyabbnak bizonyulhat, mint a központosított erők szerepvállalása. Más esetekben pedig egyes állami felelősségi körök operatív aspektusainak kiszervezését említhetjük meg a privatizált tevékenység feletti állami felelősség megtartásával. Ugyanakkor a privatizáció jelentheti közszolgáltatások piacosítását, a korábban „ingyenes” állami szolgáltatások piacorientált, fizetős kormányzati szolgáltatássá válását is,¹² valamennyi demokratikus jogállamban elengedhetetlenül ragaszkodva a privatizációs politikai törekvések tervezésének és végrehajtásának megismerhetőségéhez, a nyilvánosság döntéshozatali folyamatokban történő részvételéhez. A nemzetközi tapasztalatok alapján a privatizáció típusai az alábbi tíz jelentősebb csoportba sorolhatók:

1. egyes üzleti tevékenységek előmozdítására létrehozott állami vállalatok;¹³
2. állami vagyon értékesítése;
3. állami földek hosszú távú bérbeadása;
4. kormányzati tevékenységek kiszervezése magánvállalkozóknak;
5. állami infrastruktúrák magánbefektetők általi kiépítése;¹⁴
6. engedélyezés és koncessziók adása a magánszektor részére;
7. privatizáció mulasztással (korlátozott kormányzati tevékenység; gondolva például a magánegészségügy térhódítására);¹⁵
8. térítés ellenében nyújtott (korábban „ingyenes”) állami szolgáltatások;
9. egyes állami szolgáltatások magánszolgáltatóktól történő megvásárlása;
10. együttműködés a magánszektorhoz tartozó szervezetekkel.¹⁶

A privatizációs folyamatok sokféleségének felismerése rendkívüli jelentőséggel bír a magánbürokrácia elemzése kapcsán. Alapvető különbséget téve aközött, hogy az a büntetés-végrehajtási tevékenység részét vagy egészét érintheti-e, és abban milyen mértékben marad jelen az állami felügyelet, szabályozás és felelősségvállalás. Az intézményi szintű elemzés során választ keresve arra,

¹² BARAK-EREZ 2011: 141.

¹³ Izraelben például egy állami vállalatot gazdasági megfontolásoknak kell vezérelniük; kivéve, ha a kormány kifejezetten másként rendelkezik. Lásd: 1975. évi kormányzati társasági törvény SH No. 5735, 132. 4. §. (Isr.).

¹⁴ Lásd: MALINSKY 1996: 438.

¹⁵ Lásd: GILLETTE 1996.

¹⁶ BARAK-EREZ 2011: 141–143.

hogy vajon vannak-e olyan tevékenységek, amelyeket egyáltalán nem lehet privatizálni, mert azok az állam szerves részét képezik. A privatizációval érintett jogok kapcsán pedig azt vizsgálva, hogy a privatizált funkció működése vajon veszélyt jelent-e, sérti-e a privatizált szolgáltatásokat igénybe vevő, vagy azok alá tartozó egyének alapvető jogait (egyaránt értve ezt a privatizált börtönben dolgozó és ott fogva tartott, illetőleg azokkal bármilyen kapcsolatban álló egyénekre). Az, hogy a büntetés-végrehajtás – anyagi (értsd: finanszírozási) és a fogvatartottak elhelyezési túlszűfoltságot célzó, elsősorban csökkentési/megtakarítási szempontrendszerű – privatizációja megfelelő mederben halad-e, illetőleg hogy annak létjogosultsága, nemzetközi és hazai viszonylatban, az abban érdekelt valamennyi fél számára objektív érvekkel alátámasztható-e, továbbra is fontos és eldöntetlen kérdés.¹⁷

A privatizáció szkeptikusai szerint a magánbörtönök működésétől elvárt potenciális költségmegtakarítás a börtönök minőségének feláldozásával valósulhat meg. A privatizáció támogatói szerint viszont a magánszektor innovációra és hatékonyságra való hajlamossága a záloga annak, hogy a magánbörtönök elérjék vagy meghaladják az állam által működtetett intézmények színvonalát. A költséghatékonysághoz ezáltal közvetlenül kapcsolódik a minőség kérdésköre, gondolva itt arra, hogy minden profitorientált magáncég a kiadások csökkentésére és a profit maximalizálására törekszik, ami megkérdőjelezheti a magáncégek állami börtönökhöz képest magasabb vagy legalább azonos szintű szolgáltatásnyújtási akaratát.¹⁸ Ugyanakkor pedig az is lehetséges, hogy pontosan a szabadpiaci versenyhelyzet teszi olcsóbbá és hatékonyabbá a büntetés-végrehajtási intézetek magánkézben megvalósuló építését és működtetését.

Börtönminőség vagy minőségi börtön

A minőség, mint fogalom, különösen a börtönök tekintetében igencsak nehézkesen értelmezhető egzakt és mindenki számára elfogadható módon.

¹⁷ DURHAM 1989: 48–73; REISIG–PRATT 2000: 210–222.

¹⁸ Érdekességként jegyezzük meg, hogy a nemzetközi szakirodalom elemzése során nem találtunk szignifikáns eltérést a megegyező kritériumfeltételek (biztonsági fokozat, fogvatartotti létszám stb.) mellett működő állami vagy magánbörtönök fenntartási, üzemeltetési költségei között.

A szakirodalomban is jelen lévő kétértelműség részben abból eredeztethető, hogy a tudósok különbözőképpen fogalmazzák meg a börtönök minőségét. Tudományos álláspontjukat mérésekkel támasztják alá a szabadulás utáni visszaeséstől a börtön falain belüli életminőségig különböző mutatókat elemezve, az állami intézmények működését a magánkézben lévő büntetés-végrehajtási szolgáltatások nyújtásával összehasonlítva.

Tanulmányunk további részében – Logan kutatási eredményeire¹⁹ támaszkodva – az egyes minőséggel összefüggő tényezőket elemezve az Amerikai Egyesült Államokban található, jellegében megegyező állami és magánbörtönök összehasonlító elemzéséből mutatunk be szemelvényeket.

Logan elsőként a két börtön személyzetének munkahelyi elégedettségét, az úgynevezett *Munkahelyi elégedettségi indexet* elemezte, amelyre mindkét börtön személyzete meglehetősen hasonló értékelést adott. A válaszok átlaga alig valamivel a „*valamennyire egyetértek*” felett volt a következő három állításra: a) *Ez a börtön a legjobb, b) Szívesebben dolgozom itt, mint máshol, c) Továbbra is itt szeretnék dolgozni.*²⁰

A személyzet gyakran panaszok formájában közli problémáit az intézet vezetésével. Mindez azonban a magánbörtönben gyakorlatilag nem létezett, ugyanis a dolgozók 80%-a úgy nyilatkozott, hogy a munkájával kapcsolatban nincsenek komolyabb problémái, ezért nem nyújtott be panaszt. Az állami intézet dolgozói kisebb számban, de éltek a panaszbenyújtás intézményével. Az állami börtön személyzetének jelentős (a magánbörtönét jelentősen meghaladó) része azt gondolta, hogy a panaszbenyújtás haszontalan lenne, és hátrányos körülményekkel járna rájuk nézve.²¹

A magánbörtön alkalmazottainak magasabb munkamorálja és megelégedettsége egyik okaként Logan a változás frissességét jelölte meg, bizonyítva, hogy a magánbörtön az új és izgalmas munkakörnyezet varázsát nyújtotta még a korábban az állami börtönökben dolgozók számára is. Több régi-új alkalmazott elmondta, hogy mekkora könnyebbséget jelent számára a magánszektor mindennapjainak rugalmassága az állami börtönök bürokratikus merevségével összehasonlítva.²²

A magánlétesítmény – korábban állami börtön – igazgatója szintén a magánszektor rugalmasságát említette a személyzeti intézkedések (felvétel,

¹⁹ LOGAN 1996: 62–85.

²⁰ LOGAN 1996: 64–67.

²¹ LOGAN 1996: 64–67.

²² LOGAN 1996: 64–67.

beosztásba helyezés, áthelyezés, értékelés, elbocsátás) időbeliségére tekintettel. A beosztott vezetők (biztonsági, oktatási) pedig a szolgálati célú tárgyeszköz-beszerezések gyorsaságát hangsúlyozták az állami rendszerrel összevetve.²³

Amikor arra kérték a dolgozókat, hogy írjanak megjegyzéseket a felmérés *Munkakörnyezet* rovatába, a magánbörtönben 31, míg az államban 40 bejegyzés született. A magánbörtön dolgozói bejegyzéseinek ¼-e (26%) dicsérte az intézményt, a munkakörnyezetet és a kollégákat, negatívumként említve viszont a képzések hiányát és az alacsony végrehajtói létszámot. Az állami börtön személyzetéből csak 15% adott pozitív visszajelzést (főleg a fogvatartottakkal való munka pozitívumait említve), míg jelentős hányaduk az intézmény vezetőségének vezetési és irányítási gyakorlatával szemben élt panasszal. Kiemelve a rossz belső kommunikációt, a nagy munkaterhelést, az alulkompenzációt, a féktelen kivételezést és a nepotizmus mindennapos jelenségét.²⁴

A börtönmunkával járó fokozott megterheléssel kapcsolatban a stressz, a kiegész megelőzését és kezelését datálta a büntetés-végrehajtás egyik legjelentősebb és megoldatlan problémájának. Logan a munkahelyi stressz tüneteit a „*mindennapi terhelés*”, a „*túlterhelés*”, a „*fizikai vagy érzelmi fáradtság érzése*”, illetőleg a „*rabok őket hibáztatják a problémáikért*” dimenziókban vizsgálta. Az eredmények pedig túlnyomóan az állami börtönök kiegészét és stresszt erősítő negatívumait – a rabokkal szembeni érzelmi megkeményedést, a rabok tárgyként történő kezelése irányába történő erőteljes elmozdulást – mutatták meg.²⁵

A magánbörtön vezetője megjegyezte, hogy a személyzete lelkesebb, energikusabb és nagyobb felelősséget vállal, mint a korábbi személyzete, amikor az állami börtön igazgatója volt. Az állami börtönből elszegődött személyzetet pedig „*átlagon felüli és meglehetősen tapasztalt*” munkatársakként jellemezte. Érdekességként jegyezzük meg, hogy az állami létesítmény vezetése nem érezte úgy, hogy elvesztette volna a legtehetségesebb munkatársait, és örült annak, hogy néhány felső vezető távozása lehetőséget teremtett az előrelépésre egy olyan rendszerben, amely a felhalmozott szolgálati idő, a nehézkes szabályozás és a földrajzi mobilitás hiánya miatt kezdett stagnálni. Kiemelve azt is, ha a régebbi létesítményekben dolgozó személyzet körében a stressz,

²³ LOGAN 1996: 64–67.

²⁴ LOGAN 1996: 69.

²⁵ LOGAN 1996: 70.

a kiegészítés és a lelki megkeményedés tendenciája érvényesül, akkor elképzelhető, hogy a magánbörtönök ez irányú előnye is csak átmeneti jellegű lesz. Mindez pedig hosszú távon a két intézménytípus megegyező fluktuációs jellemzőit eredményezheti.²⁶

Az intézményen belüli kommunikációt érintően a magánbörtön állománya kevésbé panaszkodott vezetési és igazgatási problémákra (magánbörtön 32%, állami börtön 60%). A magánbörtönben a hatalom decentralizáltabb és kevésbé hierarchikus, paramilitáris és bürokratikus volt, mint az állami börtönben. A személyzet úgy érezte, hogy informálisabb, gyorsabb, rugalmasabb és nagyobb felelősségi, döntéshozatali és ellenőrzési jogkört kapott a munkáját érintően.²⁷

Az intézményvezető menedzserszemléletű vezetése és a magánszektor működése képes volt második lehetőséget, karriert kínálni a közszolgáltatból nyugdíjba vonult, vagy onnan egyéb okból távozott tapasztalt veteránoknak.²⁸ Logan azon kényes témákat sem hagyta ki vizsgálatából, mint a fizetés kérdése, megállapítva, hogy a magánbörtön alkalmazottai – tapasztalataikkal és feladataikkal arányos – jobb anyagi körülmények mellett dolgozhattak.²⁹

Logan szerint egy magánbörtön előnyei az alábbi, egymással szorosan összefüggő jellemzőkkel magyarázhatók:

- „jobban megtervezett létesítmény;
- nagyobb működési és igazgatási rugalmasság;
- decentralizált hatalom és jó kommunikáció;
- teljesítményalapúbb személyzeti irányítás;
- nagyobb morál, lelkesedés és felelősségtudat a személyzet körében;
- nagyobb tapasztalat és vezetői képesség a felső vezetők körében és
- szigorúbb, szabályszerű irányítás a rabok felett.”³⁰

A Logan által eredetileg 1992-ben meghatározott ellenőrzések összehasonlító elemzési területeit 2003-ban Perrone és Pratt továbbfejlesztette, és a zárt intézményi keretek elemzését az alábbi minőségi tényezők vizsgálatával egészítette ki:

²⁶ LOGAN 1996: 71.

²⁷ LOGAN 1996: 75–76.

²⁸ LOGAN 1996: 82.

²⁹ LOGAN 1996: 83.

³⁰ LOGAN 1996: 91.

- ♦ állapot (a fizikai környezet állapota);
- ♦ menedzsment (a börtönigazgató intézményvezetési képessége);
- ♦ aktivitás (a fogvatartottak börtönéletbe történő bevonási képessége);
- ♦ ellátás (a fogvatartottak részére nyújtott egészségügyi ellátás és annak minősége);
- ♦ biztonság (a fogvatartottak külvilágtól való elkülönítésének képessége, amely kiegészül a fogvatartottak és a személyzet biztonsága megteremtésének képességével);
- ♦ rend (fegyelmi intézkedések, működésfolytonosság minősége).³¹

Befejezés

A magánbörtönök működéséről, az azokkal kapcsolatos előnyökről és hátrányokról, sikerekről és kudarokról számos nemzetközi tanulmány látott napvilágot, míg hazánkban a magánszektor és a büntetés-végrehajtás együttműködési lehetőségeinek vizsgálata egyelőre még várat magára. A hazai büntetés-végrehajtási szervezet saját hatáskörben már vizsgálta, de messze-menő következtetések egyelőre nem születtek a témában.³² Tanulmányunkban – a teljesség igénye nélkül – ezen hiátus legalább részbeni pótlására a börtönprivatizációs folyamatok sokak által csak kevésbé ismert részleteibe kívántunk bepillantást adni. Emléket állítva egy, már az égiekkel tartó barátnak és kollégának, Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok prodékánnak, aki maga is úttörő kutatója volt a külhoni büntetés-végrehajtás jó gyakorlatainak.

³¹ PERRONE–PRATT 2003: 301–322.

³² CZENCZER 2020: 27.

Felhasznált irodalom

- AUSTIN, James – Garry COVENTRY (2001): Emerging Issues on Privatized Prisons. *U.S. Department of Justice Bureau of Justice Assistance NCJ* 181249.
- BARAK-EREZ, Daphne (2011): The Private Prison Controversy and the Privatization Continuum. *Law and Ethics of Human Rights*, 5(1), 139–157. Online: <https://doi.org/10.2202/1938-2545.1055>
- CAMP, Scott D. – Gerald G. GAES – William G. SAYLOR (2002): Quality of Prison Operations in the US Federal Sector: A Comparison with a Private Prison. *Punishment & Society*, 4(1), 27–53. Online: <https://doi.org/10.1177/14624740222228455>
- COHEN, Stanley (1985): *Visions of Social Control*. New York: Polity Press.
- CZENCZER Orsolya (2020): Örizzüik is meg nem is... avagy a reintegrációs őrizet jogintézményének hazai aspektusai. In MADAI Sándor – PALLAGI Anikó – POLT Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla születésnapjára*. Budapest: Ludovika, 121–128.
- DURHAM, Alexis M. (1989): The Privatization of Punishment: Justification, Expectations, and Experience. *Criminal Justice Policy Review*, 3(1), 48–73. Online: <https://doi.org/10.1177/088740348900300103>
- GILLETTE, Clayton P. (1996): Opting out of Public Provision. *Denver University Law Review*, 73(4), 1185.
- HORVÁTH Bertold (2016): Magánbörtönök Magyarországon? *Arsboni*, 2016. október 17. Online: <https://arsboni.hu/maganbortonok-magyarorszagon/>
- LICHTENSTEIN, Alex (2001): The Private and the Public in Penal History: A Commentary on Zimring and Tonry. *Punishment & Society*, 3(1), 189–196. Online: <https://doi.org/10.1177/14624740122228186>
- LOGAN, Charles H. (1996): Public vs. Private Prison Management: A Case Comparison. *Criminal Justice Review*, 21(1), 62–85. Online: <https://doi.org/10.1177/073401689602100106>
- MALINSKY, Laura A. (1996): Rebuilding with Broken Tools: Build-Operate-Transfer Law in Vietnam. *Berkeley Journal of International Law*, 14(2), 438–464. Online: <https://doi.org/10.15779/z387mo8>
- MUSAH, Abdel-Fatau – Kayode FAYEMI szerk. (2000): *Mercenaries*. London: Pluto Press.
- PERRONE, Dina – Travis C. PRATT (2003): Comparing the Quality of Confinement and Costeffectiveness of Public Versus Private Prisons: What We Know, Why We Do Not Know More, and Where to Go from Here. *The Prison Journal*, 83(3), 301–322. Online: <http://dx.doi.org/10.1177/0032885503256329>
- REISIG, Michael D. – Travis C. PRATT (2000): The Ethics of Correctional Privatization: A Critical Examination of the Delegation of Coercive Authority. *The Prison Journal*, 80(2), 210–222. Online: <https://doi.org/10.1177/0032885500080002005>

- SELLIN, Thorsten (1958): Correction in Historical Perspective. *Law and Contemporary Problems*, 23(4), 585–593. Online: <https://doi.org/10.2307/1190389>
- SIMON, Jonathan (1993): *Poor Discipline: Parole and the Social Control of the Underclass, 1890–1990*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SPIERENBERG, Pieter (1998): The Body and the State. In Norval MORRIS – David J. ROTHMAN (szerk.): *The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society*. New York: Oxford University Press, 44–70.

Jogforrások

1975. évi kormányzati társasági törvény SH No. 5735, 132. o. 4. §. (Isr.).

Czenczer Orsolya

Fiatalkorúak és Ruzsonyi Péter – avagy „A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalkorú bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között”

Ruzsonyi Péter ezzel a címmel készítette el doktori disszertációját 1998-ban az ELTE Bölcsészettudományi Doktori Iskolában. Ezzel tette le a nev-jegyét a büntetés-végrehajtás tudományos területén, s itt kezdődött az a karrier és az az elköteleződés, amely jellemezte őt az azt követő 25 évben, egészen a professzori szélig, egy hajszálynnyira az MTA doktora címtől.

Ruzsonyi Péterrel 2007-ben ismerkedtem meg. Akkor én már – cikkei, tanulmányai által – azt hittem, hogy jól ismerem őt. Kezdő kutatóként, jogászként, tanársegédként, a büntetés-végrehajtás iránt érdeklődőként nagyon tetszettek a gondolatai, a segíteni akarása, az optimizmussal egybekötött végtelen energiája, amellyel a fiatalkorú fogvatartottak (akkor még) reszocializációjáról gondolkodott. Tetszett, hogy van véleménye, hogy tudományosan is hozzányúl ehhez a témához, amelyhez addig Magyarországon senki nem mert ily módon érni. Azt hittem, ismerem őt. Majd 2007-ben a doktori disszertációmát készítettem éppen, és az egyik fejezet kapcsán egy olyan tanulmányára leltem rá, amelyet még akkor nem publikált, géppel „bepötyögött” anyag volt a BVOP irattárában, amelyet az akkori könyvtáros, a sokunk által ismert és szeretett Deák Feri bácsi adott nekem. A tanulmány annyira tetszett, hogy idézni akartam belőle a disszertációmban, ezért megkerestem Ruzsonyi tanszékvezető úr telefonszámát a Rendőrtisztí Főiskola honlapján, és felhívtam őt. Azt gondoltam, a titkárnője veszi fel. Nem így volt. A telefonba egy vidám, derűs hang szólt bele. Zavarodottan bemutatkoztam, elmondtam, mit szeretnék, miért telefonálok. A válasz letaglózott. Ruzsonyi tanszékvezető úr a legkedvesebb

módon meginvitált a tanszékre, kíváncsi volt a dolgozatomra, a gondolataimra, s addig el sem engedett, míg időpontot nem egyeztettünk. Egy hét múlva már ott ültem az irodájában, ittuk a teát és kacagtunk. Olyan kedvességgel, természetességgel és emberséggel fogadott, mint amilyenrel én addig nem találkoztam egy idegen ember részéről. Tanácsokat adott, nézőpontjának hatására néhány elemét a dolgozatnak átalakítottam, jobban ráláttam és megértettem. Másfél órát voltam nála. Rám figyelt, időt és energiát nem spórolva foglalkozott egy vad-idegen, tapasztalatlan, fiatal kutatóval. Nagyon pozitív benyomással távoztam tőle úgy, hogy azt gondoltam, valószínűleg sosem találkozom vele újra. A hálám és köszönetem jelül több mint fél évvel később küldtem neki egy e-mailbe csatolt meghívót a nyilvános védésemre. Azt hittem, nem fog emlékezni rám, még kevésbé eljönni. Még aznap jött rá a válasz, hogy: Ott leszek. Két héttel később, 2008. június 3-án megjelent a védésem, majd annak lezárását követően a fogadáson odajött hozzám, és felajánlotta az oktatói állást, ami által a mai magyar bv-s tudományos élet részese lehetek immár több mint 15 éve.

Péter, mert ő nekem már mindig is így marad meg, a legmeghatározóbb mentorom, főnököm, tanszékvezetőm volt szakmailag, tudományosan, emberileg és sok más szempontból. Atyai gondoskodása nemcsak a munkahelyen, de azon kívül is elkísért. Megismerkedésünk után nem sokkal az élet megrángatott engem is, egészségügyi, magánéleti és más szempontból egyaránt. A szüleim, testvérem, igaz barátaim 800 km-re éltek tőlem. Egyedül voltam. Péter olyan támogatással és együttérzéssel fordult abban az időszakban felém, amit addig még soha nem tapasztaltam. A feleségével együtt segítettek nekem sok mindenben. A felhők elvonulása után pedig olyan tudományos lehetőségeket biztosított, nemzetközi projektekre és kapcsolatokba vont be, amelyekről álmodni sem mertem.

15 év hosszú idő. A mindennapjaim része volt. Mire ez a kötet megjelenik, több mint két év telt el, amióta meghalt. De nincs hét, hogy ne jutna eszembe. Sokszor azon kapom magam, hogy jelen időben beszélek vagy mesélek Róla valakinek. Nincs olyan külföldi utam, kutatási projektem vagy tanszéki „sztorizásunk” a régi kollegákkal, hogy ne merülne fel a neve. Ahogy telnek az évek, a mindennapokból kikopik a folytonos emlékezés, s ez valójában így is van rendjén, az élet megy tovább, de van valamiféle megmagyarázhatatlan rendszeresség abban, ahogy az alakja, a hangja, a nevetése vagy a viccei emlékként tódulnak be egy-egy nap pár percébe, s olyankor eszembe jut, hogy szalad az idő, s milyen kár, hogy Péter már nincs velünk.

De nem szomorkodom, adatott nekem is 15 év kiváló kapcsolat vele. Szakmailag sok mindent csak neki köszönhetek. Emberileg az életem nagyon nehéz

pillanataiban ott volt. S mindezek az emlékek és Péter csillapíthatatlan optimizmusa – Minden rendben lesz, Orsi! – elkísér utamon.

S végtelenül hálás vagyok a Jóistennek, hogy megadatott nekem ez a 15 év.

Ruzsonyi Péter a fiatalkorúak szabadságvesztés büntetése során alkalmazott reszocializációs, ma már reintegrációs programjainak nagy kutatója volt. Körbejárta a világot, hogy a leginkább hazai viszonylatra is alkalmazható „best practice” programokat, elemeket hozza haza, és ezáltal segítse ennek az érzékeny fogvatartotti kategóriának a fejlesztését. Miatta kezdtem el ezzel a témával foglalkozni, s végül ez lett az egyik legkedvesebb kutatási témám, amely több mint egy évtizedig meghatározta a bv. tudományos karrieremet, ebből a témából doktoráltam, ebből publikáltam több könyvet, és vettem részt számos nemzetközi projektben. Péterrel együtt, az ő támogatásával, mentorálásával.

Egy ideje már nem kutatom a fiatalkorúak témáját. De most Péter emléke okán újra elővettem, leporoltam, és egy kicsit újra „beleszerettem” ebbe a nehéz kutatási témába. Éppen ezért jelen tanulmány Péter munkájának egy részét is magában foglalja és előtte állít emléket!

A kezdet kezdetén

„Jövőnk választását a múltnak jelenben folyó megértése lényegesen befolyásolja. A büntetés-végrehajtás megismerésében is igaz, hogy a jövő tervezése a történelmi múlt ismeretét igényli, mert csak annak tudományos elemzése alapján hagyományozhatók át értékek. A büntetés-végrehajtás fejlődésének történetéről az elmélet és a gyakorlat kölcsönhatására figyelemmel a hazai és egyetemes múltba elhelyezéssel kaphatunk teljesebb képet.”¹

A „fiatalkorú(ság)” egy nagyon képlékeny kifejezés, amely mást és mást jelent annak megfelelően, hogy mely helyen, milyen aktuális kontextusban és milyen politikai rendszerrel összefüggésben használjuk. Ami azonban közös, az a bűnöző fiatalok kontrollálásának igénye.

Magyarországon először a 20. század elején került a fiatalkori bűnözés ügye a szakemberek és vele együtt a társadalom érdeklődésének középpontjába. Ekkortájt a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban a fő hangsúly a fiatalkorúak külön büntetőjogi elbírálására, a fiatalkorú tettesek kezelésének elkülönítésére esett. Az I. Bn. és az azt megalapozó Balogh-féle írások voltak az elsők,

¹ VÓKÓ 2006: 19.

amelyekben a fiatalkori bűnözés mint megoldandó anomália hangsúlyozottan szóba került.² A gyermek- és fiatalkori kriminalitással foglalkozó hazai szakirodalom – ha történetiségében kezeljük azt – három nagyobb korszakra bontható: a kezdetek, vagyis a 20. század eleje, amely a probléma jelenvalóságára hívta fel a figyelmet, majd a hatvanas, hetvenes évek ténykutatásai, amelyek a probléma elmélyülését taglalták bőséggel, s végül a rendszerváltozás időszaka, amely a jelenség megváltozott arculatára és a problémára irányuló állami és egyéb kezdeményezésekre reagált.³

Egy rövid történeti kitekintés erejéig megvizsgáljuk a magyar bűnelkövető fiatalok büntetőjogának és igazságszolgáltatási rendszerének kialakulását és fejlődési szakaszait.

A büntetés-végrehajtási jog mint önálló jogágazat egy hosszú történelmi fejlődés eredményeként jött létre. A szabadságvesztés büntetés és annak végrehajtási intézménye valójában több évszázados múltra tekint vissza, mégis a jogtörténetben alig van nyoma annak, hogy akár az ókorban, akár a középkorban konkrét szabályok rendelkeztek volna a végrehajtás menetéről vagy például az elítéltek ellátásáról. „A börtön – polgári átalakulásokat megelőző – történetében értelmetlennek látszik a büntetési funkció éles elválasztása az előzetesen fogva tartottak őrzésétől, de ugyanilyen hiba lenne, ha ezt az intézményt csak a politikai vagy ítéletre váró foglyokhoz kötnénk.”⁴ A büntetés az emberiség történelmének kezdeteitől létezik. Az első törzsi csoportokban a közösség vállalta fel mindazon dolgok büntetését, amelyeket ők maguk bűnnek ítélték meg. A büntetés mindig is tükrözte az adott társadalmi kor sajátosságait, annak uralkodó felfogását, s ezáltal mindig olyan büntetéseket fogadott el, amelyek megfeleltek az adott történelmi időszaknak. „Amióta a társadalomban kisebb-nagyobb közösségekben él az ember, kénytelen tekintettel lenni másokra. Alkalmazkodnia kell másokhoz; ezt várják tőle embertársai. Ezek a várakozások az idők folyamán megszilárdultak, szabályokba rögzültek. E normák lényegében az emberek viselkedésére

² A dualizmus kori hazai kriminológiában e témában Balogh Jenő egykori igazságügyi miniszter személye említhető, aki a fiatalkori bűnözéshez fűződő büntetőjogi reformtörekvésekkel vívta ki helyét a téma klasszikusai között. Az ő nevéhez fűződik az 1908. évi Büntetőnovella (I. Bn.) megalkotása, amelyben a fiatalokkorúakra vonatkozó fejezetben bevezették a prevencióra és a nevelés eszméjére alapozva a fiatalkorú bűnelkövetők felnőtté válásától eltérő felelősségi rendszerét.

³ ROSTA 2005: 22.

⁴ KABÓDI–MEZEY 1997: 81.

vonatkoznak, ezért ezeket viselkedési szabályoknak nevezzük... Kezdetben e viselkedési szabályok csak az emberek tudatában éltek. A társadalom egyes tagjai tisztában voltak azzal, mit várnak tőlük a többiek. Ha nem aszerint viselkedtek, helytelenítették magatartásukat, megvetették, esetleg ki is közösítették őket.”⁵

A szabadságvesztés – mivel az ókorban a szabadságot nem tartották számon mint alapvető jogot vagy értéket – sokáig nem volt jelen mint megtorlás a jogi kultúrában. Nem mellékes az sem, hogy tagadhatatlanul a legdrágább végrehajtást igénylő szankció, s mint ilyen, csupán egy hosszú, több évszázados fejlődés következtében juthatott csak el oda, hogy a társadalom eltartsa az amúgy is társadalomellenes magatartást tanúsított elkövetőt. A börtönügy és a büntetés-végrehajtási jog harmonizációjáról elsősorban attól a kortól érdemes beszélni, amikor a modern börtönök és a büntetés végrehajtására vonatkozó polgári szellemű jog kialakulása megtörténik. Ennek ellenére köztudott, hogy a börtön intézményének meggyökeresedése nem a legújabb korok eredménye. A középkor évszázadaiban az államhatalom, az uralkodó elit meglehetősen híján volt az információkat áramoltató csatornáknak. A nép nevelésének, a jogkövetésre szoktatásnak, a bűnözéstől való visszatartásnak aligha akadt lehetősége. Kézenfekvő és hatásos eszközökhöz nyúl tehát az igazságszolgáltatás: a büntetések végrehajtásának nyilvánosságához. A kivégzések során óráig tortúráztatott elítélt szenvedése a rossz, a bűn és a büntetés elmúlhatatlan szoros kapcsolatának példázata. A börtön a maga elszigetelt világával nem szolgálta ezt a célt.⁶

Ennek ellenére vitathatatlan tény, hogy a börtön mint intézmény végig jelen van a magyar büntető joggyakorlat történetében, és fellelhető III. András, Luxemburgi Zsigmond, Jagelló Ulászló, Habsburg Miksa dekrétumaiban. Megjelenik számos ítéletlevélben, valamint a nagyváradi istenítéleti jegyzőkönyv⁷ is bizonyítja már a 16. századot megelőző elterjedtségét.⁸ A feudalizmus korában a büntetés végrehajtásának változó társadalmi megítélését a liberalizmus fogházjavító mozgalma sem tudta teljesen kiiktatni. A börtönügy modernizálásának akadályozása nagymértékben bizonyította azt, hogy

⁵ FÖLDVÁRI 1997: 19.

⁶ MEZEY 2000: 11.

⁷ A Váradi Regestrumként ismert jegyzőkönyvtöredék közel 400 jogesettel igazolja, hogy a börtön létező intézmény volt (lásd: VÓKÓ 2006: 29.).

⁸ A városi jogok a 14. századtól ismerték, a bíróságok pedig rendszeresen szabtak ki carcercet. Ugyanakkor viszont váraink szinte nélkülözhetetlen részeként jelen vannak a tömlöcök is (lásd: MEZEY 2000: 12.).

minden társadalomban csakis olyan szankciónemek alakulhatnak ki, amelyek megfelelnek a kor szemléleti feltételeinek, gazdasági lehetőségeinek és értékfelfogásának.⁹

A modern magyar börtönügy és büntetés-végrehajtási jogharmonizáció kezdetét Mária Terézia és II. József büntető törvényeitől számoljuk.¹⁰ Ez idő tájt a fiatakorúak büntető rendszere nem is merült fel mint kérdés. Az „ifjak” bűneit legtöbbször az erkölcstelenség, a szüleikkel szembeni tiszteletlenség formájában rögzítik a korabeli dokumentumok.¹¹

A 19. század 30-as és 40-es éveiben a társadalmi haladásért vívott harc egyik kulcskérdése Magyarországon is az igazságszolgáltatás reformja volt. Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Széchenyi István, Szalai László és sokan mások felkeltették az érdeklődést a magyar büntetési rendszer megreformálása iránt, ami azonban nem talált fogadókészséget a „bécsi Udvari Kancellária szűkkeblűsége”¹² okán. A Habsburg-kormányzat csupán a szabadságharc leverése után volt hajlandó létrehozni a magyar fegyintézetek hálózatát,¹³ aminek hatására 1854 és 1858 között Magyarországon hat országos fegyház nyitotta meg kapuit (Illván, Lipótváron, Vácott, Munkácson, Márianosztrán és Nagyenyeden).

Egy hosszadalmas és tekervényes reform előkészítése után megszületett az 1878. évi V. törvény, amelyet a szakirodalom a kodifikátora után Csemegi-kódexként tart számon. A Csemegi-kódex döntő változást hozott a szabadságvesztés büntetés szerkezetében. Bevezette az Európában akkor már elfogadott fokozatos rendszert a magánrendszer helyett.¹⁴ A szabadságvesztés több nemét (fegyház, börtön, államfogház, fogház és elzárás) állapította meg, és létrehozott több új intézményt (magánzárkás intézeteket, börtön, közvetítő- és javítóintézeteket). Csemegi elméletének sajátossága, hogy megalapozza és magyarázza a büntetési rendszert, annak céljait, a büntetés kiszabásának elveit. Mindezek mellett mégis az igazán nagy áttörést a Csemegi-kódex a fiatalokorra vonatkozó rendelkezései által érte el.

⁹ MEZEY 1999: 155.

¹⁰ MEZEY 2000: 16.

¹¹ DOMOKOS 2000: 472.

¹² FINKEY 2000: 31.

¹³ LŐRINCZ–NAGY 1997: 33.

¹⁴ A 19. század második felében a klasszikus büntetőjogi iskola büntetéstanátról elszakadó új felfogás alakult ki, amely a börtönbüntetés célját az erkölcsi javításban és a reszocializációban jelölte meg. Ez volt a fokozatos (progresszív) rendszer, amelynek célkitűzése, hogy a bűnelkövetőket fokozatosan vezették vissza a szabad életbe (lásd BOGNÁR 1998: 89).

A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének kezdetei a magyar büntetőjogban

A Csemegi-kódex megjelenése előtt a fiatalkorúakra mind a büntetőjogi felelősség, a büntetési rendszer, mind pedig a büntetés-végrehajtás tekintetében általában a felnőttekre érvényes szabályok vonatkoztak.¹⁵ A kódex sem kezelte a fiatalkorút külön kategóriaként, csupán a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok egyikének tekintette: „A ki akkor, midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának tizenkettedik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem birt, azon cselekményért büntetés alá nem vehető.”¹⁶ Az ilyen kiskorúval szemben javítóintézeti nevelés volt elrendelhető.¹⁷ A kódex továbbá külön szabályokat tartalmazott a fiatalkorú fogházra ítélték büntetésének végrehajtására. E rendelkezések kapcsán a törvény indoklása egyértelműen megfogalmazza a fiatalkorúakra alkalmazandó büntetés célját, ami nem más, mint a nevelés-javítás. A fiatalkorúak különösen fogékonyak a nevelésre, de ugyanakkor a negatív értelemben vett nevelés is hatással lehet rájuk. Éppen ezért különösen körültekintőnek kell lenni a fiatalkorú elkövetők megbüntetésekor, ugyanis ennek során a szankció nevelő-javító szerepe fokozott hangsúlyt kap. Ezzel magyarázza az indoklás, hogy a fiatalkorúnak ugyanazon cselekményért tulajdonképpen súlyosabb büntetést kellett kiállnia – hiszen adott esetben az egész büntetést magánelzárásban töltötte el –, mint az idősebb elkövetőknek. Ebben a szisztémában a fiatalkorút teljesen el lehetett különíteni a többi fogolytól, és ennek előnye az volt, hogy így kizárták a többi fogolynak a fiatalkorúra ható negatív befolyását.¹⁸ Mivel a kódex négyféle büntetés-végrehajtási fokozatot ismert (fegyház, börtön, államfogház és fogház), és a fiatalkorúak ezek közül bármelyikbe kerülhettek, külön szabály rendelkezett arról, hogy: „Az előbbi szakasz szerint büntetendő

¹⁵ Bár az 1843-as Börtönügyi tv. javaslat említést tesz a fiatalkorúakról, és előkészületei során felmerült ugyan a nyugat-európai, javítóiskolák gondolata, ezek azonban mégsem kerültek bele a javaslatba (lásd: LŐRINCZ 1998: 10.).

¹⁶ 1878. évi V. tc: 84. §.

¹⁷ Az ilyen intézkedéssel kapcsolatosan csak az volt a probléma, hogy nem nagyon léteztek javítóintézetek ebben az időszakban Magyarországon, ugyanis az első erre a célra létrehozott intézet 1884-ben jött létre Aszódon, 1886-ban Kolozsváron, 1890-ben Rákospalotán, valamint 1895-ben Székesfehérváron (lásd: LŐRINCZ 1993: 5.).

¹⁸ SZALÓKI 2006.

egyének [12–16 évesek – a szerző megjegyzése] szabadságvesztés-büntetésük egész időtartama alatt a többi fogolytól elkülönítendőik.”¹⁹ Mindezek ellenére ez az elkülönítés valójában ritkán valósult meg. A kódexben nem kapott központi szerepet a nevelés szükségessége sem, bár azt számos külön rendtartás hangoztatta. A nevelés elsődlegesen a morális meggyőzést jelentette, amely feladat egyértelműen a lelkészekre hárult. A törvény valójában ugyanazokat az elveket képviselte a fiatakorúak tekintetében, mint amelyek a kódex egészét jellemezték. „A fiatakorúak büntetőjogi helyzetét szabályozó rendelkezések szervesen illeszkednek a klasszikus büntetőjog intézményeinek rendszerébe [...] a büntetési rendszer és a büntetés-végrehajtás tekintetében lényegében azonosak az elbírálási szabályok a kódex általános, a felnőttekre vonatkozó rendelkezéseivel.”²⁰

A büntető eljárásjog szabályait az 1896. évi XXXIII. Tcz., a Bűnvádi Perrendtartás (Bp.) foglalta magában. Bár hasonlóan a Csemegi-kódexhez, ez a törvény sem tartalmazott külön előírásokat vagy szervezetrendszert a fiatakorúak részére, mégis megjelenik benne a „fiatakor” mint a tárgyaláson „védői részvételre okot adó” körülmény. Hasonlóan a Csemegi-kódexhez, a Bp. is rendelkezik a fiatakorúak elkülönítéséről az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság elrendelése kapcsán.²¹

A fiatakorúak különleges büntetőjogi kezelésének intézményei a 19–20. század fordulóján a kriminológiai iskolák hatására jelentek meg.²² A klasszikus büntetőjogi elvekkel²³ szemben megjelentek a pozitivista kriminálpolitika képviselői. A bűnözés és azon belül főleg a fiatakorúak arányának növekedése olyan új irányvonalat követelt, amely szerint nem a bűnösség és az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya, hanem a személyi veszélyesség kell hogy a büntetőjogi intézkedések alapját képezze. A pozitivista szemlélet szerint a büntetést váltja fel a személyi veszélyességre alapozott társadalmi – pedagógiai, orvosi, szociológiai – intézkedések rendszere, a határozott tartamú

¹⁹ 1878. évi V. tc: 86.§.

²⁰ SZABÓ 1961: 9–10.

²¹ Bár már az 1795. évi Btk. javaslatában is megfogalmazódott az a követelmény, hogy a fiatakorúakat „másként” kezeljék, a gyakorlatbeli alkalmazása váratott magára. Valójában az 1896. évi Bp. esetében sem kapta meg ez a szabályozás a neki kijáró hangsúlyt (GLÁSER 1975: 294–295.).

²² LÖRINCZ 1992: 7.

²³ Mint: nullum crimen et nulla poena sine lege; a bűncselekmény objektivista szemlélete; a bűnösség elve; a büntetés arányosságának elve.

büntetést pedig az elszigetelés és az átnevelés határozatlan tartamú intézkedéseinek rendszere.²⁴ E szemlélet tulajdonképpen a fiatalkorúak büntetőjogi kezelésének területén volt a legsikeresebb. A megjelenő humánus intézmények, az állami szociálpolitika, az „ifjúságnevelés” és „ifjúságvédelem” részben feloldotta a klasszikus büntetőjog merevségét, és a nevelő-javító intézkedések bevezetésével egyfajta dualista megoldást vezetett be.²⁵ Ennek Magyarország szempontjából legnyilvánvalóbb formája az I. Büntetőnovella, amely a szociológiai iskola eszmévilágát képviselve szembefordult a klasszikus tanokkal.

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) feladatául tűzte ki, hogy a kódex hatálybalépése óta eltelt harminc év alatt továbbfejlődött büntetőjogi gondolkodást törvényi szinten jeleníti meg. A novella a fiatalkorú bűnelkövetők esetében alkalmazott szabadságkorlátozó büntetések és intézkedések körében csupán két eszközt ismer: a javító nevelést és a fiatalkorúak fogházát. A novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit a 15–32. § tartalmazza, amelyek megalkotása a magyar büntetőjogban régóta fennálló elvárásként jelent meg. Hiányát tulajdonképpen már a Csemegi-kódex megszületésekor rögtön a kódexszel szembeni kritikaként állították.²⁶ Újdonságnak számított az is, hogy a novella – abban az esetben, ha a gyermek környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve – mélyebbre ható intézkedéseket tett lehetővé, amelyek akár a családi jogokat is érinthették. Az indoklás szerint a felnőttekkel együtt elhelyezett fiatalkorúak visszaesésének száma nagyon megemelkedett, ezt pedig elsősorban a külön intézet hiányának tudta be a jogalkotó. A külön elhelyezés megoldásától a visszaesés csökkenését várták.²⁷ Ezen intézmények szerepe a fiatalkorú nevelése szempontjából abban is megnyilvánult, hogy a jogszabály értelmében minden fiatalkorúak fogháza mellé úgynevezett felügyelő hatóságot kellett felállítani.²⁸ Ezen hatóságok a bíróság részére javaslatokkal élhettek a fiatalkorú helyzetére vonatkozóan, például a bíróság – akár az ítéletben, akár később a felügyelő hatóság javaslatára – dönthetett akként, hogy

²⁴ HORVÁTH 1981: 87.

²⁵ LŐRINCZ 1992: 8.

²⁶ A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezésekkel kapcsolatban nemcsak a Csemegi-kódexet, hanem a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc.-et is, és mindezekkel kapcsolatban a Bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXIII. tc.-et is módosították.

²⁷ 1908. évi XXXVI. tc. 27. §-ához fűzött indokolásában. Mindez annak ellenére került szabályozásra, hogy akkoriban a fiatalkorúak számára külön fogház nem működött, vagyis a büntetési rendszer egy visszatérő elemét látjuk ismét: a törvénysszöveg, illetőleg a tényleges állapotok nem esnek egybe (BALOG 1908: 321).

²⁸ 1908. évi XXXVI. tc. 31. § (1) bekezdés.

a fogházbüntetés „kiállása után” a fiatalkorút még javító nevelésben részesíti, ha ettől a fiatalkorú további jelentős javulása várható.²⁹ „A bíróság oly esetekben, midőn megrögzött, makacs, erősebben romlott, rosszakarátú büntetett fiatalkorú kerül eléje, [...] fogházat alkalmaz, szóval megtöri, hajlíthatóvá teszi azt a gyermeki lelket, [...] s ha elég – a további fejlődést illetőleg inkább a fejlesztést a környezetre [...] bízza, vagy a mennyiben [...] arról győződik meg, hogy a most már idomítható matéria gyökeres erkölcsi alakítása csakis huzamosabb intézeti kezeléstől várható, [...] elrendeli [...] hogy a fiatalkorú a fogházbüntetés kiállása után utólag még javító nevelésben részesíttessék.”³⁰ Ezt nem halmazati büntetésnek, hanem a fiatalkorú és a társadalom érdekében szükséges állami intézkedésnek és nevelésnek deklarálta a jogalkotó. A novella továbbá kitolta a korhatárt az addigi 12–16 évről 12–18 évre, ami az értelmi és erkölcsi fejlettség vizsgálatát illeti, aminek oka, hogy a törvény szerint a tizennyolc éves elkövetőt is inkább még nevelni kell, a büntetések megtorló szegmensét ekkor inkább mellőzni érdemes.³¹ Átalakult továbbá a büntetések és intézkedések rendszere is. A nevelő jellegű büntetések kerültek előtérbe, a börtön- és pénzbüntetés fiatalkorúakra való kiszabásának lehetősége megszűnt, a fogházat és az államfogházat (fiatalkorúak fogháza)³² pedig csak végső eszközként, *ultima ratióként* lehetett alkalmazni.³³

Az 1908. évi XXXVI. tc. fiatalkorúak fogházbüntetésének mértékére vonatkozó szabályozását az 1913. évi VII. törvénycikk szigorította. Bár a fogházbüntetés maximuma továbbra is 5 év maradt, ha a fiatalkorú 15. életévét betöltötte, és a kódex határozott tartamú fegyházbüntetést állapít meg az elkövetett bűncselekményre, akkor a fogházbüntetés generális maximuma tíz év; ha a fiatalkorú tizenötödik életévét betöltötte, és cselekményére a kódex

²⁹ 1908. évi XXXVI. tc. 28. §.

³⁰ ANGYAL 1911: 76.

³¹ A fiatalkor felső határának felemelése előtt a jogalkotó tanulmányozta e tekintetben a korabeli büntetőtörvénykönyveket Európában, valamint az orvostudomány akkori eredményeit, amely szerint egy tizennyolc éves ember általánosságban nem rendelkezik azzal az erkölcsi és értelmi fejlettséggel, amely a teljes büntetőjogi beszámíthatósághoz szükséges (lásd: SZALÓKI 2006).

³² A fogházban letöltendő büntetés részletes szabályait a 27300/1909. IM rendelet tartalmazza. A 27200/1909 IM rendelet pedig részletezi a javító nevelés célját, a pedagógiai tennivalókat, az intézeti életrend részletes előírását, az iskolai és munkaoktatás fontosságát, szabadságolást, fenytéseket, kísérleti kihelyezést és a kibocsátást. Ez utóbbi rendelet a Bn. végrehajtási rendeletei közül kiemelt jelentőséggel bírt.

³³ 1908. évi XXXVI. tc. 26. §.

halálbüntetést vagy életfogytig tartó fegyházát állapít meg, a generális maximum tizenöt évre emelkedett.³⁴ Az 1913. évi VII. törvénycikknek mégis a lényege a fiatalkorúak bíróságának felállításában van. „Minden királyi törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre van, fiatalkorúak bíróságát kell alakítani.”³⁵ Ha a fiatalkorú terheltek nagy száma, illetve egyéb ok indokolta, egyes járásbíróságoknál is volt lehetőség a fiatalkorúak bíróságának létrehozására.³⁶ A fiatalkorúak büntetésére vonatkozó átfogó szabályozás alapelve a javítás, a nevelés volt. Az 1913. évi VII. törvény miniszteri indoklása egyértelművé tette a törvény-előkészítők szándékát: „Minthogy kevés kivétellel minden emberben megvan a lehetőség, hogy jókor kezdett, kellő gondozás mellett testileg egészséges, értelmileg művelt és erkölcsileg erős legyen: e lehetőséget valósággá, virtuális erővé kell kifejleszteni a veszélyeztetett gyermekekben és fiatalkorúakban is [...] A gyermeket és fiatalkorút egyaránt nevelni kell, akár normális viszonyok között él, akár erkölcsileg veszélyeztetett vagy züllésnek indult, akár pedig bűncselekményt követett el.”³⁷ Manapság ez a szemlélet az igazságszolgáltatás gyermekbarát, másodlagos viktimizációt elkerülő eljárási jogintézményeiben (különleges bánásmód) ölt testet.³⁸

A magyar Királyi Javítóintézetek megjelenése

A fiatalkorúakkal való különleges bánásmód megosztotta a szakma képviselőit. Voltak, akik kételkedéssel fogadták a fiatalkorúakra alkalmazható javítóintézetben elhelyezés eredményességét. Voltak azonban olyanok is, akik úgy vélték, a fiatal korban levő bűnelkövető egyénekre előnyösebb javító intézkedéseket alkalmazni: „A karakter teljes elfajulásáról csak ott lehet szólni, a hol már a physiologiai teljes értettség bekövetkezett. A hol azonban gyermekről van szó, tehát a hol a fejlődés befejezéshez nem jutott, ott teljes elzüllésről nem lehet szólni.”³⁹ Bár a nyugat-európai államok többségében

³⁴ 1913. évi VII. tc. 68. §.

³⁵ 1913. évi VII. tc. 1. §.

³⁶ A törvénycikk által meghatározott esetekben a fiatalkorú ügyében eljárhatott a rendes bíróság is.

³⁷ 1913. évi VII. tc. indoklása.

³⁸ MAGYARI-VÁRI 2020.

³⁹ VARGHA 1895.

a javítóintézetek a belátási képességgel nem rendelkező fiatalok bűnelkövetők befogadására lettek kialakítva, a magyar szakemberek egy része nem tekintette igazán büntetésnek, és sajnálta „rápazarolni” a büntetés-végrehajtás rendszerének működtetésére szánt – amúgy is oly kevés – anyagi forrásokat. Valójában ez utóbbi volt az elsődleges oka, amiért a javítóintézetek létrehozása oly vontatottan haladt.⁴⁰ Az első javítóintézeteket Aszódon, Kolozsváron, Rákospalotán (lányok részére), Székesfehérváron, valamint Kassán állították fel. Az öt intézet befogadóképessége mindösszesen 980 férőhely volt, amely akkoriban az elhelyezés nyugodt és bőven elegendő lehetőségét biztosította.⁴¹ Végre a nevelés elve került a középpontba, az igazságügyi kormányzat ugyanis arra törekedett, hogy a javítóintézet alkalmassá váljon a preventív feladatra, azaz az ide beutaltak sikeres javítására. Ugyanakkor az is fontos volt, hogy az intézetek jellegükben, rendjükben hordozzák azokat a kényszerelemeket, amelyek az alkalmazandó pedagógiai beavatkozásoknak mintegy a keretét szolgálnak.⁴² „Ez intézetekben nem a büntetés a vezérlő elv, hanem a szigorú fegyelem, a kényszerelbánás kereteibe beilleszkedett nevelés és oktatás. Tapasztalati tény az, hogy az alapjukban megromlott, züllő fiatalokkal szemben a szentimentális jólelkűség még kevésbé vezet eredményre, mint a könyörtelen szigorúság.”⁴³ Mindezek mellett azonban a javítóintézetek intézményi és működési megjelenése megalapozta a fiatalok reszocializációs nevelésének mint céljának a fontosságát. Az első, fiatalok különválasztását szabályozó törvények mellett megjelent a Királyi Javítóintézetek Alapszabályai (továbbiakban: Alapszabályok), amely meghatározta az intézet feladatát, működési rendjét és a „növédekkel” kapcsolatos teendőket. Az egyetlen komoly probléma az idő múlásával a javítóintézetek korlátozott befogadóképessége lett. Míg a létrejöttük után bőven a befogadható létszám alatt volt a növédek száma, addig a 20. század első éveiben ez az arány megváltozott, és nyilvánvalóvá vált, hogy a javítóintézetek képtelenek elhelyezni a növekvő létszámú fiatalok bűnelkövetőit. Ehhez az is hozzájárult, hogy mivel határozatlan idejű volt a javítóintézeti elhelyezés, ezért teljesen kiszámíthatatlan volt a fluktuáció. A büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett fiatalok továbbra is a felnőtt intézetekben kaptak helyet. A fiatalok elkülönítésének szükségességét egyre inkább felismerték a szakemberek,

⁴⁰ LŐRINCZ 1998: 11.

⁴¹ LŐRINCZ 1998: 11.

⁴² LŐRINCZ 1998: 12.

⁴³ RANSCHBURG 1905: 157.

az iskolai oktatás megfelelő biztosítása, a munkáltatás és munkaoktatás céljának kielégítése és nem utolsósorban a „bűnfertőzés” (kontágium) veszélyének kiküszöbölése miatt. Mindezek ismeretében a kormányzat elkezdett egy úgynevezett fogháztelepítési tervet. Az első ilyen fiatalkorúakat befogadó fogház a Kassai Kerületi Fogház volt 1905-ben.⁴⁴

Az új fogház már magán viselte a kor jellegzetes kriminológiai irányzatát. A foglyokat komoly differenciálásnak vetették alá, külön csoportba kerültek a vagyon elleni bűncselekmények miatt elítélt fiatalok, az első büntényesek, a visszaesők, az egyéb bűncselekmények miatt bűnhődők, illetve a városi csavargók. A javítóintézetekhez hasonlóan előtérbe került az iskolai oktatás fontossága, mégis a legnagyobb figyelem továbbra is a munkáltatásra fordult.⁴⁵ A helyi feltételek elsősorban a mezőgazdasági munkákat tették lehetővé, de figyeltek arra, hogy a munkaerőpiaci szempontokat is kövessék. A munkáltatás haszonelvűsége és az utógondozás észszerű összekapcsolásának figyelemre méltó példáját nyújtotta, amikor a fogház a szabadultak otthon elkészített termékeit a saját piaci csatornáin keresztül értékesítette.⁴⁶

Ez az időszak egyértelműen az erkölcsi javítás és a reszocializáló nevelés kriminálpedagógiai elemeinek megalapozását jelentette. „A nevelést azonban, mint a fiatalok elkövetőkkel szemben a legfőbb és voltaképpen egyetlen célt, azért kell hangsúlyoznunk, mert a fiatalok fiziológiai szempontból is még nemcsak rászorulnak a testi, értelmi és erkölcsi edzésre, de ezt a szükséges fejlesztést, a nevelést tőlük nincs jogunk és okunk megtagadni azért, mert büntetést követtek el. A kultúrállam, amely a népnevelést kötelezőnek tekinti, köteles különlegesen gondoskodni a bűn útjára tévedt gyermekek és ifjak felneveléséről, nemcsak emberiségért, de elsősorban közbiztonsági, mondhatók önvédelmi szempontból, mert ha az ily rosszerkölcű, elhagyott vagy már züllés útjára kerülő fiatalokat engedjük neveletlenül felnőni, vagy éppen a felnőtt büntetésekkel együvé zárjuk őket a rendes fogházakba, ez esetben a kétszerkettő négy bizonyosságával a fiatal bűnösök legnagyobb

⁴⁴ Ide a 16 és 20 év közötti fiatalok kerülhettek. A 12 és 15 év közötti fiatalokat javítóintézetben helyezték el (lásd: LŐRINCZ 1998: 19.).

⁴⁵ A kassai fogházban a fiatalkorúakat három csoportba osztották: 1. csoport: írni, olvasni és számolni tudó elítéltek; 2. csoport: rövid tartamos analfabéták (a rövid tartamú büntetésűeket csak olvasni és a nevüket aláírni tanították meg); 3. csoport: hosszú büntetésű analfabéták (őket írni, olvasni és a négy alpműveletre tanították meg) (lásd: KISIDA 1999: 105.).

⁴⁶ LŐRINCZ 1998: 19.

részből igazi büntettesek fognak kifejlődni, akiket pedig okos, helyes neveléssel még szinte megközelítő biztonsággal meg lehetett volna mentenünk.”⁴⁷

Az első világháború és a forradalmak vérveszteségeit elszenvedő Magyarország a húszas évek elején újra kénytelen volt belefogni a gyermek- és fiatalkorúak helyzetének javításába. Amíg a nyugati országok szinte észrevétlenül dolgozták fel a gyermeklelkeken esett háborús károkat a már bejáratott jól működő intézményrendszerükkel, addig az újra megkeményedő és klasszikus büntetőjog sáncai mögé visszavonuló magyar kriminálpolitika nem tudott mit kezdeni a fiatalkorú bűnelkövetők nevelésével.⁴⁸ A fiatalkorúak különleges kezelését szabályozó törvények bár érvényben voltak, a háborús évek alatt azonban tartalmilag, pedagógiaiilag kiürültek. Bár Trianon után az ország jelentős anyagi erőket fordított a kulturális élet frissítésére, ebből a gyermek- és ifjúságvédelem, a fiatalkorúak intézeteinek támogatása teljesen kimaradt.⁴⁹

A második világháború után a nyugat-európai kriminálpolitika átalakításában markáns szerepet játszott az úgynevezett társadalomvédelmi (defense sociale) irányzat. A klasszicizmus elméleti dogmatizmusával, gyakorlati tehetetlenségével szembeni oppozícióból megszületett irányzat a bűnözést társadalmi problémaként kezelve „jogiatlan” büntetőpolitikai elképzeléseket fogalmazott meg.⁵⁰ A mozgalom az ötvenes években megújult, egyfajta mérsékeltbb társadalomvédelmi irányzatot alakítva ki, amely a pozitív, az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzte ki céljául. A büntetés speciál-preventív vonásait kihangsúlyozó irányzat különösen a büntetés kiszabása és végrehajtása terén küzdött a túlzó jogi formalizmus felszámolásáért, szakértelemmel helyettesítéséért.⁵¹

Magyarországon a második világháborút követően a Bn. és a kapcsolódó rendeletek rendezése érdekében megfogalmazták a Budapesti Fiatalkorúak Bíróságának megalkotásáról szóló 1947. évi XXXIX. törvényt. Valójában ez az új jogszabály nem hozott lényeges változást, annak ellenére, hogy egy

⁴⁷ FINKEY 1922: 79–80.

⁴⁸ A Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Bizottság az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kulturállamnak kötelessége volt betartani. A bizottságban részt vett államok – köztük Magyarország – és a Népszövetség is elfogadta az 1929-ben „Alapelvek az elítéltek kezelésére” címen kiadott nemzetközi dokumentumot, amely a korabeli leglényegesebb börtönügyi követeléseket foglalta össze (lásd: VÓKÓ 2006: 47.).

⁴⁹ LŐRINCZ 1998: 62.

⁵⁰ NAGY 1986: 77.

⁵¹ LŐRINCZ 1992: 9.

olyan szervezeti önállósággal rendelkező bíróság létrehozatala volt a célja, amely csakis fiatalkorúak ügyeivel és azok megsegítésével foglalkozott volna.⁵² Ugyancsak 1947-től az igazságügyi kormányzat azt az álláspontot képviselte, hogy a büntetés-végrehajtás nem lehet az állam számára veszteséges. A rabmunkáltatást beillesztették a tervgazdaságba. 1948-ban létrehozták az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságát, amely a rabmunkáltatás gazdasági részletterveit dolgozta ki és hajtotta végre. Ugyanebben az évben államosították az elítélteket foglalkoztató vállalatokat, előírták a büntetőintézetektől való különválásukat, azonban azt is, hogy az intézetek kötelesek megfelelő számban munkaerőt biztosítani ezen vállalatok részére. Ez az intézkedés a fiatalkorúak fogházait is érintette.

A negyvenes évek végének politikai fordulata után a büntető anyagi és eljárásjog jelentős átalakítására került sor.⁵³ 1950-ben megjelent a Csemegikódex általános részét felváltó Bt. (1950. évi II. tv.), valamint új törvény szabályozta a büntető perrendtartást is (1951. évi III. tv.). A fiatalkorúak büntető anyagi és eljárásjogi szabályait egy önálló jogszabály, az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet (továbbiakban: Ftvr.) tartalmazta.⁵⁴ Az Ftvr. szembefordult azzal a kriminálpolitikai irányvonallal, amely a bíróságot szociálpolitikai, gyermekvédelmi szervvé tette. A gyermekvédelem végrehajtója a tanácsapparatús lett, a bíróságok pedig a büntető felelősségre vonás szerveivé váltak. A törvényerejű rendelet által bevezetett dualista jogkövetkezményi rendszer szimbolizálta a nevelési intézkedések és a büntetések kettősségét. A nevelő intézkedések körében előírta többek között a javító nevelést és a gyógypedagógiai intézetbe utalást; a büntetések között pedig

⁵² 1947. évi XXXIX. törvény indoklása. Ez a törvény tulajdonképpen az utolsó kísérlet volt egy önálló szervezettel működő, kizárólag a fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó bíróság működtetésére.

⁵³ A büntetés-végrehajtás is jelentősebb változásokon ment keresztül. 1952-ben a szabadságvesztés végrehajtását és a végrehajtás irányítását kivették az igazságügyi minisztérium hatásköréből, és azt a belügyminisztérium hatáskörébe helyezték át. A büntetőintézetek központi irányítására megszervezték a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, az elítéltek munkáltatásának irányítására pedig a Közérdekű Munkák Igazgatóságát (KÖMI). Az 1955. évi Bv. Szabályzat rögzítette az egynemű végrehajtási rendszert, céljának tekintette a nevelést, mellőzte a testkínzó, fájdalmakat okozó fegyelmi fenytéseket, konkrétan megjelölte az elítéltek kötelelességeit.

⁵⁴ Az önálló szabályozás azonban nem jelentette a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásának a felnőttekétől való eltávolodását, sőt éppen ellenkező irányú tendencia volt tapasztalható (lásd: LŐRINCZ 1998: 142.).

a szabadságvesztés és a pénzbüntetés kapott helyett. A nevelő intézkedések súlyának emelése érdekében 1954-ben megalkották a 1954. évi 23. tvr.-t, amely két korcsoportra osztotta a fiatalokat (12–14 és 14–18), az előbbieket pedig kizárta a büntetések kiszabásának lehetőségét. Az ötvenes évek végétől végbemenő pozitív gazdasági kül- és belpolitikai folyamatok mellett a büntetőpolitika kiegyensúlyozottabbá és konszolidáltabbá vált.⁵⁵ Ez idő tájt Európában a fiatalkorúak reszocializálását egy új ideológia alapjaiban találták meg.

A pozitivistá büntetési elméletek jelentős visszhangra találtak Észak-Amerikában a 20. század második harmadától, magukat humanistáknak és rehabilitacionistáknak nevező, főleg pszichológusokat, pszichiátereket és szociológusokat egyesítő körökben. Az irányzat hívei hangsúlyozták, hogy a bűnelkövetők jelentős része munka- és pszichoterápiás kezeléssel gyógyítható. A pszichológiai, pszichiátriai tanok pönológiai térhódítása *treatment-ideológia* néven indult el a második világháború után, és terjedt el a kontinensen megalapozva a „jóléti” államkonceptiót és a „gondoskodó” büntetőpolitikát.⁵⁶ Újra az átnevelés került előtérbe, ezúttal azonban pszicho- és szocioterápiás eszközökkel. A növekvő visszaesés, a büntetőintézetek túlszűfolttsága,⁵⁷ a gazdasági recesszió azonban mind-mind hozzájárultak az ideológiától való elforduláshoz és egy neoklasszikus irányvonal megjelenéséhez.

Magyarországon tovább folytatódott a kodifikációs folyamat. 1961-ben hatályba lépett az új Btk., amely továbbra is a nevelő jellegű „befolyásolást” tartotta elsődleges szempontnak, annak ellenére, hogy a Btk. miniszteri indoklása kimondta: „a fiatalkorú büntettek ügyeinek elbírálásánál az általános büntetőjogi elvek érvényesülnek”.⁵⁸ A nevelő intézkedések közé sorolt javítóintézeti nevelés az 1961-es Btk. leg súlyosabb, határozatlan időtartamú, fiatalkorúakkal szemben kiszabható nevelő intézkedése volt.⁵⁹ A főbüntetések közül a szabadságvesztés büntetés időtartamára tett változtatásokon kívül a 97. § (1) bek. meghatározza azt is, hogy „különös gondot kell fordítani a fiatalkorú erkölcsi nevelésére, valamint oktatására”. E cél megvalósításához a törvény

⁵⁵ LŐRINCZ 1998: 151.

⁵⁶ LŐRINCZ 1992: 9.

⁵⁷ Ami annak volt köszönhető, hogy a treatment-ideológia előnyben részesítette a hosszú, illetve határozatlan időtartamú börtönbüntetések alkalmazását a célból, hogy idejük legyen a hatékony kezelés és a személyiség átalakításának sikeres befejezéséhez.

⁵⁸ MÁTYÁS 2020.

⁵⁹ ÜRMÖSNÉ SIMON 2019.

újfent a fiatalkorúak önálló bv. intézeti elhelyezését deklarálja [97. § (2) bek.]. A Btk. 1966. évi Novellája a „fiatalkorúak átnevelhetősége szempontjának” figyelembevételével két végrehajtási fokozatot állapít meg: a börtönt és a munkahely fokozatot. Ez utóbbit az 1971. évi Novella börtön és fogház fokozatokra változtatta.⁶⁰ Ekkor már működött a Btk. 97. § (2) bekezdése szerint elvárt különálló fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézete, Tökölön. Az 1966-ban hatályba lépő első magyar Bv. tvr. a fiatalkorúak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásáról speciális, kiegészítő jellegű szabályokat tartalmazott. Ezek alapján az oktatásban, szakképzésben való részvétel kötelező volt, jogosulttá tette a fiatalot a kapcsolattartásra, művelődésre, öntevékeny vagy szervezeti munkába való bekapcsolódásra. Az iskolai oktatás a fiatalkorúak büntetőintézete határendszerének egyik legeredményesebb szektoraként jellemezhető.⁶¹ Hasonló jelentőséggel bírt a munkáltatás is, amely a Bv. tvr. szerint „az elítélt nevelését, testi, szellemi erejének fenntartását, szakmai gyakorlottság megszerzésével a társadalomba való beilleszkedés[ét]” (22. §) szolgálta. Megfogalmazták, hogy a munkának, foglalkoztatásnak akkor van pedagógiai jelentősége, ha társadalmilag is, egyénileg is értelmes és hasznos tevékenység, ha értéket hoz létre, és így alkalmas arra, hogy a fiatalkorúban kialakítsa, illetve elmélyítse saját társadalmi hasznosságának tudatát.⁶² A fiatalkorúak nevelése a szocialista pedagógiának abból az elvi tételéből indult ki, hogy a nevelési eljárások alanya és közlege nem közvetlenül az egyén, hanem a közösség. A makarenkói iskola tanítása szerint a nevelő a követelményeket az egész közösséggel szemben támasztja, és egyidejűleg gondoskodik arról, hogy a közösség legértettebb tagjai e követelményeket elsajátítsák, és megerősítve közvetítsék a többi tag felé.⁶³

Magyarországon a hatvanas években meginduló kriminológiai, szociológiai és pszichológiai kutatások egyik kiemelt területe volt a fiatalkori bűnözés okainak, feltételeinek és az ellene kiépítendő eszközöknek a vizsgálata. Ezek a kutatások megkísérelték a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási folyamatainak, a büntetőintézet valóságos viszonyainak feltárását, valamint ennek alapján a reszocializáció, rehabilitáció fontosabb kritériumait kriminálpedagógiai programba foglalni. Ennek a programnak mint elméleti

⁶⁰ Ez a Novella azonban már nem a nevelés prioritását, hanem a társadalom védelmének fontosságát vallja, és bevezeti a szabadságvesztés büntetés fiatalkorúakra alkalmazandó formáinak szigorítását (1971. évi 28. tvr.).

⁶¹ LŐRINCZ 1998: 165.

⁶² LŐRINCZ 1998: 166.

⁶³ HAZAI 1977: 155–156.

hipotézisnek az volt a lényege, hogy a büntetőintézetek alkalmassá tehetőek az egészséges nevelési helyzet megteremtésére, az erkölcsi személyiség átrendezésére, azaz a fiatalkorúak átnevelésére. A program kiemelte a perspektívát nyújtó szakképzéseket, érzelmi és közösségi neveléseket, illetve ezeknek az életkori sajátosságokra vonatkozó fontosságát.⁶⁴ Ennek ellenére az 1966-os szabályozás nem volt alkalmas fiatalkorúak e szempontok alapján történő felkarolására és különválasztására a felnőttektől. Ez a hiányosság oda vezetett, hogy a fiatalkorúak intézetének formai jegyekben kifejeződő különállásával meglegedve „nem indultak meg a fiatalkorúak sajátos kezelésével kapcsolatos módszertani próbálkozások, kísérletek”.⁶⁵ Ebben az időszakban a fiatalkorúak tipizálásában, csoportképzésekben a nevelési szempontok helyett inkább a termelési és biztonsági szempontok léptek előtérbe. Míg az iskolai oktatás a legeredményesebb szektorként tündökölt, a szakmai képzés feltételeinek kialakítása már jelentős nehézségekbe ütközött.⁶⁶ A hetvenes évek közepétől megindult kodifikációs folyamat kapcsán egyértelművé vált, hogy a változások az állami intézmények működésének fenntartására és a legszükségesebb kiigazításokra korlátozódnak.

Fiatalkorúak az európai jogállamiság kapujában álló modern büntetés-végrehajtásban

Az 1979. évi 11. számú tvr. előkészítése során a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának elkülönített szabályozása fel sem vetődött. A nyolcvanas évek elején a szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak létszáma hirtelen nagyon megugrott, amit a költségvetési támogatás és fejlesztés nem bírt követni, így a fiatal fogvatartottak helyzete megromlott. Ugyanakkor a javítóintézetek ez idő tájt a büntetési rendszer legvitatottabb intézményei voltak. Bár az 1979-es Bv. Kódex a javítóintézeti nevelést felvette az intézményei közé, és ezáltal eme intézkedés végrehajtását első ízben szabályozták törvényi szinten, azonban számos kiegészítő rendeletre volt szükség ahhoz, hogy működését

⁶⁴ LŐRINCZ 1994: 1.

⁶⁵ LŐRINCZ 1994: 2.

⁶⁶ A vállalati rendszerű munkáltatás általánossá válásával az intézet érdekeltsége a kooperáló vállalatokkal való együttműködést helyezte előtérbe, így a szak-, illetve betanított munkás képzésének profilját és kereteit majdnem teljesen a vállalatok szűkös igényei és szükségletei diktálták (lásd: LŐRINCZ 1994: 2.).

biztosítsák.⁶⁷ A szabályozásban továbbra is a javítóintézeti nevelés hagyományos funkciója a fiatal bűnözői életútjának megszakítása, a káros környezetből való kiemelése és zárt intézeti, kényszerrel is biztosított nevelési program végrehajtása, valamint: „a fiatalok nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányba fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljanak”.⁶⁸ A kiegészítő rendeletek számos olyan – a fiatalok utólagos reszocializációját elősegítő – rendelkezést meghatároztak, mint a javítóintézeti nevelés elrendelése esetén személyiségvizsgálat céljából átmeneti intézetben való elhelyezés, korrekciós csoportok (a nehezen kezelhető, magatartási zavarokkal küszködő növendékeknek), pszichopedagógiai csoportok létrehozása (pszichopátiás, narkomániás, szuicid hajlamokkal rendelkező növendékek részére). Az iskolai oktatás mellett a nyolcvanas években a szakmai képzés jelentette a klasszikus reszocializációs eszközt. Az intézetek meglátása szerint a kisipari, szolgáltató jellegű munkafoglalkoztatás és ezek „készség elsajátító tanfolyamokon” való oktatása (mint a háziasszonyképző, szabó-varró, zöldségtermelő, parkgondozó, gépipró a lányoknál; hegesztő, esztergályos, szobafestő-mázoló a fiúknál) a növendékek visszailleszkedési esélyeit növelik a munkahely biztosításával.

Az 1980-as évek végére érzékelhető volt az európai jogállamiság eszmé-áramlatának hatása. Nyugat-Európában a treatment-ideológiától való elfordulás után a klasszikus elvekhez kötődő hagyományok, a cselekmény társadalomra veszélyességének értékelése és az eljárási garanciák fontossága dominált. A börtönártalmak felismerése nyomán számos országban elkezdődött egy intenzív küzdelem a börtönnépesség csökkentése érdekében. Ezzel összefüggésben előtérbe kerültek a bűnözés megelőzésére irányuló erőfeszítések, amelyekben elsősorban az ENSZ és az Európa Tanács töltött be jelentős szerepet. A fiatalokot érintő törekvések közül egyre inkább a büntetőeljárási non-intervenció (be nem avatkozás), illetve a diverzió (elterelés)⁶⁹ szélesedő alkalmazása terjedt el, amelyek a börtön deszocializáló és stigmatizáló szerepét hivatottak csökkenteni. Mindezek következtében egy új modell, a társadalmi

⁶⁷ 6/1980 OM rendelet; 1985/1969 MM utasítás.

⁶⁸ Bv. Kódex: 105. § (1) bek.

⁶⁹ A diverzió – bírói bűnösségmegállapítást megelőző – a formális büntetőeljárástól való olyan elterelés, amely a gyanúsított nem büntetőjogi programban való részvételéhez vezet. Főleg a fiatalok ügyeiben, növekvő népszerűségét az indokolja, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények esetében elősegíti az ügyek gyorsabb és csekélyebb költségkihatásokkal járó intézését, egyúttal a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítését (lásd: LÖRINCZ 1992: 14).

újrabeilleszkedés irányzata terjedt Európában. E modell képviselői azt vallják, hogy az elkövető megromlott közösségi kapcsolatait magában a közösségben és a közösség által kell helyrehozni, ugyanis csak így lehetséges a társadalmilag elfogadott magatartásmintákat gyakoroltatni, továbbá csak így kerülhető el a káros stigmatizáció és a bűnözői énkép, öntudat rögzülése. Ehhez a modellhez kapcsolódik szorosan egy, a hetvenes évek óta folyamatosan fejlődő jóvátételi nézet, amely a tettesközpontú kezelési rendszert kiterjeszti az áldozatra és társadalomra is. A jóvátétel a tettes, az áldozat és a társadalom közti interakciós folyamat, amely „begyógyítja a kriminális konfliktus okozta sebeket és kibékíti az érintetteket”.⁷⁰ A jóvátétel konkrét jogi intézményeként a mediációs eljárás jelent meg, amely során a felmerült konfliktus megoldását, „visszatársadalmiasítását”, egy tettes-áldozat közös megegyezést lehet kialakítani.⁷¹

Magyarországon már az 1980-as évek végétől folyamatosan téma volt a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. A kilencvenes évek elején az általános büntetőjog korrekciója – a fiatalkori bűnözés mennyiségi növekedése, a nemzetközi szervezetek ajánlásai, a börtönök túlszűfolttsága ellenére – nem érintette a fiatalkorúak ügyeit. A késedelem okaként felmerülő érvek a megfelelő anyagi-eljárásjogi koncepciók hiányára, valamint a gyermek- és ifjúságvédelem intézményrendszer átalakításának szükségességére mutattak. Ehhez csatlakoztak a fiatalkorúval szembeni szabadságvesztés büntetés ultima ratio jellegének figyelmen kívül hagyása, az alternatív büntetési rendszer hiánya, differenciált elbírálás és büntetéskiszabás mellőzése, valamint – ami értekezésünk szempontjából a legfontosabb – a reszocializációt szolgáló intézményi háttér hiánya.⁷²

Zárógondolatok

A 20. század végére bár lassan kialakult az a felfogás, hogy a garanciális elveken felépülő rendszernek alapvető szükséglete a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos szociális célokat és funkciókat is ellátó igazságszolgáltatási rendszer kialakítása, ennek irányába azonban nem sok lépés történt Magyarországon. A fiatalkorúak helyzetével kapcsolatos jogszabályi módosítások elsősorban a szabadságvesztés időtartamát, az előzetes letartóztatás problematikáját,

⁷⁰ LŐRINCZ 1992: 15.

⁷¹ NYITRAI 2022: 71.

⁷² LÉVAY 1994: 340.

illetve – a nemzetközi szerződések és egyezmények hatására – az alapelveket érintették. Ugyancsak a kilencvenes években merült fel a változtatás szükségessége az életkori határok tekintetében is. Kérdés volt, hogy az alsó korhatárt – tekintettel a 12–13 éves korosztály magas bűnözői arányszámára – nem kellene-e lejjebb szállítani. Ugyancsak felmerült egy úgynevezett fiatal felnőtt kategória kialakítása is.⁷³

Egyértelmű tehát, hogy a kilencvenes évek fokozott reformhangulata, valamint a jogállamiság megszilárdításának törekvése (a nemzetközi követelmények elvárásai által) mégsem érte el azt az eredményt, amelyet a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási rendszere megkövetelt. Ennek okai a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszer szűkös választékában, a fiatal személyi körülményeihez igazodó büntetéskiszabás korlátozottságában, a végrehajtási infrastruktúra – tárgyi, személyi feltételek – több évtizedes elmaradásában keresendők.⁷⁴

E történelmi áttekintés szűkre szabott terjedelmével nem vállalkozhat arra, hogy a megérdemelt alaposággal bemutassa, csupán arra, hogy felvázolja azt a néhány jelentős eseménysort, amely alapvetően meghatározta a magyar bűnelkövető fiatalkorúak nevelésével és reintegrációjával kapcsolatos történelmi fejlődési irányt.⁷⁵

Álláspontom szerint nehéz elképzelni hatékony büntető igazságszolgáltatást korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. A büntetések pusztán hátrányozó jellege fölött elszállt az idő. A reintegráció és a rehabilitáció módszereinek a jogállamiság követelményei között kell érvényesülniük. A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának fejlődéstörténeti elemzéséből egyértelműen kiderül, hogy az ezen fiatalok személyes szükségleteire épített átalakító „nevelés” sem elméletileg, sem pedig gyakorlatilag nem elegendő ennek a folyamatnak a megállítása és esetleges visszafordítása.

⁷³ GIBICSÁR 1994: 43.

⁷⁴ LŐRINCZ 1998: 226.

⁷⁵ BOGOTYÁN 2018: 24; 2022.

Felhasznált irodalom

- ANGYAL Pál (1911): *Fiatalkorúak és büntetőnovella*. Pécs.
- BALOG Arnold (1908): Fiatalkorúak fogházai. *Jogtudományi Közöny*, 43, 321–329.
- BOGNÁR Barbara (1998): A XIX. század börtönrendszerei. In BÓDINÉ BELIZNAY Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből. Jogtörténeti Értekezések*. Budapest: ELTE, 79–93.
- BOGOTYÁN Róbert (2018): Telekommunikációs eszközök alkalmazása a büntetés-végrehajtásban, az igazságszolgáltatás és a jogérvényesítés hatékonyságának növelése céljából. *Börtönügyi Szemle*, 37(4), 15–25.
- BOGOTYÁN Róbert (2022): *A reintegrációs őrizet, mint atipikus szabadságvesztési forma*. Konferencia-előadás. A rendészet és a büntetés-végrehajtás. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- DOMOKOS Andrea (2000): Büntetőjogi szabályok az erdélyi törvénykönyvekből (1540–1848). *Jogtudományi Közöny*, 55(11), 470–473.
- FINKEY Ferenc (2000): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Jogászok a Kultúráért Alapítvány.
- FINKEY Ferenc (1922): *Büntetés és nevelés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- FÖLDVÁRI József (1997): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest: Osiris Kiadó.
- GIBICSÁR Gyula (1994): A gyermek- és ifjúságvédelem helyzete és feladatai – ügyészi szemmel. *Valóság*, 37(11), 39–44.
- GLÁSER István (1975): *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Budapest: KJK.
- HAZAI Tibor (szerk.) (1977): *Büntetés-végrehajtási jog*. Főiskolai jegyzet II. kötet. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1997): *A büntetőrendszer alapfogalmai*. Budapest: ELTE ÁJK.
- KISIDA Erzsébet (1999): Börtönoktatás. *Börtönügyi Szemle*, 18(1), 104–108.
- LÉVAY Miklós (1994): A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. *Magyar Jog*, (6), 340–346.
- LÖRINCZ József (1992): *Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában*. Budapest: IM–BVOP.
- LÖRINCZ József (1993): *A fiatalkorúak szabadságelvonással járó szankcióinak végrehajtása*. Kandidátusi értekezés. Budapest.
- LÖRINCZ József (1994): Távlatok. Fejlesztési vázlat a fiatalkorúak hazai büntetés-végrehajtásához. *Börtönügyi Szemle*, 13(1), 1–15.

- LŐRINCZ József (1998): *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása*. Vác: Duna-Mix Kiadó,
- LŐRINCZ József – NAGY Ferenc (1997): *Börtönügy Magyarországon*. Budapest: BVOP.
- MAGYARI Irma – VÁRI Vince (2020): A különleges bánásmód a büntetőeljárásban, fókuszban a gyermekkor. *Magyar Rendészet*, 20 (4), 17–30. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.1>
- MÁTYÁS, Szabolcs (2020): *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen: Mátyás Szabolcs és Társa.
- MEZEY Barna (1999): *Büntetés-végrehajtás a feudalizmusban*. Budapest: ELTE.
- MEZEY Barna (2000): *Középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. Budapest: ELTE.
- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest: KJK.
- NYITRAI Endre (2022): A magyar nemzeti adatvagyron jelentősége a bűnüldöző szervek munkája során. *Információs Társadalom*, 22(1), 67–80. Online: <https://doi.org/10.22503/infars.XXII.2022.1.4>
- RANSCHBURG Pál (1905): *A gyermeki elme fejlődése és működése*. Budapest.
- ROSTA Andrea (2005): A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 14(1), 7–23.
- SZABÓ András (1961): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Budapest: KJK.
- SZALÓKI Gergely (2006): A Csemegi kódex fiatalkorúakra vonatkozó szankciói. *Jogelméleti Szemle*, (4). Online: http://jesz.ajk.elte.hu/2006_4.html
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella (2019): Amazing Penal Institutions and Dwelling Circumstances of Inmates. *Internal Security*, 11(2), 179–190. Online: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8303>
- VARGHA Ferencz (1895): A gyermekkorban levő bűnösök. In *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 12. kötet, 1. füzet. Budapest: Franklin-Társulat.
- VÓKÓ György (2006): *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.

Jogforrások

1878. évi V. tc.
1908. évi XXXVI. tc.
1913. évi VII. tc.
- 1985/1969 MM utasítás
- 27300/1909. IM rendelet
- 6/1980. OM rendelet

Czene-Polgár Viktória –
Magasvári Adrienn – Szabó Andrea
Többarcú hivatásunk

Bevezetés

Ebben a kötetben emlékezünk... Emlékezünk egy példaértékű tudósra és pedagógusra, Ruzsonyi Péter bv. dandártábornokra, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Karának (RTK) egykori dékánjára. Ruzsonyi Péter személyiségének és munkásságának ismeretében, továbbá öröksége nyomán merült fel bennünk, szerzőkben az a gondolat, hogy megvizsgáljuk, melyek azok a tényezők, amelyek összekapcsolják a tudóst és a tanárt (egyetemi oktatót), illetve a rendészeti feladatokat ellátó szerveknél szolgálókat. Ami biztosan összeköti őket, ami közös bennük: az értékek közvetítése, a társadalom jólétéhez való hozzájárulás, a kiemelkedő szakmaiság, az életre szóló kötődés, az egyéni és a közösségi felelősségvállalás, elkötelezettség a tudomány, a kutatás és a rendészeti szakma iránt, azaz a többarcú hivatásuk.

Az egyetemi oktatói hivatás

A hivatások – hagyományos értelemben – olyan fontos társadalmi rendeltetéssel bíró, a közösséget önzetlenül szolgáló, autonómiával rendelkező, tanult, kiváltságos foglalkozások, amelyeket széles körű társadalmi megbecsülés övez, a közösség is értékként tekint rájuk. A hivatásokat az állam is elismeri, támogatja, működésük jogszabályi keretek által meghatározott. A hivatások tagjaival szemben mindig magasabbak az etikai, erkölcsi, viselkedési elvárások, és ezek a hivatást gyakorlók szolgálaton kívüli szerepeire is hatással vannak.¹

¹ MAGASVÁRI 2022.

A hivatás – emellett – az egyén elkötelezett identitására,² hivatásorientált hozzáállására épül, amely nemcsak munkát jelent, hanem személyes kiteljesedést is nyújt, és az önmegvalósítás lehetőségét is kínálja.³

Max Weber német szociológus, filozófus, közgazdász 1917 végén *A tudomány mint hivatás* címmel tartott előadást Münchenben. Ennek során megfogalmazta, hogy mindenkinek, „aki tudói hivatást érez magában, fel kell ismernie, hogy a rá váró feladat kétarcú. Nemcsak tudósi, hanem tanári képességre is szert kell tennie. És a kettő egyáltalán nem esik egybe. Lehet valaki egészen kiváló tudós és egyenesen kétségbeejtően rossz tanár. [...] Ha egy tanárról elterjed az a vélemény, hogy rossz oktató, akkor ez az egyetemen többnyire a halálos ítéletét jelenti, még ha a világ legelső tudósa is.”⁴

Max Weber korában az egyetemek feladata szinte kizárólag az volt, hogy egy szűk réteg számára színteret biztosítsanak a tudomány műveléséhez. Azóta azonban a felsőoktatás szerepe és helyzete alapvetően megváltozott. A magyar felsőoktatásban a kilencvenes évektől jelentős tömegesedés indult meg, a folyamatban a hallgatói létszám 400 ezer fölé nőtt. (A hallgatói összlétszám 2005-ben volt a legmagasabb, 424 161 fő.) Az ezt követő egy évtizedben a demográfiai, oktatáspolitikai, valamint a munkaerőpiaci okok eredményeként a hallgatói létszámok csökkenni kezdtek, és 2019-ben a jelentkezők létszáma mélypontot ért el (281 461 fő),⁵ majd ismét lassú emelkedés kezdődött. Az intézmények tehát egyre növekvő számú hallgatóval, új elvárásokkal és nem utolsósorban új technológiákkal szembesülnek.

Az elmúlt évtizedekben – a globalizáció vagy a felsőoktatás tömegesedésének eredményeként – a felsőoktatás jelentős változásokon ment keresztül, képzési szerkezete a bolognai folyamat révén átalakult, a rendszer sokkal inkább a versenyszférához közelít.⁶ Az egyetemeken megszerezhető tudás pedig – a tudásalapú társadalomnak köszönhetően, ahol a gazdasági fejlődés alapvető záloga a humán tőke – egyfajta gazdasági valutává vált. A hallgatóknak egyre sokrétűbb ismeretekre kell szert tenniük, hogy megfeleljenek a munkaadói igényeknek. A felsőoktatásnak elsődleges célja pedig az lett, hogy a hallgatóit ellássa azokkal a készségekkel, amelyek ahhoz kelljenek, hogy minél felkészültebben lépjenek be a munkaerőpiacra. Így az egyetemek feladata már nemcsak az elméleti ismeretek

² DEROSA 1996.

³ WINEBERG 2008.

⁴ WEBER 2019.

⁵ BOCSI 2022.

⁶ Lásd bővebben: URBANOVICS–MIKULÁS–SASVÁRI 2019.

átadása, a klasszikus értelmiség nevelése, hanem a sokkal szerteágazóbb gazdasági és társadalmi elvárásoknak való megfelelés.⁷ A különböző változásokhoz, kihívásokhoz való alkalmazkodás módja a naprakész, használható tudás.⁸ A lexikális, elméleti tudás továbbra is elengedhetetlen, de a képességek, készségek, attitűdök és kompetenciák szerepe folyamatosan növekszik. Mindezen változások miatt az egyetemi oktatóknak fontos feladatává vált, hogy a hagyományos, frontális előadáson alapuló ismeretátadás mellett nagyobb hangsúlyt fektessenek a sokszínűségre, a kreativitásra, a kommunikációra, az együttműködésre, a rugalmasságra, a motivációra, a kritikus gondolkodásra és a problémamegoldásra.⁹ Egy-egy oktató pedig jelentős hatással lehet a hallgatók motiváltságára, képes alakítani a gondolkodásmódjukat, világlátásukat.¹⁰

A megnövekedett hallgatói létszámot az oktatói létszám változása nem arányosan követte: az oktatók létszáma a rendszerváltást követő években 17 ezer fő körül volt, létszámuk 2005-ben megközelítette a 24 ezret. Az azt követő tíz évben a szám átmeneti csökkenést mutatott, 21 ezer körül mozgott, majd 2016-tól ismét nőni kezdett. A 2022/23-as tanévben 23 383 fő dolgozott ebben a beosztásban.¹¹ Elmondható, hogy az elmúlt évtizedek nemcsak a létszám tekintetében hoztak változásokat, de folyamatosan formálódott (és formálódik) az oktatói munka keretrendszere, és a feladatköre is. Az oktatói munka legfontosabb ismérveit Enders és De Weert 2009-es tanulmánya összegezte. Eszerint az oktatói létre nem szűk értelmezés szerinti hivatásként, hanem egyfajta rendként, céhes közösségként tekinthetünk, amelyet bizonyos privilégiumok – mint például az autonómia, az akadémiai szabadság – védenek, s munkájuk fő célja az oktatás és a kutatás,¹² munkavégzésüket pedig jól jellemzi az elhivatottság, a magasabb rendű szolgálat, az elhívás.¹³

Arra viszont érdemes most kitérni, hogy milyen tényezők befolyásolhatják az oktatói identitást. Az egyik jelentős befolyással bíró tényező az oktatói előmenetel, a karrierlehetőség. A másik ilyen tényező lehet a hivatás társadalmi presztízse, amely az egyetemi oktatók esetében kifejezetten magas: a 2016-os mikrocenzus adatai alapján az általános foglalkozáspresztízis-rangsor 5. helyén

⁷ HRABÉCZY–KOC SIS 2023.

⁸ CSENGER–LAMPERT 2023.

⁹ ENWEFA 2016.

¹⁰ A témáról lásd bővebben: HEGEDŰS–FEKETE 2023.

¹¹ Központi Statisztikai Hivatal [é. n.].

¹² ENDERS – DE WEERT 2009.

¹³ BALÁZS 2002; ERDŐS 2015.

1. táblázat. *Foglalkozásprezstízs-sorrend, korcsoportok szerint*

<i>Sorszám</i>	<i>16–20 éves</i>	<i>21–50 éves</i>	<i>50 éves és annál idősebb</i>
1.	Kórházigazgató	Kórházigazgató	Egyetemi rektor
2.	Bankelnök	Egyetemi rektor	Kórházigazgató
3.	Főügyész	Sebész	Sebész
4.	Sebész	Gyermekorvos	Gyermekorvos
5.	Bíró	Bíró	Bankelnök
6.	Egyetemi rektor	Főügyész	Egyetemi oktató
7.	Rendőrfőkapitány	Egyetemi oktató	Körzeti orvos
8.	Egyetemi oktató	Bankelnök	Főügyész

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2016.

állt (a kórházigazgató, az egyetemi rektor, a sebész és a gyermekorvos után, de megelőzve többek között olyan foglalkozásokat, mint a bankelnök, a főügyész, bíró, körzeti orvos vagy gyárigazgató).¹⁴

Azonban ma már kijelenthető, hogy az egyetemi oktatói feladat egy több rétegből álló, összetett rendszer, amelynek csak két szegmense a tanítás és a kutatás. De mindez kiegészül az egyetemi közéletben való részvétellel irányuló elvárásokkal, továbbá az oktatásszervezési feladatokkal, a pályázatokban való részvétellel, a hallgatói csoportokkal történő kommunikációval, valamint a digitális oktatásban való jártasság megszerzésével is. A megnövekedett számú követelmények, a felsőoktatásban megmutatkozó speciális feladatok komoly kihívást jelenthetnek az oktatók számára. Vagyis az egykor kiszámíthatónak, nyugodtnak tekinthető oktatói munkakör megváltozott.¹⁵ Az, hogy mennyire egyeztethetőek össze ezek a részterületek, hogy lehet-e egyformán magas szinten mindegyikben megfelelni, külön kutatás tárgya lehet.

¹⁴ Központi Statisztikai Hivatal 2016.

¹⁵ HRABÉCZY-KOCSIS 2023.

A pénzügyőr tisztek képzéséért felelős egyetemi oktatói szerep

Különösen speciális esetben vannak azonban azok az oktatók (köztük a tanulmány egyes szerzői is), akik a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Karán (RTK) kétarcú – tudósi és tanári – hivatásuk mellett rendészeti hivatásrendjük irányába is elkötelezetten végzik feladataikat. Így például azok, akik a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) személyi állományának utánpótlását biztosító pénzügyőr tisztjelölteket készítik fel jövőbeni pénzügyőri hivatásukra, szolgálati feladataikra, adó- és vámhatósági jogviszonyban álló pénzügyőrként és egyben oktatóként, mert esetükben ezek a szerepkörök feltételezik egymást.

De kik is az adó- és vámhatósági jogviszonyban álló pénzügyőrök, és miért is beszélhetünk pénzügyőri hivatásról? Egységesen pénzügyőr elnevezéssel illetjük a NAV vámszakmai, pénzügyi nyomozati és rendészeti szakterületén pénzügyőri munkakörben szolgáló munkatársakat. A pénzügyőri munkaköröket a Nemzeti Adó- és Vámhivatalnál rendszeresített pénzügyőri munkakörökről, képesítési előírásokról, valamint a munkaköri pótlékról szóló 21/2020. (XII. 30.) PM rendelet 1. számú melléklete tartalmazza. Pénzügyőri munkakörbe azok a foglalkoztatottak számítanak, akik a NAV alaptevékenységébe tartozó feladatok közül azokat látják el, amelyeket sajátos körülmények között, az élet és testi épség kockáztatásával végeznek, ahol lehetőségük van az *állami monopóliumból származó fizikai kényszer* alkalmazására. Vagyis – a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény 35. § (1)–(2) bekezdése értelmében – pénzügyőrök azok, akik a minden napokban egyenruha- és fegyverviselésre, illetve intézkedések foganatosítására kötelezettek, és a jogszerű intézkedés biztosítása érdekében kényszerítő eszközök alkalmazására jogosultak. Az adó- és vámhatósági szolgálati jogviszony a pénzügyőrök irányába jelentősebb kötelemeket támaszt, hiszen ők életüknek és testi épségüknek kockáztatásával, élethivatásként teljesítik szolgálatukat, amit önként vállalnak,¹⁶ elfogadják egyes alapvető jogaik korlátozását éppúgy, mint a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény hatálya alá tartozó hivatásos szolgálati jogviszonyban állók.

¹⁶ MAGASVÁRI 2021a.

A pénzügyőri szolgálat hivatásvizsgálatát Magasvári 2022-ben végezte el, amelynek alapján kijelenthető, hogy a pénzügyőri szolgálat egy hivatás. Olyan hivatás, amelynek kiemelt társadalmi szerepe van az állam gazdasági és pénzügyi biztonságának védelme terén, amelyhez megfelelő közhatalommal és a fizikai kényszer alkalmazásának monopóliumával is rendelkeznek a tagjai. A közösség szolgálatában végzett tevékenységet a hivatás gyakorlóit törvényi keretek között látják el. A pénzügyőrök szakmai és gyakorlati felkészítése egyetemi szintű képzés keretei között zajlik. A hivatást vállalók szigorú erkölcsi és etikai elvek, elvárások mentén látják el feladataikat, felelősséggel tartoznak a magatartásuk következményeiért, nemcsak szakmai téren, hanem a magánéletükben is. A pénzügyőri hivatás kultúrájával való azonosulást számos szimbolikus elem segíti, mint például az egyenruha, a rendfokozat, az eskü vagy a sajátos nyelvhasználat. A pénzügyőri hivatással járó többletkötelezettségek és az áldozatvállalás sok esetben hatással van a hivatást betöltők magánéletére is, befolyásolja a családi és baráti kapcsolataikat. A pénzügyőrökre jellemző, hogy életre szólóan elköteleződnek a munkájuk mellett, egyfajta életformává válik számukra.¹⁷

Ennek a speciális szerepkörnek ma már több évtizedes története van, amikor is a Rendőrtiszti Főiskolán 1987-ben elindult a vámnyomozó szak (levelező), majd 1991-ben a Vám- és Pénzügyőri Tanszék felállításával egy időben a vámigazgatási szak (nappali és levelező). 2006-tól – a bolognai folyamat hatásaként – a szakból szakirányok lettek, és az elnevezésük is megváltozott pénzügyi nyomozói és vám- és jövedéki igazgatási szakirányra. A bolognai célkitűzéseknek megfelelően átalakult a tanterv, és a tananyag is követte a jogszabályi környezetben bekövetkezett változásokat, különös tekintettel az Európai Unióhoz történő csatlakozásra. 2009-től pedig a pénzügyi nyomozói szakirány is megnyílt a külső pályázók számára.¹⁸

A 2011-ben létrejött Nemzeti Adó- és Vámhivatal, továbbá a Nemzeti Közszerológiai Egyetem 2012. évi megalapítása is komoly tartalmi és formai változásokat generált a tanszék által koordinált szakirányok és a tantárgyi programok esetében.¹⁹ A két nagy horderejű átalakulás egyrészt változásokat hozott a jogszabályi környezet területén, a NAV személyi állományát érintően (alkalmazotti jogviszonyok, szakképesítések elfogadása, képzetek átalakítása),²⁰

¹⁷ MAGASVÁRI–CSABA 2023.

¹⁸ KOVÁCSICS 2000; SZABÓ 2017b; SZABÓ 2018b; SZABÓ–MAGASVÁRI 2021a; SZABÓ–MAGASVÁRI 2021b.

¹⁹ KOVÁCS 2012; SZABÓ 2013.

²⁰ MAGASVÁRI 2018a; MAGASVÁRI 2021b.

másrészt a létrejött egyetemi struktúra és egyetemi környezet még sürgetőbbé tette a doktori fokozattal rendelkezők számának növelését, tudományos igényű publikációk megjelentetését. És ebben a megújult környezetben kell folytatni a pénzügyőr tisztek felsőfokú szakmai képzését.

A 2016-ban bevezetett tisztjelölti státusz és a négyéves képzésre történő áttérés 2017-ben újabb karakterisztikus változások a Rendészettudományi Kar mellett a Vám- és Pénzügyőri Tanszék életében is. A szakirányok elnevezése – kizárólag a 4 éves nappali munkarendben – megint változott, vám- és pénzügyőri, valamint adó- és pénzügyi nyomozói szakirányra, és a tisztjelölti státuszhoz kapcsolódó felkészítési követelmények elengedhetetlenné tették a tanterv módosítását a tartalom és a szemeszterek egymásra épültsége terén egyaránt.

Egy korábbi, a nappali munkarendű pénzügyőr hallgatók között végzett vizsgálat eredményei pedig arra utalnak, hogy a fiatalok pályaválasztását többségben céltudatos, tervszerű választás jellemzi.²¹ A szakirányok iránti érdeklődés tehát továbbra is jól érzékelhető.

Az elmúlt évtizedben már nem csak az alap-, de a mesterképzésben is – különös tekintettel a rendészeti vezető mesterképzési szakra – szignifikáns szerepe van a tanszék oktatóinak.²² A 2014/2015-ös tanévtől kezdődően a rendészeti vezető mesterszakra felvett hallgatóknak a különböző specializációkból egyet kell választaniuk.²³ Az értékelő-elemző specializáció egy olyan tanszéki kidolgozó munka eredménye, amely során szorosan együttműködünk a bünyügyi képzésért felelős szaktanszékkel és a NAV érintett szerveivel.

2015 nyarán a NAV vezetése arról döntött, hogy a vám- és bünyügyi szakterület mellett az adószakág utánpótlását is az NKE keretein belül kívánja megoldani. A közigazgatás-szervező alapképzési szak keretében egy önálló szakirány létrehozása ígérkezett a legjobb megoldásnak.²⁴ 2017 szeptemberében az Államtudományi és Közigazgatási Kar Államháztartási és Pénzügyi Jogi Intézetének oktatói közössége, valamint a Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszékének oktatói megkezdték a hallgatók felkészítését.

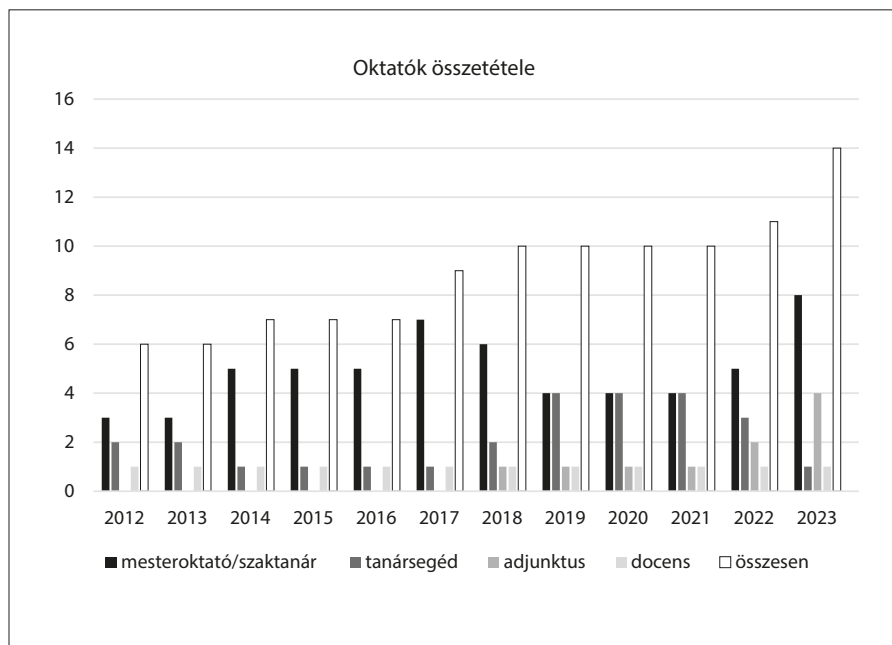
A fentiekben bemutatott sokszínű, speciális kompetenciákat igénylő képzésekhez a sokszínű és speciális kompetenciákkal rendelkező oktatói állomány is elvárás. A szakmai ismeret és az oktatói affinitás mellett a tudományos

²¹ ERDŐS 2018.

²² VIRÁNYI 2006; SZABÓ 2017a; HRUBOS 2019.

²³ KOVÁCS 2017.

²⁴ SZABÓ 2018a.

1. ábra. A VPT oktatói állományának létszáma 2012 és 2023 között (fő)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

teljesítmény is fokmérője egy egyetemi tanszék működésének. Erdős és társai 2022-ben végzett vizsgálatuk alapján megállapították, hogy a tanszék a tudományos eredményteremtésben folyamatos növekedést produkált, illetve azt, hogy az elmúlt közel egy évtizedes tudományos munkásságában a kutatók, oktatók, illetve hallgatók közötti tudományos együttműködés az utolsó néhány évben egyre szélesebb teret nyert. A tudományos láthatóság erősödésére pedig a munkatársak közleményeire adott hivatkozások számának folyamatos növekedése a bizonyíték.²⁵

Megállapíthatjuk, hogy a tanszék oktatói igyekeznek megfelelni az egyetemi elvárásoknak, azaz az oktatás-kutatás-publikálás követelményrendszerének. A tudományos közlemények mellett az oktatás megfelelő színvonalának biztosítása érdekében egyetemi jegyzetek is gazdagítják a tanszék publikációs teljesítményét. A tanszéki közösség létszámának gyarapodásával egyre több lehetőség nyílt az oktatásban való együttműködésre, több oktató

²⁵ ERDŐS–MAGASVÁRI–SZABÓ 2022.

közreműködésében megvalósuló kurzusok megtartására, amelynek eredményei jellemzően társszerzőségben íródott tanulmányokban öltöttek testet.

A tudományos teljesítmény felmutatása természetesen nem öncélú, hiszen az egyetemi oktatói munkakörben történő előrelépés egyik kiemelt feltétele a publikációs teljesítmény egyértelmű bizonyítása, tehát az adjunktusi és docensi munkakörben történő foglalkoztatás jogszabályi és foglalkoztatási szabályzatban előírt követelményének – idegen nyelvű tudományos közlemények és a független hivatkozások száma, valamint a Hirsch-index nominális értéke – teljesítése. Az 1. ábra mutatja az egyetemmmé válás időpontjától összeített oktatói munkakörök változását 2023 végéig.

Összegzés

A Vám- és Pénzügyőri Tanszék oktatójának lenni, ahogy az a fentiekből is kitűnik, összetett feladat, amely kiegészül a felsőoktatásban jelen lévő Z generáció elvárásaival az oktatásmódszertan területén is. A pénzügyőr szakmai elvárásoknak történő megfelelés és a Z generáció megváltozott igényeire adott válaszok/megoldások kihívások elé állítják az oktatókat.²⁶

Az innovatív megoldásokhoz az elmúlt években tudományos mérések/vizsgálatok is párosultak. Ezek keretében a szerzők azt vizsgálták, hogy az általuk a pénzügyőr tisztek képzésébe applikált innovatív oktatásmódszertani megoldásokat hogyan értékeli az érintett hallgatók, milyen kompetenciákat fejlesztenek, és mennyire hatékonyak. Kiemelve néhány példát, így a virtuális vám- és bűnügyi igazgatósági modellt,²⁷ a szakmatörténeti kalandtúrát²⁸ vagy az intézkedéstaktika terén bevezetett újításokat,²⁹ összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a hagyományos értékeket közvetítő tárgyak oktatása is csak egy jól megválasztott komplex módszerrel tud sikeres és hatékony lenni. Ennek segítségével viszont nemcsak lexikális tudást adnak, hanem segítenek a hivatásrendi hovatartozás megalapozásában és erősítésében is.

Mindezt a kérdőíves kutatás eredményei is alátámasztani látszanak, azaz a hallgatók értékeli a kreatív, innovatív oktatásmódszertani megoldásokat.

²⁶ ERDŐS 2018; MAGASVÁRI 2018b; MAGASVÁRI–SZILÁGYI 2019; CHRISTIÁN–ERDŐS 2020; CHRISTIÁN–HAUTZINGER–KOVÁCS 2021.

²⁷ CHRISTIÁN–ERDŐS–MAGASVÁRI 2021.

²⁸ CZENE–POLGÁR–SZABÓ 2023.

²⁹ ERDŐS–EÖRDÖGH–MISKOLCI 2023; ERDŐS–CHRISTIÁN–SZABÓ 2024.

Világosan látják azokat a kompetenciaterületeket, ahol ezek erősítik őket, így az együttműködés, együtt gondolkodás, egymás iránti empátia, szakmai fejlődés igénye, kritikai gondolkodás, problémamegoldás terén.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS Péter (2002): *Orvoslás pénzért és hivatástudatból*. Budapest: Melania Kiadó.
- BOCSI Veronika (2022): Oktatók a posztakadémiai világban – egy kvalitatív kutatás tanulságai. *Különleges Bánásmód*, 8(3), 7–18. Online: <https://doi.org/10.18458/KB.2022.3.7>
- CHRISTIÁN László – ERDŐS Ákos (2020): Vészharang és jubileum? A rendészeti felsőoktatás kilátásai, a tisztjelöltek toborzásának és életpályára állításának nehézségei. *Belügyi Szemle*, 68(12), 11–42. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.12.1>
- CHRISTIÁN László – ERDŐS Ákos – MAGASVÁRI Adrienn (2021): Képzési innováció a magyar rendészeti felsőoktatásban. In CZENE-POLGÁR Viktória et al. (szerk.): *Tradíció, tudomány, minőség. 30 éves a Vám- és Pénzügyőri Tanszék*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 62–77. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2021.2.2>
- CHRISTIÁN László – HAUTZINGER Zoltán – KOVÁCS Gábor (2021): A magyar rendészeti felsőoktatás jelene és jövője. *Magyar Rendészet*, 21 (Különszám), 49–68. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.ksz.4>
- CSENGER Lajosné – LAMPERT Bálint (2023): Tanítási, tanulási folyamat tervezése, szervezése. In KÖVECSESNÉ GÖSI Viktória et al. (szerk.): *Felsőoktatás-pedagógia a gyakorlatban*. Győr: Széchenyi István Egyetem, 69–80.
- CZENE-POLGÁR Viktória – SZABÓ Andrea (2023): Innováció a pénzügyőri szakmatörténet oktatásban. *Neveléstudomány*, 11(2), 44–54. Online: <https://doi.org/10.21549/NTNY.41.2023.2.4>
- DEROSA, Paul G. (1996): Professionalism – Where Are All the Heroes? *JBJS (The Journal of Bone and Joint Surgery)*, 78(9), 1295–1299.
- ENDERS, Jürgen – Egbert DE WEERT (2009): Introduction. In Jürgen ENDERS – Egbert DE WEERT (szerk.): *The changing face of academic life*. London: Palgrave Macmillan, 1–12. Online: https://doi.org/10.1057/9780230242166_1
- ENWEFA, Regina (2016): Redefining the Future of Higher Education in the 21st Century: Education and Preparing for Today and Tomorrow. *International Journal of Innovative Business Strategies (IJIBS)*, 2(2), 95–101.
- ERDŐS István (2015): A szakmai etikai normák formálódása, mint közös tanulás. In PUSZTAI Gabriella – MORVAI Laura (szerk.): *Pálya – modell. Igények és lehetőségek a pedagógus-továbbképzés változó rendszerében*. Nagyvárad–Budapest: Partium, 95–106.

- ERDŐS Ákos (2018): Alkalom vagy tervszerűség? A pénzügyőr tisztjelöltek pályára lépésének rövid vizsgálatáról. In CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSKY Ágnes (szerk.): *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőr Tagozata, 115–130.
- ERDŐS Ákos – CHRISTIÁN László – SZABÓ Andrea (2024): Az intézkedéstaktikai képzés kompetenciafejlesztő hatásával kapcsolatos hallgatói percepciók kvantitatív vizsgálata a pénzügyőrök körében. *Belügyi Szemle*, 72(2), 289–308. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2024.2.6>
- ERDŐS Ákos – EÖRDÖGH Gábor – MISKOLCI Gábor (2023): Lövészeti képzésfejlesztés hatásának hallgatói értékelése a pénzügyőrök körében. In SZABÓ Andrea et al. (szerk.): *Tudás- és értékmegosztás – mesterséges intelligencia – generációváltás? Tanulmánykötet*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 50–61. Online: <https://doi.org/10.37372/mrtvpt.2023.1.4>
- ERDŐS Ákos – MAGASVÁRI Adrienn – SZABÓ Andrea (2022): A Vám- és Pénzügyőri Tan-szék publikációs teljesítménye 2012–2021 között. *Belügyi Szemle*, 70(10), 2095–2111. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.10.10>
- HEGEDŰS Judit – FEKETE Márta (2023): Hivatásos jogviszonyban álló oktatók narratívái oktatói identitásukról. *Neveléstudomány*, 11(2), 55–64. Online: <https://doi.org/10.21549/NTNY.41.2023.2.5>
- HRABÉCZY Anett – KOCSIS Zsófia (2023): Felsőoktatási kihívások és az oktatói jóllét összefüggései egy kvalitatív kutatás tükrében. *Neveléstudomány*, 11(3), 46–64. Online: <https://doi.org/10.21549/NTNY.42.2023.3.3>
- HRUBOS Ildikó (2019): Az európai felsőoktatási térség létrehozása, mint az Európai Unió felsőoktatás-politikájának központi eleme. *Educatio*, 28(1), 75–90. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.6>
- KOVÁCS Gábor (2012): A Nemzeti Közszerződési Egyetem, mint a közszolgálati képzés bázisa: a jelenlegi helyzetkép, jövőbeni változások, fejlődési tendenciák és kihívások. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „A biztonságrendészettudományi dimenziói – változások és hatások” című tudományos konferenciáról*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 371–379.
- KOVÁCS Gábor (2017): A Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar rendészeti vezető mesterképzési szakon folyó képzés. In VARGA János (szerk.): *A határrendészeti tisztképzés negyedszázada*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 119–132.
- KOVÁCSICS Iván szerk. (2000): *Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrség történetéről 1867–2000*. Budapest: VIVA Média Holding.
- Központi Statisztikai Hivatal [é. n.]: *Felsőoktatás*. Online: https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0020.html

- Központi Statisztikai Hivatal (2016): *Mikrocenzus*. Online: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf
- MAGASVÁRI Adrienn (2018a): Az emberi tényező szerepe a szervezeti változás sikerében – egy integráció margójára. In KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél 2018 Konferencia = Spring Wind 2018. Konferenciakötet II*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 506–517.
- MAGASVÁRI Adrienn (2018b): Felkészült, elkötelezett, elhivatott... A Nemzeti Adó- és Vámhivatal pályakezdőkkel szembeni kompetenciaelvárásai. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, 6(1), 92–109. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/12748>
- MAGASVÁRI Adrienn (2021a): A Nemzeti Adó- és Vámhivatal pénzügyőreinek jogviszonyára vonatkozó általános szabályok. In ERDŐS Ákos (szerk.): *Integrált pénzügyőri ismeretek 1*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 59–82.
- MAGASVÁRI Adrienn (2021b): Egy új jogviszony „születése” – az adó- és vámhatósági szolgálati jogviszony vizsgálata. In CSABA Zágon – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes (szerk.): *Tehetség, szorgalom, hivatás*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 69–85. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2021.1.5>
- MAGASVÁRI Adrienn (2022): *A pénzügyőri szolgálat empirikus vizsgálata az utánpótlás- és hivatáskutatások tükrében*. Doktori értekezés. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola.
- MAGASVÁRI Adrienn – CSABA Zágon (2023): A pénzügyőri hivatás vs. a tisztjelöltek generációs sajátosságai. In SZABÓ Andrea – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes – CSABA Zágon (szerk.): *Tudás- és értékmegosztás – mesterséges intelligencia – generációváltás?* Tanulmánykötet. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 92–103.
- MAGASVÁRI Adrienn – SZILÁGYI Tamás (2019): Z generációs pénzügyi nyomozók munkával kapcsolatos elvárásai. In ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes (szerk.): *Biztonság, szolgáltatás, fejlesztés, avagy új irányok a bevételi hatóságok működésében*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 142–156. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2019.1.9>
- SZABÓ Andrea (2013): A rendészeti felsőoktatás egy speciális területe: a pénzügyőr tisztek képzése. In KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél, 2013. Spring Wind, 2013*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 502–510.
- SZABÓ Andrea (2017a): Kockázatkezelés mesterfokon, avagy az értékelő-elemző specializáció tapasztalatai. In BODA József et al. (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 507–523.
- SZABÓ Andrea (2017b): Objectives of the Bologna Process and Their Realization in the Education of Hungarian Customs Officers. *Customs Scientific Journal*, 7(2), 54–60.

- SZABÓ Andrea (2018a): A pénzügyőri képzésektől az adóigazgatási szakirányig. *Belügyi Szemle*, 66(11), 71–80. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.11.7>
- SZABÓ Andrea (2018b): Sub pondere crescit palma, avagy a pénzügyőr tisztjelölt erőpróbája. In DOBÁK Imre – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Szakmaiság, szerénység, szorgalom: Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 599–612.
- SZABÓ Andrea – MAGASVÁRI Adrienn (2021a): A pénzügyőrtisztképzés a bolognai folyamat és az uniós csatlakozás tükrében. In BARABÁS Andrea Tünde – CHRISTIÁN László (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére. Navigare necesse est*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 487–497.
- SZABÓ Andrea – MAGASVÁRI Adrienn (2021b): Hirtelen 30. A szervezeti és a képzési rendszerben 30 év alatt bekövetkezett változások hatása a pénzügyőr tisztekkel szemben támasztott követelményekre. In CZENE-POLGÁR Viktória et al. (szerk.): *Tradíció, tudomány, minőség. 30 éves a Vám- és Pénzügyőri Tanszék*. Budapest: Magyar Rendészet-tudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 48–59. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvtpt.2021.2.1>
- URBANOVICS Anna – MIKULÁS Gábor – SASVÁRI Péter (2019): Egyetemi dolgozók mérlegen – az egyetemi teljesítményértékelési rendszerek nemzetközi példái. *Multidiszciplináris Tudományok: A Miskolci Egyetem Közleménye*, 9(4), 333–347.
- VIRÁNYI Gergely (2006): A rendészeti felsőoktatás modernizációja. In HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Fiatalok felkészítése a rendvédelemre” című tudományos ülésről*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények V. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 39–45.
- WEBER, Max (2019): *A tudomány és a politika, mint hivatás*. Ford. Glavina Zsuzsa. Budapest: Kossuth Kiadó.
- WINEBERG, Timothy W. (2008): *Professional Care and Vocation. Cultivating Ethical Sensibilities in Teaching*. Professional Learning. Vol. 5. British Columbia: Brill.

Fantoly Zsanett

Alapjogok versengése – avagy esettanulmányok a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) témakörében az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának vonatkozó határozataiban

Bevezetés

Az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya a világ legidősebb alaptörvénye és az USA legfőbb jogforrása, amely szövetségi szinten és alapjaiban határozza meg az 50 tagállamban élő állampolgárok alapjogait. Szövegét 1787 szeptemberében fogadták el a pennsylvaniai Philadelphiában, azóta összesen 27 alkalommal egészítették ki. Az első tíz módosítás *Bill of Rights* néven vonult be a jogtörténetbe, és több – a büntetőeljárást érintő – alapjogot (például kétszeres értékelés tilalma, tisztességes tárgyaláshoz való jog, védelemhez való jog stb.) biztosít azáltal, hogy korlátozza a szövetségi kormány hatalmát polgárai felett, és védi azok állampolgári jogait.

Jelen tanulmány az USA Legfelsőbb Bíróságának jogértelmezését mutatja be egyes alapjogok tekintetében. Az esetek kiválasztása során a szerző igyekezett szem előtt tartani *Ruzsonyi Péter*, a tudós és az ember szakmai és emberi életművét; így a büntetés-végrehajtás, a büntetés nevelő hatása, és az élethez való abszolút jog kérdéseit veszi górcső alá egy sajátos klauzula: a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*),¹ azaz „az erkölcs és a jog uralma alatt kibontakozó szabadság”² értelmezésére fókuszálva.

¹ „Az egyetlen értékes szabadság a rendhez kapcsolódó szabadság; amely nem csak a renddel és az erénnyel együtt létezik, hanem egyáltalán nem létezik azok nélkül. Benne van a jó és szilárd kormányzásban, annak lényegében és létfontosságú elveiben.” (BURKE 2015)

² STEPHEN 1993.

A kétszeres értékelés tilalma – „egy elítélt panasza”

A *Palko v. Connecticut* döntés³ 1937-ből való. A tényállás lényege szerint *Frank Palko* betört egy zeneboltba, ahonnan ellopott két fonográfot. Menekülés közben lelőtt két rendőrt, majd egy hónappal később elfogták. Minősített emberölés büntette miatt emelt vádat ellene az ügyészség, de végül emberölés alapesete miatt életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést szabtak ki vele szemben. Az ügyészség azonban perújítási eljárás során ismét megvádolta a terheltet az emberölés minősített esetével ugyanezen cselekményért, aki a megismételt eljárásban már halálbüntetést kapott.

A kérdés az volt, hogy mindez sérti-e a kétszeres értékelés tilalmának (és ehhez kapcsolódóan a tisztességes eljárás követelményének) az ötödik alkotmánykiegészítésben biztosított büntetőjogot érintő alapelvét, illetve kötelezi-e az egyes tagállamokat (esetünkben Connecticutot) az Alkotmány ezen alapelvének – közvetlen – alkalmazására.

A *Benjamin Cardozo* nevével fémjelzett legfelsőbb bírósági döntés több évtizedre meghatározta az Alaptörvényben foglalt állampolgári jogok értelmezését. *Cardozo* áttekintette azokat a korábbi legfelsőbb bírósági határozatokat, amelyek elutasították a *Bill of Rights* rendelkezéseinek az államokra történő alkalmazását az esküdtszéki (*Grand jury*) vádemelés, az önvádra kötelezés tilalma és az esküdtszéki tárgyalások tekintetében. Ezeket szembeállította azokkal a döntésekkel, amelyek az államokra kötelezően vonatkoztak: a szólás- és sajtószabadság, a szabad vallásgyakorlás, a gyülekezési jog és a főbenjáró ügyekben a védelemhez való jog kapcsán. Felismerve, hogy a különböző alapjogokat érintő két döntéssor ellentmondásosnak tűnhet, *Cardozo* bevezetett egy racionalizáló elvet, a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) elvét.⁴ *Cardozo* szerint az Alkotmány első kiegészítése védi az alapvető jogokat. A tizennegyedik kiegészítés azonban csak azokat a jogokat tartalmazza és biztosítja, amelyek a „rendezett szabadság” rendszerének elemeit képezik. Ezek a jogok olyan mélyen gyökereznek

³ 302 U.S. 319 (1937).

⁴ Az elnevezést korábban a demokrácia és a jogállamiság viszonyrendszeréhez kapcsolódóan használta George Washington és Herbert Hoover elnök is. Előbbire hivatkozik II. János Pál pápa 1998-as köszöntő beszédében: „az alapító atyák nem csupán független területet akartak létrehozni, hanem egy nagyszerű kísérletet tettek arra, amit George Washington »rendezett szabadságnak« nevezett: egy kísérlet, amelyben férfiak és nők egyenlő jogokat és lehetőségeket élveznének a boldogságra való törekvésben és a közjó szolgálatában.” II. János Pál pápa: *Köszöntő beszéd az új amerikai nagykövethoz* (1998. április). Idézi: PACE 2023.

az USA történelmi hagyományaiban, illetve az állampolgárok tudatában és lelkiismeretében, hogy mindenki számára egyértelműen alapvetőnek tekintendők. A gondolat- és szólásszabadsághoz fűződő jogokat, amelyeket az első kiegészítés véd, *Cardozo* úgy értékelte, hogy ezek alkotják a szabadságjogok (szinte) minden más formájának nélkülözhetetlen feltételét.⁵ Ezzel szemben nem tartotta alapvetőnek például a kétszeres elítélés tilalmához kapcsolódó jogi érdekeket.⁶

A *Cardozo* vezette bíróság döntésének értelmében ugyanis a *Bill of Rights* egyes alapelvei (például a – már említett – gondolat- és szólásszabadság, szabad vallásgyakorlás joga, tisztességes eljárás, védelemhez való jog) garanciális érvényűek szövetségi szinten, és minden körülmények között megfelelő védelemben kell részesíteni azokat a tagállamoknak is. A bíróság azonban a kétszeres értékelés tilalmát nem minősítette ilyen „szuperelvnek”, így tulajdonképpen az Alkotmányban foglalt alapjogok közötti megkülönböztetést mondta ki, vagyis azt, hogy egyes alapelvek a tagállamok szintjén nem élveznek feltétlen védelmet. Egyes alapjogok tehát nem abszolút érvényűek, a közérdek és a társadalom védelme érdekében korlátozhatók. A határozat eredményeként *Frank Palko* Connecticut állam villamosszékében halt meg 1938-ban.

Cardozo ezen döntésben vezette be – az USA-ban azóta gyakran politikai fogalomként használt – „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) kifejezést, amelynek lényege, hogy az egyéni szabadság és a társadalmi rend fenntartása viszonyrendszerében az állampolgári alapjogok nem feltétel nélküliek, azoknak egyensúlyban kell lenniük a közérdekkel. A *Cardozo* vezette Legfelsőbb Bíróság az Alkotmányban foglalt alapjogokat aszerint értékelte, hogy azok feltétlenül szükségesek-e a „rendezett szabadság” biztosításához. Amelyek a döntés alapján nélkülözhetetlenek az *ordered liberty* fenntartásához, azok bekerültek a tizenegyedik kiegészítés eljárási garanciái által védett elvek közé, amelyek azonban

⁵ *Holmes* bíró már 1919-ben, az *Abrams v. USA ügyben* megfogalmazott különvéleményében egyértelművé tette, hogy „háborús, vagy más jellegű veszélyek fennállása esetén is a szólásszabadság alapelve mindenkor változatlan. Ha alapvető emberi jogok nem forognak kockán, a Kormányt kizárólag egy nyilvánvaló és közvetlen veszély bekövetkezésének fenyegetése vagy egy ilyen veszély előidézésnek szándéka jogosíthatja fel a véleménynyilvánítás korlátozására. A Kormány nem tilthat meg minden kísérletet, amely az ország gondolkodását próbálja megváltoztatni.” Ennek kapcsán a *Sajó András és Clare Ryan* szerzőpáros kiemeli, hogy a szólásszabadság jelenlegi magas szintű védelme az USA-ban a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) tudatos társadalmi kialakításán nyugszik. Hangsúlyozzák, hogy a véleménynyilvánítás erős védelme abból a feltételezésből következik, hogy egy toleráns és demokratikus rendszer nem létezhet szabad kommunikáció nélkül (SAJÓ–RYAN 2016).

⁶ VILE–HUDSON–SCHULTZ 2008.

nem szerepelnek a tizennegyedik módosításban, azok nem számonkérhetők közvetlenül a tagállamokon.

A „rendezett szabadság” értelmezését és annak az USA alkotmányában foglalt elvekkel való kapcsolatát a későbbiekben *Randy E. Barnett* vizsgálta részletesen.⁷ *Barnett* szerint az Alkotmány feladata az egyéni szabadság védelme a „rendezett szabadság” keretein belül, az Alkotmány tehát egyensúlyt teremt a társadalmi rend iránti igény és az egyéni szabadság fenntartása között. Az egyéni szabadság értelmezése kapcsán a szerző különbséget tesz pozitív és negatív szabadság között. Utóbbi az egyén magatartását korlátozó külső szabályozók/rendelkezők hiányát, míg előbbi az egyén vágyai szerinti cselekvés lehetőségét jelenti. A „rendezett szabadság” értelmezése során a negatív egyéni szabadság elismerése csak egy jól kiépített, rendezett társadalom keretei között biztosítható. A pozitív egyéni szabadság pedig csak addig biztosítható, amíg az egyéni cselekvések nem sértenek másokat vagy a közérdeket. *Barnett* szerint a „rendezett szabadság” megjelenik az Alkotmányban, amikor az korlátozza a kormányzati hatásköröket, és biztosítja az egyéni jogokat. Szerinte az *ordered liberty* elengedhetetlen a szabad és igazságos társadalom biztosításához, hiszen az állampolgároknak jogukban áll saját döntéseik alapján cselekedni, de a jogi szabályozás és kiépített intézményrendszer szükségszerű a társadalmi stabilitás tartós biztosításához.

Az élethez való jog: abortuszdöntések

A *Roe v. Wade* ügy⁸ az USA jogtörténetében az a mérföldkő, amely 1973-ban lerakta a művi terhességmegszakításhoz való jog alkotmányos alapjait. A Texas államban élő *Norma McCorvey* meg szeretne volna szakítani (harmadik) terhességét, ám Texas állam törvényei tiltották az abortusz minden formáját, amennyiben az nem az anya életének megmentése érdekében szükséges. *Jane Roe* álnéven szövetségi szinten pert indított a helyi kerületi ügyész ellen arra hivatkozva, hogy Texas állam szigorú abortusztörvényei alkotmányellenesek. 1973 januárjában a Legfelsőbb Bíróság a nő javára döntött, amikor kimondta, hogy az Alkotmány tizennegyedik kiegészítésének eljárási záradékai biztosítják a magánélethez való jogot, ezáltal pedig védik a terhes nők művi terhességmegszakításhoz való jogát. A Bíróság kinyilvánította, hogy a terhes nő saját teste

⁷ BARNETT 2013.

⁸ 410 US 113. (1973).

feletti rendelkezési joga (abortuszhoz való jog) megelőzi a magzat élethez való jogát. (*White* és *Rehnquist* bírák különvéleményükben hangsúlyozták, hogy az állam és annak jogalkotó szervei jogosultak ezen kérdésben történő állásfoglalásra, nem pedig a Bíróság feladata az.) A döntés arról is szólt, hogy ez a jog annyiban nem abszolút, hogy egyensúlyban kell lennie a kormánynak a nők egészségének és a szülést megelőző életének biztosításához fűződő érdekével. Ez vezetett a terhesség trimeszterek szerinti ütemezésének bevezetéséhez, és ehhez kapcsolódóan a vonatkozó jogi szabályozók kiépítéséhez. Így a *Roe v. Wade* ügyben három alapvető jogosultság került meghatározásra. Először is az, hogy a nőknek joguk van az abortuszhoz a magzati életképeség (a 28. hétben került meghatározásra) bekövetkezését megelőzően, és ezen jog az állam indokolatlan beavatkozása nélkül szabadon gyakorolható. Másodszor azt is leszögezi a határozat, hogy az állam korlátozhatja a terhes nő művi terhességmegszakításhoz való jogát a magzat életképesé válását követően, de ezt kizárólag a nő életét vagy egészségét veszélyeztető körülmények közötti terhességekre vonatkozó törvényi szabályozás keretei között teheti meg. S végül: az államnak a terhesség kezdetétől fogva jogos érdeke fűződik a nő egészségének és a magzat életének védelméhez egyaránt.

A *Roe v. Wade* döntés, illetve annak jogi érvelése azóta is az USA Legfelsőbb Bíróságának egyik legvitatottabb határozata, és a demokrata versus republikánus politikai irányzatok csatározásának is egyik meghatározó jogi sarokköve. A döntés további fejlődését és értelmezési pontosítását a *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* ügyben hozott határozat jelenti, amely öt pontban érintette a *Roe*-ügyben lefektetett jogi szabályozási keretet. A *Casey*-ügyben öt olyan rendelkezés merült fel, amelynek alkotmányosságát vitatta a kérelmező. Először is az abortuszt kérő nőnek az eljárás előtt beleegyezését kellett adnia a beavatkozáshoz. Az orvosnak legalább 24 órával a beavatkozás előtt konkrét felvilágosítást kellett adnia, beleértve a magzat állapotát, és azt is, hogy az abortusz milyen káros hatással lehet a későbbiekben a nő egészségére (1). A terhesség megszakítását igénylő, házasságban élő nőnek a beavatkozás előtt írásbeli nyilatkozatot kellett tennie arról, hogy tájékoztatta férjét a szándékáról (2). Kiskorúak esetén legalább az egyik szülő vagy gyám részéről a beavatkozáshoz történő beleegyezést is meg kellett szerezni (3). Halaszthatatlan orvosi beavatkozás fogalmának tisztázatlansága abortusz esetén (4); s végül bizonyos jelentéstételi és nyilvántartási kötelezettségek előírása a terhességmegszakítást végző létesítményekre (5). Ezen jogi feltételek alkotmányosságának vizsgálata során a Legfelsőbb Bíróság továbbhaladt a *Roe* ügyben lefektetett elvek mentén, és megerősítette a nők művi terhességmegszakításhoz való jogát.

Ezért is kavart különösen nagy port az USA-ban 2022 júniusában a Legfelsőbb Bíróság *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* döntése,⁹ amely felülírta, illetve hatályon kívül helyezte a korábbi, mérföldkönek számító *Roe v. Wade* határozatot. A *Dobbs*-ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy az Egyesült Államok Alkotmánya nem biztosít alanyi jogot a nők számára az abortuszhoz, mivel a művi terhességmegszakításhoz való jog nem gyökerezik mélyen az USA történeti hagyományaiban. Az ügy alapját egy 2018-as, Mississippi állambeli terhességi törvény képezte, amely általánosan tiltotta a 15 hetes élettartamot meghaladó magzat esetében a terhesség művi megszakítását. A *Jackson Women's Health Organization* egy művi terhességmegszakításokra szakosodott klinika volt Mississippiben, amely pert indított *Thomas Dobbs*, Mississippi állam egészségügyi minisztériumi tisztviselője ellen a törvény miatt. A Legfelsőbb Bíróság 6–3 arányban hatályában fenntartotta Mississippi szigorú abortusztörvényét, és ezzel nem csupán a korábbi mérföldkönek számító *Roe v. Wade* döntést, hanem az időközben az államok szabályozását jelentősen befolyásoló *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* ügyben hozott határozatot is kiiktatta azzal, hogy az USA alkotmánya nem biztosítja alanyi jogként a művi terhességmegszakításhoz való jogot. A döntésben a bírák összesen 16 alkalommal említik az *ordered liberty* kifejezést mint a társadalmi rend igénye által korlátozott szabadság jogi megfelelőjét. A határozat jelentősen szűkítette a tizennegyedik alkotmánykiegészítésben meghatározott jogok védelmét, amelynek hatására a szakirodalomban olyan vélemények is megjelentek, hogy a későbbiekben mindez kihatással lehet egyéb szabadságjogokra – például az azonos neműek közötti házasságkötésre – is.¹⁰

Érdemes e helyütt utalni arra a jogelméleti okfejtésre, amelyet a döntés kapcsán *John Ashcroft* főügyész megfogalmazott.¹¹ Szerinte azokban a történelmi pillanatokban, amikor a kormány az Alkotmányban biztosított legszélesebb jogkörét gyakorolja az állampolgárok biztonságának megőrzése érdekében, szükséges felidézni *Benjamin Franklin* híres sorait: „[...] akik feladják alapvető szabadságukat annak érdekében, hogy átmeneti biztonsághoz jussanak, nem érdemelnek sem szabadságot, sem biztonságot”. A Franklintól származó idézettel szemben gyakran felmerül Robert H. Jackson bíró intelme, miszerint

⁹ 597 U.S. 215 (2022).

¹⁰ COENEN 2007.

¹¹ J. Ashcroft főügyész: *Prepared Remarks to Federalist Society National Convention* (2003. nov.). Idézi: PACE 2023 és <https://www.justice.gov/archive/ag/speeches/2002/080702eighthcircuitjudgesagremarks.htm>.

a Bill of Rights nem egy „öngyilkos egyezmény”, amely alapján a szabadsághoz való vak és indokolatlan ragaszkodás végső soron a szabadság létét fenyegeti. A két gondolat közötti – látszólagos – ellentmondás feloldására tökéletes eszköz a „rendezett szabadság” intézménye, amely – Edmund Burke brit államférfi szerint – nem más, mint „a rendhez kapcsolódó szabadság, [szabadság] amely nemcsak a renddel és az erénnyel együtt létezik, hanem egyáltalán nem is létezhet azok nélkül.” Learned Hand bíró arra figyelmeztet, hogy rend hiányában a szabadság féktelen jogosultsággá válik, ami végső soron a szabadság megtagadásához vezet. A féktelen jogok világában az erősek azt teszik, amit akarnak, a gyengék pedig elszenvedik azt; az akarat szerinti cselekvés szabadsága elvész, ha valaki a másik személy akaratát – szükség esetén erőszakkal – megsérti. *Ashcroft* főügyész azt is hangsúlyozta, hogy a „rendezett szabadság” nem a „Big Brother” jogi szinonimája. Nem egy mindent átható és mindenhová beférkőző rendszer, amelyben a biztonságot egy hatalmas, az élet minden területére behatoló, invazív rendőri hatalom garantálja, amely megelőzi a bűnt és a bűnözést, mielőtt az egyáltalán megtörténne, figyelemmel kísérve mindazt, amit az állampolgárok mondanak, tesznek és gondolnak. Egy ilyen társadalomban – ahogyan azt Orwell már megírta –, a szabadság meghal. *Ashcroft* főügyész szerint az „ordered liberty”-ben a „rend” és a „szabadság” nem versengő fogalmak, hanem egymást kiegészítő értékek. Mindegyik hozzájárul az alkotmányos demokrácia stabilitásához és legitimitásához.¹² *Ashcroft* beszédében hivatkozik George Washingtonra is: „[...] az az elképzelés, hogy a törvény fokozhatja, nem pedig csökkentheti a szabadságot, egy régi gondolat, George Washington ezt »rendezett szabadságnak« nevezte”.¹³

Merre tovább, „ordered liberty”?

Az *ordered liberty* az USA-ban napjainkban gyakran használt kifejezés, amely nem csupán az igazságszolgáltatásban, hanem a demokrata és republikánus oldal politikai csatározásaiban is megjelenik. Értelmezésénél abból célszerű kiindulni, hogy a rendezett szabadság egyensúlyt feltételez a hatalom

¹² LABUDA–KELLY 2023.

¹³ J. Ashcroft főügyész: *Prepared Remarks to Federalist Society National Convention* (2003. nov.). Idézi: PACE 2023 és <https://www.justice.gov/archive/ag/speeches/2002/080702eighthcircuitjudgesagremarks.htm>.

és az egyéni alapjogok szintézisében. *John Patrick* szerint két alapvető kérdés van a szabadság és rend viszonyrendszerében, amellyel minden demokratikus jogállamnak szembesülnie kell. Egyrészt: milyen feltételek mellett szükséges korlátozni a kormány hatalmát azért, hogy megvédjük az egyének szabadságjogait; másrészt: mikor kell korlátozni az egyéni szabadság megnyilvánulását a közrend és a társadalmi stabilitás fenntartása, illetve az alkotmányos demokrácia elbukásának megakadályozása érdekében?¹⁴

Sokak szerint a *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* döntés nem véletlenül most született, és nem véletlenül ezen összetételű Legfelsőbb Bíróság hozta meg azt.¹⁵ A *Dobbs*-döntés kijelölt egy irányt, amely nem csupán büntetőjogi szempontból unikális. A céltételező jogértelmezési módszer alkalmazásával szélsőséges esetben ugyanis már a bűnös gondolat, szándék önmagában büntethetővé válik abban az esetben, ha valaki terhessége megszakítása céljából hagyja el Mississippi államot; ez pedig összeegyeztethetetlen a klasszikus „tett-büntetőjogi” felfogással.¹⁶ Álláspontunk szerint a szűk értelemben vett szakmai érveken túl azért is érdemes figyelemmel kísérni a *Dobbs*-határozat utóéletét, mert lakmuszpapírként jelzi számunkra az USA büntető igazságszolgáltatásának további – esetleges – irányváltozásait.

Felhasznált irodalom

- BARNETT, Randy U. (2013): Ordered Liberty. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 36(2), 421–446.
- BURKE, Edmund (2015): The Value of Ordered Liberty. *The Imaginative Conservative*, 2015. március 25. Online: <https://theimaginativeconservative.org/2015/03/edmund-burke-on-ordered-liberty.html>
- COENEN, Dan T. (2007): The Future of Footnote Four. *Georgia Law Review*, 41(3), 798–841. Online: https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1728&context=fac_artchop
- LABUDA, Frank – John KELLY (2023): *Is Abortion Legal in the United States?* Előadás. Szeged: SZTE ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézetének nemzetközi konferenciája.

¹⁴ PATRICK [é. n.].

¹⁵ Ismeretesen, a legfelsőbb bírósági határozatok életre hívásában jelentős szereppel bír az egyes bírák mögött meghúzódó politikai támogatottság, illetve a testületen belül a különböző politikai nézeteket valló bírák – aktuális – aránya.

¹⁶ NAGY 2007.

- NAGY Ferenc (2007): Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. *Magyar Jog*, 2, 65–75. Online: <https://szakikkadatbazis.hu/doc/7420284>
- PACE, Christopher R. J. (2023): *The Disorderly Origin of „Ordered Liberty”*. Online: <https://www.texasbar.com/AM/Template.cfm?Section=articles&Template=/CM/HTML-Display.cfm&ContentID=58700>
- PATRICK, John [é. n.]: *Understanding Democracy, A Hip Pocket Guide*. https://www.annenbergclassroom.org/glossary_term/liberty/
- SAJÓ András – CLARE RYAN (2016): A bírói érvelés és az új technológiák. Gondolati kerektek, újdonság, alapjogok és az internet. *Fundamentum*, (2–4), 19–36. Online: <https://fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-16-2-4-02.pdf>
- STEPHEN, J. F. (1993): *Liberty, Equality, Fraternity*. Indianapolis: Liberty Fund, 1993. Idézi: HORKAY HÖRCHER Ferenc: *A szólás-és sajtószabadság klasszikus angolszász eszmétörténeti kontextusai*. Online: [http://real.mtak.hu/73575/1/A_szolas__es_sajtoszabadsag_klasszikus_angolszasz_eszmetorteneti_kontextusai_u.pdf](http://real.mtak.hu/73575/1/A_szolas_es_sajtoszabadsag_klasszikus_angolszasz_eszmetorteneti_kontextusai_u.pdf)
- VILE, John R. – DAVID L. HUDSON – DAVID SCHULTZ (2008): *Encyclopedia of the First Amendment*. Washington, DC: CQ Press.

Forgács Judit – Pallo József

A büntetés-végrehajtási jog és modernizáció karaktere a 21. század küszöbén

A büntetés-végrehajtási jog fogalmát több szempontból is vizsgálhatjuk, aminek eredményeképpen azzal szembesülünk, hogy egy meglehetősen szerteágazó és több jogterületet (jogágat) érintő jogkövetkezményi rendszer képe rajzolódik ki. Ahhoz, hogy ezt mind dogmatikai, mind praktikus értelemben kezelhetővé tudjuk tenni, szükséges valamiféle szűkítés, illetve egyszerűsítés. E probléma megoldása nem nehéz, hiszen az egyik legkézenfekvőbb szempont, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerét középpontba állítva határozzuk meg az immár szűkebb vagy szakmaspecifikus értelemben vett fogalmat. A hatályos bv. törvény¹ ennek megfelelően pontosan meghatározza a szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabadságvesztésből szabadultak utógondozását, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői feladatok végrehajtását, amelyek együttesen adják a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai profilját. E feladatrendszer elemei a meghatározó jelentőségű törvényekből származnak, úgymint: a büntető törvénykönyvből² a szabadságvesztés, a (büntetőjogi) elzárás és a kényszergyógykezelés; a büntetőeljárási törvényből³ a letartóztatás és az előzetes kényszergyógykezelés; a szabálysértési törvényből⁴ a (szabálysértési) elzárás és végül a bv. törvényből erednek az ún. kvázi saját

¹ A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

² A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

³ A 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

⁴ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény.

képi feladatok, amelyek az utógondozásban, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyeletben nyertek jogi szabályozást. Külön tanulmányt érdemelne a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerének profiltisztításához kapcsolódó kérdések vizsgálata, azonban most csak a par excellence helyzetet vizsgáljuk és állapítjuk meg, hogy a végrehajtási profil alapjaiban a szabadságvesztés büntetés határozza meg, azaz a fogvatartotti populáció karakterét az elítéltek száma szemléletesen támasztja alá. A statisztikai adatok is jól tükrözik ezt, hiszen e sorok írásakor⁵ a napi fogvatartotti létszám 18 451 fő volt, amelyből az elítéltek 60%-os jelenléte a jellemző. Mindez tendenciózus, hiszen hosszú évekre visszamenőleg helytálló ezen arány. A szabadságvesztés végrehajtásának központi szerepét az is aláhúzza, hogy a jogalkotó kiemelt figyelemmel és gondossággal külön nevesíti az idevonatkozó alapelveket.⁶ Ezek végső soron olyan szakmai és büntetőfilozófiai értékek, amelyek szellemisége áthatja a joganyag egészét és a pönológia szemszögéből közelítve esszenciálisan rögzítik a legitim büntetőjogi szabadságelvönás értelmezési kereteit. Az, hogy ezen alapelveknek a fejlődéstörténete hogyan alakult, úgyszintén külön előadás tárgyát képezhetné, azonban ebben a körben felmerül egy név, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. Ez a szerző William Rentzmann, aki a modern elítéltkézelési filozófia kérdéseit először járta körül tudományos megalapozottsággal és rögzítette a legfontosabb alappilléreket. Álláspontja szerint minden, a börtönben felmerülő, megoldásra váró kérdés kapcsán abból kell kiindulni, azt hogyan, miként oldanánk meg a szabad társadalomban, illetve van-e bármi különös oka annak, hogy másként cselekszünk.⁷ Rentzmann ezzel a normalizációs axiómával a szabadságvesztés céljának kulcskérdésére, a társadalomba való visszailleszkedés elősegítésére utal, és ad egyfajta megoldási lehetőséget, amely jellegéből adódóan teljes mértékben igazodik a modern büntetőfilozófiához és a jogállami elvárásokhoz egyaránt. Ezen alaptételnek a lényege, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt, figyelemmel az elkövető egyéni kezelési/reintegrációs igényeire is, a körülményeket úgy kell alakítani, hogy amennyire lehetséges, azok közelítsenek a szabad élet körülményeihez. Természetesen oly módon, hogy a büntetés célja, a bírói ítélet ne szenvedjen csorbát, hiszen ellenkező esetben deficit keletkezik a végrehajtásban, és ez végső soron jogállami értékekkel is ütközhet, ugyanis „a bűn nem maradhat büntetlenül” elve kerülhet törésbe. A bv. törvényben nevesített alapelvek jellege

⁵ 2024. február 2.

⁶ Bv. törvény 83. §.

⁷ JUHÁSZ 2018: 21.

arra is rámutat, hogy az anyagi büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog között milyen szemléletbeli különbség áll. Az anyagi büntetőjog alapjaiban egy tetteközpontúságot képvisel, ezzel szemben a büntetés-végrehajtási jog a tetttest állítja a centrumba, és ennek megfelelően alakítja a hatásmechanizmusát. Az eltérő hangsúlyokból eredően több olyan találkozási pont is megfigyelhető, ahol valamilyen „kompenzációs” megoldásokra van szükség. Ilyen valósul meg például a büntetés-végrehajtási bíró szerepkörében, hiszen ez a szereplő az, aki a jogerős bírói ítéletben meghatározottakat a végrehajtás folyamán széleskörűen alakítja⁸ az egyéni és a speciális prevenció keretei között. Ahhoz sem fér kétség, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei zárt és egységes hatásrendszert alkotnak, így az egyes elemek szorosan összefüggenek, amelyek közül azonban a normalizáció és a progresszivitás, azok gyakorlati jelentőségére figyelemmel, mindenképpen kiemelkedik.

A felvilágosodás tanai között több olyan tétel is megfogalmazódott, amelyeknek hatása a büntetőjogról, illetve a bűnről való gondolkodást jelentős mértékben formálta. E korszak legmeghatározóbb alakja Cesare Beccaria volt, aki követelte, hogy csak törvények állapíthassák meg a bűncselekményeket (*nullum crimen sine lege elv*), illetve csak a törvényben meghatározott büntetés kiszabására legyen lehetőség (*nulla poena sine lege elv*). A büntetés célja szerinte az, hogy a bűnelkövetőt, az egyént visszatartsa újabb bűncselekmények elkövetésétől. Egyúttal hirdette, hogy a büntetés generálprevenciós hatást is szolgál, ugyanis a társadalom többi tagjára is visszatartó hatással van. Beccaria úgy vélte, az igazságos büntetésnek meg kell felelnie az elkövetett bűncselekmény súlyának (*proporcionalitás elve*), és egyértelműen elvetette a halálbüntetést, ahogy a kegyetlen büntetéseket is. Szilárd meggyőződéssel vallotta az emberi jogok biztosításának mindenképpenséget, ami a büntetőfilozófiájában is megjelent. Ezek szerint az egyik legfőbb emberi jog a személyi szabadsághoz kötődik, azaz abszolút értékként azonosítható. Ha az egyén bünt (bűncselekményt) követ el, a halálbüntetésnek nincs visszatartó ereje, azonban a „szabadságától megfosztott ember hosszas és nyomorúságos példája [...] a legerősebb fék a bűnök ellen”.⁹ Akkor a leg súlyosabb malum a bűnelkövetővel szemben ezen jogának elvétele vagy korlátozása, hiszen a másik meghatározó emberi jog, az élethez való jog elvétele explicite szóba sem jöhet. A szabadságelvonásban a büntető elem csupán a személyi szabadság elvétele és semmi több, hiszen a bíróság

⁸ Bv. törvény III. fejezet. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a bv. bíró tevékenységének másik iránya a fogvatartottak magánelzárása tekintetében a jogorvoslati fórum biztosítása.

⁹ BECCARIA 1916: 34.

ítélete dogmatikusan erről szól. Ezen a ponton találkozunk a szabadságvesztés büntetés paradoxonával, hiszen ez a gyakorlatban nem valósulhat meg, ugyanis a szabadságelvonás és annak körülményei jellegükből adódóan kellemetlen/kényelmetlen élethelyzetek sorozatát jelentik a fogvatartott részére. Elegendő a szigor és a rend követelményeiből eredő szabályozott életrendre utalni vagy a hozzátartozókkal való kapcsolatok más dimenzióban való érvényesüléséről említést tenni, természetesen mindezt a törvényes végrehajtás keretei között megvalósítva, ami a demokratikus jogállamban azt jelenti, hogy a fogvatartás körülményei soha nem érhetik el a kínzó vagy megalázó bánásmód¹⁰ határait. Felvetődik tehát a kérdés, hogy miképp lehet ennek az ellentmondásnak a feloldását elérni, azaz a tételes jogi szabályozásban hogyan jelenhet meg a megoldás. A válasz egyértelmű, a Rentzmann-féle normalizációs axiómát elfogadva csakis úgy, ha a végrehajtás körülményeit, amennyire lehet (a büntetés céljának veszélyeztetése nélkül), közelíteni kell a szabad élet körülményeihez. A normalizáció igen szoros kapcsolatban áll a progresszivitás alapelvével, amelynek tulajdonképpen a gyakorlati oldalát jelenti. Ennek lényege, hogy az elítéltek viszonylagos szabadsága a szabadságvesztés alatt változhat, ami két fő feltétel, illetve ezek egymáshoz való viszonyában értelmezhető. Ezek szerint az elítélt jogkövető magatartása és a szabadságvesztésből törvényi szinten rögzített idő letöltése nyitja meg azon anyagi jogi és bv. jogi jogintézmények (például feltételes szabadság, fokozatváltás, reintegrációs őrizet, enyhébb végrehajtási szabályok) alkalmazásának lehetőségét, amelyek alapján az elítélt egyre nyitottabb végrehajtási közegbe kerülhet, sőt a bv. intézetet is elhagyhatja. A progresszivitás nem korunk találmánya, hiszen ha nem is alapvető éllel, de már korábban is megjelent, természetesen a korszak büntetőpolitikájához igazodó tartalommal. A klasszikus büntetőjogi iskola megtorló célzata szerint a büntetés letöltésének előrehaladásával a bűnhődés fokozatosan megtörténik, ezért a jogi szabályozás a büntetés különböző szakaszaiban enyhít a büntetés szigorán. A későbbi megelőzési célzatú felfogás már másként értelmezi a progresszivitást, és két irányban fogalmaz meg elvárást. Egyrészt a büntetés-végrehajtás körülményeinek enyhítésével a társadalomba való visszatéréshez szükséges adaptációt segíti elő. Másrészt a szigor fokozatos enyhítése, illetve ennek jogszabályban rögzített lehetősége előnyökkel/kedvezményekkel motiválja a normakövető elítéltet. Napjainkban, a 21. századi büntetés-végrehajtásban már ez a szemlélet

¹⁰ Utalni kell arra is, hogy a kínzó vagy megalázó bánásmód elhatárolása a fogvatartásból eredő diszkomfortos élethelyzettől sokszor igen nehéz jogalkalmazói kihívást jelent. Erre az Emberi Jogok Európa Bíróságának esetjoga bőséggel szolgáltat példát.

az irányadó, és a vonatkozó jogi környezet is ezt a filozófiát támogatja, amelynek megvalósulásához ugyancsak korszerű eszközrendszer áll rendelkezésre, amelyről a továbbiakban esik részletesebben szó.

A progresszivitás és a motiváció kapcsolata

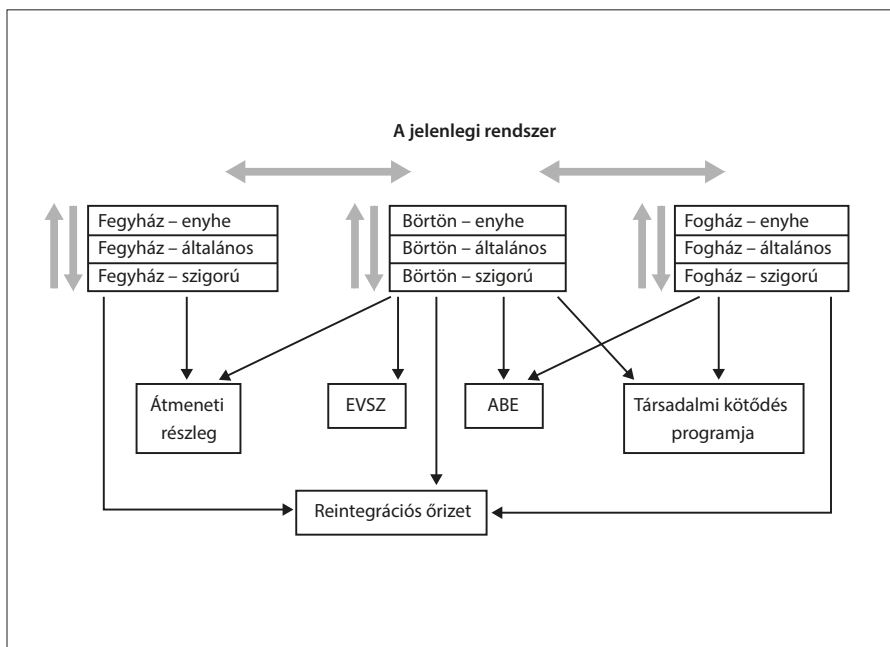
A bv. törvény egyik legfontosabb feladata, hogy minden elemével a szabadságvesztés céljának megvalósulását – az elítélt sikeres társadalmi beilleszkedését és újabb bűncselekmény megelőzését – szolgálja. Ennek elérése érdekében egy új szemléleten alapuló kategóriarendszer kialakítása vált szükségessé, amelyben megtalálhatóak azon szakmai módszerek és programok, amelyek a szabadságvesztés teljes folyamatát végigkísérik, tehát a reintegrációs cél elérésének módját komplex és zárt rendszert alkotva jelenítik meg. A progresszivitás – mint jelentős tényező – értelmezését jelenleg még nehezítik a vertikálisan és horizontálisan is átjárható rezsimkategóriák és egyéb jogintézmények. A bv. törvény 2024. március 1-jén életbe lépő novelláris módosítása¹¹ egy egyszerűbb, ötfokozatú kategóriarendszert meghatározva lehetővé teszi, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai szempontjai hangsúlyosabb szerepet kapjanak a szabadságvesztés-végrehajtás rendjének meghatározásában.

A törvenymódosítás a kategóriarendszer mobilitásának középpontjába a motivációt helyezi. A zárt fogvatartási környezetben történő motiváció megértéséhez Edward L. Deci és Richard M. Ryan öndeterminációs elmélete (Self-Determination Theory, a továbbiakban: SDT)¹² ad keretet. Az SDT összekapcsolja a személyiséget, az emberi motivációt és az optimális működést. Az elmélet értelmében a motivációnak két fő típusa van – belső és külső –, és mindkettő erőteljes hatást gyakorol arra, hogy kik vagyunk, és hogyan viselkedünk.¹³

¹¹ 2023. évi XCVII. törvény, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény átfogó módosítása.

¹² Az SDT alapelveit és kutatásait számos országban alkalmazzák és vizsgálják, beleértve az Egyesült Államokat, Kanadát, az Egyesült Királyságot, Ausztráliát, Dél-Koreát, Japánt és számos más országot világszerte. Az SDT egy általános elmélet a motivációról és az emberi viselkedésről.

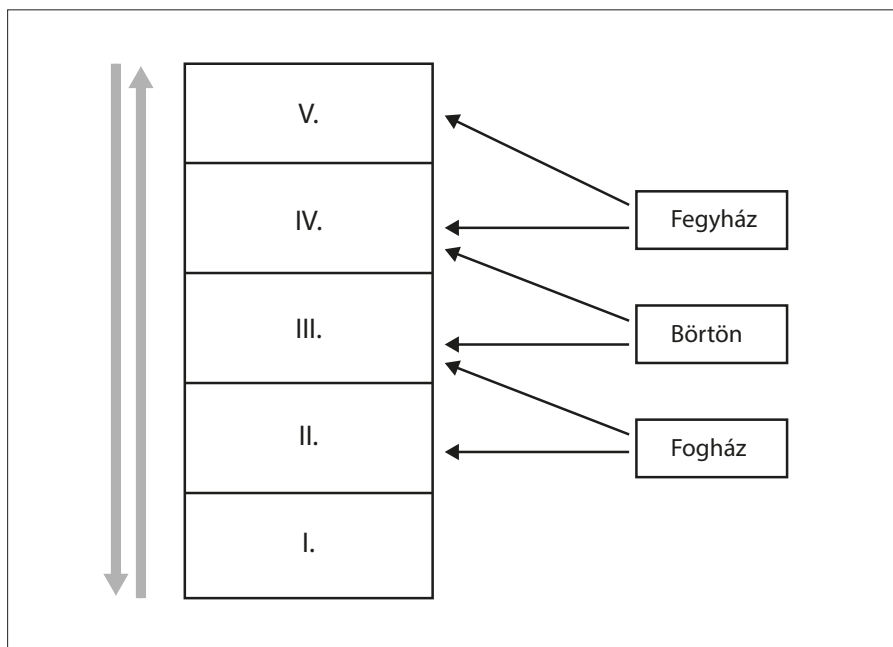
¹³ Ez az elmélet Edward L. Deci és Richard M. Ryan kutatók motivációval kapcsolatos munkájából származik az 1970-es és 1980-as évekből. Bár azóta nőtt és bővült, az elmélet alaptételei Deci és Ryan 1985-ös korszakalkotó könyvéből származnak (DECI–RYAN 1985).

1. ábra. A 2024. március 1. előtti kategória-rendszer

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Az extrinzik (külső) motiváció azt jelenti, hogy az egyén valamilyen tevékenységet azért végez, mert külső jutalmak vagy büntetések motiválják, és nem feltétlenül azért, mert maga a tevékenység önmagában kielégítő vagy érdekes számára. Az extrinzik motiváció olyan külső tényezőkön alapul, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a tevékenységhez, hanem annak eredményei vagy következményei. Az intrinzik (belső) motiváció olyan fogalom, amelyet a pszichológia és a motivációkutatás területén használnak. Az intrinzik motiváció azt jelenti, hogy az egyén valamilyen tevékenységet azért végez, mert maga a tevékenység önmagában kielégítő, élvezetes vagy érdekes számára, és nem feltétlenül azért, mert külső jutalmak vagy kötelességek motiválják rá. Számos alkalommal az extrinzik motiváció kezdi el a folyamatot (például egy munkahelyen a fizetés), de az intrinzik motiváció is kialakulhat a tevékenység során (például az egyén élvezettel végzi a munkát). Az elérhető és mérhető célok felállítása segíthet fenntartani a motivációt, ezzel párhuzamosan a sikerélmények és a fokozatos fejlődés hozzájárulhatnak az intrinzik motivációhoz. A két motivációtípus közötti egyensúly

2. ábra. A 2024. március 1. utáni kategória-rendszer

Forrás: a szerző saját szerkesztése

és kölcsönhatás kulcsfontosságú a motivációk megértésében és az emberek hatékony motiválásában.¹⁴

Az elítéltek számára az intrinzik motiváció lehet a kulcs a reintegrációhoz. Ha egy elítélt intrinzik módon motivált arra, hogy részt vegyen oktatási programokban, munkahelyi képzésekben vagy terápiás tevékenységekben, akkor nagyobb valószínűséggel fogja hosszú távon folytatni ezeket a tevékenységeket, és pozitív változásokat érhet el. Az öndetermináció elmélete azt is figyelembe veszi, hogy az elítélteknek lehetnek extrinzik motivációik, például a korai szabadulás reménye vagy a börtönbéli előnyök megszerzése. Fontos megérteni ezeket az extrinzik motivációkat, és olyan intézkedéseket hozni, amelyek támogatják az elítélteket az extrinzik céljaik elérésében. Az öndetermináció elmélete szerint az emberi viselkedést és motivációt a szükségletek kielégítése irányítja. Az elítélteknek is vannak szükségleteik, például az önbecsülés, az összetartozás és az autonómia iránt. A börtönbéli programok és intézkedések hatékonyabbak

¹⁴ RYAN–DECI 2000: 69.

lehetnek, ha ezeket a szükségleteket figyelembe veszik és támogatják. Az SDT alapján a börtönrendszernek olyan környezetet kell teremtenie, amely támogatja az elítéltek intrinzik motivációját a reintegráció és a pozitív változás iránt, ez magában foglalhatja az egyéniesített reintegrációs terv elkészítését, az elítéltek részvételének ösztönzését és az extrinzik motivációk értelmes kezelését.

Összefoglalva a motiváció növelésének a lehetőségét a szabadságvesztés során:

- ♦ Önálló választás és kontroll: a fogvatartottnak legyen lehetősége választani az alapján, hogy mi a célja, és mit kell tennie a cél elérése érdekében.
- ♦ Érdekes és kihívást jelentő tevékenységek: olyan feladatokat tűzzünk ki, amelyek önmagukban érdekesek az egyén számára, és kihívást jelentenek.
- ♦ Visszajelzés és elismerés: a rendszer nyújtson pozitív visszajelzést és elismerést a fogvatartottnak az erőfeszítéseiről és a teljesítményéért.
- ♦ Célkitűzés és fejlődési lehetőség: Segítse az egyént célkitűzések meghatározásában és a fejlődési lehetőségek felismerésében.

A törvénymódosítással életbe lép új motivációs eszközként az ún. kreditrendszer, amelynek célja, hogy az elítéltek egyes kategóriák közötti váltásához egy objektív alapokon nyugvó, kiszámítható és átlátható keretet adjon, amely az elítéltek számára egy könnyen értelmezhető cél elérését vetíti előre. A kezdeti besorolást követően az elítélt kreditpontokat gyűjthet, és ez alapján kedvezőbb kategóriába léphet, vagy pontvesztés esetén a kategóriában visszasorolására kerülhet sor. A kreditrendszerben az elítélt magaviselete, együttműködési készsége, reintegrációs tevékenységben való részvétele alapján történik az értékelés. Ez a motivációs rendszer erősíti az elítéltek felelősségvállalását, érdekeltté teszi a végrehajtás rendjének megtartásában és a reintegrációs terv megvalósításában, mindez pedig azzal, hogy a jogkövető magtartás pozitív elismerést nyer, az egyéni büntetési célok megvalósulását segíti. Az újonnan bevezetett motivációs rendszer akkor lehet sikeres, ha az elítéltek számára kihívást jelentő és érdekes tevékenységeket, nyitottabb elhelyezést, szélesebb körű kapcsolattartást kínálunk fel. Az ún. motivációs eszközöknek, mint rendelkezésre álló elhelyezési formák, visszailleszkedést elősegítő programok, napirend és életrend kombinációja, szükséges az alacsonyabb kategóriák esetén kiegészülnie az újabb digitális rendszerek alkalmazásának lehetőségével.

Ha a börtön társadalomban betöltött szerepét vizsgáljuk, akkor álláspontunk szerint abból kell kiindulni, hogy a börtönt büntetéstani keretként azonosítsuk. Az itt zajló tevékenység egy sor jogi, etikai, sőt büntetőfilozófiai problémát felvet, amelyek sajátossága, hogy nemcsak önmagukban léteznek,

hanem egymásra is hatnak, és sokszor felerősítik hatásaikat. Ahhoz, hogy ezeket megfelelő módon lehessen kezelni, szükséges, hogy a dogmatika és a praxis, vagy ha úgy tetszik, a közhatalom pontosan rögzítse a börtön lényegi funkcióival kapcsolatos elvárásokat, azaz lényegében a központi rendező elvet kell kimondani, azért is, hogy a börtön két alapvető funkciója, a fogva tartás és a reintegráció között ne boruljon fel az egyensúly. Mindemellett az egyes funkciók összhangját, vagy jobb esetben szintézisét is segítenek megteremteni a bemutatott elvek, és lehetővé teszik, hogy a totális intézmény látszólag áthatolhatatlan korlátait áttörve megfelelő irányt szabjanak az ott zajló tevékenységnek. A normalizáció és a progresszivitás biztos viszonyítási pontokat jelölnek meg a szakmai „finommozgásokban” is, lehetővé téve, hogy a jogalkalmazó könnyen felismerhesse egy vitatott helyzetben a helyes irányt.

* * *

Zárógondolatként, búcsúüzenetként arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az elvek és értékek nem azonosak valamiféle univerzális „börtönügyi megoldó képlettel”, ami nem csak úgy „deus ex machina” működik, mert mindig a cselekvő emberek állnak mögöttük, akik ezeknek a szellemiségében szolgálnak. A bv. törvény leutóbbi módosítása kétségkívül korszakhatárt jelent a honi büntetés-végrehajtási jog történetében, hiszen az alapvető büntetőjogi differenciálási szempontok mellett megjelennek a bv. jogi igények, és ezzel új horizontok nyílnak meg a modernizációs törekvésekben. Ez a korszerűsítési folyamat pedig szervesen hozzájárul ahhoz a társadalmi elváráshoz, amelynek igazságát Ruzsonyi Péter professzor úr is többször megfogalmazta munkássága során: a társadalomnak nem benti jó rabokra, hanem kinti törvénytisztelő állampolgárookra van szüksége.

Felhasznált irodalom

- BECCARIA, Cesare (1916): *Büntett és büntetés*. Budapest: Franklin-Társulat.
- DECI, Edward L. – Richard M. RYAN (1985): *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Berlin: Springer.
- JUHÁSZ Zsuzsanna (2018): A büntetés-végrehajtás alapelve(i). *Magyar Rendészet*, 18(5), 15–28. Online: https://real.mtak.hu/132734/1/MR_2018_5_e_1_Juhasz.pdf
- RYAN, Richard M. – Edward L. DECI (2000): Self-determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.

Jogforrások

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
2023. évi XCVII. törvény, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény átfogó módosítása
- A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény

Hautzinger Zoltán

Rebello – brachium – reversalis

Prológus

Ruzsonyi Péter földi életének utolsó születésnapja volt az én legjobb születésnapom! 2021. szeptember 30-án – Fantoly Zsanett, Forgács Judit és Pallo József oktató kollégákkal, valamint Kriston Andrea és Vilics Tünde hozzátartozóink társaságában – indultunk Budapestről Kolozsvárra a Sapientia Magyar Tudományegyetem szervezésében másnap az ismert magyar büntetőjogtudós, Finkey Ferenc születésének 150 éves évfordulója tiszteletére szervezett tudományos konferenciára. Már az utazás, de különösen az ott eltöltött napok felérték számunkra egy születésnapi ajándékkal. Bár előtte és azóta is számos alkalommal keltem át a Király-hágón, csodáltam meg útközben Bánffyhungad ikonikus épületeit, de az, hogy mindezt közös születésnapunkon tehettem meg Ruzsonyi Péterrel, tette igazán emlékezetessé az egyébként nem fáradtságmentes autózást. A konferencia-előadások¹ pedig jó indokot adtak számunkra, hogy a káprázatos Erdély egy-két magyarok lakta vidékét is meglátogassuk. Így barangoltunk Kolozsvárott a Szamos folyó partján, néztünk be a Szent Mihály-templomba, ereszkedtünk le a tordai sóbányába, sétáltunk a Tordai-hasadéokban, és látogattunk el a legszebb magyar településre, Torockóra.² A Székelykő lábánál több napot is eltöltöttünk, bolyongtunk a Felső Piacsoron, hűsöltünk a Vajor melletti fák alatt, vagy kószáltunk a vidék történelmének rendíthetetlen tanújaként magasodó, monumentális sziklahegy tövében. Ez a rövid írás egyszerre kíván emlékezni Ruzsonyi Péter tábormok úrral, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar professzorával, korábbi

¹ A konferencia tudományos értékeit az *Erdélyi Jogélet* 2021/1. száma örökítette meg. Lásd például: FANTOLY 2021; HAUTZINGER 2021; PALLO 2021; RUZSONYI 2021.

² Bartók Béla 1908 októberében egy torockói képeslapra írta, hogy: „Az eddig megvizsgált magyar falvak közül határozottan ez van a legszebb vidéken.” E mondatot 2010-ben a torockói unitárius templom kerítőfalán elhelyezett emléktábla is megörökítette (MTI 2010).

dékánjával tett közös utazás szépségeire, és hajt fejet a Torockó polgári jogaiért kitaratóan küzdő hajdani lakosok bátorsága előtt.

Torockó

Torockó Erdélyben, Kolozsvártól közel 60 kilométerre délre, Nagyenyedtől több mint 20 kilométerre északnyugatra, a Székelykő és az Ordaskő határolta völgyben fekszik. Jókai Mór a települést *Egy az Isten* című regényében úgy mutatja be, mint egy sziklavölgyet, „melybe csak egy szűk folyamparton s egy bérchasadékon át lehet eljutni. Ez a két sziklakapu a völgy természet adta erőssége. Az északi bércoldalt egy őserdő borítja, a délre néző egy óriási kopár szirttömeg, messze fehérlő sziklagerinc, melyen egész a völgy lejtőjéig egy bokor sem látszik, itt-ott tatóngó odúktól megszaggatva. E meztelen fehér szikla adja az egész völgynek azt a holdtájképbéli mélaságot. Székelykőnek híják. Valaha vár volt rajta, romjai most is láthatóak, s benne magyar alvajda lakott. Hanem a kopár hegy lejtőjén aztán elkezdődnek, mint egy római színpad egymásra emelt sorozatai, a szántóföldek. Mindegy egyes lépcső megannyi karzat, ahol emberkéz földet teremtett a sziklából, s kényszeríté a bérccfalat századról századra hátrálni előtte és helyet adni az ő ekevasának. Ezek a lépcsők az ott épült városnak a századait számlálják. Mert a kráter fenekén egy város áll és abban a világ legboldogabb népe lakik.”³

Torockó földrajzi szépsége szinte kiapadhatatlan természeti gazdagsággal és polgárainak leleményes sokoldalúságával párosul. A település különösen a vaskohászat révén hamar kiemelkedett a jobbágyi sorból, és vált – egy 1291-ben megújított kiváltságlevél szerint – a királynak közvetlenül alárendelt, független bányavároskává.⁴ Gyallay Domokos regényében e kiváltságlevél így jelenik meg: „A III. Endre király privilegiumlevelének hiteles másolata volt az 1291. esztendőből. Ez volt a veleje: Torockó szabad város lakói... már korábbi uralkodóktól kiváló szabadalmakat és előjogokat kaptak, őket tehát a király régi szabadságaikban nemcsak meghagyja, hanem újakkal gazdagítja. Megengedi, hogy saját törvényeikkel éljenek, hogy adót más bányászok módjára a kincstárnak fizessenek... a király főtárnokmesterén kívül senki más előtt törvényt állani ne tartozzanak...”⁵

³ JÓKAI 1970: 41–42.

⁴ JAKÓ–VALENTIN 1944. Idézi: JAKÓ 1945: 130.

⁵ GYALLAY 1934: 18.

E jogokat erősítik meg a 14. és a 15. századi oklevelek is, amelyek Torockót olyan civitasként nevezik, amely önálló pecséttel rendelkezett, illetve „saját kebelükből választott magisterek” jelölhették ki településük határait.⁶

A vaskohászatból volt eredeztethető az egyik tradicionális torockói ünnepség, a vaskenyér ünnepe is. Ezt Ignác Rózsa a következők szerint örököltette meg: „Nálunk Torockón él egy régi szokás, amit a török időkben sokáig nem tudtak folytatni és ápolni az emberek, de amit Boncza apó egy évtizede újjólag felelevenített s meghonosított. Én éppen négyszer vettem részt életemben a bányászok félév-ünnepségén, a Vaskenyér felosztásán.

Azt mondta az öreg:

– Ha van termés, ha nincs, ha elviteti az uraság, ha nem, az osztozkodás szokását s az ünnepséget tartsuk meg, mert az a mi jogunknak a bizonyosága.

[...]

Vaskenyér-ünnepen a bányászok szalmából, száraz forgácsból, majd azoknak a tetejére rakott hasábfákból, valami hat hatalmas máglyát raktak a Székelykő kopasz horpacaiban, s mikor a nap már igen alámerült, s a hold akkorára dagadva, mint egy szakajtróból kibuggyanó kalács, kidugta a fejét a Bányahegy felett, tüzet gyújtottak. Örömtüzet. Annak öröme, hogy az esztendő fele elég békésen eltelt, hogy a kitermelt, kenyeret adó vas, az olvasztatlan ércből, a tömzs, amit mi csak Vaskenyérnek mondunk, ott áll a tárnatorok előtt felkupacolva. Annak öröme, hogy élünk, megvagyunk, gyarapodunk. Meg azért, mert így szól az írás: Mindenkor örvendeztetek!”⁷

A vaskohászatból származó nehézipari munka és annak szerepe a különböző fegyverek elkészítésében tette lehetővé a torockóiak számára, hogy olyan privilégiumokat élvezzenek, amelyek egyfelől nagyobb szabadságot engedtek az akkori korban megszokott jobbágysághoz képest, másfelől a terület feletti fennhatósághoz szokott földesurak számára is szokatlan volt. A település feletti rendelkezés hatalma, így a meglévő polgári jogokkal rendelkezés szabadsága azonban az évszázadok alatt több változáson ment keresztül, a korábbi királyi kegyelmet az erdélyi fejedelmek nem gyakorolták. Ahogy Orbán Balázs írja: „Amit a magyar királyok leggyámoltalanabbika, II. Lajos megkezdett, azt az erdélyi fejedelmek leggyámoltalanabbika, Barcsay bevégezte. Így lett a szabadságra nemcsak emberjogilag, hanem törvényszerűleg is jogosult torockói nép szolgává, így lettek a szabad város polgárai

⁶ BORBÉLY 1927: 64.

⁷ IGNÁCZ 1970: 34, 37.

jobbágyokká, s így sodortattak oly viszonyok közé, mely úgy ezen népség, mint a bányaipar kellő kifejlődését megakadályozta.”⁸

Rebello

A városi polgárokból jobbágysorba viaszülllesztett lakosság engedetlen-sége, a földesúri hatalommal szembeni fellépés nyomán alakult ki jogvita (Nagy Pör) a torockóiak és a Thorockyak között. Ezek fókuszában az volt, hogyan tudják a torockóiak a fentebb már említett királyi privilégiumokat újra elfogadtatni, ezzel a jobbági létből eredő földesúri kötelezettségek terhei alól megszabadulni. A torockóiak rezisztenciája jogi és fizikai eszközökben is megnyilvánult. Előbbiek tekintetében 1637. október 23. és 1782. február 1. között találunk az utókorra fennmaradt iratokat⁹ arról, hogy milyen módon próbált a Thorocky család a vidék kincseiből részesülni, hogyan kényszerítették a településen élöket a vas és nemesfém kitermelésére ellenszolgáltatás nélkül, és e robot alól a jobbágysorba taszítottak milyen beadványokkal próbáltak szabadulni. E történeti korszak legemlékezetesebb – emlékeit az azóta építészetileg megújult falu máig is őrzi¹⁰ – története volt, mikor az ún. Diploma Leopoldinum 1691-es kiadását követően a torockóiak – az Alvinczy Péter erdélyi nádori bíró által adott engedély (requisitoriat) birtokában – ismételten jogvitába, majd ennek következményeként kisebb szabadságharcba szálltak ősi privilégiumaikért. Ez volt a számos szépirodalmi alkotásban is megénekelt felkelés, a rebello.

A rebello nem pusztán egy céltalan lázadás volt a 18. század elején, hanem az ősi jussukért formalizált jogvitában megnyilvánuló közösség elkeseredett küzdelme a rájuk kényszerített jogfosztás miatt. A formalizált jogi procedura kezdeményezését a Thorocky család – természetsszerűleg – nem kívánta, és nem nézte jó szemmel. Egy 1702. március 18-án, a lázadó torockói jobbágyok elfogására kiküldött bizottság jegyzőkönyvében¹¹ például az olvasható, hogy ifjabb Thorocky Péter nem okozott volna elégedetlenséget a faluban,

⁸ ORBÁN 1982: 367.

⁹ JAKÓ–VALENTIN 1944: 136–160.

¹⁰ A torockói házak jelentős része az 1870-ben pusztító tűzvészben megsemmisült. Az újjáépítést Jókai Mór is támogatta, amelynek eredményeként a szász kultúrát idéző, de a torockói mítoszt életető, a falu arculatát napjainkban is meghatározó kőházak épültek. Vö. TAMÁSKA 2015: 15.

¹¹ JAKÓ–VALENTIN 1944: 151.

ha a jogi eljárás kezdeményezése miatt a falu közössége által választott bírót, Tóbis Mihályt el nem fogatja, és nyilvánosan végig nem hurcoltatja Torockón. A falu népe e cselekedetben egyszerre látta a törvényesen, vélt ősi jussuk visszaszerzése iránt kezdeményezett peres vita miatti földesúri bosszút, és annak a veszélyét, hogy a per nem a területileg illetékes kolozsvári bírág (Gubernium) előtt, tisztességes eljárásban, hanem hatalmi szóval, minden jogi eszköz és eljárás igénybevétele nélkül ítéltetik meg. E rebello ügyében Gyulafehérváron országgyűlési ítélet¹² is született, amelyből megtudjuk, hogy az elfogott bírót a felzúdult tömeg (bányászlegények) kiszabadították, a falu dolgozó lakossága pedig megtagadott minden földesúri szolgálatot. Ugyan hasonló ellenállás akár passzív, akár aktív módon korábban is előfordult a történelemben, e rebello vált a legmakacsabb ellenszegülésnek, önmaguk által is zendülésnek nyilvánítva.

A torockói ellenszegülés ebben az időszakban azért is vált különösen veszélyessé az Erdélyben hatalmon lévő uralkodó osztály számára, mert a lakosság (bányászok és földművesek) győzelme esetén a Thoroczky család nemcsak a főleg bányászatból eredő bevételtől esett volna el, de földesúri szolgálatuk, ezzel a császári hatalom számára pénzbeli és természetbeni hozzájárulásuk csökkenésével jelentéktelenebbé váltak volna, tekintélyük megszűnt volna Tordától Nagyenyedig, illetve a császári udvar előtt. A torockói rebello diadala emellett példával is szolgálhatott volna más földesúri hatalom meggyengítésére is, így azt az erdélyi uralkodó osztály, illetve a császári udvar sem akarhatta. Ennek egyenes következménye volt olyan eszközök igénybevétele, amelyek révén a rebello egyrészt leverhetővé, másrészt megismétlődésének a veszélye is csökkenthetővé vált. Ez lett – a megannyi szépirodalmi forrásban is megismert – brachium.

Brachium

A brachium egyik értelmezés szerint karhatalmat jelent, olyan rendészeti jellegű beavatkozást, amelynek révén a megzavart rend helyreállítható. Ez történt 1702. november 17-én Torockón, amikor is Erdély császári helytartója, Jean Rabutin generális kisebb – német katonák és aranyosszéki fegyveres nemesek alkotta – katonai alakulattal bevonult a településre, és erőszakot nem megvető intézkedései

¹² Országgyűlési ítélet a lázadó torockóiak ügyében. Gyulafehérvár, 1702. április 5. Vö. JAKÓ–VALENTIN 1944: 151.

révén megtörte a jobbágyi szolgálatokra kötelezett nép ellenállását, és statáriális intézkedései révén vérbe fojtotta a rebelliót. Jókai ezt így énekli meg: „Ez a legjobban üldözött népecskéje a két magyar hazának (amiről most azt állítják, hogy egyé lett). Ami szabadalmakat a nagy királyok adtak nekik, azt a »kiskirályok« elszedegették tőlük. Kitagadott nép voltak, mint Salt Lake mormon városának telepesei. Pusztította őket mongol, tatár, kuruc, labanc, oláh; de legkeservesebb pusztítást követett el rajtuk saját hazájuk e cím alatt »brachium«. Ennek az emlékére van most a torockói házak ablaka veres kerettel befoglalva.”¹³

Torockó leggyászosabb napja krónikájának lényege – amelyet Gyallay Domokos és Ignác Rózsa is regényében beszélt el –, hogy a torockói nép a falu közepén álló unitárius templomban, a császári karhatalmi erők által szembesült azzal, hogy a jobbágyi uralom alól nem szabadulhatnak fel. Orbán Balázs története szerint e napon „a rémült lakosok közül a széleken lakók elmenekültek, a többiek a durva ittas katonák által megrohantatva a legkegyetlenebb verés közt összefogdostattak, keményen egybekötöztettek; a lakosok egy része embernél irgalmat és igazságot nem találhatván, Istennél kereste azt, s a templom kerítésébe húzódott; de a kerítésnek ajtai csakhamar behullottak a fejszék csapásai alatt, s Isten hajléka csakhamar börtönné változott át, hova az egész város népe bebörtönöztetett, míg künn vagyonuk a katonák szabad zsákmányává lett. A vad terrorizmus s a templom mellett rögtönözve felállított bitófa sem rettenté vissza a két bátor férfit, Ekkárt Andrást és Szabó Gergelyt, kik a karhatalmat vezető alispán előtt erélyesen tiltakoztak ezen népjogtiprás ellen. Népük jogainak e bátor védelméért vértanúi hallállal lakoltak, mert egy perc alatt a katonák által megrohantatva agyba-főbe verettek s félholtan felakasztattak; s még többre is várt hóhér kötele, midőn egyik vezénylő tiszt tanácsára a város legszebb leánya leeresztett hajjal térden csúszva járult a végrehajtásnál jelen volt földesurak elibe, s vérei számára kegyelmet esdett.”¹⁴

A brachium ugyan mint rendészeti eszköz karhatalmi beavatkozást jelent, de ami Torockón 1702. november 17-én történt, semmilyen arányos vagy tisztességes elemet nem tartalmazott. Ugyan a településen élők ellenálltak, és fizikai értelemben is megsértették a földesúri méltóságot és tekintélyt, amely még a mai értelemben is minősíthető rendzavarásnak, azaz a közrend megsértésének. Figyelemmel azonban a történetileg hiteles beszámolókra, Orbán Balázs elbeszélésével egyetértve, a brachium inkább volt az ártatlan

¹³ Vö. JÓKAI 1970: 43.

¹⁴ ORBÁN 1982: 369–370.

lakosság sérelmére elkövetett terrorakció, földesúri hatalmaskodás, rablás és fosztogatás, valamint két vértanúval szemben tisztességtelenül lefolytatott, statáriális eljárás, amely ráadásul a legsúlyosabb, jóvátehetetlen ítélettel zárult, mint törvényes beavatkozás a megzavart rend helyreállítására.

Reversalis

Minthogy a modern kori rendészet meghatározásának fogalmi eleme a megzavart rend helyreállítása, ennél fogva a közrendet veszélyeztető vagy sértő cselekmények jövőbeni megelőzése, talán nem meglepő, hogy a brachiumnak Torockón is volt olyan következménye, amely a jövőre vonatkozóan azt a célt jelölte meg, hogy a lakosok által hasonló jellegű rendzavarás ne történjen meg. Ez volt a *reversalis*, amelyről Orbán Balázs így folytatja beszámolóját: „A kegyelem csak azok számára lett megígérve, kik egy már előre elkészített reverzálist aláírni készeknek nyilvánítják magokat. A megrémült szerencsétlenek a legnemesebb halottak alatt görnyedő bitófákkal és a fenyegető halállal szemben aláírták a következő reverzálist:

»Mi vétkes lázongók, nem gondolva két országgyűlés határozatával, nem Isten és emberrel és a komissiók számtalanszor ismételt intéseivel, harmadszor is rebelltünk, miért generális Rabutin asszisztenciájával némelyek példás büntetéseket elvették; megérdemeltük volna, hogy mint mekeményedett nyakú, vakmerő emberek mindnyájan bűnhődjünk, de földesuraink minket újból grátiájokba vettek, azért mi is egész városostól kicsintől nagyig kötelezzük magunkat a következő reverzálist:

1. Hogy többé soha afféle rebellióba, urunk ellen insurrectióba nem elegyítjük magunkat, s maradékainknak is meghagyjuk, hogy affélékbe ne elegyítsék magokat.
2. Hogy ha akár köztünk lévő, akár másunnan jövő ember lázítani akarna bennünket, az ilyet elfogjuk, vagy följelentjük földesurainknak.
3. A bányákat híven, szorgalmasan mivéljük, tétovázás nélkül szolgálunk, szót fogadunk.
4. Ha valaki ezen ponton ellen akár közönségesen, akár személy szerint vétene, fejével lakoljon az ország kétrendbeli ítélete szerint. Ezekre pedig jó akaratunkból minden erőltetés nélkül kötelezzük magunkat. «¹⁵

¹⁵ ORBÁN 1982: 369–370.

A reversalis így vált egy kizsarolt kötelezvénné, amely egyrészt végérvényesen, de nem jogi úton zárta le azt a pereskedési folyamatot, amelyet a 18. században megszerzett, de később az erdélyi uralkodók, fejedelmek által csorbított, végül teljesen megszüntetett privilégiumokért kezdeményeztek évszázadról évszázadra a torockóiak. Ismerve az erdélyi történelmet, vitatható, hogy Torockó népe a királyi jussára jogosult volt-e a 18. században, mint ahogy az is, hogy álltak-e rendelkezésükre ezt igazoló hiteles okiratok, de az vitán felül áll, hogy egy település lakosságával ilyen brutális és tisztességtelen módon nem volt szabad eljárni. A Thoroczky család érdekében fellépő Rabutin tábornok által erőszakkal, a bitófák árnyékában kierőszakolt reversalisként semmilyen, a lakosságra nézve érvényes jogkövetkezménye nem lehet. Minthogy azonban e szerződést nem a szabad akarat, hanem a katonai erő köttette, újabb jogvitának – a vidék nyugalma érdekében – már nem volt helye.

Epilógus

Torockó mesés hely! Itt a vándor napjában kétszer is gyönyörködhet a Székelykő mögül előbújó napfelkeltében, poroszkálhat a szűk Sikátorban, és róhatja le kegyeletét egyedi sziklatemetőjében, a Birgejben megannyi bátor lakosának, akik több száz évvel ezelőtt bátran álltak ki jogaikért a földesúri túlhatalommal szemben. Torockót megismerni kivételes kegyelem a számomra, és igazán örvendetes, hogy ezt Ruzsonyi Péterrel is átélhettem!

Felhasznált irodalom

- FANTOLY Zsanett (2021): Megváltozott ügyészi szerepfelfogás az új magyar büntetőeljárás törvényben. *Erdélyi Jogélet*, (1), 57–68.
- GYALLAY Domokos (1934): *Vaskenyéren*. Budapest: Franklin-Társulat.
- HAUTZINGER Zoltán (2021): A büntetéstan alternatív irányai? *Erdélyi Jogélet*, (1), 83–93.
- IGNÁCZ Rózsa (1970): *Torockói gyász*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- JAKÓ Zsigmond – VALENTIN Antal (1944): *A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára*. Kolozsvár: Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára.
- JAKÓ Zsigmond (1945): Adatok a torockói jobbáglázadások történetéhez. In SZABÓ T. Attila (szerk.): *Erdélyi Múzeum*. 50. kötet, 1–2. füzet. 130–160.

JÓKAI Mór (1970): *Egy az Isten*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MTI (2010): Bartók-emléktáblát arattak Torockón. *Krónika Online*, 2010. március 16.

Online: https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/bartok_emlektablata_avattak_torockon#

ORBÁN Balázs (1982): *A Székelyföld*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

PALLO József (2021): Finkey Ferenc, az első magyar pönológus. *Erdélyi Jogélet*, (1), 125–142.

RUZSONYI Péter (2021): Finkey Ferenc hatása a kriminálpedagógia fejlődésére. *Erdélyi Jogélet*, (1), 143–156.

TAMÁSKA Máté (2015): *Torockó felfedezése*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó.

Hegedűs Judit

A pályaszocializáció jellegzetességei hallgatóink körében

Ruzsonyi Péter ízig-vérig pedagógus, neveléstudós volt. Mélységesen hitt abban, hogy a neveléstudományon belül a kriminál- és börtönpedagógiának erőteljesebb szerepet kell kapnia. A másik terület, amelyet szívügyének tekintett Péter, a hallgatók támogatása, fejlesztése volt, itt is számos ponton kapcsolódtunk egymáshoz: a közös eszmecseréink során számtalanszor kerestük arra a kérdésre a választ, hogyan lehet támogatni abban a hallgatókat, hogy a rendészeti pályán megtalálják számításukat, megvalósítsák önmagukat. Ezek a gondolatok indítottak el arrafelé, hogy a rendészeti felsőoktatásban tanuló nappali és levelező tagozatos hallgatóink pályaszocializációs jellemzőit, sajátosságait feltárjuk.

2019-ben kezdődött el kutatásunk, amelynek során arra voltunk kíváncsiak a nappali tagozatos hallgatók esetében, hogy a pályaszocializációs sikeresség hogyan kapcsolódik a tanulás iránti attitűdhez, a jövőorientációhoz, a megküzdési stratégiákhoz, valamint a pszichés jólléthez. Ennek érdekében egy kérdőíves vizsgálatot készítettünk. A levelezős hallgatók esetében kicsit más irányba indultunk el: úgy gondoltuk, hogy az általuk készített esettanulmányokból vizsgáljuk meg a pályához való attitűdjüket, pályaszocializációjuk legfőbb jellemzőit.

A rendészeti szervek szempontjából a pályaválasztással kapcsolatban már több elemzés is született,¹ ahol számos következtetést megfogalmaztak a pályaválasztás mögött álló tényezőkről, így mi egy másik megközelítést alkalmaztunk.

¹ ERDŐS 2018; BOLGÁR–SZEKERES 2015.

Elméleti háttér

A pályaszocializáció fogalmának meghatározása során abból indultunk ki, hogy ez az a folyamat, amikor az egyén a pályával azonosul, azaz definiálja magát az adott hivatásban.² A szakmai szocializáció fejlődési szakaszainak meghatározásai közül a Szabó István³ által megfogalmazottakat ismertetjük, eszerint:

- ♦ 1. szakasz: pályaaorientáció, amelynek során kialakul az elköteleződés az adott hivatás iránt.
- ♦ 2. szakasz: a szakmai életbe való belépés, a szakmai képzés.
- ♦ 3. szakasz: a pályakezdés, az első munkahely. Ekkor szembesül az egyén, hogy a pályára vonatkozó elvárások és a valóság mennyire vannak összhangban egymással.
- ♦ 4. szakasz: a pályavitel, amikor már az egyén tisztába kerül azzal, hogy az adott pályának milyen előnyös és hátrányos oldalai vannak. Ennek alapján tudja eldönteni, szeretne-e változtatni vagy nem.

A felsőoktatás szempontjából nem mindegy, hogy miként tudjuk támogatni hallgatóinkat a szakmai szerep elsajátításában, a pályaegettség kialakulásában. Ennek elérése nagyon fontos, hiszen ez egy olyan fejlettségi szintként definiálható, „amely életkoronként eltérő, és ami megalapozza az egyén valamely pályán való eredményességét, feltétele az egyén sikeres életvitelének. Az életkorra jellemző pályaegettség összetevői a megfelelő informáltság és aktivitás, a pályaismeret, az önismeret, a döntési és tervezési képességek, valamint az aktivitás. Tehát a pályaegettség egyénről elmondható, hogy cselekszik, információkat keres és gyűjt, döntéseket hoz, ezek alapján jól, eredményesen megtervezi jövőjét.”⁴

A fenti szakaszoknál a képzési szakasz kiemelten fontos. A rendészeti felsőfokú képzésbe bejutó nappali tagozatos hallgatók igen speciális helyzetbe kerülnek: a tisztjelölti viszonytal jóval nagyobb felelősség hárul rájuk, mint civil társaikra; illetve a rendészeti képzésben bekövetkezett változások számos új kihívást jelentettek mind az oktatók, mind a hallgatók számára.⁵ A szakmai szocializáció részeként új ismereteket szerez a fiatal, illetve a tapasztalatszerzés területei is kibővülnek, ugyanakkor az életkorból adódóan a felnőtté válás

² SZENTES 2016.

³ SZABÓ 1994.

⁴ SZENTES 2016: 15.

⁵ SZABÓ 2018; FORGÁCS 2020; BLASKÓ 2021; BORSZÉKI 2021; CHRISTIÁN–ERDŐS–MAGASVÁRI 2021; KOVÁCS 2021; BOGOTYÁN–FORGÁCS 2022.

feladataival is meg kell küzdenie. A szakmai önmegfogalmazás, az öndefiníció kialakulása fontos feladata e szakasznak: itt dől el, hogy képes-e a fiatal önmagát a szakmai szerephez igazítani. A felsőoktatási intézményben zajló szocializáció folyamatában alakul ki a szaktudás, a szakmai kompetenciák köre, ekkor alapozódik meg a szakmához való kötődés, illetve válik belsővé a szakmai etika.⁶

A szakmai képzés során konstruálódó tudás igen nagy mértékben a korábbi tapasztalatokból származik. Ez különösen fontos a levelezős hallgatók esetében: ők tiszthelyettesként már igen sokat tapasztaltak, nagyon gyakran kialakult nézetekkel, véleménnyel érkeznek, amelyek nem minden esetben vannak összhangban az általunk képviselt értékekkel, szemléletmóddal. Az ezekre való reagálás pedig kiemelten fontos feladatunk, éppen ezért is mind a levelező, mind a nappali tagozaton a képzés során alapvető célunknak tartjuk a reflektív gondolkodás kialakítását. Az önismeret fejlesztése, az empátia, a kommunikáció fejlesztése mind-mind olyan területek, amelyeknek kiemelt szerepet kell kapniuk a rendészeti feladatokat ellátók képzésében.⁷ Hasonlóan fontos a szervezeti értékekkel való azonosulás folyamatának segítése a képzés során.

Kutatás a nappali tagozatos hallgatókkal

A következőkben azt a vizsgálatot mutatjuk be, amelyet Pápay Nikolett-tel közösen a nappali tagozatos hallgatók körében végeztünk el. Empirikus vizsgálódásunk alapjául egy komplex tesztsomag szolgált, amely az általános pszichés jóllét mellett számos egyéb pszichológiai konstruktum mentén vizsgálta a mentális és fizikai egészségi állapotot, a tanulás iránti attitűdöt és teljesítményt, az egyetemmel kapcsolatos hallgatói attitűdöket.⁸ A kérdőív-csomagot önbeszámoló formában, online felületen töltötték ki a hallgatók. Az elemzéseket az IBM SPSS Statistics 23 programmal végeztük. A statisztikai elemzések a hipotézisek értelmében Pearson-féle korrelációs vizsgálatok és többszörös lineáris regressziós elemzések voltak.

Jelen tanulmányban csak a pályaszocializációs sikeresség alakulása szempontjából fontos faktorokat tekintjük át a teljesség igénye nélkül.

⁶ SZILÁGYI–VÖLGYESY 1985.

⁷ FEKETE 2019.

⁸ PÁPAY 2019.

Vizsgálati hipotézisek

1. hipotézis: A pályaszocializációs sikeresség magasabb szintje kedvezőbb tanulás iránti attitűddel (nagyobb érdeklődés és kitartás, valamint gyakoribb hosszú távú tervezés), valamint alacsonyabb tanulási stresszel jár együtt.
2. hipotézis: A pályaszocializációs sikeresség magasabb szintje együtt jár a határozottabb jövőorientációval, kevesebb negatív múltbéli tapasztalattal és több pozitív múltbéli tapasztalattal mind a tanulási sikeresség, mind a tanulási motiváció, mind a személyes énhatékonyság vonatkozásában.
3. hipotézis: A pályaszocializációs sikeresség magasabb szintje hatékonyabb megküzdési stratégiák (céltudatos cselekvés és a társas támogatás) alkalmazásával jár együtt.
4. hipotézis: A pályaszocializációs sikeresség magasabb szintje együtt jár a kedvezőbb pszichés jólléttel, nagyobb pozitivitással, valamint az énhatékonyság magasabb szintjével. Ugyanakkor a reménytelenég, a vitális kimerültség, valamint a nagyobb átélt stressz a pályaszocializációs sikerességet kedvezőtlenül befolyásolja.

A vizsgálati minta bemutatása

Vizsgálatunkban összesen 120 elsőéves nappalis rendészeti hallgató vett részt. Egy közös évfolyam-előadás keretében töltötték ki az online kérdőívcsomagot. A minta nemi eloszlása a következőképpen alakult: férfiak 50,8%, nők 49,2%, vagyis a nemek aránya közel egyenlő mértékben volt képviselve mintánkban. A vizsgálati résztvevők életkora 18 és 23 év közé esett, átlagéletkor $M = 19,9$ ($SD = 0,1$). Lakóhely szempontjából budapesti lakos a minta 14,2%-a, nagyvárosban él 17,5%, kisvárosban 37,5%, faluban vagy községben 37,8%.

Mérőeszközök

Kutatásunkban a *Pályaszocializációs sikerességet* a 4 tételes *Tanulással kapcsolatos énhatékonyság skálával* vizsgáltuk, kiegészítve három egyetemhez fűződő kérdéssel, amelyek a Nemzeti Közszerológati Egyetemmel kapcsolatos általános attitűdre kérdeztek rá (*Szívesen tanulok a felsőoktatásban; Összességében*

szereitek erre az egyetemre járni; A tanáraimmal általában jól kijövök). A Pályaszocializációs énhatékonyság skála így összesen 7 tételes, a tanulással kapcsolatos magabiztosságot, a feladatvégzés sikerességével, teljesítménnyel kapcsolatos pozitív elvárásokat, valamint a tanulással kapcsolatos elégedettséget monitorozza. A tételeket ötfokú Likert-típusú skálán kell értékelni.

A *Tanulás iránti attitűd kérdőív*⁹ 30 tételes, a vizsgálati személyek tanulással kapcsolatos lehetséges motivációit térképezi fel. A kérdőív 6 alskálája hat különböző attitűdöt jelez.

1. Továbbtanulás: hosszú távú célkitűzések.
2. Érdeklődés: belső indíttatású érdeklődés, intrinzik motiváció.
3. Kitartás: a tanulásban való elmélyülés képessége.
4. Eredmények: sikeresség, elismerés fontossága.
5. Társas pozíció: a társas környezet elismerése.
6. Jutalom a családban, környezetben: külső jutalmazás, extrinzik motiváció.

A kérdőívet dichotóm formában kell értékelni (0 = nem jellemző; 1 = jellemző).

A *Tanulási stressz kérdőívben* négyfokú Likert-típusú skálán kell a kitöltőknek értékelni a tanulással, számonkéréssel, dolgozatírással kapcsolatosan átélt distressz állapotukat.

Az *Időperspektíva kérdőív*¹⁰ azt térképezi fel, hogyan viszonyulnak az emberek az időhöz. Az időhöz való viszonyulásmódunk meghatározza az életstílusunkat, viselkedésünket, érzelmi állapotainkat, élethelyzetekkel kapcsolatos döntéseinket, s mindezek fényében a pályaszocializáció alakulásában is lényeges szempont lehet. A kérdőív 17 tételes, 5 alskála mentén tárja fel az időhöz való viszonyulásmódokat.

1. *múlt pozitív*: alapvetően pozitív múltbéli tapasztalatok;
2. *múlt negatív*: alapvetően negatív múltbéli tapasztalatok;
3. *jelen hedonista*: kockázatvállalás, a pillanatnyi élethelyzetek kihívásainak, izgalmainak előtérbe helyezése;
4. *jelen fatalista*: az életesemények befolyásolhatatlanságának megélése, alacsony személyes kontrollérzet;
5. *jövőorientáció*: magas személyes kontrollérzet, felelősségvállalás és a késleltetés képessége.

⁹ TÓTH 2004.

¹⁰ OROSZ et al. 2017.

A kiértékelés ötfokú Likert-típusú skálázással történik (1 = egyáltalán nem igaz, 5 = teljes mértékben igaz).

A *Megküzdési módok kérdőív*¹¹ az emberek speciális stresszhelyzetekre adott kognitív és viselkedési megküzdési stratégiáit kívánja monitorozni. Minden állítást négyfokú Likert-skálán kell értékelni.

A pszichés jóllét konstruktumát a rövidített *WHO jól-lét kérdőívvel*¹² vizsgáltuk. A kérdőív 5 tételes, s az egyik leggyakrabban használt mérőeszköz a pszichológiai jóllét önértékelésen alapuló mérésére. Tételei a vizsgált személyek általános közérzetét térképezik fel az elmúlt két hétre vonatkozólag. A kérdőívben négyfokú skálán kell a tételeket értékelni.

Az *Énhatékonyság rövidített skálát* Schwarzer és Jerusalem (1995) dolgozta ki a hatékony problémamegoldó készség, a kitartás, a rugalmasság, valamint a cselekvések és döntések feletti kontrollérzet mérésére. Rövidített változata 4 tételes, a tételeket négyfokú, Likert-típusú skálán kell értékelni.

A 8 itemes *Pozitivitás kérdőívet* Caprara és munkatársai validálták 2012-ben. A mérőeszköz a jövővel, a környezettel és a személy önmagával kapcsolatos pozitív elvárásait, az optimista életszemléletet, az egyéni tapasztalatokhoz való alapvető kedvező viszonyulásmódot méri. A tételeket ötfokú Likert-skálán kell értékelni.

Kutatási eredmények alapján a *Rövidített Stressz Kérdőív*¹³ alkalmas a hétköznapi stressz érzelmi, kognitív, fiziológiai és magatartásbeli reakcióinak felmérésére, jól mutatja, hogy a vizsgált személy stresszterhelés mellett mennyire képes megőrizni pszichés egyensúlyát. Kialakításánál szempont volt az is, hogy a stresszreakció könnyen beazonosítható elemeit (például: szorongás, alvászavar, ingerlékenység) megfelelő módon mérje. A 22 tételből álló rövidített változat kiértékelése egyszerű, mivel igen-nem típusú válaszok szerepelnek kizárólag.¹⁴

A vitális kimerültség fáradtságból, energiahányból, fokozott irritabilitásból összeálló komplex érzelmi élmény, amely meghatározó a személy általános közérzete és pszichés jólléte szempontjából. Az öt tételből álló *Rövidített Maastricht Vitális Kimerültség Kérdőív* dichotóm skálájú, amelynek során azt kell megítélnie a vizsgálati személynek, igaz-e rá az adott állítás (0 = nem; 1 = igen). Igen válasz esetén egy további ötfokú Likert-típusú skálán kell

¹¹ LAZARUS–FOLKMAN 1984.

¹² HUNGAROSTUDY 2002 alapján SUSÁNSZKY et al. 2006.

¹³ RAHE–TOLLES 2002.

¹⁴ RÓZSA et al. 2005.

értékelni az észlelt tünetek intenzitását (1 = nagyon kicsit jellemző; 5 = teljes mértékben jellemző).¹⁵

A *Reménytelenség Skála*¹⁶ érzelmi, motivációs és kognitív vonatkozásban vizsgálja a kilátástalanság és reménytelenség állapotát. A kérdőívet 20 tétel mentén kell értékelni igen-nem válaszok megadásán keresztül (0 = nem jellemző, 1 = jellemző), ennek alapján minimum 0, maximum 20 pont kapható. 0–4 pont között normális, enyhe fokú reménytelenséget, míg a 9 feletti pontszám komoly szuicid veszélyt jelez.

Eredmények

Korrelációs vizsgálatok

Valamennyi korrelációs vizsgálatunkat Pearson-féle korrelációs eljárással vizsgáltuk. Az eredmények jobb követhetősége érdekében a *Pályaszocializációs sikerességgel* való együttjárásokat hipotéziseink mentén mutatjuk be.

A *Pályaszocializációs sikeresség skála* a *Tanulási attitűdök kérdőív* alskálái közül csak az *Érdeklődés* alskálával ($r = 0,40$) és a *Kitartás* alskálával ($r = 0,48$) mutatott szignifikáns pozitív együttjárást ($p < 0,001$), vagyis ezen tanulási attitűdök nagyobb gyakorisága kedvezőbb pályaszocializációs sikerességgel járt együtt vizsgálatunkban. A pályaszocializációs sikeresség és a tanulási stressz mértéke nem mutattak szignifikáns együttjárást. A *Pályaszocializációs sikeresség skála* az *Időperspektívák kérdőív* alskálái közül a *Pozitív múlt* alskálával ($r = 0,25$) és a *Jövőorientáció* alskálával ($r = 0,289$) mutatott szignifikáns pozitív együttjárást ($p < 0,001$), míg a *Negatív múlt* alskálával ($r = -0,26$) és a *Fatalista jelen* alskálával ($r = -0,33$) fordított, negatív korrelációs kapcsolatban állt. Ezenfelül a pályaszocializációs sikeresség és a középiskolai tanulási motiváció ($r = 0,26$) és középiskolai tanulási sikeresség ($r = 0,24$) szintén pozitív szignifikáns együttjárást mutattak, vagyis minél több pozitív múltbéli tapasztalat állt rendelkezésre a tanulással kapcsolatban, annál nagyobb volt a pályaaorientációs sikeresség valószínűsége a jelenben. A *Pályaszocializációs sikeresség skála* a *Megküzdési módok kérdőív* alskálái közül csak a *Céltudatos cselekvés* alskálával ($r = 0,37$)

¹⁵ KOPP et al. 1998.

¹⁶ PERCEL FORINTOS – SALLAI – RÓZSA 2001.

és a *Segítségkérés* alskálával ($r = 0,26$) mutatott szignifikáns pozitív együttjárást ($p < 0,001$), vagyis ezen megküzdési stratégiák gyakoribb használata kedvezőbb pályaszocializációs sikerességgel járt együtt vizsgálatunkban. A *Pályaszocializációs sikeresség skála* valamennyi vizsgált pszichológiai konstruktummal szignifikáns ($p < 0,001$) együttjárást mutatott. Pozitív együttjárást állapítottunk meg a *Pszichés jóllét skálával* ($r = 0,41$), az *Énhatékonyság skálával* ($r = 0,44$), valamint a *Pozitivitás skálával* ($r = 0,56$), vagyis a sikeresebb pályaszocializáció kedvezőbb pszichés jólléttel, nagyobb énhatékonysággal és pozitív gondolkodással járt együtt. Ezzel szemben fordított, negatív együttjárást tapasztaltunk a *Reménytelenség skálával* ($r = -0,48$), a *Rövidített stressz kérdőívvel* ($r = -0,25$) és a *Vitális kimerültséggel* ($r = -0,46$). Ennek értelmében a kilátástalanság érzete, a több megélt stresszválasz, valamint az energiatartalékok kiapadása a kedvezőtlenebb pályaszocializációval mutatott együttjárást.

Mit tehetünk a nappali tagozatos hallgatók pályaszocializációjának támogatásáért?

A nappali tagozatos hallgatók támogatása elengedhetetlen a pályaszocializációjuk során. Érdemes átgondolni, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésünkre. Az egyik legfontosabb feladatnak tartjuk az önismeretre, személyiségfejlesztésre való fokozottabb odafigyelést. A pályaszocializáció megsegítése érdekében olyan programokat igyekszünk szervezni hallgatóinknak, amelyek során gyakorlati tapasztalatra tehetnek szert. Erre jó példa a gyakorlati szakemberek meghívása óráinkra, illetve az intézménylátogatások. A gyakorlati szakembereket kifejezetten arra kérjük, hogy saját életútjukról, tapasztalataikról beszéljenek – térjenek ki azokra a buktatókra, nehézségekre, amelyekkel életük során találkoztak, mondjanak olyan példákat, történeteket, amelyek továbblendítették őket. A gyakorlati terepek meglátogatása során megismerkedhetnek olyan területekkel, amelyekkel kapcsolatba kerülhetnek munkájuk során, illetve megismerhetik azokat a körülményeket, amelyek között dolgozniuk kell a munkatársaknak.

Hasonlóan kiemelkedően fontosnak tartjuk a gyakorlaton a mentorok szerepét. A mentorálás egyfajta segítő kapcsolat, amelyben a mentornak az a célja, hogy a mentorált a közreműködésével előre meghatározott, hosszú távú célokat érjen el, elősegítse a mentorált kompetenciájának

és személyiségének fejlődését. A mentor a mentorálás folyamatában többféle szerepkörrel rendelkezik. Egyrészt tanácsadóként a képzésekről, a szakirodalomról információkat szerez és továbbít mentoráltja számára, segít a megfelelő munkamódszert kiválasztani, a problémát felismerni, a megoldást megkeresni, az eredményeket értékelni. Másrészt együttműködőként a mentorálttal együtt tervez, reflektál, döntést hoz, kooperál, valamint nem utolsósorban coachként támogatja a mentorált gondolkodását, problémamegoldását, céljainak elérését, az erősségek és gyengeségek feltárását, keresik a gyengeségek megszüntetésének lehetőségeit.¹⁷

Kutatás a levelezős hallgatókkal

A levelezős hallgatók esetében arra vállalkoztunk, hogy az általuk írt dolgozatokat elemeztük. A Társadalmi és kommunikációs ismeretek című órán az volt a feladatuk, hogy egy esetet elemezzenek a saját gyakorlatukból. Olyan esetet kellett választaniuk, amely valami miatt meghatározó volt számukra pályájuk során. Nem határoztuk meg, hogy pozitív vagy negatív érzés kapcsolódjon az esethez, ezt rábíztuk a hallgatókra. Az eseteket nemcsak bemutatniuk kellett, hanem elemezték is azokat magatartás-tudományi szempontból, illetve elvárásunk volt az is, hogy az esetelemzés során saját szerepükre is reflektáljanak.

A dolgozatok terjedelmüket tekintve átlagosan 7 oldalasak voltak. A 2019-ben készült dolgozatokat elemeztük a hallgatók engedélyével, ez 98 darab dolgozatot jelentett. Az elemzés során jelen tanulmányban csak és kizárólag saját szerepükre vonatkozó gondolatokat elemeztünk, nem tértünk ki az amúgy igen gazdag szöveganyag egyéb tartalmi elemeire. A tartalom-elemzés során az alábbi szempontokra fókuszáltunk:

1. Mikori élményt dolgoz fel dolgozatában.
2. Mennyire reflektál saját szerepére, hogyan értelmezte saját szerepét az eset kezelésében.
3. Mennyire jelent meg a tanultak beépítése az esetek értelmezésébe, elemzésébe.

¹⁷ DÁVID et al. 2014.

Jelen tanulmányban csupán a tendenciák bemutatására vállalkozunk, mélyebb elemzésre a számítógéppel támogatott tartalomelemzést követően lesz lehetőségünk.

A kutatás eredményei

Igen érdekes volt a dolgozatok idősíkja: jelentős százaléka (46%) a szerzők pályájának elején készült. Úgy tűnik, hogy a pálya elején lévő tapasztalatok igen meghatározó élményeket jelentettek hallgatóinknak. Gyakran a feldolgozatlan-ság élményével találkoztunk: a főleg sikertelenséget taglaló történetekben vissza-visszatérő mozzanat volt, hogy első élményük milyen volt. Hallgatóink leírásai közül szemezgetve az alábbi élményekkel találkoztunk:

- ♦ „Nagyon érdekes és életem meghatározó élménye volt, amikor először láttam halottat. Nem gondoltam volna azt, hogy ennyire meg fog viselni. Ezt senki sem tanította meg nekünk. Azt hiszem, hogy akkor váltam igazán rendőrré.”
- ♦ „Még kezdő rendőr voltam, amikor történt velem az alábbi eset. Egy csb-hez mentem ki. Ez családon belüli erőszakot jelent, de mi magunk között csak családi botránynak neveztük a régiektől tanulva. Akkor az, amit ott láttam, elgondolkodtatott. Utána már nem úgy gondoltam, hogy családi botrány és magánügy.”

A pályakezdésen túl a jelenlegi esetekre utaló leírások is születtek: az éppen aktuális elakadásokat taglalták a kollégák, azokat a problémákat elemezték, amelyek mindennapjaikban jelen vannak. Itt érdemes például olyan helyzetekre gondolni, mint egy kollégával való konfliktus, egy nehéz nyomozati helyzet vagy korrupt kollégával való szembesülés. Az aktuális problémák taglalásánál jól látható volt a személyes bevonódás, amelynek mértéke itt igen magas volt:

- ♦ „Ha belegondolok jelenlegi helyzetembe, most is összerándul a gyomrom.”
- ♦ „Nem hagy nyugodni a helyzet.”
- ♦ „Mindennap, amikor erre a problémára gondolok, felmegy bennem a pumpa.”

Ezek az érzelmi megnyilvánulások is egyértelműen mutatják, hogy nem mindegy, hogy kap-e segítséget a pályája során az adott személy ezeknek

az élményeknek a feldolgozására. Úgy tapasztaljuk az oktatási folyamatban, hogy a személyes segítségkérés nincs igazán benne problémakezelésük eszköztárában, holott a saját mentálhigiénés egészségük érdekében hihetetlenül fontos lenne. A sok fel nem dolgozott élmény igen gyorsan hozzájárulhat ahhoz, hogy a kiégés veszélye megnövekedjen. Ez különösen abban az esetben áll fenn, amikor sok traumatikus helyzettel találkozunk az egyén, amelyek kezelésére nem vagy alig kap segítséget (a segítségnyújtás nagyon gyakran azért marad el, mert nem érzi szükségét a segítségkérésnek). Ha ennek kultúrája nem alakul ki, nem lesznek adaptív megküzdési stratégiái, akkor nagyon hamar pályaelhagyóvá válhat.

A dolgozatok elemzése során bár nem volt elsődleges célunk az esetek tartalmi elemzése, de mégis érintenünk kellett, hiszen több esetben (67%) olyan problémakörre utalt leírásuk, amellyel nem találkoztak addigi pályájuk során: a különleges bánásmódot igénylő személyekkel való kommunikáció, a halálesetek kezelése, a kiskorú sértettek kihallgatása mind-mind olyan témakörök, amelyek az esetet leírók szociális érzékenységét érintették meg:

- „Számomra az egyik legnehezebb helyzet az volt, amikor bántalmazott gyerekekkel találkoztam.”
- „Tehetetlennek éreztem magamat, mikor nem tudtam, mit tegyek a skizofrén nővel.”
- „Teljesen más olvasni, mint látni.”

A saját szerepük értelmezése viszonylag kevés dolgozatban jelent meg – ennek talán az is az oka, hogy kevésbé épült be pályaszocializációjuk során az önmagukra való reflektálás képessége. Több esetben a mentegetőzés jelent meg: *„Nem voltam rá felkészülve, de nem is készített fel rá senki sem.”* Ilyen és ehhez hasonló mondatokkal próbálták megmagyarázni vélt vagy valós kudarcukat. Érdekes jelenség, hiszen a dolgozat készítése során egyáltalán nem az volt a célunk, hogy számonkérjük őket, vagy bármiféle magyarázatot várjunk tőlük – de mégis megtették. Emögött a külső elvárásoknak való megfelelést erőteljesen érzékeltük. A saját szerepre való reflektálás nehezen ment, ennek okát egyik hallgatónk az alábbiakkal magyarázta: *„Még sose írtam olyan dolgozatot, ahol a személyes élményeimről, érzéseimről kell írnom. Mindig csak jelentést írtam, ezért is volt ez nekem nehéz feladat.”* Mindez azt üzenete számunkra, hogy elengedhetetlenül fontos a reflektivitás erősítése a képzési programunkban.

A dolgozatokból egyértelműen láthatóvá váltak a hallgatók nézetei a bűnözőkről, bűnelkövetésről, az esetekhez kapcsolódó erkölcsi értékrendről. Úgy tűnt számunkra, hogy igen nehéz feladat a minősítés nélküli fogalmazás: néhány esetben (12 eset) „kiszóltak” a dolgozattól, már-már akár minősítő megjegyzéseket tettek:

- ♦ „Ezek a kisebbségiek.”
- ♦ „Nem bántom őket, de hát ők ilyenek.”
- ♦ „Kutyából nem lesz szalonna.”
- ♦ „Ezek olyan nagyon egyszerű emberek.”

Természetesen nekünk sincs jogunk minősíteni ezeket a megjegyzéseket, ugyanakkor képzés tekintetében ezekre reagálni szükséges. A címkézés-elméletből kiindulva veszélyként jelenhet meg, hogy azonosul a verbálisan kimondottakkal, és tevékenységében is esetleg megjelenhet a címkézés. Ennek a folyamatnak a tudatosítása nem egyszerű feladat, hiszen gyakran azokból a tapasztalatokból általánosít a hallgató, amelyeket munkavégzése során megtapasztalt: az ilyen típusú élmények felülírása igen nagy kihívás.

Megnyugtató eredmények születtek a korrupcióval kapcsolatban: számos bűncselekményt és elkövetőjét elítélték, de talán a legkevésbé a korrupciót elkövető kollégákkal voltak megbocsátóak:

- ♦ „A határon szolgáltam, amikor elvittek több kollégát. [...] Megvetem őket, nincs semmi, ami felmentené őket.”
- ♦ „Nagyon ideges lettem, amikor megtudtam, hogy az egyik kollégát elvitte a TEK. Ez az egész szakma lejáratása.”

Hasonlóan éles mondatok születtek a kiskorúakat bántalmazókkal szemben: *„Aki a gyerekét bántja, az nem ember a szememben.”* Általában ezek az eseteleírások voltak azok, ahol inkább az érzelmi megközelítés dominált, ezekben az esetekben a saját családjukra vonatkozó információkat is megtudhattunk: *„Mivel nekem is van gyerekem, ezért nagyon felháborított.”* A személyes érintettségre is láthattunk példát: *„Gyerekkoromban én magam is átéltem ezt. Talán azért is vagyok érzékenyebb a téma iránt.”* Bár nem mondható ki következtetésként, de érdemes lenne megvizsgálni, hogy a pályaválasztás mögött mennyire érhetőek tetten a feldolgozatlan élmények. Jelen vizsgálódásunk erre nem tért ki, azonban mint új kutatási irány, igen figyelemreméltó.

A dolgozatoknak eredetileg az volt a célja, hogy szakmai ismereteik felhasználásával elemezzenek saját eseteket. Az elvárásaink – tapasztalataink szerint – magasak voltak: inkább esetleírások születtek, nem pedig elemzések. Ez egyrészt felvetette azt a kérdést bennünk, vajon jól adtuk-e át a feladatot, pontosan közvetítettük-e elvárásainkat? Másrészt pedig felmerül az a gyanú is, hogy hallgatóink eddigi pályájuk során még soha nem tudtak elgondolkodni szisztematikusan egy-egy esetükön. Pedig ez a pályaszocializációjuk szempontjából igen fontos lenne.

Zárógondolatok

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy a tiszt és tisztjelölt hallgatóink pályaszocializációját vizsgáljuk meg. Elsősorban a pályaszocializáción belül is a képzés felelősségére és a képzés során tapasztaltakra helyeztük a hangsúlyt. Ez az elővizsgálatnak tekinthető kutatás arra hívta fel a figyelmünket, hogy a pályaszocializáció során mennyire fontos a reflektív gondolkodás fejlesztése, a tanácsadói és mentori szerep, amelyet nemcsak az oktatási intézményen belül érdemes erősíteni, hanem a gyakorlati helyen is.

Felhasznált irodalom

- BOGOTYÁN Róbert – FORGÁCS Judit (2022): A jövő útja: a modern büntetés-végrehajtás tisztképzése. *Belügyi Szemle*, 70(10), 1959–1975. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.10.2>
- BLASKÓ Béla (2021): Rendészeti felsőoktatás – ma és holnap. *Magyar Rendészet*, 21(különszám), 213–229. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.ksz.16>
- BOLGÁR Judit – SZEKERES György (2015): A pályaaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályalkalmassági vizsgálattal. *Hadtudományi Szemle*, 8(1), 283–293.
- BORSÉKI Judit (2021): Képzési és kimeneti követelmények (KKK), tanulási eredmény alapú tantervfejlesztés, 21. századi kompetenciák a rendészeti felsőoktatásban. *Belügyi Szemle*, 69(5), 751–780. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.5.3>
- DÁVID Mária et al. (2014): *Mentorálás a tehetséggondozásban*. Budapest: Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.
- CHRISTIAN László – ERDŐS Ákos – MAGASVÁRI Adrienn (2021): Képzési innováció a magyar rendészeti felsőoktatásban. In CZENE-POLGÁR Viktória et al. (szerk.):

- Tradíció, tudomány, minőség. 30 éves a Vám- és Pénzügyőri Tanszék.* Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, 62–77. Online: <https://doi.org/10.37372/mrttvt.2021.2.2>
- ERDŐS Ákos (2018): Alkalom vagy tervszerűség? A pénzügyőr tisztjelöltek pályára lépésének rövid vizsgálatáról. In CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes (szerk.): *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment.* Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 115–130.
- FEKETE Márta (2019): A magatartástudomány helye és szerepe a hazai rendészeti képzésben. In HEGEDŰS Judit (szerk.): *A magatartástudomány helye és szerepe a rendészeti képzésben.* Budapest: NKE, 32–45.
- FORGÁCS Judit (2020): A reintegrációs tisztek rendészeti képzésének fejlődési íve. *Magyar Rendészet*, 20(4), 71–83. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.4>
- KOPP Mária et al. (1998): Depression and Vital Exhaustion are Differentially Related to Behavioural Risk Factors for Coronary Heart Disease. *Psychosomatic Medicine*, 60(6), 752–758.
- KOVÁCS Gábor (2021): A rendkívüli helyzetek kezelésére történő felkészítés a rendészeti felsőoktatásban. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Rendészet a rendkívüli helyzetekben: húsz éves a Szent László napi konferencia.* Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 193–201.
- LAZARUS, Richard Stanley – Susan FOLKMAN (1984): *Stress, Appraisal and Coping.* New York: Springer.
- OROSZ Gábor et al. (2017): The Paradoxical Effect of Climate on Time Perspective Considering Resource Accumulation. *Behavioral and Brain Sciences*, 40(e92). Online: <https://doi.org/10.1017/S0140525X16001072>
- PÁPAY Nikolett (2019): Hallgatói pszichés jóllét összetevői a rendészeti felsőoktatásban. In HEGEDŰS Judit (szerk.): *A magatartástudomány helye és szerepe a rendészeti képzésben.* Budapest: Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, 46–58.
- PERCZEL FORINTOS Dóra – SALLAI Judit – RÓZSA Sándor (2001): A Beck-féle reménytelenség skála pszichometriai vizsgálata. *Psychiatria Hungarica*, 16(6), 632–643.
- RAHE, Richard H. – Robbyn L. TOLLES (2002): The Brief Stress and Coping Inventory: a Useful Stress Management Instrument. *International Journal of Stress Management*, 9(2), 61–70.
- RÓZSA Sándor et al. (2005): Stressz és megküzdés: A Rahe-féle Rövidített Stressz és Megküzdés Kérdőívvel szerzett hazai eredmények ismertetése. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 6(4), 275–294.
- SUSÁNSZKY Éva et al. (2006): A WHO Jól-lét Kérdőív rövidített (WBI-5) magyar változatának validálása a Hungarostudy 2002 országos lakossági egészségfelmérés alapján. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3), 248–255. Online: <https://doi.org/10.1556/Mental.7.2006.3.8>

- SZABÓ Andrea (2018): A tisztjelölti jogállás sajátosságai. In ERDŐS Ákos (szerk.): *Integrált pénzügyőri ismeretek I. – Kezdő pénzügyőrök kézikönyve*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 156–180.
- SZABÓ István (1994): *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- SZENTES Erzsébet (2016): *A pályaszocializáció felsőoktatási lehetőségeinek vizsgálata*. PhD-disszertáció. Eger: Eszterházy Károly Főiskola Neveléstudományi Doktori Iskola.
- SZILÁGYI Klára – VÖLGYESY Pál (1985): *A pályafejlődés vizsgálatának módszertani lehetőségei a felsőoktatásban*. Budapest: Oktatókutató Intézet.
- TÓTH László (2004): *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez*. Debrecen: Pedellus Tankönyvkiadó.

Kerecsi Klára

Mi az oka, hogy Magyarországon a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni?

Elnézést kérek az Olvasótól, hogy parafrazeáltam Katona József 1821-ben megjelent tanulmányának címét (*Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?*). Katona ebben pontokba szedi, hogy miért nincs hazai színjátszás. Én a következőkben annak erdek a nyomába, hogy miért csak beszélünk – igaz, sokszor igen színesen – a bűnmegelőzés hasznáról, a gyakorlati tapasztalatok és eredmények azonban nem ennyire fényesek.

A bűnmegelőzés európai jellemzői

Az EU legjobb „exportcikke” a jóléti állam, nem véletlen, hogy a nyugat-európai országok váltak migrációs célpontokká. Az európai szociális modell két fő értéke a szolidaritás és a társadalmi összetartozás.¹ A kutatások szerint az EU-polgárok nagy valószínűséggel értenek azzal egyet, hogy a bűnözést a fiatalok körében valamilyen szociális vagy egyéb depriváció magyarázza: minden négy emberből több mint három ért egyet azzal, hogy a fiatalkori bűnözéshez vezet a szegénység és a munkanélküliség (81%), és kevesebb bűncselekményt követnének el, ha erősebben fegyelmeznék őket (78%). Minden három megkérdezettből kettő (67%) ért egyet azzal, hogy a jobb oktatás visszatartja a bűnözéstől.² Még a jóléti ellátások szintjét tekintve legfejlettebb

¹ FERGE 2002.

² DG PRESS 2003.

skandináv országokban is a népességnek majdnem a fele vélekedik úgy, hogy a társadalmi osztályok közötti különbség túlságosan is nagy.³ A fentiek alapján tehát a még ma is érvényesülő európai értékekhez sorolható a kiugró társadalmi egyenlőtlenségeket elutasító, valamint a társadalom veszteseivel kapcsolatos támogató európai attitűd.⁴

Ezek a humanista tradíciók formálták azokat az értelmezési kereteket, amelyek között az európai országok kriminál- és bűnmegelőzési politikája kialakult. Az Unió szintjén elfogadott központi céllá vált a foglalkoztatás növelése, a kirekesztés elleni küzdelem, a társadalmi összetartozás erősítése. Felvethető természetesen, hogy a társadalmi befogadásról szóló jelenkori diskurzusok egy olyan világba történő befogadásra utalnak, amely egyre gyorsabb ütemben tűnik el. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az európai világ is megváltozott az elmúlt évtizedekben: csökkent a foglalkoztatás lehetősége, módosult a család szerkezete és a helyi közösség jellege. A bűnmegelőzés értelmezésénél tehát figyelembe kell venni, hogy a világban szociálpolitikai paradigmaváltás zajlik: a 20. századi modern jóléti állam szociálpolitikáját váltotta/váltja fel a posztmodern, neoliberais szociálpolitika, amely az egyenlőtlenségek korlátlan elfogadása felé tendál, s a társadalmi újratermelés egészéért vállalt közfelelősség helyébe az egyéni felelősség lép.

Mindezzel együtt a 20. század utolsó évtizedére a szakemberek és a nemzetközi szervezetek számára elfogadottá vált, hogy a bűnmegelőzési koncepciók legfontosabb jellemzője a hosszú távú és átfogó stratégiai szemlélet, amely fokozottan épít a bűnmegelőzés szereplőinek együttműködésére, az állam és a helyi demokrácia szervezeteire, a civil szféra közreműködésére, a közösségek és nem utolsósorban az állampolgár részvételére.⁵

A közösségi bűnmegelőzés gondolata egyaránt tekinthető filozófiának (azaz egy gondolkodásmódnak), illetve szervezeti stratégiának (azaz egy olyan módnak, ahogy a filozófia megvalósul). E gondolkodásmód és szervezeti stratégia gyakorlati érvényesülését akadályozza a társadalom szolidaritásának csökkenése a rossz helyzetű csoportokkal szemben. Egy hazai vizsgálat szerint a vizsgálati személyek 85%-a a segélyek szigorúbb elbírálását igényelné, és erre érdemtelennek tekinti az alkoholistát és a bűnelkövetőt.⁶ A cigány népességgel kapcsolatos diszkrimináció a hatóságok viszonyulásában is megjelenik – bár ezzel

³ BONDESON 2003: 57.

⁴ JUNGER-TAS 2002.

⁵ BORBÍRÓ [é. n.].

⁶ MANKÓ 1999.

Mi az oka, hogy Magyarországon a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni?

111

kapcsolatosan kevés hazai adat áll rendelkezésünkre. A Helsinki Bizottság az igazoltatások gyakorlatán keresztül vizsgálta a rendőrségi diszkriminációt. A kutatás eredményei határozottan jelzik a rendőröknek a romákkal kapcsolatos elfogultságát. Az adatok szerint az összes igazoltatás 22%-a érintett cigány személyeket, miközben a romák a teljes népesség 6–8%-át adják.⁷

Bűnmegelőzés Magyarországon

Magyarországon az 1980-as évekre jött létre az a szakmai és politikai környezet, amely már egyértelműen támogatta a rendszerezett bűnmegelőzés gondolatát.⁸ Az 1980-as évek közepén a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi Beilleszkedési Zavarok Kutatási Főiránya keretében lefolytatott kutatások eredményei egyértelművé tették, hogy a különböző deviáns viselkedési formák mögött hasonló szocializációs zavarok és családi bajok rejlenek. E vizsgálatok a deviancia új megjelenési formáit és a kezelőrendszer hiányosságait is jelezték. Az 1980-as évek végére a hazai kriminológia eredményeinek köszönhetően elfogadottá vált az a nézet, hogy a bűnözéskontroll csak komplex rendszerként működtethető, és a bűnözés megelőzése a büntetőjog eszközein túlmutató, többszintű és összetett társadalmi feladat.

Magyarország elmúlt három évtizedét a folyamatos változás és a társadalmi turbulenciák jellemezték. Az 1989-es rendszerváltás után egy ideig úgy tűnt, hogy mindenki (de legalábbis a többség) profitál a politikai változásokból. A „csodavárással” lehet a leginkább jellemezni a polgárok általános hozzáállását a rendszerváltás általuk várt következményeihez. Kifejezetten lelkesen fogadták az új társadalmi nyitás lehetőségét. Olyan új erkölcsi rendszerre, politikai szabadságra és piacgazdaságra vágytak, amely a korlátlan piac hátrányai nélkül oldja meg a korábbi „hiánygazdaság” kellemetlenségeit. Bízta abban, hogy a „koraszülött jóléti állam”⁹ érintetlen marad. Ferge szerint „a diktatúrákban nem létezhet igazi jóléti állam. A jóléti állam megteremtése megköveteli az egyénektől és szervezetektől, hogy kiálljanak az állampolgárok szükségleteiért, tárgyaljanak és konfrontálódjanak a hatóságokkal, ha szükséges,

⁷ KÁDÁR et al. 2008.

⁸ A magyar bűnmegelőzési rendszer történeti áttekintésénél felhasználtam Borbíró Andrea *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban* című doktori értekezésének 6. fejezetét. Lásd: BORBÍRÓ 2011.

⁹ KORNAI 1996.

és olyan rendszereket hozzanak létre, amelyekben kölcsönösen megegyeznek. Diktatúrában a kormánypárt minden jóléti rendszerelemet létrehozhat, akár az álszakszervezetek együttműködésének homlokzatával is. Hiányzik azonban a szabad szervezkedés, a képviselőlet megválasztása, a foglalkoztatás és a nyilvános konszenzus”.¹⁰

Senki nem figyelmeztette a közvéleményt, hogy a rendszerváltás kezdetben nem kínál mást, csak „vért, verítéket és könnyeket” – ahogy Winston Churchill fogalmazott parlamenti beszédében a világháborús részvétel következményeiről. A magyar emberek nem látták a politikai rendszerváltás függőnye mögött felsejlő társadalmi problémákat, a munkanélküliséget, a növekvő bűnözést és társadalmi különbségeket a társadalmi rétegek között. Az emberek többsége elvesztette alacsony színvonalú, de létező jóléti hálóját (a szocialista rendszer lényegét) anélkül, hogy a kapitalista rendszer előnyeiben részesült volna.

Magyarországon a hivatalosan regisztrált adatok alapján a népesség 3%-a vált bűncselekmény sértettjévé 2003-ban. Az Országos Kriminológiai Intézet által ugyanebben az évben végzett viktimológiai vizsgálat (N = 10 020) szerint a felnőtt korú népesség 12%-a vált bűncselekmény áldozatává 2002-ben, de csak minden második bűnesetet jelentettek.¹¹ A viktimizációs ráta területileg egyre nagyobb koncentrációt mutatott, lásd hasonlóan az Egyesült Királyság rendőrségi adataihoz, amelyek szerint a regisztrált rablások 2/3-a a települési egységek 10%-ában fordult elő, de ezeken a településeken él a népesség 22%-a.¹² A városi lakosok Magyarországon 25–30%-kal nagyobb valószínűséggel tapasztalják meg a sértetté válást, mint a más területeken lakók. „Az összes vagyon elleni bűnözés több mint fele – és az összes vagyon elleni bűncselekmény áldozatainak több mint egyharmada – valószínűleg Anglia és Wales közösségeinek 1/5-ében található” – írja Crawford.¹³ A biztonság hiánya, a létbizonytalanságból fakadó feszültség és a bűnözéstől való félelem komplex szociálpszichológiai problémává vált. A gyorsan változó új világ fejleményeire nem volt kidolgozott eszköz-rendszere a kormányzati politikának.

A rendszerváltást követő években a kriminálpolitika alakítója kettős kihívással nézett szembe: a bűnözés növekedése (1) a közösségi biztonságérzet csökkenésével párosult, és (2) a büntetőjogi intézményrendszer liberalizálódásával párhuzamosan zajlott (például a halálbüntetés vagy a szigorított őrizet

¹⁰ FERGE 2014.

¹¹ BARABÁS 2004.

¹² SMITH–ALLEN 2004.

¹³ CRAWFORD 1999.

eltörlése). A rendszerváltás utáni időszakot a prevenció cél- és eszközrendszer alakulásának következetlensége jellemezte, és a hazai bűnözéskontroll történetének fordulópontjai erősen kötődnek a kormányzati ciklusokhoz.¹⁴ A rendszerváltást követő első 15 évben nem is sikerült hosszú távú koherens koncepcionális szemléletet érvényesíteni, noha erre az intézményi és társadalmi átalakulásban égető szükség lett volna.¹⁵ A 2010-es évektől érvényesülő illiberális kriminálpolitika kétségtelenül koherens és konzekvens, bár a bűnmegelőzésről vallott felfogása korlátozottabb, mint az a nyugat-európai demokráciákban megszokott.

Az első szabadon választott konzervatív kormány (1990–1994) racionális és humánus büntető igazságszolgáltatási politikát követett a növekvő bűnözés során, de nem érdekelt a bűnmegelőzés témaköre. Az önkormányzati törvény a helyi autonómiákra telepítette a közbiztonság helyi feladatainak ellátását, azonban sem e feladatok ellátásnak módjáról, sem a szükséges anyagi eszközök forrásáról nem gondoskodott. A bűnmegelőzés elsődleges letéteményese így a rendőrség lett, amely már a rendszerváltás előtt is aktív volt a bűnmegelőzés területén. Nem alakult ki azonban az az átfogó koncepció, amely a rendőrség bűnmegelőzési feladatait tisztázta volna. Az önkormányzatok és a rendőrség között kialakult kapcsolatokat a rendőrségi forráshiányok generálták. Az önkormányzatok anyagilag támogatták a helyi rendőrkapitányságokat gépjárművek, számítástechnikai eszközök beszerzésével, rendőrök jutalmazásához történő hozzájárulással, szabadidős rendőrök foglalkoztatása pénzügyi feltételeinek megteremtésével, de azon kívül, hogy „több rendőrt az utcákra”, nem tudták megfogalmazni igényeiket, vagyis azt, hogy milyen „többlet-szolgáltatásra” tartanak igényt, milyen együttműködési formák kialakítását javasolják a helyi közösség biztonságának erősítése érdekében.

A rendszerváltást követő években – a polgároknak az állam biztonsággal kapcsolatos intézményrendszere hiányosságaira reakcióként – megindult a civil önvédelmi mozgalmak szerveződése. Ezek közül a legjelentősebb a polgárőrség, amely néhány év alatt a hazai bűnmegelőzési rendszer meghatározó szereplőjévé vált, illetve a Szomszédok Egymásért Mozgalom – amely azonban a 2000-es évek közepére láthatatlanná vált. 1990-ben jött létre az első áldozatvédelemmel foglalkozó hazai civil szervezet, a Fehér Gyűrű Egyesület. A kilencvenes évek

¹⁴ LÉVAY 2009; LIGETI 2008; KEREZSI 2010: 57–60; BUDAVÁRI 2023; BEZERÉDI 2023.

¹⁵ BORBÍRÓ 2011.

elején megszaporodott a biztonsági vállalkozások száma is, amelyek jelentős piaci erőforrást vontak be a bűnmegelőzés rendszerébe.

A többszintű bűnmegelőzési rendszer intézményesülésében a szocialista-liberális koalíciós kormány (1994–1998) tevékenysége jelentette az első fordulópontot. 1995-ben a bűnmegelőzés kormányzati szakmai szerveként jött létre az Országos Bűnmegelőzési Tanács (OBmT), amelynek létrehozásával a kormány deklarálta a hosszú távú, komplex bűnmegelőzési stratégia melletti elkötelezettségét. A deklaráción kívül nem is nagyon tett mást, mert anyagi forrásokat egyáltalán nem bocsátott az OBmT rendelkezésére. Az OBmT és az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) együtt készítette el 1997-ben a rendszerváltás utáni első koherens hazai bűnmegelőzési programot (Országos Bűnmegelőzési Program).¹⁶ Az OBP elkészítése jelentős tudományos tevékenység volt, de a javaslatok hasznosítása szóba sem került. A program a bűnmegelőzési feladatokat a kormányra és a helyi önkormányzatokra telepítette, s a prevenció megvalósítását nem csupán rendőrségi feladatnak tekintette.

Az 1998-as volt az első olyan választási év, amelyben a közbiztonság kiemelt kérdéssé vált.¹⁷ A győztes konzervatív párt „jog és rend” retorikája egyértelműen visszatükröződött mind a büntetőpolitika, mind pedig a bűnmegelőzés új prioritásaiban. A jobboldali központi kormányzat (1998–2002) elképzelése az volt, hogy a „keményen a bűnözéssel” jellemezhető kriminálpolitika megfelelően helyettesíti a bűnmegelőzési politikát. A „jog és rend” választási ígéreteit követte a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézménye, a „látható rendőrség” koncepciója és a börtönépítési program megkezdése. Átalakult az OBmT feladatköre, amelybe új prioritásként került bele az áldozatvédelem, a drogprevenció és a korrupció elleni harc. 1999-től tehát az áldozatvédelem korábban csaknem kizárólagosan civil formában történő ellátását felváltja az aktív állami szerepvállalás, majd a későbbiekben az állami intézményrendszer kiépítése.

Mindezek alapján a bűnmegelőzés meglehetősen ellentmondásos képe alakult ki az ezredfordulóra. Továbbra sem sikerült rendezni az önkormányzati szerepvállalást a helyi közbiztonsági feladatok ellátásában, és a bűnmegelőzés hatékony intézményrendszerének kialakítása sem vált politikai prioritássá. Az áldozatvédelem rendszerének kialakítása kétségtelenül fontos lépés volt, de közvetlen jelentősége a bűnmegelőzés területén nem volt érezhető.

¹⁶ Országos Bűnmegelőzési Program 1997.

¹⁷ KEREZSI 2010: 57–60.

Mi az oka, hogy Magyarországon a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni?

2011
2012
2013

2002-ben, a szocialista-liberális kormánykoalíció intézkedései az ún. kétnyomtávú kriminálpolitika érvényesítését szolgálták. A bűnmegelőzés területén ez a ciklus hozta meg a bűnmegelőzési politika önállósodását, és ezzel összefüggésben a bűnmegelőzés intézményeinek – így különösen a prevenció szempontjából különösen fontos büntető igazságszolgáltatási „szatellit-szervek” – reformját. A Belügyminisztérium elkészítette Magyarország bűnözési térképeit, és lezajlott az első országos áldozattá válási és lakossági attitűdkutatás.¹⁸ Elkészült a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája (TBNS), amely a biztonságot közösségi „közös tulajdonként” fogta fel. A társadalmi bűnmegelőzést állami szerepvállalás mellett zajló szakmai és civil mozgalomként definiálta, amely a társadalom legkülönbözőbb szereplői (központi és helyi kormányzati szervek, települési önkormányzatok, civil szervezetek, egyéb nonprofit és forprofit szervezetek, gazdasági szereplők, állampolgárok és közösségeik, egyházak stb.) között megvalósuló együttműködésre épül.¹⁹ A bűnmegelőzést a társadalompolitika részeként értelmezve egyaránt szerepet szánt (1) a bűnokokat gerjesztő folyamatok alakításának, (2) az áldozattá válás megelőzésének, illetve (3) a bűnalkalmak csökkentésének. Eszközei között elsősorban az intézmény- és jelzőrendszer fejlesztése, illetve a specializált programokra vonatkozó javaslatok szerepelnek. Mérsékelt szerepet azonban a punitív természetű vagy tisztán kontrollalapú technikáknak is szánt.

Bár a Stratégia kevésbé volt sikeres az intézményi reformok beindításában, igen eredményesnek bizonyult a bűnmegelőzési modellprogramok inicializálásában. Ugyanakkor igen kevés információ van arról, hogy a bűnmegelőzési programok ténylegesen milyen hatást gyakoroltak a helyi közbiztonságra, illetve a helyi lakosok biztonságérzetére.

A biztonságérzet alapja a szociális biztonság

A biztonságérzet hiánya és a szociális biztonság sérülékenysége összekapcsolódó tünetek, bár nem oksági kapcsolatban, de összefüggésben lehetnek a bűnelkövetéssel. Hazánkban Gönczöl vizsgálatai bizonyították,

¹⁸ IRK 2004.

¹⁹ Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája 2003.

hogy a deviancia szempontjából a legnagyobb nyomás a periférián elhelyezkedő társadalmi csoportokra nehezedik, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzet elemei nem önmagukban bűnkeltő tényezők. A szegénység ugyanis nem csak az alapvető szükségletek kielégítésének korlátozottságát jelenti, de egyben a sikertelenséget konzerváló, és azt generációkon keresztül is átörökítő létforma.²⁰ Ferge is szoros kapcsolatot talált a bűnelkövetők száma és a munkanélküliség, illetve az aktivitás különböző mutatói között.²¹ A hazai kutatási eredmények tehát több oldalról is megerősítik, hogy a hátrányos helyzet különböző dimenziói felhajtóerőként működhetnek a bűnözés alakulásában. Az általános iskola befejezése után a roma gyerekek 15%-a nem folytatja tanulmányait, míg a továbbtanulók 57%-a szakképző intézménybe megy, és csak 20%-a tanul középiskolában. A roma fiataloknak mindössze 2%-a tanul felsőoktatási intézményben. A becslések szerint 1999-ben a tanköteles korúak 11%-a volt roma, és napjainkban közelít a 20%-hoz.²² Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek egyik legfőbb problémája az iskolarendszertől való korai távozás. A hazai vizsgálatok folyamatosan azt mutatják, hogy szokatlanul nagy a különbség az össznépesség és a gyerekek szegénységi arányában: 2009-ben az össznépesség 15%-a, a gyerekes családokban élők 28%-a élt a jövedelmi szegénység fenti küszöbe alatt. Erős a gettósodás és az etnikai alapú kirekesztés. 2008-ban a gazdagabb és jobb szociálpolitikai rendszerű országokban a deprivációs²³ arány 2–15% között volt, Magyarországon 26%. Az EU tagországai között ennél rosszabb arányt csak Bulgáriában, Romániában, Lettországbán és Litvániában mértek.²⁴ A társadalmi kirekesztés a kelet-közép-európai országokban egyidejű cselekvésként írható le: a befogadó szóhasználat és a kirekesztés gyakorlata együtt érvényesül. 2000-ben a felnőtt népesség 55%-a, 2005-ben pedig már 62%-a értett egyet azzal az állítással, hogy „bűnözési hajlam a romák vérében van”.

²⁰ GÖNCZÖL 1991.

²¹ FERGE 2000.

²² RomNet 2011.

²³ Depriváltak azokat a családokat tekintik, amelyeknél a „fontosnak” tekintett javak és szolgáltatások (például van-e elég pénz legalább minden másnap húsfételre, lakászsírsíre, a lakás megfelelő fűtésére, évi egy hét nyaralásra, vagy van-e WC, mosógép, színes tv, telefon) körében egyidejűleg áll fenn négy vagy több hiány.

²⁴ FERGE 2011.

A bűnözéskontroll újabb fordulata

2010-ben a magyar bűnözéskontroll ismét új irányt vett. A közbiztonsággal kapcsolatos intézkedéscsomag (2010. évi LXXXVI. tv.) kibővítette az elzárással szankcionálható szabálysértések körét, és lehetővé tette a fiatalkorúak elzárását. A közoktatási törvény 16 éves korra szállította le a tankötelezettség felső határát. 2011 áprilisában a kormány létrehozta a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsot, és új koncepció lépett a korábbi bűnmegelőzési elképzelések helyébe. A bűnmegelőzés középpontjába a harmadlagos bűnmegelőzés eszközrendszere került, és az elrettentés vált elsődlegessé – bár a törvényi szigorítást sem a bűnözési helyzet, sem pedig a szigorítások várható jogalkalmazói és kriminológiai hatása nem indokolta. Az ismertté vált bűncselekmények száma, és különösen a „három csapás” célcsoportját jelentő erőszakos bűncselekmények száma a 2000-es évek eleje óta folyamatosan és jelentősen csökkent.²⁵

A második Orbán-kormány bűnmegelőzési elképzeléseit tartalmazza a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (NBS), amely középtávú szakpolitikai stratégiai célokat határozott meg. Alapvető céljai között a közrend erősítését, a közterületek biztonságának fokozását, a bűnözés mennyiségi visszaszorítását, a bűnözéssel okozott károk enyhítését, a családok biztonságának növelését – végső soron az állampolgárok biztonságérzetének javítását célozza. A bűnmegelőzés első számú szereplője a rendőrség, így a kormány rendszetpolitikai szándékát tükröző stratégiában több helyütt is kifejeződik a közösséget szolgáló rendőrség víziója, még a közösségi rendszet eszmérendszere is – értékeli az új célokat Budavári Árpád.²⁶ Az NBS működése alatt tovább erősödött a rendészeti bűnmegelőzés szemlélete, amelyben a bűnmegelőzés elsődleges aktora az állam, és amely a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsra és a rendőrségre osztja a bűnmegelőzés főszerepét, és ezzel jelentősen eltérő felfogást érvényesít a korábbi megelőzési szemlélettel szemben. Az is tény viszont, hogy az NBS koncepciója a hosszú távú célok kétéves részcélokra bontásával gyakorlatiasabb megközelítésű. Mint azt Budavári értékelése is jelzi, „a közösségi rendszet »becsempészése« a bűnmegelőzés hazai eszköztárába nem volt és nem is lehetett sikeres, hiszen az állam nem állt teljes mellszélességgel mögötte. Nem átfogó közbiztonsági stratégiában, hanem a bűnmegelőzés szakpolitikai koncepciójában deklarálta fontosságát.”²⁷

²⁵ KEREZSI 2020.

²⁶ BUDAVÁRI 2023.

²⁷ BUDAVÁRI 2023.

2023. július 19-én megjelent a kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024–2034) és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2024–2025. évekre vonatkozó intézkedési tervéről.²⁸ Az (új) stratégia fontos célokat azonosít, de a súlypontok kevésbé változtak: a bűnmegelőzés továbbra is „állami” feladat. Sok mindent meg kell változtatni ahhoz, hogy semmi se változzék! A fiatalokkal kapcsolatos intézkedések alapvetően a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló 2011/93/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben foglaltakra alapozódnak, az intézkedési terv a megvalósításnál – nem véletlenül – külső forrásra számít. Elmozdulás érezhető abban, hogy mintha kisebb lenne a súlya a rendőrségnek, mint a bűnmegelőzés központi aktorának. Mindazonáltal szimptomatikus, hogy az intézkedési tervben foglalt célok közül egyetlenél szerepel finanszírozási megfontolás: a vármegyei bűnmegelőzési tanácsok létrehozásánál.

Összefoglaló következtetések

A társadalmi bűnmegelőzés helyzete Magyarországon plauzibilis. Az elmúlt húsz évben többször is úgy tűnt, hogy itt is létezik hivatalos definíciója a társadalmi bűnmegelőzésnek. Utóbb mindig kiderült, hogy a megfogalmazott definíció „kéreszéletű” szóvirág volt, s a bűnmegelőzés fontosságát felülírták az újonnan megfogalmazódó politikai szándékok. Az elmúlt 10–13 évben a társadalmi prevenció szemléletről a bűnmegelőzés elnyomóbb és szituációra épülőbb megközelítése felé való elmozdulás tapasztalható. A „biztonság privatizációja” folyamatban van Magyarországon, a személy- és vagyonbiztonsággal kapcsolatos újabb aggodalmak következményének a magánbiztonsági alkalmazottak számának óriási növekedése tekinthető.²⁹ Budavári rendészeti kutatásai jelzik, hogy azok az országok, amelyek az ezredfordulón egységes nemzeti rendőrségeket hoztak létre, trendszerűen erősítik meg a helyi biztonság őrzésében érdekelt komplementer rendészeti szervezeteket.³⁰

²⁸ Lásd: 1291/2023. (VII. 19.) Korm. hat. a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024–2034) és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2024–2025. évekre vonatkozó intézkedési tervéről.

²⁹ LIPPAI–CHRISTIÁN 2023.

³⁰ BUDAVÁRI 2023.

Mi az oka, hogy Magyarországon a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni?

201

Elgondolkodtató, hogy az önkormányzatok túlnyomó része ma is a szituációs eszközök alkalmazását tartja a bűnmegelőzés lényegének. Ad gépkocsit a helyi rendőrségnek, fizeti a szabadidős rendőrök túlórapénzét stb., és ezzel „letudja” a közbiztonsággal kapcsolatos feladatait. Pedig a helyi biztonsággal kapcsolatosan megszámlálhatatlan mennyiségű információ gyűlik össze a hazai önkormányzatoknál is. A kutatási tapasztalatok azt jelzik, hogy az önkormányzati ügyosztályok hihetetlenül sokat tudnak, és nagy mélységben ismerik a saját területük problémáit, de csak abban a szeletben, amellyel az ügyosztály vagy egység foglalkozik. Ezek az információk nem „érnek össze”, nem értékelik azokat többféle szempont szerint, és nem próbálják közösen hasznosítani a helyi közösség biztonságának fokozása érdekében. Az ügyosztályok és a bizottságok között nincs meg az átjárás, hogy ezek az ismeretek, tudások a hosszú távú tervkészítés során is hasznosulhassanak.³¹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy az önkormányzat a tervezésnél „tereptárgyakban gondolkodik”. Pontosan meg tudja mondani, hogy a ciklus végére hány km útburkolat lesz megjavítva, hány km csatorna lesz, hol újítják fel a távfűtést stb. De ha például egy helyi polgármesterjelölttől azt kérdeznénk meg, hogy 10 év múlva milyen lesz a település társadalm szerkezeti megoszlása, miként fog változni a gyerekek helyzete, hány szegénységben élő család lesz, hány a középosztályhoz tartozó – nos, akkor erre nem biztos, hogy választ kapunk. A bűnmegelőzés, és annak különösen a hosszú távú, a társadalom fejlesztését célul tűző eszközei pontosan ezt a hosszú távú és az emberekben való gondolkodást jelentik.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS, Andrea Tünde (2004): General Victimology, Latency. In IRK Ferenc (szerk.): *Victims and Opinions I*. Budapest: National Institute of Criminology, 161–201.
- BEZERÉDI Imre (2023): *A rendszerváltást követő kriminálpolitika rendőrségre gyakorolt hatása*. Doktori értekezés. Pécs: PTE Jogtudományi Doktori Iskola.
- BONDESON, Ulla V. (2003): *Nordic Moral Climates. Value Continuities and Discontinuities in Denmark, Finland, Norway, and Sweden*. Transaction Publishers.
- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. Doktori értekezés, kézirat. Budapest.

³¹ KERESZSI et al. 2003.

- BORBÍRÓ Andrea [é. n.]: *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények*.
- BUDAVÁRI Árpád (2023): *A reform és a közösség alapú működés kilátásai a magyar rendészetben*. Doktori értekezés. Budapest: NKE Rendészettudományi Doktori Iskola.
- CRAWFORD, Adam (1999): Questioning Appeals to Community within Crime Prevention and Control. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7(4), 509–530.
- DG PRESS (2003): *Analysis of Public Attitudes to Insecurity, Fear of Crime and Crime Prevention*. Results of Eurobarometer 58.0 (Autumn 2002). European Commission Directorate-General Press and Communication. Communication Media and Services. Opinion Polls, Press Reviews, Europe Direct. DG PRESS B/1/UTMD(2003).
- FERGE Zsuzsa (2000): A szétszakadó társadalom. *Belügyi Szemle*, 38(6), 3–17.
- FERGE Zsuzsa (2002): *A társadalom, amelyben élünk*. Mindentudás Egyeteme, 13. előadás, 2002. dec. 9.
- FERGE Zsuzsa (2011): *Az ÉB jelentés tanulságai*. 2011. május 11-én az ÉB jelentés bemutatóján elhangzott előadás. Online: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download
- FERGE Zsuzsa (2014): A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- GÖNCZÖL Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- IRK Ferenc szerk. (2004): *Victims and Opinions I*. Budapest: National Institute of Criminology.
- JUNGER-TAS, Josine (2002): My Hopes for the Future of Criminology in Europe. *Newsletter of European Society of Criminology*, 1(3).
- KÁDÁR András Kristóf et al. (2008): *Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazgatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól*. Budapest: Magyar Helsinki Bizottság.
- KERECSI Klára et al. (2003): *Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V, IX. és XXII. kerületében*. Budapest: OKRI – Bíbor Kiadó.
- KERECSI Klára (2010): Kriminálpolitikai törekvések és reformok. *Jogtörténeti Szemle*, 12(2), 57–60.
- KERECSI Klára (2020): Trend lesz-e (a jövőben is) a bűnözés csökkenése? *Magyar Tudomány*, 181(5), 577–590. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.2>
- KORNAI János (1996): *Vergődés és remény*. Budapest: KJK.
- LÉVAY Miklós (2009): Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltozás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. In BORBÍRÓ Andrea – KERECSI Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest: Országos Bűnmegelőzési Bizottság.
- LIGETI Miklós (2008): Büntető- és kriminálpolitika, illetve büntetőjog-alkotás Magyarországon 1993–2003 között. I–IX. *Ügyészek Lapja*, 14(1)–15(4).

Mi az oka, hogy Magyarországon a közösségi bűnmegelőzés lábra nem tud kapni?

- LIPPAI Zsolt – CHRISTIÁN László (2023): Újragondolt biztonság, kutatási jelentés. *Belügyi Szemle*, 71(1), 53–76. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.1.3>
- MANKÓ Mária (1999): Bűnös élettörténetek. In SÁNTHA Ferenc (szerk.): *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban*. III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Kriminológiai Közlemények, különkiadás. Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság.
- RomNet (2011): *Jelentés a 2002 és 2010 közötti roma támogatások felülvizsgálatáról*. Online: https://www.romnet.hu/hirek/2011/06/06/jelentes_a_2002_es_2010_kozotti_roma_tamogatasok_felulvizsgalatarol
- SMITH, Celia – Jonathan ALLEN (2004): *Violent Crime in England and Wales*. Home Office Online Report 18/04. Research Development and Statistics Directorate.

Jogforrások

- 1291/2023. (VII. 19.) Korm. hat. a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024–2034) és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2024–2025. évekre vonatkozó intézkedési tervéről. Online: https://njt.hu/document/cc/cc74EJR_3934437-3Xo5849.pdf

Kovács Gábor

Az osztályfőnök szerepe a tisztjelöltek nevelésében

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Karán hazánkban egyedüli helyszínen folyik a felsőfokú rendvédelmi szakemberek felkészítése. A magyar egyetemeken a magas hallgatói létszámok miatt az osztályfőnöki rendszer nem funkcionál, ez a nevelési lehetőség kiaknázatlan. Más a tisztjelöltek felkészítése, hiszen a szakmai ismereteken, a tudáson túl a rendészeti hivatásra is felkészülnek a hallgatók a Rendészettudományi Karon. Ennek a felkészítésnek a felelősei az osztályfőnökök, akiknek a munkáját a kar vezetése kiemelt figyelemmel kezeli. A tanulmány az osztályfőnöki rendszer legfontosabb elemeit mutatja be.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar dékáni magasabb vezetői munkakörének betöltése embert próbáló, felelősségteljes feladat, hiszen a mindenkori dékán egy személyben felelős a kari szervezet működéséért. A Büntetés-végrehajtási Tanszék egykori vezetője, Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok, egyetemi tanár két dékáni cikluson keresztül, 2012 és 2015 között, valamint 2018 és 2021 között töltötte be a magasabb vezetői munkakört. Prodékán úr elsősorban mindig is pedagógusnak vallotta magát, ezért dékáni munkakörében is kiemelt figyelmet szentelt a hallgatók nevelésének. 2022 tavaszán bekövetkezett tragikus halála megakadályozta abban, hogy tovább folytassa tudományos és szakmai előmenetelét. Szellemi öröksége – a tisztjelöltek hivatásra nevelésének elsődlegessége – a kar teljes állománya körében tovább él. Az általa vezetett Büntetés-végrehajtási Tanszék ezen a területen is az élen járt, hiszen az osztályfőnöki rendszer, a nevelés példamutatóan működik ennél a szervezeti elemnél, jó mintául szolgálva a többi tanszéknek.

Mindig mindent lehet jobban csinálni!¹ Ahhoz, hogy a jobbító szándék valóban hatékonyan és kiforrott rendszerben meg is valósuljon, minden új tevékenységnek egy egészséges fejlődési ívet kell bejárnia, így van ezzel a Rendészettudományi Karon megvalósított osztályfőnöki nevelőmunka is. 2021 őszétől a teljes osztályfőnöki rendszer felülvizsgálaton esett át, amelynek fontosabb elemeit ez a tanulmány ismerteti. Az elmúlt három év megfelelő időtávlatot ad arra, hogy a jelenlegi dékáni vezetés levonja a tanulságokat, és Ruzsonyi Péter pedagógiai örökségét továbbfejlessze.

A hallgatók nevelése

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar az országban egyedüli képzési intézményként végzi a rendvédelmi szakemberek felsőfokú felkészítését.²

A kar kiképzési, képzési, oktatási, kutatási és nevelési szervezeti egység. Jelen van a kiképzés, amely egy sajátos értékközvetítés, amelynek fő színtere a rendészeti alapkiképzés intenzív, öt hétig tartó szakasza, amely tovább folytatódik a rendészeti szocializációs délutáni foglalkozások és a szakmai gyakorlatok rendszerében.

A kar oktatói részére meghatározott elsőrendű nevelési feladat, hogy a rendvédelmi szervek működésének sajátosságait, fejlődési irányait figyelembe véve teljesüljenek a rendvédelmi tisztképzés pedagógiai céljai.

A képzés és az oktatás a gyakorlati és az elméleti foglalkozások rendszerében valósul meg. A szervezet felsőoktatási sajátosságából adódóan folyamatos feladatként jelentkezik a kutatás, amelynek eredményei azonnal beépülnek az oktatási anyagokba.

A hallgatók felkészítése a választott hivatásukra alapvetően a nevelés eszközeivel valósul meg, de a tisztjelöltekre minden kari tevékenység hatással van, amelynek leghatásosabb eleme a hivatásosok példamutatása, példaadása. Ebből az okból is nagyon fontos az, hogy a Rendészettudományi Kar hivatásos állományában a legjobbak szolgáljanak!

¹ Balogh János rendőr altábornagy, országos rendőrfőkapitány gyakori mondása – a szerző megjegyzése.

² 2011. évi CXXXII. törvény.

Az osztályfőnöki feladatok végrehajtása összetett feladat, amely során meg kell felelni a mindenkori szabályzóknak, és emellett teljesíteni kell a képzéseket megrendelő illetékes minisztériumok és a rendvédelmi szervek elvárásait, a felsőfokú szakértelmiségi képzés követelményeit. A nevelés-oktatás során a hallgatókkal meg kell ismertetni a kari (rendészettudományi) kutatási eredményeket, a szervezeti hagyományokat, a közszolgálati és rendészeti etikát, a protokollt és etikettet. Mindezek mellett eleget kell tenni a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Rendészettudományi Kar oktatási, tudományos, nevelési célkitűzéseinek.

A kar osztályfőnökei és a hallgatók nevelésében részt vevő szakemberek a feladataik megkezdése előtt minden év augusztusában módszertani foglalkozásokon vesznek részt. A módszertani ajánlások és a jó gyakorlatok megismerése mellett feldolgozzák a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről, valamint a közigazgatási, rendészeti és katonai felsőoktatásról szóló 2011. évi CXXXII. törvényt, a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvényt, valamint a belügyminiszter irányítása alá tartozó rendvédelmi feladatokat ellátó szervek tisztjelöltjeiről és a tisztjelölti szolgálati jogviszonyról szóló 20/2016. (VI. 9.) BM rendelet vonatkozó rendelkezéseit.

A hallgatók nevelésében részt vevő szakemberek kiemelt figyelmet fordítanak a tisztjelöltek egyéniségének, személyiségének formálására és fejlesztésére, a szakmai tudás megszerzésére, a hivatástudat megalapozására, a rendvédelmi szervek által elvárt – a hivatásos tiszthez méltó – magatartásformák, viselkedésminták elsajátítására.

Annak érdekében, hogy a kitűzött célok maradéktalanul megvalósuljanak, a Rendészettudományi Kar Nevelési programot adott ki, amelynek fő célja az volt, hogy a kar felső vezetése, vezetői, nevelői, oktatói és kiképzői által irányított és végzett pedagógiai tevékenységet összehangolja. Egységes és szilárd alapot nyújtson a tanszékek és a Rendvédelmi Tagozat nevelési terveinek elkészítéséhez, segítse az oktatási-nevelési feladatok végrehajtásába újonnan bekapcsolódók tájékozódását, felkészítését.

A Nevelési programban megfogalmazott főbb nevelési célok a következők:

- A rendvédelmi szervek részére olyan hivatásos tisztek képzése, akik a Magyarország Alaptörvényére tett fogadalmuk alapján a nemzet ügye iránt elkötelezettek, hazájukat szerető, mély hivatástudattal és szilárd erkölcsi tartással bíró, kifogástalan életvitelű, fizikailag és pszichikailag edzett, rendvédelmi felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberekké válnak.

- ♦ Elkötelezett, a hivatásos rendvédelmi szolgálat sajátosságait tudatosan vállaló, művelt, jó vezetői készséggel rendelkező, kreatív tisztek felkészítése és nevelése.
- ♦ A rendvédelmi képzésekben végzett tisztek rendelkezzenek magas fokú általános és szakmai műveltséggel, társadalom- és természettudományi, pedagógia-módszertani ismeretekkel, parancsnoki, vezetői kvalitásokkal.
- ♦ A rendvédelmi hivatáshoz való szilárd kötődése alapján legyen képes a hivatásos tiszttel szemben támasztott követelmények, az értelmi-ségi szakemberrel szembeni társadalmi elvárások teljesítésére, kezdő tiszti beosztásának – a beilleszkedési időszakot követő – szakszerű ellátására.
- ♦ A karon alakuljon ki olyan önálló, sajátos képzési arculat, amellyel minden hallgató és oktató azonosul, valósuljon meg a példaértékű szolgálati és munkarend, a fegyelem.
- ♦ Biztosított legyen az oktatók és a hallgatók/tisztjelöltek együttes tevékenységével az olyan magatartásformák, viselkedésminták elsajátítása, amelyek birtokában a különböző hivatásrendben tevékenykedő tisztek, valamint a tisztviselők képesek:
 - rövid idő alatt beilleszkedni a szakmai környezetbe, ott végrehajtóként, illetve vezetőként a szervezet hasznos tagjaként tevékenykedni;
 - a beosztott állomány munkahelyi beilleszkedését hatékonyan segíteni, a meghatározott szolgálati feladatok teljesítésére és azzal járó fizikai, pszichikai megterhelés valós elviselésére felkészíteni és rábírni;
 - példamutató szorgalommal és fegyelmezettséggel teljesíteni szolgálati, munkaköri kötelességeiket, beosztottjaik, munkatársaik magatartását, tevékenységét formálni, személyiségük fejlesztését ösztönözni;
 - magánéletükben is megfelelni a hivatásos állományúakkal szemben támasztott fokozott szakmai, erkölcsi, fegyelmi követelményeknek.³

A tanulócsoport-vezetők, az osztályfőnökök

A tanulócsoport a Rendészettudományi Kar alapképzési rendszerébe tartozó, ugyanarra az évfolyamra és szakirányra felvett, nappali (büntetés-végrehajtási

³ Nevelési program és az osztályfőnöki intézményrendszer 2021.

szakirányon levelező) munkarendű, a Tanulmányi Osztály és az Oktatás-szervezési Osztály által besorolt hallgatók közössége.

A tanulócsoporthoz vezető (a továbbiakban osztályfőnök): a Rendészeti tudományi Kar állományába tartozó, elsősorban a szakirányért felelős szaktanszék oktatója, aki az adott tanévben a számára kijelölt tanulócsoporthoz tartozó hallgatók képességeinek, készségeinek, tudásának, személyiségének, adottságának figyelembevételével a nevelési és képzési folyamatban segíti a hallgatók tehetséggondozását, rendészeti szocializációját, személyiségfejlesztését.⁴

Az osztályfőnök kijelölése, megbízása

Az osztályfőnöki feladatok ellátására a jelölést a szakfelelős vagy szakirányfelelős végzi. Ehhez a jelöléshez szükséges a képzési szakoktatásért felelős szaktanszékvezető javaslata és egyetértése. Az osztályfőnököket az adott tanévre vonatkozó dékáni intézkedés kiadásával a dékán bízza meg, amelynek határideje a minden tanévet megelőző hónap első napja. Ezzel együtt a dékán intézkedik arról is, hogy az osztályfőnökök az alárendeltségükbe tartozó hallgatók létszámának függvényében milyen mértékben részesüljenek tanóratartási kedvezményben. Ez a kedvezmény 5 és 25% között mozog.

Alacsony létszámú tanulócsoporthoz esetén az osztályfőnök más tanulócsoporthoz vezetését is elláthatja, a büntetés-végrehajtási szakirányon az osztályfőnöki feladatok nappali és levelező munkarendben azonos évfolyamban összevonhatók. A szakfelelős vagy a szakirányfelelős koordinálja az osztályfőnökök munkáját, aki szemeszterenként szóban beszámoltatja az osztályfőnököt a tanulócsoporthoz tartozó hallgatók munkájáról és a hallgatók helyzetéről.

A szakfelelős – szükség szerint a szakirányfelelősök és az osztályfőnökök bevonásával – a tanév során egy alkalommal köteles értékelni a tanulócsoporthoz tartozó hallgatók munkáját, és erről jelentést készít az oktatási dékánhelyettes útján a dékán részére.

⁴ A Magyar Rendvédelmi Kar. Rendvédelmi Hivatásetikai Kódex és Etikai Eljárási Szabályzat 2007; A rendőri hivatás etikai kódexe 2007.

Az osztályfőnökök módszertani felkészítése

Minden tanévet megelőzően az osztályfőnökök külön módszertani felkészítés keretében feldolgozzák a szabályzókat, valamint meghatározzák mindazon elvárásokat, amelyek megvalósítása elengedhetetlen a sikeres osztályfőnöki munkavégzéshez. Az osztályfőnök, a szakmai tanszék vezetője, a szakfelelős vagy szakirányfelelős és a hallgatói évfolyamparancsnok közös felelőssége a Nevelési programban rögzítettek megvalósítása.

A néhány napos célzott felkészítés során áttekintik a hallgatók nevelésének jó gyakorlatait, az Osztályfőnöki napló vezetésének gyakorlatát, a dékáni elvárásokat.

Az osztályfőnöki munkavégzés jó gyakorlata

Az osztályfőnök személye és tevékenysége meghatározó a hallgatók nevelésében. Az egyetemen töltött hallgatói évek alatt az osztályfőnöknek olyan bizalmi kapcsolatot kell kiépítenie a hallgatókkal, hogy érezzék azt, az osztályfőnökükre mindig, mindenben számíthatnak, aki az érdekeik legfontosabb képviselője, teljesítményüknek a figyelemmel kísérője. Ez a kapcsolat a közös munka során alakul ki, amihez jelentősen hozzájárul az, hogy a tanulócsoporthoz tartozó hallgatókkal kiépített személyes kapcsolat során kialakul a „mester és a tanítványa” közötti kölcsönös bizalom. Ezt a folyamatot lehetetlen megvalósítani a havi egy osztályfőnöki foglalkozáson, ehhez az az elhivatottság szükséges, hogy az osztályfőnök napi kapcsolatban legyen az osztályával, a meghatározott alkalmakon túl is kapcsolatban legyen a hallgatókkal. Folyamatos információs rendszert kell kiépítenie, amelynek működtetésével és jelentős vezetői ráhatással az osztályfőnöknek a képzési, oktatási időszak minden mozzanatában aktívan részt kell vennie a tanulócsoportja életében.

Az osztályfőnök nagyon fontos feladata a rábízott hallgatók tevékenységének folyamatos figyelemmel kísérése. Ebbe a feladatkörbe beletartozik a félévenként végrehajtott – az Osztályfőnöki naplóba digitálisan vagy papíralapon dokumentált – négy szemközti egyéni beszélgetés. A beszélgetések során aktualizálják a hallgatói adatlapot, a gyakorló hallgatói

parancsnoki beosztások ellátását és annak értékelését, a dicséretetek, fenyítések helyzetét (előzetesen egyeztetve az évfolyamparancsnokkal), a kötelező és önkéntes szakmai gyakorlatok végrehajtását az adott időszakban, és az egyéb, a hallgató adott időszaki tevékenységével kapcsolatos feladatok dokumentálása is megtörténik.⁵

A négy szemközti beszélgetés félévente, a szemeszter zárását követően, kötetlen formában valósul meg, az előre összeállított javasolt szempontrendszer szerint. Az egyéni beszélgetés akkor lesz sikeres, ha a megadott témakörök alapján mindkét résztvevő előzetesen felkészül.

Az egyéni beszélgetés és az osztályfőnök által készített feljegyzés bővíthető vagy szűkíthető, a megállapítások a képzés végén összegezhetőek és reális képet adnak a hallgató teljesítményét illetően.

A szemesztert lezáró (értékelő és feladatszabó) osztályfőnöki feljegyzés általános tartalma:

1. „Tanulmányi eredményei, erősségei gyengeségei (mely tantárgyakból erős, gyenge, mi a fő érdeklődési területe?).
2. Az egyéni fejlődés igénye és üteme ([1. évben a rendészeti alapkiképzés intenzív szakaszában nyújtott teljesítményének összegzése – csatolva a feljegyzést] annak jellemzése, hogy a hallgató mennyit foglalkozik a hivatásához szükséges általános és szakmai ismeretek elsajátításával, gyakorlati tudásának, tapasztalatainak fejlesztésével, valamint önfejlesztésével).
3. A hallgató tevékenységének általános megítélése (kiemelkedő, valamint fejlesztendő kompetenciáinak meghatározása, egyéb jellemző tulajdonságai).
4. Gyakorló parancsnoki tevékenységének értékelése (amennyiben ellátott ilyen beosztást).
5. A hallgató erkölcsi és fegyelmi helyzetének megítélése (dicséret, fenyítés).
6. Kommunikációja, kifejezőkészsége.
7. Csapatmunka, együttműködési képességei.
8. Problémamegoldás (annak jellemzése, hogy a hallgató mennyire képes a felmerülő problémákkal szembenézni, keresni azok okait és megoldási lehetőségeit, továbbá a megoldás lehetséges következményeit is).
9. Alakiassága, egyenruha szabályos viselése, egyéni ápoltsága, öltözete.
10. Közösségi aktivitása, egyéni többletfeladat vállalása (sportegyesület, szakosztály, önképző kör, karitatív tevékenység stb.).

⁵ 4/2021. RTK dékáni intézkedés 2021.

11. Tudományos Diákköri Konferencián történő részvétel (Kari vagy Egyetemi, helyezés, különdíj, pályamű címe, szervezésben közreműködés, ha van).
12. Szakkolégiumban történő aktív részvétel (betöltött szerepe, tevékenységei, ha van).
13. Kari vagy EHÖK tisztsége, tevékenysége.
14. Évfolyamrangsorban elfoglalt helye a szemeszterben, Arany- vagy Ezüstkoszorús hallgatói cím elérése, vagy az annak érdekében tett erőfeszítései.
15. Feladatmeghatározások a jövőre vonatkozóan:
 - Tanulmányi területen.
 - Hallgatói tudományos tevékenység terén.
 - Nemzetközi aktivitás terén (Erasmus).
 - Gyakorló parancsnoki feladatok ellátása terén.
 - További feladatok meghatározása.”⁶

A beszélgetést az összegzett értékelés zárja, ahol az osztályfőnök megerősíti a hallgatót abban, hogy ha eleget tesz az elvárásoknak, akkor sikeres hallgatói éveket fog lezárni az első tiszti kinevezéssel.

A szemesztereket lezáró feljegyzések kitűnően meg tudják alapozni a tisztjelöltről készülő első tiszti minősítést vagy az előminősítést. A végzős hallgatók szolgálati beosztása rendvédelmi szervezetként más-más időszakban veszi kezdetét. Van olyan szervezet, ahol már az utolsó előtti szemeszter lezárásakor elosztják a hallgatók első tiszti beosztásait. Ezen szervezetek esetében nem célszerű megvárni a végleges minősítést, hiszen addigra már meghatározzák a tisztjelölt első tiszti beosztásának helyét. Ebben az esetben a megoldást az utolsó előtti szemeszterben elkészített előminősítés jelenti. Ezen előminősítés ismeretében a tisztjelöltek a hallgatói évek alatt nyújtott teljesítményük alapján kerülhetnek a tervezett beosztásokba.

Természetesen az előminősítés a diploma megszerzése után az osztályfőnök kiegészítésével lesz végleges, ami az ifjú tiszt személyi anyagának első minősítését alkotja, segítve ezzel a fiatal tiszt ideális beosztásának meghatározását és beillesztését a munkakörébe.

⁶ 4/2021. RTK dékáni intézkedés 2. sz. melléklete 2021.

Az első tiszti minősítés elkészítésének javasolt szempontrendszere

1. A tisztjelölt középiskolai tanulmányai (hol és milyen középiskolában, milyen eredménnyel érettségizett, esetleg milyen szakképesítést szerzett).
2. Az RTK-n elvégzett szak, szakirány megnevezése, egyéni szakmai ismereteinek szintje (megfelelő, jó, kiváló). Esetleges párhuzamos képzésben végzett tanulmányai. Fő érdeklődési köre a szakterületén belül.
3. A mikroközösségében (szakasz) elfoglalt helye, szerepe, elfogadottsága. Dicséretei, fenyítései (fő okok és darabszámok), arany- és ezüstkoszorús hallgatói címei (ha van).
4. Az érzékelhető hivatástudatának véleményezése, valamint a rendvédelmi szervhez való viszonyulása. Vezetői kiállása, fellépése, egyenruha szabályos viselésének megítélése, alakiassága, megjelenése, határozottsága, kommunikációja.
5. Aktivitása, feladatvállalása és végrehajtásának színvonala, egyéni és közösségben való munkavégzése, kötelességtudata, felelősségvállalása, igényessége, az előjáróival és társaival való kapcsolata.
6. Tanulmányi eredményeinek összefoglalása, a szélsőségek kiemelésével. Az évfolyamrangsorban elfoglalt helye, évenként.
7. Idegennyelv-ismerete, nyelvvizsgái (kommunikáció szóban és írásban).
8. Informatikai tudása, annak szintje, megszerzett képesítései.
9. Tudományos diákköri tevékenysége, eredményei, MRTT hallgatói tagozati tagság.
10. Hallgatói Önkormányzatban, Szakkollégiumban, Erasmus, Ludovika Kollégium programban részvétel, közösségi megbízatásai, társadalmi és sporttevékenységben való részvétel, kiemelkedő eredményei.
11. Szakmai felkészültsége, vezetői tulajdonságai, tisztjelölti, alparancsnoki, gyakorló parancsnoki tevékenységének összegzett megítélése, önkéntes és kötelező szakmai gyakorlatokon nyújtott teljesítményének összegzett megítélése.
12. Általános egészségi állapota, fizikai állóképessége, lökészsége, valamint pszichikai tűrőképessége, önértékelése, magabiztossága.
13. Tervei a jövőre nézve, egyéb lényeges körülmény (távolabbi szakmai tervei, családi állapota, hobbija, továbbtanulási tervei stb.).⁷

⁷ 4/2021. RTK dékáni intézkedés 2. sz. melléklet 2021.

A minősítési lapot az értékelő, az értékelt, a tagozatparancsnok és az évfolyam-parancsnok írja alá, míg a szakfelelős és a szaktanszék vezetője láttamozza.

Összefoglalás

Más felsőoktatási intézményekkel ellentétben a Rendészettudományi Karon az osztályfőnöki rendszer hatékonyan működik, az bevált, hiszen a hallgatói létszám biztosítja az egyéni teljesítmény figyelemmel kísérését. A hivatásos szolgálat speciális felkészítést és felkészülést igényel. A hallgatókkal foglalkozó teljes állomány jó példával jár elől, az osztályfőnökök és a többi hivatásos által megvalósul a hivatásra nevelés követelménye.

A képzést megrendelő Belügyminisztérium folyamatosan bevélelsvizsgálatokat készít a karon végzett fiatal tisztek körében. Ezen vizsgálatok eredményei igazolják a karon huzamosabb időn keresztül végrehajtott hatékony oktató-nevelő munkát. Az osztályfőnöki rendszer eddig is hatékonyan működött, de mivel mindent tovább lehet fejleszteni, ez is fejlődik, a bemutatott rendszer biztosítja a még eredményesebb nevelői ráhatást a tisztjelöltekre.

Felhasznált irodalom

- A belügyminiszter irányítása alá tartozó rendvédelmi feladatokat ellátó szervek tisztjelöltjeiről és a tisztjelölti szolgálati jogviszonyról 20/2016. (VI. 9.) BM rendelet (2016). Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2016-20-20-0A>
- A Magyar Rendvédelmi Kar. Rendvédelmi Hivatásetikai Kódex és Etikai Eljárási Szabályzat (2007). Online: <https://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/4/68/70000/Rendv%C3%A9delmi%20Hivat%C3%A1setikai%20K%C3%B3dex.pdf>
- A Nemzeti Közszoigálati Egyetemről, valamint a közszoigazgatási, rendészeti és katonai felsőoktatásról szóló 2011. évi CXXXII. törvény (2011). Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100132.tv>
- A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (2015). Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500042.tv>
- A rendőri hivatás etikai kódexe (2007). Online: <https://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/testulet/altalanosan/a-rendori-hivatas-etikai-kodexe>

- Nevelési program és az osztályfőnöki intézményrendszer (2021). Online: https://dokutar.uni-nke.hu/document/intranet-uni-nke-hu/4_2021_sz_dekani_intezked%C3%A9s_1sz_melleklet.pdf
- 4/2021. RTK dékáni intézkedés a tanulócsoporthoz és a tanulócsoporthoz vezető oktató (osztályfőnök) feladatainak végrehajtásáról (2021). Online: https://dokutar.uni-nke.hu/document/intranet-uni-nke-hu/4_2021_sz_dekani_intezkedes.pdf
- 4/2021. RTK dékáni Intézkedés 1. sz. melléklet (2021). Online: https://dokutar.uni-nke.hu/document/intranet-uni-nke-hu/4_2021_sz_dekani_intezked%C3%A9s_1sz_melleklet.pdf
- 4/2021. RTK dékáni intézkedés 2. sz. melléklet (2021). Online: https://dokutar.uni-nke.hu/document/intranet-uni-nke-hu/4_2021_sz_dekani_intezkedes_2_sz_melleklet_RTK_osztalyfonoki_naplo.pdf

Major Róbert

Egységes jogértelmezés a közlekedési balesetek megelőzése érdekében – gondolatok az elsőbbségsértés fogalmának értelmezéséhez

A balesetek elkerülésének alapja az emberi hibák minimálisra szorítása. Ennek számos jogi, műszaki és edukációs lehetősége van, amelyek hatékonysága attól függ, hogy a tudatos járművezetői szabályszegések vagy a gondatlan járművezetői hibás magatartások elkerülése érdekében alkalmazzuk. Rendkívül fontos kitétel, hogy eredmény csak akkor várható, ha a beavatkozás célirányos, mégpedig a feltárt okokkal, elsődleges és mögöttes okokkal is adekvát. „Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a normaszegés okának megismerése a jogi értelemben vett felelősség kérdését feltétlenül megváltoztatná (azonban a büntetés mértékét esetleg jelentős mértékben befolyásolhatja), csak azt, hogy a hibás magatartás okának felderítése a balesetmegelőzés alappilléret jelenti.”¹

A tudatos szabályszegő magatartások megelőzésének alapvető eszköze a járművezetők tudati befolyásolása, amelynek több szintje lehetséges:²

- ♦ oktatás, amely segít a veszélyes helyzetek felismerésében, a veszélyes helyzetek megfelelő kezelésében;
- ♦ nevelés, amely alapvető eszköze az agresszivitás elkerülésének, illetve a szabálykövető magatartás értéként való elfogadásának;

¹ MAJOR 2012.

² Persze hasonló a helyzet a nem tudatos szabályszegések esetén is, amikor ezek a szintek a hanyagság leküzdésére, az elvárt figyelmi szint tanúsítására irányulnak.

- ♦ elrettentés, amely egyfelől tudatosítja a járművezetőkben, hogy bárhol és bármikor rendőri ellenőrzés alá vonhatók, másfelől egyértelművé teszi, hogy az elkövetett szabályszegés nem maradhat büntetlenül.³

A büntetések visszatartó hatásának elengedhetetlen feltétele azok megfelelő súlya, azaz a büntetés nem lehet sem túl enyhe, sem végrehajthatatlanul súlyos.

Általános reakció a közvélemény, néha a szakmai közvélemény részéről is az, hogy a hatékonyság érdekében jogszabályi módosításokkal a büntetéseket szigorítani kell. Meggyőződésem, hogy a szigorítás önmagában haszontalan, az igazi visszatartó erőt a joghátrány elmaradhatatlansága hordozza magában.

A büntetések elkerülhetetlenségének alapvető feltételei:

- ♦ egységes és hatékony jogalkalmazás;
- ♦ egyértelműen értelmezhető és a modern közlekedéshez, a modern társadalomhoz alkalmazkodó jogszabályi környezet.

Mindkét feltétel megléte vagy hiánya nyomon követhető a forgalom-ellenőrzést végző rendőrségen, a szabálysértési vagy közigazgatási hatóságként eljáró rendőrségen, és a bíróságokon is.

Habár a jogalkotás klasszikus értelemben megelőzi a jogalkalmazást, jelen tanulmányban a jogalkalmazás által orvosolható egyes problémákra világítok rá úgy, hogy az egységes és hatékony jogalkalmazás megteremtéséhez – jogszabályváltozást nem igénylő – megoldási javaslatokat is kínálok.

Egységes és hatékony jogalkalmazás alatt értem, hogy valamennyi jogalkalmazói minőségben eljáró szerv valamennyi szintjén az adott jogszabályi rendelkezésről adott hivatalos véleménnyel rendelkezzen.⁴ Hiszen elfogadhatatlan az, hogy valamely járművezetői szabályszegés, legyen akár egyszerű szabályszegés, könnyű sérüléses baleset vagy bűncselekmény, más-más elbírálás alá essen attól függően, hogy azt hol követték el, vagy melyik hatóság előtt folyik az eljárás.

³ MAJOR–MÉSZÁROS 2020.

⁴ Például a kézben tartott mobil rádiótelefon forgalmi okból álló járműben való használatára vonatkozóan személyesen konzultáltam a bíróság, az ügyészség és a rendőrség illetékeseivel. A bíróságot forgalmi ok miatt álló járműben lehet telefonálni, az ügyész szerint nem. A rendőrség képviselője az ügyész álláspontjához csatlakozott. Pedig a jogszabály értelmezése megítélésem szerint egyértelmű: személygépkocsiban szabad, motorkerékpáron nem szabad.

„Sajnos a közlekedési bűncselekmények elkövetőivel szemben az ország különböző területein más-más felelősségre vonási és büntetéskiszabási gyakorlat alakult ki. Gyakran előfordul ugyanis, hogy ugyanolyan eredményt előidéző, ugyanazon szabályszegést megalósító, hasonló adottságú vádlott esetében jelentősen eltérő büntetések kiszabására kerül sor, de előfordul az is, hogy a különböző megítélések miatt az adott cselekményért büntetés jár, míg másutt felmentéssel zárul az ügy.”⁵ Ez a problémakör még hangsúlyosabban jelentkezik azokban az esetekben, amikor még az adott járműtípus jogi megítélése is bizonytalan vagy ellentmondásos. A közúti közlekedési eszközök területén az elektromos rollerek esetében általánosan megfigyelhető ez a jelenség,⁶ mivel hiányos a szabályozás, de még a létező szabályozással bíró, de nem általánosan elterjedt közlekedési eszközöknél, mint például a négykerekű motorkerékpároknál⁷ is tapasztalható az ilyen jellegű területi eltérés a szankcionálásban.

A forgalom-ellenőrzést érintő egységes jogalkalmazás alapfeltétele a rendőrség közlekedési szerveinek magas szintű egységes irányítása. Emellett elengedhetetlen a forgalom-ellenőrzési feladatot ellátó rendőrök speciális képzése és folyamatos továbbképzése. A minden területen és minden szinten megkívánt szakértelem feltétele azonban a „rendszerszerűen működő integrált emberierőforrás-gazdálkodás felépítése”, amelynek segítségével kialakítható egy „olyan megbízható szakmai alapon álló jogi környezet, amely – ötvözve a munkakör- és az életpálya-alapú humánmegoldások legjobb elemeit – jogbiztonságot teremt a köztisztviselők és a hivatásos állományúak számára, valamint megismerhető, kiszámítható és átlátható viszonyokat hoz létre”.⁸

A forgalomellenőrzés során érvényesíteni kell azt az elvet is, hogy nem csupán a közlekedési szabály megszegésének tényét, hanem a szabályszegő személyének kilétét is bizonyítani kell, hiszen alapelv, hogy a szabályszegés tényleges elkövetőjének felelősségre vonása szolgálja a prevenciót. Sem a szabálysértési felelősségre vonás, sem a büntetőjogi felelősségre vonás nem csupán a repressziót szolgálja, hanem a speciál- és generálprevenciót is.

A kiszabott szankció – legyen az helyszíni bírság, szabálysértési bírság, vagy bíróság által kiszabott büntetés – nevelő hatása akkor érvényesülhet igazán, ha a szabályszegés tényleges elkövetőjét érinti, és azonos magatartásért mindenki azonos szankcióra számíthat.

⁵ VÁRY 2004.

⁶ FELFÖLDI–HARANGOZÓ 2021.

⁷ HARANGOZÓ–FELFÖLDI 2022.

⁸ SZAKÁCS 2009.

Egységes jogértelmezés

Az egységes és hatékony jogalkalmazás feltétele tehát az egységes jogértelmezés. Ahol a jogalkalmazó – legyen az bíró, ügyész vagy rendőr – olyan jogszabállyal találkozott, amelynek értelmezése a kívánt hatással ellentétes eredményt hoz, vagy amely „jogi kiskapura” utal, esetleg „kijátszható”, kötelezettsége kellene legyen felettes szervén keresztül – a „szolgálati út” betartásával – erről az adott szervezet központi szervét tájékoztatni. E szervezetnek szoros kapcsolatban kellene lenniük a jogalkotási folyamat szereplőivel, és így a feltárt problémákra a lehető legrövidebb időn belül a jogalkotás szintjén lehetne reagálni.⁹ Ugyanakkor súlyos problémának látom a jogértelmezésben előforduló anomáliákat, amelyek viszonylag egyszerűen, jogalkotási beavatkozás nélkül orvosolhatók.

A „nullum crimen sine lege” büntetőjogi alapelv szerint csak olyan magatartás miatt lehet valakinek kimondani a bűnösségét, amely magatartást a törvény büntetni rendel. A Btk. közlekedési bűncselekményeinek jelentős része úgynevezett keretdispozíció. A keretdispozíciót tartalommal kitöltő ágazati jogszabály pedig általában a KRESZ jogszabály. Ezért a KRESZ alkalmazásakor is figyelemmel kell lenni a büntetőjogi alelvekre. Ugyanakkor hibás jogalkalmazói gyakorlatot eredményez, ha a jogszabály-értelmezést csupán a nyelvtani értelmezés szintjén végezzük el, mert ez igen gyakran a formális jogértelmezés csapdájába vezet.¹⁰ A formális jogértelmezést egy egyszerű példán keresztül mutatom be. A KRESZ jogszabály 48. § (5) bekezdése az 1997. évi módosítást megelőzően a biztonsági öv használata tekintetében úgy rendelkezett, hogy a járművel akkor szabad közlekedni, ha a személy „*biztonsági öve be van csatolva*”. E szabály formális értelmezésének a veszélye az, hogy jogszerű magatartásnak minősítették és mellőzték a büntetés kiszabását azzal szemben, akinek a biztonsági öve úgy volt becsatolva, hogy a védelmet szolgáló öv a háta mögött volt elvezetve. A vonatkozó jogszabályhely mai szövege szerint a személynek „*a biztonsági öv becsatolásával kell magát rögzíteni*”. Meggyőződésem, hogy amennyiben az eljáró hatóságok a jogértelmezés során nem csupán a szabály formális oldalát, hanem a norma védelmi körét

⁹ Jelenleg – néhány kivételtől eltekintve – az említett szervek jogalkalmazóként a jogalkotásban csak érintőlegesen, véleményezési joggal vesznek részt. Más kérdés, hogy szakmai fórumokon észrevételezhetik a problémákat, amire megítélésem szerint sajnos az elvárhatónál jóval ritkábban kerül sor, pedig a szakmai fórumok, társaságok, egyesületek hatékonyan tudnának fellépni számos kérdésben.

¹⁰ Lásd részletesen: MAJOR 2018: 82–88.

is figyelembe vették volna, a korábbi jogszabálysöveg sem vezethetett volna a „büntetés alóli kibújáshoz”.

A közlekedési szabályok jelentős része – jellegéből adódóan – nem egyértelmű parancsot vagy tilalmat fogalmaz meg (mint például a tilos jelzés jelentése), hanem a járművezetőtől elvárt magatartás mérlegelést kíván. Az ilyen mérlegelést igénylő szabályokat a köznyelv gyakran „gumiparagrafusoknak” nevezi, hiszen valódi tartalma – úgy érzik – a jogalkalmazó megítélésétől függ. Ilyen mérlegelést kívánó szabályokban a következő kifejezésekkel találkozhatunk: „kellő időben”, „fokozott óvatossággal”, „mérsékelt sebességgel”, „az útviszonyoknak megfelelő sebességgel”, „hirtelen fékezés” stb. E kifejezések valódi normatív tartalommal való megtöltése jogalkalmazói feladat. Sajnos kijelenthető, hogy e területen nincs egységes, és ezért nincs hatékony jogalkalmazás.

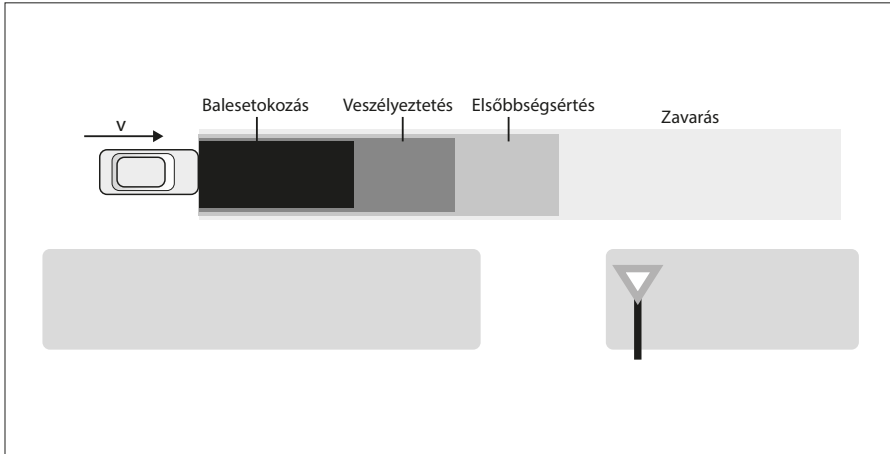
Természetesen – mint feljebb a formális jogértelmezéssel kapcsolatban kifejtettem – a konkrét tilalmat vagy parancsot absztrakt módon megfogalmazó jogszabályt is meg lehet tölteni normatív tartalommal, csak ennek egységesnek kell lennie. Tekintettel azonban a jogbiztonság követelményére, e szabályok normatív tartalommal való megtöltése inkább jogalkotói feladat kell hogy legyen.

A jogalkalmazói egységesség hiányára példaként talán a KRESZ egyik legalapvetőbb rendelkezése hozható fel: az elsőbbség fogalma. A KRESZ III. függelék b) pontja értelmében: „Elsőbbség: továbbhaladási jog a közlekedés más résztvevőjével szemben. Azt a járművet, amelynek elsőbbsége van, az elsőbbségadásra kötelezett nem kényszerítheti haladási irányának vagy sebességének hirtelen megváltoztatására.”

Az elsőbbség tartalma részben statikus, részben dinamikus vonatkozású. Az elsőbbség alapja a jog a továbbhaladáshoz. Ez statikusan, álló résztvevőknél a továbbhaladás elsőnek történő megkezdésére jogosít. Dinamikus viszonyban a közlekedés mozgásban lévő résztvevői esetén pedig kijelöli a mozgásváltoztatásnak azt a mértékét, amely már nem tartozik az elvárt közlekedési együttműködés körébe, vagyis azokat, amelyekre az elsőbbséggel rendelkezők jogszerűen nem kényszeríthetők.

Tartalmát tekintve az elsőbbségi jog másképpen értelmezhető a járművekre és a gyalogosokra. Ehelyütt csak a járművekre vonatkozó elsőbbségi joggal foglalkozom.

A járművezetőt megillető elsőbbségi jogosultság dinamikus vetületében azt jelenti, hogy őt az elsőbbségadásra kötelezett nem kényszerítheti

1. ábra. Az elsőbbségsértési távolság értelmezése

Forrás: a szerző saját szerkesztése

„haladási irányának vagy sebességének hirtelen megváltoztatására”. Ez egyben – a jogok és kötelezettségek egymást kiegészítő rendszerében – azt is jelenti, hogy az elsőbbségi pozícióban közlekedőtől is elvárt az olyan mértékű irány- és sebességváltoztatás, amely „hirtelennek” nem minősül. „A továbbhaladáshoz való jog több vonatkozásban korlátozott. A közúti forgalom nagysága, folyamatosságának a biztosítása szükségessé teszi, hogy az elsőbbséggel rendelkező járművezető segítse elő a célszerűség és észszerűség keretei között azok továbbhaladását, akik e nélkül méltánytalanul hosszú ideig veszteglésre kényszerülnének.”¹¹ „Az elsőbbséggel rendelkező jármű vezetőjének is kellő figyelemmel és körültekintéssel kell az útkereszteződést megközelítenie, mert számítani kell arra, hogy lassításra vagy nem hirtelen kormányzásra kényszerülhet.”¹² Praktikusan ez a jármű sebességétől függő távolsággal jellemezhető, amit az 1. ábra rajza szemléltet: ha az elsőbbségi jog kötelezettje az elsőbbségsértési távolságon belül halad be a jogosult elé, megsértette elsőbbségét, míg ha a veszélyeztetési távolságon belül, akkor veszélyeztetette, vészfékezésre kényszerítette, illetve ha a baleseti távolságon, azaz maximális intenzitással meghatározható féktávolságon belül, akkor a baleset elkerülhetetlen.

¹¹ A KRESZ Útmutatója az 1. függelék III. b) ponthoz.

¹² BH 1994. 580. vö.: BH 1995. 446.

E szilárdnak mondható jogelvre tekintettel további értelmezést a fékezés és irányváltoztatás „hirtelen” jellege kíván. A bírói ítélkezési gyakorlatban az elsőbbségi jog tekintetében a fékezés intenzitásának kérdése akkor kerül felszínre, amikor a már bekövetkezett baleset vizsgálata és elemzése során arra a kérdésre keresik a választ, hogy az elsőbbséggel rendelkező – sajnos igen gyakori sebességtúllépése – okozati összefüggésbe hozható-e a balesettel. Az okozati összefüggés akkor állapítható meg – az általánosan elfogadott *conditio sine qua non* módszer szerint –, ha az elsőbbséggel rendelkező szabályszegő magatartásának elmaradása, azaz szabálykövető közlekedése esetén a baleset elmaradt volna. E kérdés megválaszolása szakértői számítás alapján lehetséges. A szakértői számítás eredménye a felhasznált adatoktól függ. Az alapadat pedig nem más, mint az a lassulásérték, amelyet a jogalkalmazó elvár az elsőbbséggel rendelkezőtől. E tekintetben a joggyakorlatban nincs egyetértés.

Az ítélkezők egy része kizárólag a „lassító fékezést” várja el a járművezetőktől, míg mások – figyelemmel a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pontjában megfogalmazott általános balesetelhárítási kötelezettségre – a baleset elhárítása érdekében olyan nagy intenzitású fékezést várnak el, amely egy erőteljes, de még blokkolást nem eredményező, azaz önvészélyeztetéssel nem járó fékezést jelent. Mindemellett a szakértői gyakorlat általában az adott helyen és időben elérhető legnagyobb lassulás felét tekinti a hirtelen fékezés határának. Ez számokban – száraz aszfaltburkolatot feltételezve – azt jelenti, hogy míg az első esetben $2,5 \text{ m/s}^2$ lassulással számoltatják a szakértőt, addig a második esetben ez a lassulásérték $5,5 \text{ m/s}^2$ körül van, míg a legáltalánosabb harmadik esetben $3,5 \text{ m/s}^2$. Ez az adott helyzetben azt jelentheti, hogy a helyszínen hátramaradt fékezési nyom ellenére, amely egyértelműen intenzív fékezésre utal, az ítélet alapja kisebb lassulásértékkel végigvezetett számítás, és így a felmentés. Mindez rendkívül káros, hiszen azt sugallja a járművezetőknek, hogy a sebességtúllépés bocsánatos bűnnek számít.

Ugyancsak az elsőbbségadási kötelezettséggel kapcsolatos probléma az elsőbbséggel rendelkező megtevesztő mértékű sebességtúllépése. A megtevesztő sebesség fogalmát a joggyakorlat az elsőbbséggel rendelkező tekintetében használja, és azt érti alatta, hogy az elsőbbséggel rendelkező olyan nagy sebességgel érkezik a védett úton, illetve védett pozícióban, ami valamilyen ok miatt lehetetlenné teszi, hogy a kötelezett a jogosult részére az elsőbbséget megadja. Minél nagyobb egy jármű sebessége, annál nagyobb az a távolság, amelyről még elsőbbségsértés nélkül a kereszteződésbe be lehet haladni. Az elsőbbség megadásának feltétele, hogy a kötelezett

megbecsülhesse a jogosult jármű sebességét és távolságát. Vitatott azonban az, hogy elvárjuk-e az elsőbbségadásra kötelezett jármű vezetőjétől, hogy az elsőbbséggel rendelkező jármű sebességét minden körülmények között helyesen mérje fel.

A szakértők azt állítják, hogy vannak olyan sebességek és ezzel összefüggő távolságok, amelyekből az emberi percepció nem képes a realitásoknak megfelelő nagyságrendben a sebességet észlelni. Ha valaki egy mozgó tárgy sebességét becsüli meg, arra támaszkodik, hogy a tárgy adott idő alatt mekkora utat tesz meg. Oldalirányú megfigyelés esetén az úthossz relatíve jól becsülhető, ha azonban a tárgy szemből érkezik, a megtett útra csak abból lehet következtetni, hogy a tárgy látható nagysága mekkorát nöött. A messze lévő tárgyakat a megfigyelő kis szög alatt látja, és ha a tőle megszokott időegység elteltével a tárgy észlelhető mérete a távolság miatt még mindig kicsi, nem alakul ki benne az a benyomás, hogy a jármű nagy sebességgel érkezik. Jogi szempontból hozzáteendő, hogy a kötelezettet ebben a tapasztalatában csak megerősíti az, hogy – a bizalmi elv alapján – joggal számíthat arra, hogy a jármű az adott közlekedési térségben legfeljebb a megengedett sebességgel közlekedik.

A jogalkalmazásban az már régóta nem vitatott, hogy az elsőbbségi helyzetben közlekedő jármű a nagy sebessége miatt járhat az út olyan pontján, amely valamilyen objektív körülmény miatt – hóesés, köd, útkanyarulat, bukkanó – az elsőbbségadási kötelezettség helyéről nem észlelhető. Ilyenkor a kötelezettnek forgalmi művelete végrehajtása előtt csak annyi ismerete lehet a *védett* út forgalmáról, hogy – ugyancsak a bizalmi elv alapján – feltételezi, hogy a védett pozícióban közlekedő jármű csak megengedett sebességgel vagy relatív gyorsajtás nélkül érkezik.

„Ha a sebességre visszavezethetően (így pl. útkanyarulat, bukkanó takaró hatása miatt) a jármű kellő körültekintés mellett sem volt észlelhető, avagy, ha az adott sebesség az elsőbbségadásra kötelezett számára megtevéstől volt”,¹³ az észlelés hiánya, illetve a sebességbecslés pontatlansága nem felróható. Ezt az álláspontot a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatában a bíróságokra nézve kötelezővé tette, így az elvileg része a jogalkalmazásnak: „A közúti közlekedés szabályai szerint elsőbbségadásra kötelezett általában akkor is felelősséggel tartozik az elsőbbségadási szabályok megszegéséért, ha az elsőbbségre jogosult a megengedett sebességet túllépte. Kizárhatja a felelősségét,

¹³ BH 1997. 506.

ha az elsőbbségadási kötelezettsége szempontjából jelentős körülményeket az elsőbbségre jogosult szabályszegése következtében nem észlelhette, vagy ha e körülményekre nézve az elsőbbségre jogosult megtévesztette.”¹⁴

Ennek ellenére rendszeresek az olyan ítéletek, amelyek az elsőbbségi jog primátusa mellett érvelnek, és amelyek a védett úton haladó jármű igen durva sebességtúllépése esetében sem firtatják annak büntetőjogi felelősségét.

A jogalkalmazó számára a megtévesztő sebesség mértékének meghatározása már nem egyszerű feladat. A sebesség becslhetőségének feltételei több tényezőtől függnének (például a megfigyelés irányától, láthatóságtól, a közlekedési környezet viszonyítási pontjaitól, a jármű méreteitől, kiképzésének jellegzetességeitől). Egyértelmű, hogy a sebességbecslés éjjel, lakott területen kívül, szemben közlekedő jármű esetén – különösen az egy fényponttal informáló motorkerékpároknál – szinte lehetetlen. Egy, a 2014–2015-ös években bekövetkezett baleseteket vizsgáló kutatás pedig kimutatta, hogy az összes halálos motoros baleset 48%-ában bizonyíthatóan volt sebességtúllépés a motoros részéről, átlagosan 37 km/h.¹⁵ Egy csillapított közlekedésű zónában a megengedett 30 km/h sebesség helyett annak kétszeresével, 60 km/h sebességgel haladó jármű észlelése nem ütközik olyan nehézségbe, mint az 50 km/h helyett 100 km/h sebességgel haladóé. Azonban a 130 km/h megengedett sebesség helyett már a 190 km/h is felismerhetetlen. Ezért nem lehet egy egységes határt kijelölni a megtévesztő sebesség megítélésékor. Általánosan elfogadott nézet, hogy ha az elsőbbséggel rendelkező a megengedett sebességet a felével túllépi, sebessége már megtévesztő lehet. Az egyértelmű megtévesztőséget mondta ki a bíróság a megengedett kétszeresével közlekedő jármű esetén: „A maradandó fogyatékoságot eredményező közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt nem állapítható meg a terhelt büntetőjogi felelőssége, ha az elsőbbségadási kötelezettségének eleget téve hajt fel a közútra lakott területen, amelyen az elsőbbséggel bíró motorkerékpáros a megengedett maximális sebesség kétszeresével halad, és a baleset kizárólag a sértett gyorsajtása miatt következik be.”¹⁶

A fent kifejtettek alapján a következő jogalkalmazói ajánlás fogalmazható meg:

A bírói ítéletekben és a szabálysértési határozatokban egyértelművé kell tenni, hogy a sebességtúllépés nem lehet kisebb jelentőségű szabályszegés, mint az elsőbbségadási kötelezettség elmulasztása.

¹⁴ 6/1998 Büntető Jogegységi Határozat.

¹⁵ MÉSZÁROS 2018.

¹⁶ BH 2002. 2.

Az elsőbbségadási kötelezettség szempontjából a büntetőjogi felelősséget a vonatkozó elsőbbségadási kötelezettséget előíró KRESZ szabály mellett a sebességre vonatkozó és a balesetelhárítási kötelezettséget előíró szabályhely is megalapozhatja.

A sebességtúllépéssel közlekedő jogosult

- amennyiben megtévesztő sebességgel haladt, a KRESZ 26. § (sebesség) alapján;
- amennyiben a megengedett sebességet túllépve közlekedett, és a balesetet kis intenzitású fékezéssel elkerülhette volna, a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pont (vétkes közömbösség – balesetelhárítási kötelezettség) alapján;
- amennyiben a megengedett sebességet túllépve közlekedett, de csak hirtelen fékezéssel tudta volna a balesetet elhárítani a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pont (balesetelhárítási kötelezettség) alapján, ha a hirtelen fékezés nem jelent önvészélyeztetést;
- amennyiben a megengedett sebességgel haladt, ugyancsak a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pont (balesetelhárítási kötelezettség) alapján vonható felelősségre.

Ez utóbbi felelősségre vonást a bűnös közömbösség vagy a figyelmetlen, gondatlan vezetés, míg az előzőeket egyértelműen a sebességre vonatkozó előírások betartásának tudatformáló, nevelési eszközökkel való kikényszerítése indokolja.

A fékezés intenzitásával kapcsolatos konkrét értelmezést a műszaki szakértés kezdeményezte, hiszen jogalkalmazói kérdésként az elkerülés lehetősége szerepelt, ám az elvárt fékintenzitás nem. A szakértői gyakorlatban általánosan elfogadott tehát az, hogy amennyiben a baleset elkerüléséhez az elsőbbségi joggal rendelkezőnek az – adott közlekedési környezetben, adott járművel – elérhető legnagyobb átlaglassulási érték felével, vagy annál nagyobb intenzitással kell fékeznie, az elsőbbségsértés megállapítható. A személyjárművek átlagos tulajdonságait tekintve, száraz aszfaltburkolat esetén ez a 3,5 m/s² körüli átlaglassulási értékeket jelenti.

Hangsúlyozottan eltér ettől az a lassulási intenzitás, amelyet a tömegközlekedési járművek esetén hirtelennek célszerű tekinteni. Ezeken a járműveken az utasok állva is utazhatnak, az ülő utasok passzív biztonsági felszereléssel nincsenek védve, sérülékenységük veszélye magasabb. Közlekedési szakemberek különböző intenzitású fékezések hatását vizsgálták a buszon tartózkodók szempontjából, amelynek eredményeként kijelenthetjük, hogy

1. táblázat. *A lassulás hatása
a buszon tartózkodókra*

<i>átlaglassulási érték m/s^2</i>	<i>Eredmény</i>
2,5	kapaszkodó ember képes magát megtartani, még az idősek is
3,0	tárgyak leesnek, erősen kapaszkodó utas állva tud maradni
3,5	tárgyak leesnek az ülésről, igen erősen, a fékezésre felkészülten kell kapaszkodni
4,0	minden tárgy lecsúszik az ülésről, súlyosan veszélyezteteti az álló utasokat

Forrás: DESTÉK et al. 1988.

a $2,5 \text{ m/s}^2$ átlaglassulást eredményező fékezés ezeknél a járműveknél már „hirtelennek” tekinthető.

Megfontolásra javaslom, hogy a „feles” lassulást mint elsőbbségsértési lassulást tekintsük eltúlzottnak, és már alacsonyabb értékben, kisebb fékintenzitással határozzuk meg az elsőbbségsértés tényét. Abban az esetben, ha a joggyakorlat ezt az álláspontot elfogadja, az elsőbbségsértés $2,5 \text{ m/s}^2$ átlaglassulási értéktől megállapítható lehet majd, és ezzel a KRESZ jelenlegi bonyolult dinamikai fogalmi rendszere (zavarás, akadályozás, elsőbbségsértés, veszélyeztetés) is egyszerűsíthető, hiszen az akadályozás dinamikus értelme és az elsőbbségsértés egybemosódna.

Felhasznált irodalom

- DESTEK Miklós et al. (1988): *Elvárhatóság a közlekedésben*. Budapest–Szeged: OKBT–JATE.
- FELFÖLDI Péter – HARANGOZÓ Valentin (2021): Az alternatív közlekedési eszközök budapesti helyzetképe, különös tekintettel az e-rollerekre. *Közbiztonsági Szemle*, 2(1), 9–38.
- HARANGOZÓ Imre László – FELFÖLDI Péter (2022): A négykerekű motorkerékpárok magyarországi szabályozása. *Közbiztonsági Szemle*, 3(2), 51–64.
- MAJOR Róbert (2012): Az oktatás és a nevelés szerepe a közlekedésbiztonság megteremtésében. In HAUZINGER Zoltán – VERHÓCZKI János (szerk.): *Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest: MRTT, 189–206.
- MAJOR Róbert (2018): A formális jogértelmezés veszélyei a közlekedés körében. *Belügyi Szemle*, 66(12), 82–88. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.12.6>
- MAJOR, Róbert – Gábor MÉSZÁROS (2020): Thoughts on Road Traffic Control. *Internal Security*, 12(2), 313–319. Online: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6703>
- MÉSZÁROS Gábor (2018): A motorkerékpáros halálos balesetek és a sebességtúllépés összefüggéseinek vizsgálata (2014–2015). *Közlekedéstudományi Szemle*, 68(6), 59–69. Online: <https://doi.org/10.24228/KTSZ.2018.6.5>
- SZAKÁCS Gábor (2009): Az emberierőforrás-gazdálkodás új alapokra helyezésének szükségessége a közigazgatásban és rendészetben. *Rendészeti Szemle*, 57(6), 39–49.
- VÁRY László (2004): A szubjektivitás veszélyei a közlekedési balesetek megítélésében. *Belügyi Szemle*, (1), 109–113.

Németh Zsolt

Bűnmegelőzési változatok

„A világ legnagyobb szigetén, Grönlandon nincsen börtön (Grönland neve – nyilván okkal – grönlandiul: Kalaallit Nunaat, a. m. »Emberek országa«). A legtöbbször elkövetett súlyos bűn az emberölés. Gyakran alkohol hatása alatt követik el, s akár egy rosszul megválasztott, sértőnek tűnő szó is lehet az oka. A tettest azonban nem lehet letartóztatni, erre sem hely, sem jogi eljárás nem áll rendelkezésre. Ehelyett a hatalmas sziget másik részére telepítik át, messzire, ahol senki nem ismeri. Ott nem tekintik bűnözőnek. Olyan lesz, mint bárki más, egy ember, aki kellemetlen helyzetbe került, valahol messze. Az embereket nem érdeklik a részletek. Szinte senki nem lesz visszaeső.”¹

Van ennek észszerű magyarázata? Igen, gondoljunk a kriminológia címkézés (labelling) elméletére: a deviáns magatartás jelentős részben az emberek, de kiváltképp az intézmények minősítési folyamatában rögzül. Ez a minősítés megbélyegzésnek tekinthető, mivel akire rásütötték a stigmát, az nem tud tőle szabadulni, sőt idővel maga is azonosul vele. Éppen ezért tartom károsnak az elítélt vagy a fogvatartott megnevezéseket a börtönéletben, hisz ez leminősítő, minden pillanatban emlékeztet a kirekesztő társadalmi megítélésre. Mennyivel emberibb, egyúttal észszerűbb az angolszász szóhasználat: „inmate”, vagyis társ, igaz: benti társ, vagyis börtönlakó, de mégis sorsazonosságot érzékeltet.

Ez a címkézés akaratlanul is szembemegy a büntetés-végrehajtás céljaival. Pedig a pedagógiaalapú reintegrációs munka hazánkban is mind nagyobb szerepet kap. Hol vagyunk már Werbőczy *Tripartitum*ának szellemiségétől: „mert az emberek nem lennének a törvény megtartására indítatva, ha nem rettegnének a törvényes büntetéstől, hogy magukban a gonoszokban is büntetéstől való

¹ KLEIN 2008: 84.

rettegéssel a vakmerőség és hajlandóság ártani, fékezve legyen”.² A 21. században a társadalomba történő visszaillesztés munkáltatással, az alap-, közép- és felsőfokú oktatásba való belépés biztosításával, a jóvátételi programokban való részvétellel és a társadalmi felelősségvállalás erősítésével valósul meg. A cél az, hogy az elítéltek újra megtalálják a jó irányt, visszanyerjék reményüket és méltóságukat, ezzel preventív jelleggel csökkenjen a visszaesés veszélye.

Mindennek tudományos háttere a kriminálpedagógia, kifejlődött tudomány, bővülő gyakorlattal: a neveléstudomány speciális ága, amely a kriminalitás veszélyének kitett személyek, az antiszociális cselekményeket elkövetők, a bűnelkövetők, különösen a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték személyiségformálásával, korrekciós nevelésével, reszocializációjával és reintegrációjával foglalkozik. Célja a konstruktív életvezetés megalapozása.³ Ennek a tudománynak meghatározó jelentőségű művelője volt Ruzsonyi Péter. Olyan kiváló személyiségek, mint Staub Móricz, Ranschburg Pál, Nagy László, Kármán Elemér és Finkey Ferenc, korunkban pedig Pál László és Lőrincz József méltó örököse. Ma már sok helyen találunk a felsőoktatásban kriminálpedagógiai stúdiumot, de a főszereplő a Rendőrtiszti Főiskola, majd a jogutód Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara: a Büntetés-végrehajtási Tanszék fél évszázada gazdagítja a tudományt és a képzést, kezdetben Lőrincz József, majd Ruzsonyi Péter irányításával.

A grönlandi bűnözéskezelésben tehát nincs visszaesés, nem úgy, mint Magyarországon, ahol viszont van kriminálpedagógia. Ruzsonyi Péter kutatási eredményei alapján bizonyítottan látta, hogy nemcsak létezik a kriminálpedagógia, de szerepe jelentősen felértékelődik, a szabadultak visszaesésének csökkentése érdekében számos országban keresik a büntetés-végrehajtás számára az új eljárásokat és megoldási módokat. Ruzsonyi ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a kriminálpedagógia soha nem volt, és ma sem csodaszer, azonban – mint alkalmazott tudományterület – képes és kész hozzájárulni a „fogvatartottak” eredményes reintegrációját szolgáló eljárásmodok kidolgozásához.⁴

A börtönügy tehát fejlődik Magyarországon, fókuszban a bűnmegelőzéssel, de mi tesz, mit tehet a rendőrség ebben, mi a rendészeti, közelebbről a rendőrségi bűnmegelőzés? Mert nagyszerű, hogy a szabadságvesztés során a neveléssel megcélzott bűnmegelőzés sokat fejlődött, de hogyan lehetne megelőzni a börtönbe jutást? Természetesen az alapfeladatok, mint a bűnüldözés vagy

² MEZEY 2014: 301.

³ RUZSONYI 2020.

⁴ RUZSONYI 2021.

a közterületi rendészet önmagában is bűnmegelőző hatású, ám a kifejezetten bűnmegelőzési tartalmú működés előtt komoly elvi és gyakorlati akadályok tornyosulnak, rengeteg az ellentmondás. Szinte hihetetlen, hogy noha a rendőrségre vonatkozó jogi normák a feladatok felsorolásában hangsúlyosan szólnak a bűnmegelőzésről, a gyakorlatban egészen másban érdekelt a rendőrség (félelmetes paradoxon!). Horribile dictu!, a rendőrség bűnügyek létrejöttében és feldolgozásában érdekelt, mert a tevékenységét csak azzal mérik, nem pedig a – beavatkozása révén – meg sem történt bűncselekményekkel.

Bűnmegelőzési stratégiák és irányok röviden

A bűnmegelőzés a bűnözésre mint a társadalmat ért kihívásra adható válaszok egyike. A másik lehetőség a bűnildőzés, a büntetőjogi felelősségre vonás. A társadalmi beilleszkedési zavarokra vonatkozó átfogó magyarországi kutatások (hetvenes, nyolcvanas évek) nyomán bizonyos, hogy a devianciák (öngyilkosság, nem organikus eredetű mentális zavarok, alkoholizmus és bűnelkövetés) keletkezésüket és kifejlődésüket tekintve közös gyökereik, ezért a leghatásosabb bűnmegelőzésnek valójában az általános devianciamegelőzést kell tartanunk. A devianciákra adott válaszok különböző korokban és társadalmakban két változatban jelennek meg: gyógyító, kezelő és nevelő, valamint büntető jellegűek lehetnek. Ezek azonban, különösen a büntetések, gyakran eredménytelenek, és mivel igen költségesek, ezért társadalmi elégedetlenséget váltanak ki: a büntettet jobb megelőzni, mint büntetni, ezt már 200 évvel ezelőtt megfogalmazta a kriminológia egyik őse, Cesare Beccaria.

Az általános bűnmegelőzés igen tág keretet fog át: intézkedések, amelyek az egyént és kis közösségeit egyaránt képesek a társadalom egészébe integrálni. A társadalmi kohézió ugyanis normakövetésre ösztönöz, helyesebben a normaszegést a közösségek számára nemkívánatossá, ugyanakkor az egyén szempontjából szükségtelenné teszi. Mások jogait (életét, testi épségét, vagyonát stb.) tiszteletben tartó, együttműködő polgárok olyan közösségek tagjai lesznek, ahol a tulajdonviszonyok, valamint az ezeket bizonyos tekintetben korrigáló elosztási és egyéb viszonyok senkit sem tesznek kirekesztetté.

Akkor lehet racionális a bűnmegelőzés, ha a bűnkeltő okokat és körülményeket feltártuk, és a semlegesítésükre vagy a hatásuk mérséklésére törekszünk. A devianciák genezisét és kifejlődését ennek megfelelően kereshetjük a természeti-biológiai tényezők között (gének, kromoszómák hibái,

biokémiai rendellenességek mint valamely vegyület hiánya vagy fokozott jelenléte az emberi szervezetben, esetleg fiziológiai adottságban: például anyagszerezavarok), de inkább a szocializáció folyamatának károsodásaiban (serdülőkori konfliktusokra adott rossz válaszok, családok bomlása, érzelemszegény környezet, kortársi csoportok hatása stb.) vagy bizonyos személyiségkárosító életeseményekben és helyzetekben (emberi kapcsolatok lazulása, törése, szeretett ember elvesztése, generációs konfliktusok, iskolai, munkahelyi beilleszkedési nehézségek, betegségek, elmagányosodás, távol élés a születési helytől stb.).

A lehetőségek tehát a társadalmi mikrofolyamatok befolyásolásában rejlenek, de a makrovilágban is elképzelhetők beavatkozások. Ilyenek lehetnek a társadalmi gyökértelenség elleni intézkedések: a civil társadalom (főként a helyi) erősítése, az elesettek, a bármilyen okból hátrányba kerültek szociális és egészségügyi felkarolása. A bűnmegelőzés alapvetően állami feladat, azonban az állampolgárok – a lakosság – öntevékeny közreműködése nélkül nem valósul meg. Az állam feladata mindenekelőtt a bűnmegelőzési intézményrendszer létrehozása és költségvetési finanszírozása. A bűnmegelőzés konkrét teendőit adott területen az adott közösséget ért kihívásokra válaszul lehet csak meghatározni.

A közösségi rendőrség tartalmilag, de eszközeit és módszereit tekintve is maga a bűnmegelőzés.⁵ Az együttműködés lényege a kollektív, helyi, széles körű problémamegoldás; a kriminalitást a társadalmi beágyazottságában szemlélve a közösségi rendőrség a bűnmegelőzés alapintézményévé lényegül át, hisz a rendőrség birtokolja elsősorban a bűnözés keletkezésének összefüggéseire vonatkozó ismereteket. Ebben a rendszerben a lakosság megismeri a rendőrség erőfeszítéseit, korlátait, nehézségeit (esetleg gyengeségeit is), ezért szívesebben támogatja, a kudarckokat pedig megérti. A rendőrség ugyanis soha nem tud olyan professzionálissá válni, hogy nélkülözni tudja a lakosság segítő együttműködését és információit.⁶

Ehhez azonban rendezett viszonyok kellene: „Noha mindenki elismeri, sokkal többet kell költeni a biztonságra, mint azt bárki is gondolta: csak az tud biztonságot szolgáltatni, aki maga is biztonságban van, de a fejlesztés rendre elmaradt, mindig a napi feladatokra kell(ett) koncentrálni. Az átszervezések valójában soha nem követték a bűnügyi helyzet tényleges alakulását, állandó

⁵ NÉMETH 2014.

⁶ KORINEK 2006.

a létszámhiány, a jól képzett szakemberek folyamatosan mennek el, fiataljaink tapasztalatlanok, identitászavarral küszködnek, nincs egységes akarat, nincs stabil célrendszer, jellemző a motiválatlanság, a testülethez való kötődés hiánya, állandó a költségvetési hiány, nyomasztóan szűk elhelyezési feltételek, korszerűtlen épületek festik még sötétebbre a képet. Ugyanakkor a közvélemény elvárja, hogy a rendőrség profi legyen, eredményes, de egyúttal törvényes is, nem is tudunk ennek megfelelni, még a polgárőrség segítségével sem.”⁷

**Egy ígéretes próbálkozás:
Többszintű Közösségi Rendőrségi Hálózat (TKRH)
az Együttműködés Alapú Bűnmegelőzésért (2015)**

A Svájci Hozzájárulás által támogatott projekt⁸ célja a közösségi rendészet hazai alapjainak megeremtése. A „közösségi rendészet” nem egy program vagy projekt, hanem a rendőrség tevékenységének egy olyan formája, amely hatással van az önkormányzatokra és a társadalmi szervezetekre. A közösségi rendőrséghez olyan vezetői megközelítésre van szükség, amely támogatja azt, hogy a döntéseket a problémához legközelebbi szinten hozzák meg, és amely lehetővé teszi, hogy a rendőrkapitányság állománya a tradicionális módszerek helyett kreatív megoldásokat alkalmazzon. A közösségi rendőrség hozzájárul ahhoz a strukturált folyamathoz, amellyel a közösségi problémákat azonosítani, elemezni és feloldani lehet, ez hosszú távú megoldások lehetőségét kínálja.

A közösségi rendészetnek három fő összetevője van: együttműködés a helyi közösséggel, a problémaorientált megközelítés és a szervezeti reformok.⁹ A közösségi rendészet bevezetéséhez a rendőrkapitányságok és a vezetők változások iránti fogékonyságára van szükség. Ez a szervezet minden jellemzőjére kiterjed, az erőforrások elosztására, a teljesítmény értékelésére, az információáramlásra, az utánpótlás biztosítására, elismerésekre, egyszóval az egész szervezetre. Az új kihívások új megoldásokat kívánnak, a rendőrségnek készen kell állni a változásokra. A modell neve a helyi közösséggel és a közösség csoportjaival történő együttműködésre, kommunikációra

⁷ SALGÓ 2002.

⁸ Többszintű Közösségi Rendőrségi Hálózat a Svájci Hozzájárulás keretében 2015.

⁹ Community Policing Defined – U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services. 3–4.

és kapcsolattartásra utal, egyben ez a modell egyik legfontosabb eleme is, a rendőrség ugyanakkor a helyi közösség része is.

Mi történt a gyakorlatban?

*Szegedi Rendőrkapitányság:*¹⁰ A TKRH csoport kilenc tagja önként jelentkezett, kiválogatták őket (sokan mások nem mertek váltani, mert bizonytalan volt az illetmény, és féltették az anyagi helyzetüket). Szeged város kilenc körzetében külön irodával működtek, mint az angol CPO¹¹ rendőrök, nem büntetés, felelősségre vonás, hanem figyelmeztetés, segítség a fő feladatuk, emellett egyéni védelmi technikai eszközöket osztogatnak a program költségvetése terhére.

A projekt kommunikációja elmaradt: sem a város lakossága, sem a kapitányság állománya nem ismerte meg a TKRH kísérlet lényegét: a lakosok nem tudták hova tenni a csoport rendőreinek barátságos, nyílt magatartását, gyanakodtak, miközben a kapitányság rendőrei nem értették, mi a haszna ebből a közbiztonságnak, a rendőrség megítélésének. A sajtónak a részt vevő rendőrök nem nyilatkozhattak, például elmaradt annak népszerűsítése, hogy egy trafikrablás tettesének elfogását a TKRH-s rendőr kapcsolattartása eredményezte.

Nem kaptak névjegyet, amit szétoszthattak volna, egyenruhájuk nem tartalmazott a közösségi rendőrré utaló jelzést, így a rendőrséggel kapcsolatos általános idegenkedés leküzdésére külön energiát kellett fordítaniuk.

Nem volt világos, hogy a program hatása, eredményessége milyen kritériumok alapján mérhető, és az sem, hogy vajon lesz-e folytatása, miután a kísérleti egy év hamarosan letelik. A program egyik meghatározó vonása a bizalmi kapcsolat lehetősége a rendőr és a polgár között, a kölcsönös információátadás, amelynek révén egyfelől a lakosság bűnmegelőzési, védekező mechanizmusai fejlődnek, másfelől a rendészeti működéshez nélkülözhetetlen információk érkeznek cserébe, de ennek a mechanizmusa, elszámolása és kiértékelése nem lett kidolgozva.

Ugyanakkor a TKRH program rendőrei elkötelezettek, és ennek személyes haszonélvezői: az emberektől kapott visszajelzések révén elégedettek a munkájukkal, nagyon szeretik ezt a beosztást, de tapasztalataik, meglátásaik

¹⁰ Konzultáció: B. A. rendőr őrmester és B. M. rendőr zászlós, 2015. június 16.

¹¹ CPO – Community Policing Officer = közösségi rendőr

nem kaptak teret, nem volt fórum, ahol a problémákat, eredményeiket felvethették volna.

*Miskolci Rendőrkapitányság:*¹² A kommunikáció eddig tilos volt, rajtuk kívül többnyire senki nem tudta, hogy újfajta rendőrségi szolgálatellátás történik, de éppen ma jelent meg egy tudósítás a helyi lapban. A város tíz körzetre van osztva, ott töltik a napjaikat a közösségi rendőrök, van területi irodájuk, ott fogadóórát tartanak. A tíz rendőr kivétele a „termelésből” (napi közterületi szolgálatból) nem népszerű (a kapitány szívta is a fogát). Bizonytalanságban vannak, nem lehet tudni, hogy a TKRH folytatódik-e.

A lakosság többnyire nem bűncselekményre vonatkozó jelzéssel szólítja meg őket, hanem cigányok csoportos jelenléte miatt a közterületen (fenyegetőnek érzik), gyorsajtás miatt a gyalogosok közelében, gyermekek hangoskodása miatt, ami probléma az emberek számára. Bűnügyi információ nem jutott hozzájuk (nem is törekszenek rá), sok a mániákus, notórius, ún. képzelt áldozat, őket le kell „szerezniük”. A „problémás” embereket folyamatosan figyelemmel kísérik (elkövetői és áldozati lehetőség okán egyaránt), például a magányosan élő, főleg idős embereket közösséghez (valamiféle klub például) segítik. Munkájuk eredményességének kritériumairól nem tudnak.

Sajtótudósítások

Észak című lap, Miskolc: A TKRH projekt célja szorosabb kapcsolat a lakosokkal, a hangsúly a biztonságérzet növelésén, a rendőrség iránti bizalom erősítésén van. Feladatuk: a lakosság igényeinek, elvárásainak alapos megismerése és kielégítése, ezáltal az életminőség javítása. A biztonság közös felelősség: állami és társadalmi szervek, önkormányzatok és maguk az állampolgárok is segítik ebben a rendőrséget, a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia¹³ alapozta meg ezt a közösségi rendészet filozófiát, amely lényegében a helyi közösség legszélesebb körének a bevonását jelenti

Huszonnégy rendőr jelentkezett a feladatra, a tíz kiválasztott a képzésük után kezdte meg a munkát a rendőrsökhöz kötve. A hagyományosan működő járőrök folyamatos küldésben vannak, a nyomozók a konkrét bűnügyek feldolgozásával foglalkoznak, így nem tudnak az emberek gondjaival törődni,

¹² Konzultáció: SZ. A. rendőr alezredes és H. R. rendőr őrmester, 2015. június 24.

¹³ 1744/2013. X. 17. kormányhatározat.

nem tudnak nyitott szemmel járni, hogy észrevegyék az embereket nyugtalanító körülményeket, erre jó a közösségi rendőri poszt. A közösségi rendőr Miskolcon beszélget az emberekkel, meghallgatja őket, bűnmegelőzési tanácsokat ad, és az emberek számára folyamatosan elérhető a körzetében. A városi önkormányzat helyiséget biztosít, ahol a fogadóórákat tarthatják, ezek nem rendőrségi objektumok, így az emberek szívesebben keresik fel.¹⁴

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei hírportál: Már a mi példánk is mutatják (Nyíregyházán), hogy az embereknek igénye van arra, hogy a rendőrrel nyugodt körülmények között – tehát nem hatósági intézkedés közben –, hanem akár az utcán, akár saját lakásban közvetlenül beszélgetni tudjanak, el tudják mondani a problémáikat.

A CPO professzionális koordinátor, aki persze azért rendőr fejjele gondolkodik. Tájékoztat a megelőzési lehetőségekről, de apró figyelmességként – mint a legutóbbi vagyonvédelmi napunkon – akár ajándékba is tud adni olcsóbb eszközöket, például a hanghatással működésbe lépő ajtóéket, vagy a nyakban hordható személyriasztót. Hosszú távon ezek az apró befektetések jobban megtérülnek látszanak. A legfontosabb azonban, hogy a szolgáló és védő rendőrség nyisson a társadalom irányába.¹⁵

Zalaegerszeg online: 2012 és 2015 között, a Svájci–Magyar Együttműködési Programnak köszönhetően 476 millió forintos svájci támogatással, összesen közel 560 millió forintból valósul meg a közösségi rendészet modelljének kísérleti bevezetése Miskolcon, Nyíregyházán, Szegeden és Zalaegerszegen. A projekt célja, hogy a rendőrség a helyi közösségekkel közösen mérje fel a bűnügyi problémákat, és az azokra vonatkozó megoldási javaslatokat is velük közösen dolgozza ki. A kísérleti szakaszt követően a közösségi rendészet szellemiségét a TKRH az együttműködés alapú bűnmegelőzésért című projektnek köszönhetően további 20 nagyvárosban tervezik bevezetni.

A projekt eredményeként az érintett városokban szorosabb együttműködés alakul ki a közbiztonság javításában érintett szervezetek között, javul a közbiztonság és a lakosság biztonságérzete, hosszú távon pedig létrejön egy olyan szakmai tudásbázis, amely megteremti a modell elterjesztésének lehetőségét, annak további 20 nagyvárosban történő bevezetésével.

Városunkban tavaly nyár óta négy rendőr teljesít közösségi szolgálatot. Velük a helyiek a város több pontján rendszeresen találkozhatnak. A város

¹⁴ SZANISZLÓ [é. n.].

¹⁵ HERCZKU [é. n.].

vezetése szerint ez a speciális program tovább javítja – az egyébként is jól funkcionáló – közbiztonságot Zalaegerszegen.¹⁶

Végül: a TKHR projekt mégiscsak mindössze egy évig tartott, és érdemi nyom nélkül véget ért: nem volt kiértékelés, nem beszéltük át a tapasztalatokat. A folytatás elmaradásának sok oka lehetett, itt most csak egyet érintünk, ez pedig a rendőrség és a bűnmegelőzés viszonyának hagyományos problémája. A szituatív bűnmegelőzés a rendőri munkához igen közel áll, hisz valójában a felhalmozott bűnüldözői tapasztalatoknak a mindennapi életben történő felhasználását jelenti: miképpen tegyük technikai értelemben biztonságossá környezetünket, hogy csökkenjenek a bűnalkalmak. Az itt összegyűlt szak-tudás teszi a jól képzett rendőrt a civil biztonsági iparban keresetté. Itt a rendőr otthonosan mozog.

A társadalmi bűnmegelőzés már egy nehezebb feladat. A rendőrség ugyanis egy demokratikus társadalomban működő nem demokratikus szervezet. Hierarchikus, parancsra, utasításra működik, enélkül eredeti feladatát, a bűnüldözést, tágabban a legitim állami erőszak alkalmazását nehezen tudná teljesíteni. Az erőszak alkalmazása nem demokratikus, a legitim erőszak alkalmazójára sem ez a jellemző. Ebben a struktúrában a rendőr a bűn üldözésére és nem a toleranciára, az empátiára, az emberi problémák és konfliktusok feloldására kap kiképzést. Ha kap is ilyen kiképzést, fő feladatának, a bűnüldözésnek alárendelten kapja. A bűnmegelőzési szakvonal munkáját maga a szervezet szavakban fontos, de valójában marginális tevékenységként értékeli. Elvárjuk tőle, hogy humánus legyen, ugyanakkor kemény és kérlelhetetlen. Hogy védjen bennünket, de visszautasítunk minden, a magánéletünkbe történő beavatkozást. Elvárjuk tőle a jog helyénvaló alkalmazását, de ha rólunk van szó, sokszor akadályozzuk abban. Az akadályok sorát az is gyarapítja, hogy bizonyos kérdésekben, mint például a kábítószeres használata, a társadalom intoleráns. Intoleráns társadalmi-politikai környezetben pedig nehéz toleráns, a represszió kivül más eszközöket is biztos kézzel alkalmazó rendőrséget fenntartani.

A rendőrnek nemcsak rendőrnek, nem csupán jogásznak és szociális munkásnak, hanem bizonyos értelemben tudósnek, házassági tanácsadónak, mediátornak, kriminológusnak, szexuális, faji, közösségi kérdésekben pszichológusnak, fiatalokúak pártfogójának, mindezek mellett atlétának, könyvelőnek, kereskedőnek is kellene lennie. Emellett még arra is szükség van,

¹⁶ Közösségi rendőrök városunkban 2015.

hogy ismerje a politikát, a napi eseményeket, persze úgy, hogy azokban ne legyen részt.

Nyilvánvaló, hogy ezeknek az elvárásoknak sem a rendőri szervezet, sem a rendőr egy időben nem tud megfelelni. Talán azért sem, mert akkor már nem rendőrnek neveznék, hanem társadalomőrnek vagy valami hasonlóknak.¹⁷

Felhasznált irodalom

- FARKAS Ákos (2006): A bűnüldöző tevékenység európai trendjei. In *A rendőr helye és szerepe a kábítószerügyi egyeztető fórum munkájában*. Budapest: RTF.
- HERCZKU Tünde [é. n.]: *Interjú Dr. Illés László r. alezredes kapitányságvezetővel a svájci CPO magyar kísérletéről*.
- KLEIN, Georg (2008): *Szilárd Leó tízparancsolata*. Budapest: Corvina.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedtek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61(7), 247–267.
- Közösségi rendőrök városunkban (2015). *Egerszeginfo*, 2015. június 9.
- MEZEY Barna (2014): A hármaskönyv büntetőjoga. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede*. Budapest: NKE, 291–312.
- NÉMETH Zsolt (2014): A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészeti. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés, mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 379–390.
- RUZSONYI Péter (2020): A kriminálpedagógia mint a büntetés-végrehajtás kínálkozó rendszerszervezési alapelve. *Magyar Rendészet*, 20(3), 215–225. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.13>
- RUZSONYI Péter (2021): A kriminálpedagógia bemutatkozása. *Neveléstudomány*, 9(1), 5–15.
- SALGÓ László tábornok, országos rendőrfőkapitány előadása a Magyar Kriminológiai Társaság tudományos ülésén, 2002. november 22.
- SZANISZLÓ Bálint [é. n.]: Szolgálatban a CPO-k: szorosabb kapcsolat a lakossággal. *Észak*. Többszintű Közösségi Rendőrségi Hálózat a Svájci Hozzájárulás keretében (2015). Online: <https://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/europai-tamogatások/egyeb-forrasok/tobb-szintu-kozossegi-rendorsegi-halozat-a-svajci>

¹⁷ FARKAS 2006.

Padányi József

Az „isteni szikra” megjelenése a vezetésben

Nem borultunk percenként egymás nyakába, és nem hirdettük folyamatosan azt, hogy becsüljük a másikat. Eltérő pályán fociztunk, de a Nemzeti Közszerológiai Egyetem építése során egy térfélre kerültünk. Partner volt minden jó és előremutató kezdeményezésben, és partner volt akkor is, ha nehézségekkel néztünk szembe. Nehézség pedig volt szép számmal: az építkezés ugyanis sokszor kezdődik a régi struktúrák, gondolkodás lebontásával, a nyílt vagy rejtett ellenállás letörésével. Volt, aki ezt erővel, és volt, aki ésszel csinálta. Ő inkább az utóbbit szerette akkor is, ha voltak kételyei. Sokszor vonultunk el az irodám mélyére, hogy a rektori tanács ülése után nyalogassuk a sebeinket, vagy felhőtlenül örüljünk a ritkán kapott dicséretnek. Számíthattam rá, és talán Ő is úgy érezte, számíthat rám.

Meghívott, hogy hajózzunk együtt a Dunán. Hibáztam, mert halogattam, de mindig szóba került, ha találkoztunk. Aztán a hajó elment, és ő is vele örökre. E néhány sorral talán jóváteszek valamit ebből a hibámból.

Az „isteni szikra” fogalmának megjelenése az elméletben

A címben jelzett „isteni szikra” a kiemelkedő vezetők olyan képessége, amelyet nehéz megmagyarázni.¹ Jó pillanatban jó döntést hozni, ráérezni a lehetőségre számos szakmában fontos, de mi most a katonai vezető, a katonai vezetői

¹ A vonatkozó francia kifejezés – *coup d’oeil* – sokféleképpen fordítható. Megérzés, előrelátás, stratégiai döntéshozatali képesség, tehetség, ösztön. Használják a kifejezést a sportban (őstehetség), az üzleti életben (üzleti érzék) és a mindennapokban (zsaruszimat) egyaránt.

döntések esetében vizsgáljuk ezt a kérdést. Annál is inkább, mert ezen a területen a rossz döntés árát vérrel fizetjük, így a jó döntés jelentősége felmérhetetlen.

A nagy katonai gondolkodók valamennyien foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mi a titka a jó vezetőnek. Arra jutottak, hogy az egyik legfontosabb mutató a megalapozott és jó időben hozott döntés. Az ilyen döntést pusztán ösztönből nem lehet meghozni, ahhoz ismerni kell a körülményeket, amelyek hatással lehetnek a harcra. Ahogy a kínai hadtudomány egyik legnagyobb gondolkodója írta: „Ezért a bölcs hadvezér megfontoltságának össze kell kötnie az előnyt és a hátrányt. Ha az előnyökhöz mindig hozzászámítjuk (a hátrányokat is), akkor bízhatunk vállalkozásaink (sikeres) megvalósíthatóságában. Ha pedig a hátrányokhoz mindig hozzászámítjuk (az előnyöket is), akkor minden szerencsétlenséget el lehet kerülni.”² Nem nehéz felismerni ezekben a mondatokban a – katonai gyakorlatban – ma is használatos helyzetértékelés alapjait.

A kínai hadtudományi művekben gyakorta felbukkan az „előre tudás” (zhi 知) fogalma is. Ez gyakran azt a képességet jelöli, amikor a hadvezér még a csata megkezdése előtt képes felmérni az összecsapás helyén és idején fennálló körülményeket, olvasni tud az adott körülményekből, és ezekhez igazodva alkalmazza korábbi ismereteit, tapasztalatait úgy, hogy a körülményeket önmaga javára fordítja. A jó hadvezér így tehát nem passzív szereplője a körülmények összjátékának, hanem tudásával, felkészültségével azok aktív irányítójává válik, mert csak így képes a hadsereg megfelelő vezetésére és a győzelem megszerzésére.³ Itt már összekapcsolódik a megérzés és a felkészültség egymást kiegészítő, egymást erősítő vektora.

A shi 勢 ugyancsak a kínai hadtudományi gondolkodás egyik meghatározó fogalma. A szövegek jelentős részében olyan „stratégiai előnyt”, „stratégiai hatalmat/dominanciát/felülkerekedést” jelent, amelyet a nyers erő alkalmazása helyett a körülmények megfelelő kihasználása, illetve befolyásolása által lehetséges elérni. A shi kifejezéssel jelölt „stratégiai előnyt” a harc során felmerülő körülmények (a seregek létszáma, a terepviszonyok, a logisztika, a katonák morálja, a fegyverzet stb.) kihasználásával, illetve befolyásolásával mindkét hadvezérnek lehetősége van megszerezni. Az, hogy erre melyik fél képes hatékonyabban, elsősorban a hadvezéren múlik.⁴

² SUNZI 2018: 46.

³ SZUN PIN 2003: 72–75.

⁴ SZUN PIN 2003: 79–82.

A katonai vezető tehetségét későbbi hadtudósok is fontos tényezőnek tekintették. Antoine-Henri Jomini (1779–1869) alapvető művében külön fejezetet szentelt a katonai vezető „stratégiai képességének”. Műveiből az alábbi gondolatokat érdemes kiemelni:

„Létezik egy kis számú alapvetően fontos háborús alapelv, amelytől veszély nélkül nem lehet eltérni, ezzel szemben szinte minden esetben siker koronázta az alkalmazásukat. Az alkalmazási szabályok, amelyek nem működnek ezekenél az alapelveknél, szintén kis számúak, és ha olykor módosulnak is a körülmények miatt, általában iránytűként szolgálhatnak egy hadvezérnek, hogy segítségére legyenek a mindig nehéz és bonyolult feladata végrehajtásában, tudniillik, hogy sikeres hadműveletet vezényeljenek le a harcok zaja és zűrzavara közepette. A természetes tehetség a szerencsés ihletettség által néha éppen olyan jól tudja alkalmazni az alapelveket, ahogy az elméletileg képzett elme tenné.”⁵

„[A]rra a tehetségre, hogy egy hadsereg vezetője felmérje, milyen esélyeket kínálnak a terep adottságai és hogy villámgyorsan, mégis hideg fejjel felbecsülje egy harc összes váratlan fordulatát, csak hosszú gyakorlat és háborús tapasztalatok révén lehet szert tenni.”⁶

Mindkét gondolat arra utal, hogy noha a hadtudománynak vannak általános érvényű törvényei, azokat alkotó módon csak az a katonai vezető képes eredményesen felhasználni, aki felkészült arra és képes azok alkalmazására. Azaz felkészültség és képesség, vagy más szóval tehetség.

Nem tekinthetünk el Clausewitz véleményének ismertetésétől sem. Ő így fogalmazott: „Hogy a váratlanul vívott örökös harcban felülkerekedhessünk, két tulajdonságra van múlhatlan szükségünk: először is oly értelemre, mely a fokozott sötétségben sem nélkülözi a belső világosságnak bizonyos csekély fényét, mely minket az igazság felé vezet és másodsor bátorságra, hogy ezt a gyöngye fényt kövessük. Az első képletesen a francia »coup d’oeil« (szemmérték), a másikat a »határozottság« kifejezés alatt ismerjük.”⁷

Ebben a fordításban a szemmérték azt a tehetséget jelenti, amely képes rendezni mindazon információkat, amelyek a katonai vezetőre zúdulnak, képes elválasztani a lényegest a lényegtelenről, és van bátorsága az ebből levont következtetéseket idővesztés nélkül parancsba foglalni.

⁵ JOMINI 1838: 9.

⁶ JOMINI 1849: 1.

⁷ CLAUSEWITZ 1917: 53.

A számunkra legfontosabb vélemény és példa ebben a kérdésben a hadvezér és költő Zrínyi Miklós (1620–1664) gondolatai és tettei. Több helyen és több megközelítésben is foglalkozik a katonai vezetővel szemben elvárt követelményekkel.

A katonai vezetés és a jó vezető Zrínyinél is meghatározó a harcban. Elvárás, hogy a hadvezér legyen képzett, rendelkezzen mesterségbeli tudással. Ismerje a csapatait és az ellenséget, tudja a rendelkezésére álló erőt hatékonyan használni. Emellett legyen elegendő harci tapasztalata. Ha mindkettő megvan – tapasztalat és képzettség – még nem biztos, hogy hadvezérnek is jó. Az igazi katonai vezetőnél a tapasztalat és a képzettség mellett szükség van arra is, hogy lássa a harci helyzetet, lássa annak változásait, legyen képes azokra gyorsan reagálni, legyen képes a helyzet megítélésére. Csak így képes olyan döntéseket hozni, amelyek elvezetnek a sikerhez.⁸

Zrínyi megfogalmazásában a helyzetmegítélés: „Mindent, valami az ellenség veszélyére és a tiednek hasznára vagyon, meg kell előbb gondolni, hogysen harcra mégyen a kapitány. Mert akkor osztán későn, és erőssége sincsen reá, és hogy ezt a kapitány gondviselését a hada is tudja, szükséges.”⁹ Amikor pedig számba vették a lehetőségeket, megfelelő döntésekkel irányítani kell a történeteket, a hadnagy legyen mindig „eszes nyughatatlanságban”.¹⁰

„Térjünk szónkra, és mondjuk, hogy valamint a diszciplína, az engedelmesség és a bátorság minden közvitéznek szükséges virtusuk, úgy az okosság, hadi értelem, akiből a győzelem származik, hadnagyoknak és vezéreknél szükséges attributumuk.”¹¹

Ez az a Zrínyi-gondolat, amely a hadi értelem fontosságáról szól. Arról a hadi értelemről, amelyet a tapasztalat, a felkészültség és a tehetség alapoz meg, és az állandó „szorgalmatosság” tart magas szinten. Ez azt is jelenti, hogy a katonai vezető ennek hiányában célját el nem érheti.

Zrínyi Miklós mozgalmas élete számos bizonyítékot szolgáltat arra, hogy esetében a „coup d’oeil” – nevezzük megérzésnek, előrelátásnak, stratégiai döntéshozatali képességnek, tehetségnek vagy ösztönnek – jelen volt, és meghatározó döntéseiben szerepet játszott. A következőkben ezekből a bizonyítékokból mutatunk be néhányat.

⁸ PERJÉS 1965: 255.

⁹ ZRÍNYI 2021: 113.

¹⁰ ZRÍNYI 2021: 35.

¹¹ ZRÍNYI 2021: 43.

A „coup d’oeil” Zrínyi Miklós döntéseiben

1661-ben említi Zrínyi egy levelében azt, „hogy a haza és az egész kereszténység számára milyen hasznos az a munka, amelyet nemcsak, hogy megkezdtem, de nagyobbbrészt majdnem be is fejeztem”.¹² Zrínyi-Újvár építéséről van szó, arról a hídfő erődről, amelyet Légrádtól ágyúlövésnyi távolságra, a Mura bal partján, azaz hódoltsági területen épített. Utóbbi tény számos bonyodalmat okozott, hiszen a törökök hivatalosan is tiltakoztak, és Bécsben sem volt maradéktalan az öröm. A vár azonban felépült, és Zrínyi előrelátását dicséri az a szerep, amelyet rövid létezése során betöltött a történelemben.¹³

Az erősség építésének indoklásában már felsejlik Zrínyi tehetsége, stratégiai döntéshozatali képessége. A vár építésének több indokát is felhossa, amelyben egymást követik a taktikai – közvetlen – és a stratégiai – hosszabb távú – előnyök.¹⁴ A közvetlen okok között említi a törökök érdeklődését a hely iránt, ami egy török erősség építésének tervét vetítette előre. Azaz Zrínyi megelőzte az ellenséget, így téve szert komoly stratégiai előnyre. A hely kiválasztásának további indoka a közeli légrádi vár romlása, a Légrád–Kotoriba között felállított hat őrhely kiváltása. Mindezek olyan érvek, amelyek elsősorban a Muraköz – azaz a Zrínyi-birtokok – védelmére mutatnak. Itt jön aztán Zrínyi stratégiai szintű gondolkodásának egyik szép példája, amikor a továbbiakban rámutat arra, hogy a várban elhelyezett katonaság képes blokkolni a török minden kezdeményezését akár Kiskomárom, akár Stájerország felé. Ez a hely arra is alkalmas, hogy kiindulási pontként szolgáljon a keresztény seregnek, ahonnan „Kanizsát, Berzencét, Segesdet és Szigetvárt biztonságból lehet támadni”.¹⁵ Látnoki szavak ezek, hiszen három év múlva szinte szó szerint bekövetkezik ez a támadás, a nevezetes eszéki hadjárat során.

A vár építése és a Muraköz védelmének kialakítása során szintén tapintható Zrínyi előrelátása. Olyan komplex védelmi rendszert épít ki, amelyben egymást erősítik a terep kihasználásával létrehozott műszaki záruk. Ahogy Ruzsonyi is írja egyik dolgozatában: „képesek legyünk rendszerben szemlélni a problémákat és/vagy történeteket, hogy felismerjük az elméleti összefüggéseket és képesek legyünk hatást gyakorolni a gyakorlati életre”.¹⁶

¹² ZRÍNYI 2003: 730.

¹³ HAUSNER–NÉGYESI–PAPP 2005: 837.

¹⁴ ZRÍNYI 2003: 726–727.

¹⁵ ZRÍNYI 2003: 727.

¹⁶ ESTERHÁZY 1989: 144.

A műszaki akadályok és záruk sora Légrad és Kotoriba között, mintegy 7 km-es szakaszon tette biztonságosabbá a Muraköz védelmét. Ebbe a rendszerbe tartozott Zrínyi-Újvár, a vár alatti átkelő jobb parti ellenerődje, a vár védelmét erősítő halastó, a Mura jobb partján telepített őrállások, a Zrínyi-árok és a felduzzasztott Kanizsa patak. Mindez olyan előrelátással és rendszerben, amely méltán nevezhető stratégiai előrelátásnak.

A már említett eszéki hadjárat megszervezése és kivitelezése kiemelkedő esemény Zrínyi Miklós életében, de az európai hadtörténelemben is párját ritkítja. 1664 telén (január 21. – február 15.) 240 km mélységben behatolva a hódoltsági területre jutott el Eszékiig. A cél az volt, hogy kedvező körülményeket teremtsenek Kanizsa elfoglalásához. Az eszéki híd felgyújtása, valamint több török erősség elpusztítása (Babócsa, Berzence, Barcs, Pécs városa, Baranyavár, Segesd) azt a stratégiai tervet készítette elő, hogy tavasszal legyen idő Kanizsa módszeres ostromára és visszafoglalására.

A vállalkozás nagyságát jelzi, hogy 25 ezer katonát (köztük több ezer lovast) kellett télen úgy vezényelni a harcba, hogy ellátásuk, egészségük – ezzel együtt harci moráljuk – ne szenvedjen csorbát. Ezt maradéktalanul ugyan nem sikerült teljesíteni (Pécs városának elfoglalásakor „a lerészegedett hajdúk s velük együtt a muskétások is, akik átfúrták a hordókat, állatok módjára henteregték a borban”), ezzel együtt a vállalkozás bravúros volt tervezésben és kivitelezésben egyaránt.¹⁷

Az eszéki híd elpusztítása sem nélkülözte a találékonyságot. Az erős és hosszú híd felgyújtása komoly előkészületet igényelt.¹⁸ Segítette a helyzet megoldását, hogy a Dráva befagyott és a mocsaras talaj is kemény volt. Így sikerült annyi nádat és rőzsét a híd alá hordani, hogy kettő nap alatt a híd porig égett.

A hadjárat induló és érkező bázisa Zrínyi-Újvár volt, amely ezzel már teljesítette a Zrínyi által évekkorábban megfogalmazott küldetésének egy részét. A támpontja volt egy olyan katonai vállalkozásnak, amely 26 nap alatt,

¹⁷ ESTERHÁZY 1989: 144.

¹⁸ „Február elsején tehát ráléptünk ama méltán csodálatot érdemlő eszéki hídra; ugyanis tizenkét láb széles volt, s amint magam kimertem, nyolcezer-háromszázharmincöt láb hosszú, valóban bámulatos munka, oly remekül megalkotva, hogy még egy véletlenül leejtett aprópénz sem került volna a híd alá, mivel nem sajnálva a fáradtságot, hajszálnyi hasadék nélkül illesztették össze a gerendákat. A hidat szélességében nyolc, szinte kő tömörségű oszlop tartotta, és hasonló oszlopok követték egymást minden ölnyi távolságban, hosszanti irányban is.” (ESTERHÁZY 1989: 144)

közel 500 km megtételével, 25 ezer katona mozgatásával érte el az egész Európát lelkesítő eredményt. Vannak olyan elemei ennek a hadjáratnak, amelyekre máig nem tudunk választ adni. Hogyan oldotta meg Zrínyi azt, hogy 12–15 ezer lónak legyen napi 240–280 mázsa zabja és 600–1400 mázsa szénája? Ez naponta 80–170 rakott szekeret jelent, ami 26 napra vetítve 2100–4400 szekér abrakot tesz ki.¹⁹ És ez csak a lovak ellátása, az emberekről nem is beszéltünk!

Mindent összevetve ebben a hadjáratban Zrínyi Miklós stratégiai gondolkodása, előrelátása fényesen megmutatkozott. Értékelte ezt az európai közvélemény is, hiszen üdvözölte a pápa, Lipót császár, XIV. Lajos francia király, de a spanyol király is. Utóbbi a korban legnagyobb elismerésnek tartott Aranygyapjas Rendet küldte el neki. Rölapok és újságok hirdették dicsőségét, neve Európa-szerte ismertté vált.

Már soha nem tudjuk meg, hogy Zrínyi-Újvár felépítése és a téli hadjárat mögött rejtőzött-e messzebbre mutató mesterterv. Az viszont ismert, hogy Zrínyi tudott sakkozni, stratégiai szinten gondolkozott, és nem volt híján az ősök tiszteletének. Így ír: „Mégis más hasonlatosságot mondok: hasonló a vitézség a sakkjátékhoz. Szemesnek kell lenni az embernek és gondosnak, minden gyalogra, minden lovasra, minden bástyára és minden egyéb fára minduntalan szorgalmatos gondot kell viselni. De mégsem elég ez. Valamint az maga fájára ember visel gondot, szintén úgy kell az ellenségére, és minden gyalognak s minden legalább való fának igyekezetét penetrálni és általjárni kellett, egyébiránt bizonyára egy rossz gyalog a királynak sakkmattot fog adni, azaz úgy megszorítja, hogy ki nem tud helyéből menni, hanem ott vesz.”²⁰

Egyféle logika mentén sorba rakva a tényeket, eljátszhatunk egy érdekes gondolattal. Zrínyi Miklós azzal, hogy megépítette Zrínyi-Újvárat, elfoglalta a sakktábla centrális mezőit, és megalapozta az eszéki hadjárat sikerét. A vár léte blokkolta Kanizsát, így a török egyik fontos játékosát tétlenségre kárhoztatta. Az eszéki hadjárat során – Pécs várának kivételével – az összes, Szigetvár biztonságában szerepet játszó várat elfoglalta, a török utánpótlást az eszéki híd felégetésével elvágta, azaz szabaddá vált az út Kanizsa ostromához. Mindezzel azt bizonyította, hogy ha minden jól alakul, és Kanizsa is elesik, a dédapa hősi halálának századik évfordulóján nem lehetetlen Szigetvár visszafoglalása sem.

¹⁹ PERJÉS 1965: 353.

²⁰ ZRÍNYI 2021: 120.

Összefoglalás

Rövid írásunkban arra törekedtünk, hogy felmutassuk a kiemelkedő katonai vezető egyik olyan tulajdonságát, amelyet nehéz pontosan megfogalmazni. Koroktól függetlenül több hadtudományi teoretikus is próbálkozott ezzel, több-kevesebb sikerrel. Véleményünk szerint a legpontosabb talán a stratégiai előrelátás, amely több, mint megérzés és több, mint ösztön. Olvasatunkban olyan tehetség, amely egyrészt született adottság, másrészt folytonos „szorgalmatosság”, azaz folyamatos tanulás, a megszerzett tapasztalatok alkotó alkalmazása. Persze az élethez, a sikerhez szerencse is kell. De aki nem készül fel a szerencse fogadására, annak Fortuna elengedi a kezét.

Zrínyi Miklós egész életében tanult, képezte magát és bízott szerencséjében. A sors fintora, hogy egy értelmetlen vadászbalesetben veszítette életét 1664. november 18-án. Perjés Géza írta korszakos művének utolsó bekezdéseiben: „E lehangelő vég után milyen vigasztalást meríthet az olvasó Zrínyi életéből? Úgy hisszük nagyon sokat. Mindenekelőtt az értelem világosságának vigasztalását, annak az értelemnek, amely ott ragyogott homlokán, és bevilágította hazánk történetének ezt a szomorú korszakát. Hiszen mint költő, mint filozófus, mint publicista, mint politikus, mint hadvezér, mint hadtudományi író oly páratlan gazdagsággal ontotta kincseit, hogy azok ragyogása három évszázad távlatából napjainkig is elhat.”²¹

Felhasznált irodalom

- DE JOMINI, Antoine (1838): *Précis de l'art de la guerre*. Ford. Tóth Ferenc (kéziratban a szerzőnél). Párizs.
- DE JOMINI, Antoine (1849): *Supplément au Précis de l'art de la guerre*. Ford. Tóth Ferenc (kéziratban a szerzőnél). Párizs.
- CLAUSEWITZ Károly (2013) [1917]: *A háborúról*. Magyarra fordította, észrevételekkel és magyarázatokkal ellátta báró Hazai Samu vezérezredes. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- ESTERHÁZY Pál (1989): *Mars Hungaricus*. Zrínyi-Könyvtár III. Főszerk. Klaniczay Tibor. Budapest: Zrínyi Kiadó.

²¹ PERJÉS 1965: 377.

- HAUSNER Gábor – NÉGYESI Lajos – PAPP Ferenc (2005): „Juhakol” a szőlőhegyen. Kísérlet Zrínyi-Újvár helyzetének meghatározására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118(3), 835–862.
- PERJÉS Géza (1965): *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest: Gondolat.
- RUZSONYI Péter (2018): Rendszerben látni, rendszerben gondolkodni: stratégia és didaktika. *Börtönügyi Szemle*, 37(4), 77–87.
- SUNZI (2018): A hadviselés törvényei. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor: *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus, 23–67.
- SZUN PIN (2003): *A háború művészete*. Ford. Tokaji Zsolt. Pécs: Szukits Könyvkiadó.
- ZRÍNYI Miklós (2003): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest: Kortárs Könyvkiadó.
- ZRÍNYI Miklós (2021): Vitéz hadnagy. In PADÁNYI József (szerk.): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Budapest: HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó.

Patyi András

A magyar közigazgatási bíráskodás kezdetei és a Concha–Lánczy-vita jelentősége

Bevezető gondolatok, a téma indokolása

A címben említett „vita” a magyar történeti-történelmi alkotmány¹ vívmányai egyik legjelentősebbikének, a közigazgatási bírói jogvédelem kialakulásának időszakájában, a bíráskodás megteremtését megelőző tudományos-elméleti diskurzus során zajlott. Jelentőségét az eltelt közel másfél évszázad sem csökkentette, mivel ez a vita nagymértékben hozzájárult a magyar közigazgatási bíráskodás szervezeti és hatásköri megoldásának konkrét kialakításához (tételeken rögzített hatáskörű, szervezetileg külön álló szakbíráóság létesítése), a vita során felhozott érvek tanulságosak ma is. Ráadásul idén van a pénzügyi közigazgatási bíróság működése megkezdésének – azaz a magyar közigazgatási bíráskodás elindulásának – 140. évfordulója.² Már csak ezért is érdemes néhány ezzel összefüggő gondolatot és ismeretet újra³ megfogalmazni. A magyar közigazgatási bíráskodás hányatott sorsa, a közjogi rendszerváltozás óta tartó szakadatlan modell- és útkeresés

¹ Stipta István a „történelmi alkotmány” szóhasználat mellett tör lándzsát, míg a hatályos alkotmány (Magyarország Alaptörvénye) a „történeti” kifejezést használja. A „történelmi” jelző használatának indoklására lásd: STIPTA 2020: 14–18.

² Tavaly, 2023 júliusában ünnepeltük a Pénzügyi Közigazgatási Bíróságot létesítő 1883. évi XLIII. törvénycikk szentesítésének és kihirdetésének 140. évfordulóját. A modern magyar közigazgatási bíráskodás alapjait megteremtető törvény kiemelkedő jelentősége jegyében a *Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok* folyóirat 2023. évi 7. számának Fórum rovata a pénzügyi közigazgatási bíráskodás történetéhez, valamint aktuális helyzetéhez kapcsolódó tanulmányokkal emlékezett az évfordulóra és a nagy elődökre. Lásd: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/kuriai_dontesek/bh_julius_0717.pdf, 1354–1408. Kiemelendő: STIPTA 2023: 1361–1368.

³ Vö. PATYI 2002: 18–24; PATYI 2019: 19–40.

(amelybe még egy Alaptörvény-módosítás és annak visszacsinálása is „belefért”) számomra egyre inkább megerősíti közigazgatási bíraskodásunk „történeti modelljének” értékeit. Azon egyszerű oknál fogva, hogy – sok hiányossággal, befejezetlen szervezettel működve, de – legalább „volt”.

Ezzel a rövid írással szeretnék Ruzsonyi Péterre, egykori egyetemi vezető-társamra, majd főnökömre, professzortársamra, kollégámra emlékezni.

* * *

A közigazgatási bíraskodás „történeti rendje” vagy „történeti modellje” alatt szűk értelemben a magyar közigazgatási bíraskodás 1897–1949 közötti időszakát, azaz a (magyar királyi) Közigazgatási Bíróság fennállását, működését, valamint az ezt szabályozó törvényi rendelkezések rendszerét értjük, amelynek közvetlen, rendkívül szorosan idekapcsolódó előzményi időszaka volt a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság működésének 13 éve, így a történeti korszak lényegében már 1884-től datálható.

A Királyi Közigazgatási Bíróság létrejöttét hosszú, mintegy két évtizedes és igen termékeny tudományos vita előzte meg, illetve kísérte, a Bíróság ötvenéves fennállása alatt terjedelmes joggyakorlatot alakított ki, a Bíróság létrejöttét és működését több mint száz tudományos igényű és megszámlálhatatlan publicisztikai munka kísérte, természetesen eltérő színvonallal. A tudományos jellegűek között mind tanulmányokat, mind átfogó, szisztematikus műveket találhatunk. A Bíróság működése megkezdésekor három teljes körű kommentárt adtak ki, amelyek mind az eljárási, mind a hatásköri jogszabályokat bemutatták és kommentálták.

Az 1949-ben megszüntetett Közigazgatási Bíróság levéltári iratanyaga sajnos megsemmisült, de nem ez volt az oka annak, hogy évtizedekig nem foglalkoztak vele komolyabban. A Közigazgatási Bíróság és különösen a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság működésével, az általa képviselt rendszerrel foglalkozó részletes tanulmányok és elemzések állnak ma már rendelkezésünkre, első-sorban Stipta István jogtörténész professzor jóvoltából.

A közigazgatási bíraskodás elvi és tudományos előkészítése

A tudományos feldolgozás kezdeti lépései

A magyar közigazgatási bíraskodás nehéz indulásának körülményeit, létrejöttének előzményeit, nemzetközi modellválasztási lehetőségeit és eseménytörténetét

ma már sok forrásból ismerhetjük.⁴ Érdemes a főbb elemzéseket és javaslatokat a mai kor okulására is vázlatosan újra áttekinteni.

A magyar közigazgatási bíráskodás tehát két lépcsőben jött létre a 19. század utolsó negyedében. Első lépcsőfoka a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság létrehozása, második, egyben befejezőnek szánt foka a királyi Közigazgatási Bíróság felállítása volt, de ez az alsófokú bíróságok létesítésének elmaradása miatt nem tekinthető véglegesnek. Az említett élénk tudományos vita e két intézmény létrehozásához, illetve annak indításához kapcsolódott. A korabeli jogirodalom, noha behatóan foglalkozott a pénzügyi bíráskodás tárgyában benyújtott törvényjavaslatokkal is,⁵ már e külön közigazgatási szakbíróság létrejötte előtt tisztázni és megvitatni igyekezett a közigazgatási bíráskodás elvi és általános érvényű alaptételeit. Szinte közhelyszámba megy annak a ténynek említése, hogy a közigazgatási bíráskodás eszmei, tudományos előkészítésében *Concha* Győző úttörő szerepet játszott 1877-ben megjelent munkájával.⁶ Ugyanebben az évben jelent meg egy másik átfogó jellegű mű is, *Gruber* Lajos tollából, aki e művében foglalta össze a *Jogtudományi Közönyben* megjelent résztanulmányait.⁷ Mint Gruber írja: „[M]agyar irodalmunk a közigazgatási bíráskodást illetőleg eddigelé sem eredeti, sem átültetett egyetlenegy értekezéssel sem szolgált, mely a tárgyat oly behatóan megvizsgálta volna, mint érdemelné, s egyetlen egy munkánk sem létezik, mely a fennálló külföldi jogot feltüntetné.”⁸ Így nem is meglepő annak megállapítása, hogy a „korai dualizmus parlamenti vitáinak egyik keserű tanulsága volt, hogy az alkotmányjogi kérdések felvetésénél, a kormány előterjesztéseinek elkészítése során, a képviselői indítványok megfogalmazásakor tudományos szempontok alig játszottak szerepet.”⁹

A közigazgatási bíróságok (bíráskodási rendszerek) „osztályozásánál” a történeti modell időszakában kiemelkedő szerep jutott annak, hogy *milyen szervezet* látja el ezt az állami funkciót. Martonyi János *négy osztályba* sorolta

⁴ STIPTA 2015: 40–45; STIPTA 2016a: 10–15; német nyelven ad alapos áttekintést: KÜPPER 2018; STIPTA 2019; STIPTA 2020.

⁵ Az első javaslatra lásd STIPTA 1997b: 20. oldalán jelzett műveket.

⁶ CONCHA 1877.

⁷ GRUBER 1877. E könyv inkább a korabeli hatályos külföldi jogi szabályozást igyekezett bemutatni (Franciaországtól kezdve Olaszországon és Anglián keresztül a német Landok és Ausztria joganyagáig bezárólag), elemzései a Conchánál tapasztalt elméleti mélységet nem mindenben érik el.

⁸ GRUBER 1877: X.

⁹ STIPTA 1997a: 121.

a közigazgatási bíráskodást végző szervek szempontjából az országokat:

1. A súllyal a rendes bíróságok által végzett közigazgatási bíráskodás rendszere (angolszász államok és az őket követők).
2. Az aktív közigazgatás szervezetétől nem vagy csak tökéletlenül elválasztott szervek ítélkezése a közigazgatás működésével kapcsolatos ügyek zömében (francia rendszer, néhány más államban is követik).
3. A közigazgatási jogviták ügyek többségének a rendes bíróságoktól és az aktív közigazgatási szervektől egyaránt elválasztott közigazgatási bíróságok általi eldöntése (német–osztrák rendszer). És végül:
4. A fenti szervezeti megoldások különböző elemeit nagyjából egyforma adagolásban keverő vegyes rendszerek (Olaszország, Spanyolország, Svájc).¹⁰

Természetesen egy-egy ilyen jogvédelmi rendszernek több más jellemzőjét is figyelembe kell venni akár jogrendszertani besorolásánál, akár egyszerűen egy adott jogrendszeren belüli szerepének bemutatásakor. A magyar közigazgatási bíráskodás történeti modellje elemzésekor meghatározóvá vált a szervezeti megoldás kérdése, bár önmagában ez a körülmény még nem jellemez minden szempontból egy közigazgatási jogszolgáltatási rendszert.

A m. kir. Közigazgatási Bíróságot tehát az akkori legfelsőbb bírósággal, a Curiával azonos szintű, egyetlen fokú, független különbírósággént szervezte meg az 1896. évi XXVI. tv. 1. és 2. §-a. Az 5. § pedig gondoskodott arról, hogy a bírák államfői kinevezéssel nyerjék el tisztségüket,¹¹ és a Bíróság felerészben közigazgatási, felerészben bírói képesítésű egyénekből álljon.¹²

A szervezeti kérdés kezdetei

Az a kérdés, hogy Magyarországon a rendes törvényszékeket ruházzák-e fel a közigazgatási szervek intézkedése folytán keletkezett jogviták tárgyában történő ítélkezéssel, vagy erre külön szervezet létesítsenek, csak azután merülhetett

¹⁰ MARTONYI 1960: 58.

¹¹ „A közigazgatási bíróság ítélőbiráit a ministerium előterjesztésére Ő Felsége a király nevezi ki.”

¹² „Az ítélőbíráknak felerészét a magasabb bírói hivatalok viselésére képesített egyének sorából (1869: IV. tc. 6. és 7. §-ai és 1891: XVII. tc. II. Fejezete) kell kinevezni. Az ítélőbíráknak másik felerészét az 1883: I. tc. 3. § értelmében közigazgatási hivatalok viselésére képesített azon egyének sorából kell kinevezni, kik valamelyik közigazgatási ágazat fogalmazási szakában már 5 évig szolgáltak, s ezen szolgálati időből legalább 3 évet magasabb hivatali állásban töltöttek.”

fel, hogy a közigazgatási bíráskodás szükségességét általánosan elfogadták, illetve ennek a fajta bíráskodásnak a minimális *előfeltételei* a magyar állam jogrendszerében megjelentek.

Röviden utalhatunk az 1848-as kezdetekre is, hiszen mind központi szinten, a leendő államtanács („álladalmi tanács”) funkcióinak meghatározásában, mind a megyékben felállított „középponti választmányok” töredékes közjogi bíráskodási *funkcióiban* fellelhetők egyfajta közigazgatási (vagy inkább közjogi) jogszolgáltatás kezdetei. Az államtanács tényleges létrehozása a modern kori magyar közjogi berendezkedést jelentősen átalakította volna, nem csak a közigazgatási bíráskodás modelljét terelte volna más irányba.¹³ Igazából azonban az államhatalmak elválasztására vonatkozó elvnek a magyar közjogba történő átültetése (azaz a bíráskodásnak a közigazgatástól minden fokon történő elválasztása, az 1869. évi IV. tc. 1. §-ába foglalt rendelkezés) után születhettek válaszok a bíráskodás mikéntjére.¹⁴ A különbírásként létesített Pénzügyi Közigazgatási Bíróság megszervezéséig, illetve az annak felállításáról szóló törvényjavaslat nyilvánosságra hozataláig a leendő közigazgatási bíróság jellege (is) nyitott kérdésnek számított. Az államhatalmak elválasztását éppen kimondó törvényhozás alsóházában többször is, még képviselői indítvány formájában is napirenden volt az, hogy e tevékenység az ország *rendes törvényszékeinek* hatáskörébe tartozzék. A bírósági szervezeti törvény vitája során már 1869-ben önálló bizottsági indítvány javasolta a bírósági hatáskör kiterjesztését a közigazgatási intézkedések elleni jogvédelemre.¹⁵ És bár maga a bírósági törvény kizárta azt, hogy a bíróságok és a közigazgatási hatóságok *egymás hatáskörébe* avatkozzanak (1869. évi I. tc. 1. §), egyes törvények mégis megengedték később valamely közigazgatási határozat bíróság előtti *megtámadását*.¹⁶ Sőt a bírósági gyakorlat sem volt egészen következetes. Concha Győző megállapítása

¹³ STIPTA 1997a: 117–118; NÉMETHY 1897: 4. Kossuth Lajosék az államtanácsnak alkotmánybíróági, közigazgatási jogvédelmi és hatásköri bírósági szerepet is szántak volna. STIPTA 2020: 36.

¹⁴ MARTONYI 1947: 188.

¹⁵ STIPTA 1997a: 117–118.

¹⁶ Így a népszámlálásról szóló 1869. évi III. tc. 3. §-a, amely a népszámlálási adatközlés elrendelése és végrehajtása tárgyában hozott közigazgatási határozat rendes bíróság előtti alanyi jogsérelemre alapított megtámadását tette lehetővé, hat hónapos keresetindítási határidővel; az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. tc. 15–26. §-ai állapítanak meg egyes közigazgatási döntések ellen bírói utat; a választói névjegyzék elleni felszólalások tárgyában a középponti választmány döntésétől számított tíz napon belül a Curiához intézhető fellebbezést adott az 1874. évi XXXIII. tc. 50. §-a.

szerint a semmitűszék a bírói hatáskör (*jurisdictio*) kizártságának mindazon esetekben való megállapítása mellett, amikor közigazgatási határozat folytán támadt az igény, vagy az ügy elbírálása közigazgatási útra tartozott, mégis megengedte az építési engedéllyel (tehát közigazgatási intézkedéssel) megsértett magánjogok bírói védelmét.¹⁷ A községi törvényjavaslat 1871-es képviselőházi vitájában pedig már szavazás zajlott egy egyéni indítvány alapján arról, hogy a vitás közigazgatási ügyekben a rendes bíróságok dönthessenek. A Ház szoros, 119 : 116 arányú szavazással vetette el Tisza István indítványát.¹⁸

Ugyanakkor az 1870-es évtized nem hozott eredményt ebben, a jogállam kiépítése szempontjából igen fontos kérdésben. A Tisza vezette ellenzék hatalomra kerülése után nem támogatta a közigazgatás bírói ellenőrzés alá helyezését. A *közigazgatási bizottságokról* szóló 1876. évi VI. törvénycikk a kormányzat szerint kettős céllal született. Egyrészt az államigazgatási és az önkormányzati érdekek helyi egyeztetésének elvégzésére volt hivatott, másrészt ettől várták a közigazgatási bíráskodás problémájának megoldását.¹⁹ Hiszen részben fellebbviteli fórumként működött egy sor ügyben (cselédügy, gyámügyek, népiskolai ügyek, egyes adóügyek, katonakötelezettség alóli felmentések stb.), másrészt a hatásköri viták területi szinten való eldöntését végezte. Ugyanakkor a közigazgatási bizottság eljárása nem volt *kontradiktórius*, és a fellebbezéseket gyakran azok a tisztviselők bírálták el, akik azt első fokon hozták, azaz sem *független*, sem *elfogulatlan* nem volt. A közigazgatási bizottságok az akkori kormány állításaival szemben nem voltak képesek az állampolgárok hatékony jogvédelmét ellátni, amint ezt a fővárosi bizottságnak éppen a jogvédelem hiányáról kialakított elvi álláspontja tükrözte is.²⁰

Az 1877-es év jelentősége

A közigazgatási bizottságokkal összefüggő viták idején *szellemi áttörésként* jelent meg Concha Győzőnek, a kolozsvári egyetem fiatal professzorának²¹ a könyve. A monográfia alkotmányelméleti és közjogi dogmatikai alapokon

¹⁷ CONCHA 1877: 20.

¹⁸ CONCHA 1877: 16. STIPTA 1997a: 120.

¹⁹ STIPTA 1997a: 121.

²⁰ STIPTA 1997b: 12.

²¹ Concha Győző élete és munkássága áttekintésére lásd KOI Gyula bevezető tanulmányát. In CONCHA 2019.

állította fel a rendes bíróságok közigazgatási jogszolgáltatásra vonatkozó hatáskörének alapkövetelményét. Súlyos *egyszerűsítés* lenne azonban, ha e monográfia értékelését kizárólag a közigazgatási bírászkodás szervezete körüli kérdésekre szűkítenénk le. A kötetben ugyanis a közjogi, közigazgatási bírászkodás valamennyi alapkérdését elemzi a szerző. Így vizsgálat alá kerül az államhatalmak megosztása és helyes értelmezése, a közigazgatási jog jogi jellege, az egyéni jogok szerepe és jellege a közigazgatásban, a bíró államhatalmi szerepe, a közjog és magánjog elválasztása, valamint olyan jelentős szakjogi kérdések, mint hogy a közigazgatási bírászkodás megállapítási vagy marasztalási kereset és ítélet rendszerére épüljön-e. Egyáltalán „kereset” vagy „panasz” felel-e meg jobban a közigazgatási bírói jogvédelem követelményeinek, az alapjogok és a közigazgatási bírászkodás hogyan függnék össze, illetve a közigazgatási és a bírászkodási tevékenység egyáltalán összekapcsolható-e. Az is ellentmondana e munka máig ható üzenetének, ha a rendes bíróságok közigazgatási hatáskörét illetően egyszerűen az „angol rendszer” szószólójaként mutatnánk be. Concha valóban helyeselte az angol megoldást annyiban, amennyiben az a rendes bíróságokra bízza a „közviszonyokból” folyó jogviták elbírálását, de kifejtette azt is, hogy az angol rendszer a kontinensen nem (így Magyarországon sem) alkalmazható.²² Ő a közigazgatási bírászkodás kettős (államjogi és az egyéni jogokkal összefüggő) megalapozása mellett jutott erre, a rendes bíróságok hatáskörére épülő közigazgatási bírászkodást megvalósító álláspontra.

A közigazgatási bírászkodás – mint írja – *szisztematikus* (azaz rendszerszintű) hatással van az államra: a közigazgatási bírászkodás a törvényhozás és a végrehajtás közötti harmónia betetőzését jelenti (az államnak tudniillik nem lehet kétféle akarata: míg az egyik a törvényben kifejezett, a másik a végrehajtásban érvényesülő akarat). Concha szerint a törvények végrehajtása a miniszteri felelősséggel csak a legmagasabb szinten és csak általánosságban van biztosítva. A mindennapi élet, a közigazgatás szintjén ez csak a közigazgatási bírászkodással lehetséges. Ez az államjogi alap a közigazgatási bírászkodást ugyanakkor teljeskörűen még nem magyarázza meg. Kell hozzá a „magánjogias” megalapozás, amely az egyéni érdekekkel is foglalkozik.²³ Ez a magánjogias megalapozás az *egyéni érdeksérelem* figyelembevétele. Az ezen alapuló, a közigazgatási pert elindító magánkereset az egyéni érdeksérelem figyelembevétele hiányában

²² CONCHA 1877: 112.

²³ CONCHA 1877: 103.

felesleges is lenne, azaz az államjogi alap egyszerűen hivatalbóli eljárást tenne szükségessé. Ilyen azonban egyik jogrendszerben sincsen, sőt. Concha Győző szerint tehát mind a kizárólag államjogi magyarázata a közigazgatási bíráskodásnak, mind a kizárólag egyéni jogállásból fakadó, azzal összefüggő magyarázata „elvont, egyoldalú theoretizálás”. Az államjogi alap a közigazgatási bíráskodásnak csak külső oka, és csak a közjognak az egyén számára meghagyott akaraturalom terén belül, az egyéntől függő kikényszeríthetősége magyarázza meg a létrejöttét és a működését.²⁴

A közigazgatás és a bíráskodás *elválasztásának lényegét* tekintve (amely szerint abban áll, hogy egyik se végezzen olyan feladatot, amely alapfeladatával ellenkezik, azaz a közigazgatás semmiképpen ne ítélkezzen jogok léte vagy nemléte felett) Concha rámutat a közigazgatási bíráskodás angol rendszerének helyességére: a rendes legfőbb bíróság, a King's Bench ítélt, és így abban a rendszerben a közigazgatási jog a közönséges jognak a többivel egyenlő egyik ága.²⁵ A porosz és osztrák rendszer megoldását, amely a közigazgatási jogviták feletti döntést olyan bíróságokra bízta, amelyeket a közigazgatás befolyása, hatalma alól kivettek, elvileg nem utasítja el. Véleménye szerint ugyanakkor az, hogy a rendes törvényszékek mellett szervezett különbíráskodásként szervezték meg őket, arra utal, „mintha a közigazgatást meghatározó jogot [...] a közigazgatási jognak jogi elemeiben rejlő alapelvnek lényeges különbsége miatt kellett volna más fórum védelme alá helyezni, mintha a közigazgatási jog, külső anyagától eltekintve, a jog által érvényre emelt szabadság, akaraturalom legfőbb elvével ellentétben, valamely más, nem tudom minő főelv által lenne uralva, s ennél fogva annak kiszolgáltatása az említett akaraturalom elve szerint alakult magánjogot adminisztráló köztörvényi bíróságokra nem bízathatnék”. E megoldás kompromisszumos jellegét kidomborítva jegyzi meg: „Csak a megalakulás külső feltételeinek kényszerítő hatalma, semmi esetre sem a közigazgatási bíráskodás alapelve szülte a közigazgatási bíróságoknak mai összeállítását, s a közigazgatási jog felett való ítélkezési hatalomnak a közönséges bíróságoktól részben vagy egészben való elvonását.” A bíráskodás szerepét alapvetőnek tartva kifejti, hogy a közigazgatási bíráskodás bevezetése és a közjogok bírói védelmének elismerése nemcsak az államok *etikus jellegének* a kifejeződése és fokmérője, hanem olyan alapkövetelmény, amely a modern parlamentarizmusból és az államhatalomnak az alkotmányos alapjogokkal való korlátozásából fakad. Ez már alapjaiban

²⁴ CONCHA 1877: 105.

²⁵ CONCHA 1877: 113–114. Concha tanulmányának írásakor, minthogy a trónt királynő töltötte be, az említett törvényszéket helyesen *Queen's Bench*nek hívták.

megváltoztatta az állam jellegét, „még inkább fogja azt tenni a közjogok bírói védelme, az államot egyszerű uralmi, hatalmi szervből önmagát mérséklő, magát egyéneiben élőnek, ezeket magával egyenlő becsünek tudó és a bíróság által ilyennek is akaró jogi uralommal alakítva”.²⁶

Concha Győző művének megjelenésével egy időre esik ugyanakkor a közigazgatási szakbíróságok létesítésére vonatkozó igény térnyerése is. Mind Kuncz Ignác cikksorozata a *Jogtudományi Közlöny*ben, mind Gruber Lajos említett munkája is e véleményen volt, már ami a tudományos szereplőket illeti.

A rendes bíróságok hatásköréről szólva Gruber megjegyzi, hogy egyébként egyetlen korabeli megoldás követi ezt a rendszert, az olasz. Angliát ő azért nem veszi ide, mert ott az adminisztráció és az igazságszolgáltatás nincsen elválasztva egymástól, és csak a legfelsőbb fokon van Angliában a közigazgatási bíraskodás a rendes bíróságra bízva. Így aztán Gruber maga is csatlakozik a „*specialis közigazgatási iurisdictio*” híveihez.²⁷ Felfogása szerint nekik, azaz a közigazgatási törvényszékek híveinek, feladatuk a rendes bíróságok hatáskörét („*iurisdictióját*”) pártolókkal megvívni. Vivien, egy korabeli francia szakíró érvrendszerére építve, aki természetesen ellenezte a rendes bíróságok közigazgatási hatáskörét, megállapítja, hogy a rendes bíróságok azért nem alkalmasak e feladatra, mert nincsen szakismeretük, mert nem ismerik a közigazgatási jogot, és mert eljárásukban teljes magánjogi szemlélet uralkodik az állam helyzetét illetően. Szakszerűség alatt főleg a szerteágazó és összetett tételes jogi anyag ismeretét értve, illetve azt, hogy a magánjogi bíró a célszerűség és a méltányosság kérdésében ítélni nem tud (illetve nem fog tudni).

A pénzügyi közigazgatási különbíróság és a szervezeti modellek küzdelme: a Concha–Lánczy-vita

Az 1870-es évek végén még nem történt meg az ellentétes nézetek ütköztetése, arra csak a század nyolcvanas éveinek elején, a Magyar Jogászegyűlésben lezajlott vita során került sor. Ez a vita időben túlterjeszkedett a Pénzügyi Bíróság létrehozásának éveire, így a vita elemeinek bemutatása előtt röviden érdemes áttekinteni a pénzügyi különbíróság létrejöttét.

²⁶ CONCHA 1877: 122.

²⁷ GRUBER 1877: 49.

A pénzügyi igazgatás 1867 utáni rendje, illetve annak rendezetlensége kényszerítő erőként jelentkezett, és folyamatos javaslatok után a képviselőház határozattal kötelezte a kormányt a pénzügyi és közigazgatási bíráskodás iránti törvénytervezet benyújtására 1879-ben. Miután a miniszterelnök 1880 februárjában maga vetette fel először, hogy önálló pénzügyi bíráskodást kellene bevezetni, 1880 márciusában döntött úgy az Országgyűlés, hogy a jelentősebb előmunkálatokat igénylő általános közigazgatási bíráskodás bevezetését nem kell megvárni a pénzügyi közigazgatási bíróság létrehozásával. Ezért utasította a kormányt, hogy „még a közigazgatási bíráskodás kérdésének megoldása előtt készítsen javaslatot a pénzügyi bíráskodás állandó létesítése céljából”.²⁸ Ezen utasításokból még a bíróság szervezetére vonatkozó konkrétumok nem származnak, de az 1880-ban a Belügyminisztériumban összehívott közigazgatási *szaktanácskozás* résztvevői egyértelműen a *külön* közigazgatási bíróság mellett szálltak síkra. Szintén ezt az irányt jelölte ki az 1881-ben megnyíló országgyűlés elé terjesztett *trónbeszéd* is, amelyben a „közigazgatási bíróságok felállítása mielőbb eszközlendő” *uralkodói elvárás* is szerepelt.²⁹ A kormány által készített első javaslat a szakmai és politikai közvélemény helytelenítő álláspontján megbukott, hiszen az aktív közigazgatási tisztviselők közül, ítélőtáblai bírókból és laikus elemekből összeállítani javasolt bíróság a függetlenség, önállóság és pártatlanság minden garanciájának híján volt.³⁰

Ezután az 1881. szeptemberben elkészült második javaslat osztrák hatásra egyfokú, „főhivatású” független pénzügyi szakbíróság létrehozását javasolta. Bizottsági viták és tárgyalás után az Országgyűlés képviselőháza és a főrendiház májusban hagyta jóvá a javaslatot, amelyet júliusban hirdettek ki.³¹ A korabeli értékelés szerint ezzel egy olyan sajátos szerv jött létre, amely az akkor fennálló közigazgatási bírósági rendszerek között *egy* új fajtát képviselt. Azzal ugyanis, hogy a legfelsőbb szinten szervezett, érdemi elbírálásra és nemcsak megsemmisítésre jogosult, egyetlen fokú különbírásgként alakult, sem a rendes bírósági szervekkel (Anglia, Olaszország), sem a különbírásgként, érdemi elbírálásra jogosult, de több fokozatban megszervezett bíróságokkal (Franciaország, Poroszország), sem az egyetlen fokú, csak megsemmisítési jogkörrel rendelkező bírósággal (Ausztria) nem volt azonos.³²

²⁸ A vonatkozó határozatokat ismerteti STIPTA 1997b: 13–15.

²⁹ STIPTA 1997a: 123.

³⁰ MARTONYI 1947: 189.

³¹ A részletekre lásd STIPTA 1997b: 26–32.

³² NÉMETHY 1897: 5.

Magán viselte már a Közigazgatási Bíróságot majdan meghatározó alapvető jegyeket. Stipta értékelése szerint ez a bírói testület volt Magyarországon az első olyan jogvédelmi fórum, amely az állami szervek döntéseivel vagy mulasztásaival szemben jogorvoslati lehetőséget biztosított. Megalakítása szemléleti áttörést jelentett a hazai közgondolkodásban, hiszen első alkalommal érvényesült az állami szférában a bíróság felülvizsgálati jogosultsága a közigazgatási döntésekkel szemben.

Mivel a pénzügyi bíróság létesítése megalapozta a szélesebb (de sajnos nem általános) hatáskörű közigazgatási bíróság létrehozását, így érdemes áttekintenünk a *Magyar Jogászggyűlésben* megfogalmazott legfontosabb érveket. Az 1989/90-es közjogi rendszerváltozás utáni időket is ideértve, a magyar közigazgatási bíróság *szervezetének* ezt az alapkérdését (ti., hogy a rendes bíróságok vagy külön e célra szervezett bíróság lássa el azt a funkciót) *igazából itt vitatta meg* ilyen alaposan a magyar jogásztársadalom.³³ A rendes bíróságoknak a közigazgatási határozatokkal összefüggő jogviták elbírálására vonatkozó hatáskörének ilyen részletes kifejtésével a magyar jogtudomány a történeti modell ideje alatt a későbbiekben adós marad. A Közigazgatási Bíróság fennállásának ötvenedik évfordulóján rendezett, a bíróság reformjáról szóló Jogászggyűlésen találkozunk csak újra elvi kifejtéssel, akkor Szabó Józseftől.

1881-ben Concha Győző elkészíti és benyújtja *A közigazgatási bírászkodás szabályozásánál mely elvek legyenek irányadók a bírói szervezet, a hatáskör és az eljárás tekintetében?* című véleményét és indítványát a Magyar Jogászggyűlés állandó bizottsága által kitűzött egyik kérdés felett.³⁴ A szervezetre, hatáskörré, eljárásra vonatkozó nézeteit az alábbi javaslatokban összegezte:

„a) A közigazgatási bírászkodással a rendes bíróságok ruháztassanak fel.

b) Alkottassék a rendes bírósági kereten belül kétfokú bírói szervezet, az első fok a kir. törvényszékekből, a második a kir. kúriából.

c) A közigazgatási bírászkodás a közviszonyokból eredő összes egyéni alanyi jogokra terjedő hatáskörrel ruházandó fel; az érdekek, a célszerűségi és általában az összes nem jogi tekintetek méltatása kizárólag a közigazgatást illetően.

d) E hatáskör elvi általánosítás útján formulázandó.

³³ A viták további bemutatására lásd STIPTA 2016b: 555–561.

³⁴ Megjelent: a Magyar Igazságügy XVI. kötetében, illetve: *Hatvan év tudományos mozgalmi között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 318–399. (Mi ez utóbbira hivatkozunk.)

e) A közigazgatási bíraskodás törvényes hatáskörében a rendes bírói hatalom teljével láttassék el.

f) A közigazgatási peres eljárás a gyorsaságot és főleg az olcsóságot biztosító egyszerű formákkal szerveztessék a vizsgálati és tárgyalási elvek kombinációja alapján, az eljárás közvetlenségét megengedő, de nem kivétel nélkül kötelező módon.”³⁵

Mindez Conchánál (az 1877-es könyvéből fakadóan nem meglepő módon) magából az állam működéséből, illetve az egyes állami funkciók lényegéből következik. Amint írja, a törvény mint a nemzet akarata „megvalósulásra tör” akár úgy, hogy az egyesek jogügyleteikben alkalmazzák, vagy éppen tartózkodnak a jogrendbe ütköző cselekmények elkövetésétől, akár az államnak külön erre a célra (törvények végrehajtása) rendelt szervei tevékenysége útján. Ennek során mind az egyesek (magánosok), mind az állam közegei ténykedése útján valamely pozitív eredmény keletkezik. Annak megítélése, hogy ezen eredmény, ez a ténykedés a kifejtett legfőbb állami akarattal (a törvénnyel) összhangban van-e, külön állami funkciónak, a bíraskodásnak a feladatát képezi. A magán-személyek és az állami közegek cselekményei közötti különbségek elismerése mellett tehát közös bennük a *törvényellenesség lehetősége*. Az a funkció, amely a cselekvés és a törvény közötti esetleges ellentétet megállapítja, mindig a bíraskodás lesz.³⁶ És míg e ténykedések mindig valamely eredményt hoznak létre (konstitutív jellegűek), addig a bíró ítélete mindig deklaratív, észbeli, logikai természetű. (Annak végrehajtása már nem az ítélet természetéből következik.) Ez a bíraskodás pedig a „törvény megvalósulásának minden téren szükséges mozzanata”,³⁷ a „törvény végrehajtásának mindig végső eszköze”,³⁸ szükséges komplementuma a közigazgatásnak. Ebből kifolyólag Concha tagadja az államhatalmak megosztásának, elválasztásának merev felfogását, és azt a bíróság felé *relativizálja*. Mondván, hogy a közigazgatás és a bíraskodás csak annyiban választatott el egymástól, hogy a közigazgatás nem ítélkezhet magánjogi és büntetőjogi viszonyokban, működését csak közviszonyokban

³⁵ *Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 399.

³⁶ *Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 319, 321.

³⁷ *Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 323.

³⁸ *Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 324.

fejtheti ki, ellenben a bírászkodás ki kell hogy terjedjen a közigazgatásra is, hiszen itt is – mint fentebb láttuk – mindig szükség van a cselekvés törvényességének megítélésére.

Concha egyébként sorra vette azokat az általa *ismert okokat*, amelyekkel a rendes bíróságok közigazgatási hatáskörét ellenzők szoktak érvelni, szám szerint tizenhatot, és sorra *megcáfolja* őket. Ezek közül most a fajsúlyosabbakat vegyük szemügyre.

Az állam *erkölcsi méltóságának* és tekintélyének sérelmét okozná, ha közegei bíróság előtt kellene számot adjanak ténykedéseikről azon alattvalóknak, akiknek egyébként parancsolni szoktak, szól az érv. Ez természetesen nem így van, ellenkezik Concha professzor, az államot éppen magasabb erkölcsi szintre emeli, ha megengedi az egyéneknek, hogy aktusait bíróság előtt vitassák, hiszen az egyén az állammal szembeni viszonyában nem szűnik meg önálló lenni. Az egyén állása (helyzete) a szabad államban jogi jellegű, magánjogi jogállásához képest közjogi jogállása annyiban tér el, hogy a jog tartalmát adó akaraturalom terjedelme kisebb, és a közjogi célhoz kötöttség által korlátozott. Mindezt egyébként részletesen kifejtette korábbi, korszakos jelentőségű művében is.³⁹

A következő (a rendes bíróságok közigazgatási hatásköre elleni) érv a *végrehajtó hatalom önállóságának sérelmét* látja a bíróság beavatkozása által, „márpedig a hatalmak önállósága a szabadság biztosítója”. Ehhez a korabeli francia felfogás alapján kapcsolódó érv, hogy a közigazgatási jogvitás ügyek feletti ítélkezéssel a bíróság közigazgatássá válnék. A hatalmak elválasztásával összefüggésben Concha felhívja a figyelmet arra, hogy az államhatalmak tényleges elválasztását eddig egyetlen állam sem vitte véghez. Majd ráirányítja a figyelmet, hogy a hatalmak elválasztása bizonyos állami szervezetek közötti merev határvonal húzása helyett sokkal inkább „az államélet funkcióinak értelmi absztrakció útján való megkülönböztetését” jelenti, „mely absztrakciónak azonban különös, csak egy-egy funkciót gyakorló organum a valóságban nem mindenkor felel meg”,⁴⁰ ezért sincs e szervek merev elválasztásának indoka. A végrehajtó hatalom pedig Concha felfogásában nem azonos a közigazgatással, ez utóbbi annak csak része. Megkülönbözteti tehát azt a tevékenységet, amely hatalmi jellegű, amely „törvény foganatosítására szabályokat, utasításokat adhat, törvényeket pótolhatja, sőt felelősség alatt szükség esetén fel is függesztheti [...] kinevezheti

³⁹ *Hatvan év tudományos mozgalmi között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* 1928: 328–329, valamint CONCHA 1877: 49, 122.

⁴⁰ CONCHA 1928 [1881]: 330.

az egyéneket, kikre a közigazgatásban vagy a bírói szervezetben szükség van”. Ez tehát a végrehajtó *hatalom*, míg az állami végrehajtás többi teendője szerint pusztán igazgatási jellegű, így a végrehajtó hatalom mellett végrehajtó, azaz közigazgatási *hatóságokról* van szó. Így a rendes bíróságok általi felülvizsgálat a végrehajtó *hatalmat* nem is érinti.

Így mikor a bíraskodást nem a végrehajtó hatalommal állítjuk szembe, hanem az *igazgatással*, eljutunk arra a francia jogtudományból eredő következtetésre, miszerint ítélni a közigazgatás felett annyi, mint igazgatni, és a közigazgatási bírói hatáskör szükséges kiegészítése a közigazgatási cselekvésnek.⁴¹ Cáfolata szerint az állami funkció minősége a döntő, ez határozza meg annak természetét. A bíró – szerint – bármely ügyet is hoznak elé eldöntés végett, legyen annak tárgya akár politikai, akár közigazgatási természetű, bíró marad, és nem válik politikai vagy közigazgatási hatósággá. Kedvenc példájával illusztrálva: „[V]ajjon a magánjogi perekben ítéelő bíró, midőn bérleti szerződés felett ítéel, bérelő vagy szállító lesz-e?”⁴² A bírói működés célja és formája eltérő, még ha a közigazgatási intézkedés felett ítéel is, nem adminisztratív jellegű. Szerinte a közigazgatás és a bíraskodás elválasztását éppen azért érhetjük el (ha ez a cél), ha a „közigazgatásból a bíraskodás legképtelenebb faja, az önbíraskodás [ti a közigazgatás önbíraskodása] kizáratik”.

Jól látszik, hogy Concha ezeknél az elemzéseknél nem tanúsít figyelmet – amint ezt majd Láczy a szemére is veti – annak, hogy a közigazgatás is jogalkalmazó tevékenység⁴³ és annak sem, hogy a közigazgatási bíróság elé kerülő ügyben végleges döntés, az anyagi jogerőhatás és a végrehajthatóság jellemzőivel rendelkező határozat csak a bíróság eljárásában keletkezik. Igaz, ez utóbbi kérdés beható vizsgálatát majd csak a századforduló után végzi el a magyar közjogtudomány.⁴⁴ Ugyanakkor Concha – amint ezt a rendes bíróságok hatáskörének közigazgatást lassító jellegére reagálva kifejti – abból indul ki, hogy ez a bíraskodás a közigazgatási intézkedés (határozat) végrehajtása után történne. A közigazgatás parancsának előbb engedelmeskedni kellene, és csak azután jutna a bíróság abba a helyzetbe, hogy ítéletet mondjon.⁴⁵

⁴¹ „Juger le contentieux administrative, c’est encore administrer; la juridiction administrative est le complément nécessaire de l’action administrative.” Lásd DUCROCQ: Cours de droit administratif, 1869. Idézi CONCHA 1881: 333.

⁴² CONCHA 1881: 337–338. CONCHA 1877-ben ugyanez a példa mezőgazdasági termelővel.

⁴³ LÁNCZY 1883: 13.

⁴⁴ TOMCSÁNYI 1916: 84.

⁴⁵ CONCHA 1881: 340.

A közigazgatási bíráskodás központi, alapelv szintű kérdései közé tartozik a *mérlegelésre* vonatkozó hatáskör (a *diszkrecionális* hatalom) és a közigazgatási *alanyi jogok* megítélése. Szontagh Vilmosnak egy későbbi korban megfogalmazott véleménye szerint a közigazgatási bíróság szervezése körüli „harcok” a közigazgatás „akcióképessége” felett folytak. Ennek az akcióképességnek a szabad belátás (a diszkrecionális elem) pedig fontos alkotórésze.⁴⁶ A diszkrecionális jellegű döntések felülvizsgálata alapvetően *hatásköri* kérdés, így az arról szóló részben vissza fogok rá térni. Itt egyelőre a rendes bíróságok ilyen kérdések (azaz a mérlegeléses döntések) vizsgálatára való alkalmasságáról van szó.

A közigazgatásban – idézi Concha az ellenérvet – túlnyomóak a célszerűségi, diszkrecionális elemek, a törvény által objektíve nem védett érdekek. Ennélfogva a közigazgatási intézkedések tárgyában felmerült viták nagy része *nem is jogvita*, s így azok eldöntésére a rendes bíróságok *nem alkalmasak*. A fentiekből következik az is, hogy a közigazgatást szabályozó törvények nem is hoznak létre valódi alanyi jogokat. A korabeli nyugat-európai szabályok és jogtudományi álláspontok részletes elemzésével jutott el oda Concha, hogy igenis vannak a közigazgatásban alanyi jogok, a közigazgatási törvényekből származhatnak az egyesekre jogosultságok. A diszkrecionális elem esetén pedig arra figyelmeztetett, hogy – bár annak szerepe a közigazgatásban vitathatatlan – a diszkrecionális hatalommal való *visszaélés ellen* mindig meg kell teremteni a védelmet, és annak elbírálása már bírói logika kérdése lehet.⁴⁷

Végül is a diszkrecionális elemek elbírálásának kérdése, a közigazgatási bíráskodáshoz szükséges különleges, közigazgatási szakismeret követelménye, a közigazgatási jogviták elbírálásához szükséges gyors eljárás, a rendes bírósági eljárás költséges volta, a közigazgatási eljárás eleve ellenőrzött, kontrollált volta, ami az utólagos bírói felülvizsgálatot feleslegessé teszi, és a közigazgatási hatóságok részre nem hajló jellegére vonatkozó érvek sem győzték meg őt, így sommás megállapítással zárta érvelésének ezt a meghatározó részét: „Mindezeknél fogva, akár az államnak részeitől, az egyesektől külön vett érdekét, akár az egyeseknek az összességtől elszakítva képzelt igényeit vegyük is kiinduló pontul, azt kell véleményeznünk, hogy *a közigazgatási jogviszonyokból eredő jogviták eldöntésével a jog természet szerinti örei, a rendes bíróságok ruházandók fel.*”⁴⁸

Mielőtt továbblépnénk a közigazgatási bíróság szervezetére vonatkozó vita áttekintésében, még egyszer hangsúlyozni kell annak egészen a hetedik

⁴⁶ SZONTAGH 1928: 102.

⁴⁷ CONCHA 1881: 343, 354.

⁴⁸ CONCHA 1881: 363 [kiemelés az eredetiben].

Alaptörvény-módosításig (2018) fennálló jelentőségét. A vita egészen a Közigazgatási Bíróság felállításáig folyt egyébként, de értelemszerűen a bíróság működésének megkezdésével a szervezeti kérdés eldőlt. Onnantól fogva a bíróság szervezetének, hatáskörének a reformja, illetve kiterjesztése foglalkoztatta az elmélet szakembereit. Az 1945 utáni idő nem volt alkalmas a nyílt tudományos vita lefolytatására. A rendes bíróságok hatáskörének híve, *Szabó József*a Bíróság megszüntetésének előrevetülő árnyéka alatt már a *közjogi bíráskodás függetlenségére* helyezte a hangsúlyt a demokrácia védelmében, és teljes mértékben *másodlagosnak* ítélte azt, hogy e funkciót az „állam történetileg kialakult bírói szervezete lássa-e el vagy e célból létrehozott külön bírói rendszer”.⁴⁹ A közjogi rendszerváltás előtti évtizedben pedig – amellett, hogy az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatának több reformtervét kidolgozták – *nem folyt vita*. E javaslatok nem a nyilvánosság, hanem egy szakmai műhely vagy a politikai döntéshozók számára készültek.⁵⁰ A rendszerváltozás után a közigazgatási külön- (vagy éppen nem külön) bíráskodás szükségességének a kérdése a közjogi reformtervek egyik központi kérdésköre maradt egészen addig, míg az Országgyűlés meg nem alkotta azt az alkotmánymódosítást, amely bevezette a rendes bíróság és a közigazgatási bíróság, valamint a rendes bírósági szervezet és a közigazgatási bírósági szervezet fogalmakat. Az Alaptörvény nyolcadik módosítása (2019) azonban „helyreállította” az egyetlen és egységes bírósági szervezet alkotmányi rendszerét és követelményét, sem alsóbb fokú közigazgatási bíróságok, sem a Közigazgatási Felsőbíróság (arról, hogy ez miért nem „legfelsőbb” közigazgatási bíróság lett volna, most inkább ne nyissunk vitát) nem létesíthető, nem hozható létre mai alkotmányos rendszerünkben, újabb Alaptörvény-módosítás nélkül.

Visszalépve a 19. század végi vita idejére, a Magyar Jogászegyűlés által végül is mindössze két szavazattöbbséggel elfogadott⁵¹ javaslatot *Lánczy Gyula* terjesztette tehát elő. Lánczy – csakúgy, mint Concha – a bíróság szervezetének kérdését tágabb összefüggésbe helyezte, kereste mindazon módozatokat és előfeltételeket, amelyek a közigazgatási jogvédelem megteremtéséhez vezethetnek.

Lánczy hat részre osztotta javaslatait. A gyűlés nem mindet fogadta el, természetesen az elfogadottak számítanak:

⁴⁹ A Közigazgatási Bíróság reformja 1947.

⁵⁰ Lásd például NIGRINY 1984: 8; BALÁZS–BALOGH–MIHAJLOV 1988; *A közigazgatás fejlesztésének tudományos vizsgálata országos szintű kutatási főirány tudományos eredményei* (1981. január 1. – 1985. december 31.) 1986; Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata továbbfejlesztésének néhány kérdése 1988.

⁵¹ Nyolcadik magyar jogászegyűlés VII. A közigazgatási bíráskodás 1882.

„III. A közigazgatási jog terén a közigazgatási bíráskodás intézményének megalapítása egy hatályos [értsd: hatásos] egységes bírósági szervezet teremtése által eszközzendő, melynek hatásköre az állami és önkormányzati igazgatás összes ágaira, jelesen a pénzügyi bíráskodásra is kiterjed.

IV. Ezen közigazgatási bíráskodás gyakorlása közigazgatási szakbíróságokra ruháztatik, melyek rendszere a következő elvek alapján alakítandó: [...]”

Ezt a szakbírósági rendszert – javaslata szerint – minden törvényhatóságban első folyamodású (azaz elsőfokú) közigazgatási törvényszékek és közigazgatási főtörvényszék alkotnák. Az elsőfokú bíróságokban mind az államigazgatási, mind az önkormányzati, mind a bírói elem kellő módon érvényesülne, együtt a bírói függetlenség, „érdekeletlenség” és ügyképesség biztosítékával. Míg a főtörvényszék a királyi Curia tagjaival egyenrangú bírásból, a bírói függetlenség minden biztosítékával és attribútumával szerveződne. A közigazgatási törvényszék valamennyi vitás közigazgatási jogviszony elbírálására hatáskörrel rendelkezne, döntései nem csupán semmitő jellegűek, hanem ügydöntőek és „végrehajtási hatállyal bírók” lennének. A főtörvényszék emellett a végrehajtó hatalom által kibocsátott rendeletek „jogérvényességének” vizsgálatára is hatáskörrel bírna.⁵²

Lánczy Gyula rendkívül ambiciózus, mint látható, még normakontroll hatáskört is feltételező javaslata mögött az alábbi érveket hozta fel. Szerinte a kor parancsoló szüksége indította arra az Országos Jogászyűlést, hogy a közigazgatási bíráskodás megszervezését napirendjére tűzte, hiszen „a közjog és a közigazgatási jog terén a szerzett jogok tárgyilagos érvényesülése és bírói védelme hiányos, szervezetlen, s inkább a véletlen kedvezésétől függő, mint szilárd intézmények által biztosított [...] A magyar állampolgár a közjogi bátorlét és közigazgatási jogvédelem tekintetében mintegy »a levegőben függ«.”⁵³ A közigazgatási jogvédelem szükségességének Conchával egyébként egyező megállapítása után merőben más kiindulópontot vesz. A közigazgatást *Lánczy* is mint „működést” tekinti, csak hogy más jellemző minőségeit is figyelembe veszi. Álláspontja szerint a közigazgatásban a jogrend fenntartásának és emellett a jogeszmé érvényesülésének elsődleges szereplője maga a közigazgatás, a *végrehajtó* hatalom. Ez a közigazgatás Concha álláspontjában ténykedésre, a közérdek megvalósítására hivatott közegeket jelent. S amint a közigazgatásban is felmerül a jogok kérdése, annak elbírálására a rendes bíróságot látja hivatottnak.

⁵² LÁNCZY 1883: 35–36.

⁵³ LÁNCZY 1883: 5–6.

Lánczy Gyula figyelmeztet arra is, hogy jogállamban a *végrehajtás* közege is elsősorban *törvényt alkalmaz*. Az a Concha-féle *merev határvonal* a közigazgatási „puszta cselekvőség” és a bírói logikai törvényalkalmazás között *nem létezik*. A közigazgatási törvényalkalmazás is tartalmaz logikai szubszumpciós műveletet, és a bírói tevékenység során is kell ténykörülményekről és ténybeli viszonyokról rendelkezni. Sőt, a bíró a legtöbb jogrendszerben bizonyos mértékű diszkrecionális hatalmat is gyakorol, bár a bírói és a közigazgatási mérlegelés nem azonos, és a mérlegelés a közigazgatásban inkább „vezértényező”.⁵⁴ A végrehajtó hatalmat – Lánczy szerint – a modern jogrendszerek nem degradálják egy ténykedő fél állására, hanem „a közérdek terén a jogrend megvalósítója, s eljárásában jogelvekhez kötött, szerzett jogok tiszteletben tartására kötelezett”. A Concha által helyeselt és példaként hozott angol közigazgatási rendszerből Lánczy ellentétes következtetést vont le, ő úgy látja, hogy az „angol közigazgatási jog egyáltalán nem a rendes bírói hatáskörbe utalt, hanem [...] a közigazgatási önkormányzat keretében fogantatott”.⁵⁵ Abból az alaphelyzetből, miszerint a közigazgatás jogszerűségének biztosítása az államnak is érdekében áll, és emellett az egyén jogainak is legfőbb biztosítéka (azaz e jogoltalom kétoldalú), azt a következtetést vonja le (Rudolf Gneist nézeteinek hatása alatt), hogy e jogvédelem másnemű hatóságokat, fokozatokat és eljárási szabályokat igényel, mint a magánjogok oltalma.

Ezen alapelv mellett a *külön szakbíróságok* létesítését ösztönző érve az, hogy a *diszkrecionális* elem jelenléte miatt a közigazgatási ügy megítéléséhez a pusztá törvényismeret sosem lesz elég. A közérdeknek a közigazgatási perben az alanyi jogok és érdekek mellett való érvényesítése, a magánérdekkel való összhangba hozatala is különleges bírói szervet igényel. Nem is szólva a közigazgatási ügy eldöntéséhez feltétlenül szükséges közigazgatási gyakorlatról és „érzékről”, amelynek azért is van nagy szerepe Lánczy felfogásában, mert szemben Concha feltételezésével, a közigazgatási perben egyáltalán *nem másodlagos a tényállás tisztázása*. A közigazgatási eljárás (korabeli) rendezetlensége (azaz törvényi szabályozatlansága) okán a magánfelek folyamodásai, panaszai leggyakrabban a hibás tényállásfelvétel körül forognak, így Lánczy szerint a leendő közigazgatási bíróságoknak az ország lakosaira nézve gyakorlati haszna csak akkor lesz, ha legalább első fokon „a perviták alapját képező hivatali tényálladékok ellen

⁵⁴ LÁNCZY 1883: 12–13.

⁵⁵ LÁNCZY 1883: 14, 16. A King’s Bench legfelsőbb közigazgatási törvényszéki eljárásával összefüggésben pedig rámutat annak speciális jellegére, amely inkább emlékeztet a régi magyar királyi kancellária „mandatumaira”, mint a hétszemélyes tábla döntéseire.

emelt panaszok és kifogások megbírálásától el nem zárkózik”.⁵⁶ És ehhez kapcsolódik Lánczy azon javaslata, amelyet végül is a Jogászgyűlés nem fogadott el, hogy a bíráskodás bevezetésével együtt a közigazgatási eljárás szabályait mind az önkormányzati, mind az állami igazgatás minden fokán törvényileg rendezni (szabályozni) kell. Az elsőfokú eljárás szabályozottsága, szabályszerűsége és szakszerűsége – véli – óvni fog a fellebbezési jog túlzott használatától, amely – akkor is – „bírói és kormányzati rendszerünk egyik betegsége” volt.⁵⁷

A működését 140 esztendeje, 1884. február 27-én megkezdő Pénzügyi Közigazgatási Bíróság jelentős hatást gyakorolt a vita utóéletére, azaz az események további menetére. „Ez a testület – hatékony működése révén – igazolta létjogosultságát, és fontos érveket szolgáltatott a közigazgatási jogvédelem szervezeti korszerűsítéséhez és hatáskörének kiterjesztéséhez.”⁵⁸ Ennek ellenére a pénzügyi bíráskodásról szóló törvény megalkotása (1883) után még *tíz hosszú esztendőnek* kellett eltelnie ahhoz, hogy az általános hatáskörű közigazgatási bíróságokról szóló törvényjavaslat egyáltalán megszülessen, s onnan még újabb háromnak, hogy a javaslatból az eredetileg javasolt megoldástól igencsak eltérő intézményt létrehozó törvényt az Országgyűlés megalkossa. Az élénk, már-már ádáz, parlamenti, politikai vita mellett folyt a nem kevésbé szenvedélyes tudományos diskurzus is. A Magyar Jogászegylet 1891 tavaszán kimerítően foglalkozott a leendő bíróságok hatáskörével. Majd a törvényjavaslat 1893-as megszületése után 1894. január–februárban újra. Külön felvonást képezett a törvényjavaslat készítőjének, Némethy Károlynak Concha Győzővel folytatott, személyeskedéstől sem mentes vitája. De ez a vita már egy másik lapra tartozik.

Most talán elég annyit leszögezni, hogy a közigazgatási bíróság szervezeti különállása, a közigazgatási bíráskodásnak a rendes (azaz a nem közigazgatási) bíráskodástól való elkülönítése nem jogalkotói szeszély vagy személyes ambíció következménye volt, hanem a megoldás kidolgozásakor, mint az állami működés alapkérdését az adott kor legkiválóbb „szakférfia” érett tanácskozás tárgyává tették, érveiket ütköztették, amelynek elemeiből, dilemmáiból mai korunk döntés-előkészítői és döntéshozói is okulhatnak.

⁵⁶ LÁNCZY 1883: 21. Ugyanezen indokkal foglalta el ugyanezt az álláspontot a közigazgatási bíróságok hatásköréről később rendezett vitában Csillagh Gyula is. Lásd CSILLAGH 1891: 4.

⁵⁷ A javaslatra lásd 24. és 36. [IV. a) alatt].

⁵⁸ STIPTA 2017a: 99. További igen érdekes adalékokkal szolgál a pénzügyi bíróság első vezetőjének életéről és munkásságáról STIPTA 2017b: 225–235. A pénzügyi közigazgatási bíráskodás egészének ismertetéséről lásd szintén STIPTA 2019.

Felhasznált irodalom

- A közigazgatás fejlesztésének tudományos vizsgálata országos szintű kutatási főirány tudományos eredményei* (1981. január 1. – 1985. december 31.) (1986). Budapest.
- A Közigazgatási Bíróság reformja (1947). (A Magyar Jogász Egylet közigazgatási szakosztályában tartott előadások és hozzászólások). *Jogászegyleti Szemle*, (2), 52.
- Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata továbbfejlesztésének néhány kérdése (1988). In PALKOVICS Éva szerk.: *Tanulmányok az igazságszolgáltatás továbbfejlesztéséről*. Budapest, 78–136.
- BALÁZS István – BALOGH Zsolt – MIHAJLOV Dobromir (1988): *A közigazgatási bíráskodás (Magyarországi reformjának lehetőségei a hazai tapasztalatok, illetve a polgári és szocialista rendszerek új tendenciái alapján)*. Budapest: MTA Államtudományi Kutatások Programirodája.
- CONCHA Győző (1877): *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában*. Budapest: Athenaeum Nyomda.
- CONCHA Győző (1928) [1881]: A közigazgatási bíráskodás szabályozásánál mely elvek legyenek irányadók a bírói szervezet, a hatáskör és az eljárás tekintetében? In *Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai*. Budapest: MTA, 318–400.
- CONCHA Győző (2019): *Politika*. I. kötet. (Államtudományi klasszikusok, sorozatszerkesztő: PATYI András – TRÓCSÁNYI László). Budapest: Dialóg Campus.
- CSILLAGH Gyula (1891): A közigazgatási bíróságok hatásköre. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 68/VII(7), 4.
- GRUBER Lajos (1877): *A közigazgatási bíráskodás eszméje, kellékei és alakzatai Európában, különös tekintettel Magyarországra és e kérdés parlamentáris sorsának történetére hazánkban*. Budapest: Athenaeum Nyomda.
- Hatvan év tudományos mozgalmai között, Concha Győző összegyűjtött értekezései és bírálatai* (1928). Budapest: MTA.
- KÜPPER, Herbert (2018): *Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn*. In Armin von BOGDANDY – Peter M. HUBER – Lena MARCUSSEN (szerk.): *Handbuch Ius Publicu Europaeum*. Band VIII Verwaltungsgerichtsbarkeit in Europa: Institutionen und Verfahren. Heidelberg: C. F. Müller, 729–738.
- LÁNCZY Gyula (1883): *A közigazgatási bíráskodás szervezéséről Magyarországon*. Klny a Magyar Igazságügy 1883. január. Budapest: Zilahy.
- MARTONYI János (1947): Az ötvenéves Közigazgatási Bíróság. *Városi Szemle*, 33(3–4), 187–201.

- MARTONYI János (1960): Államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- NÉMETHY Károly (1897): *A közigazgatási bíróságokról szóló törvény magyarázata*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt.
- NIGRINY Elemér szerk. (1984): *Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata*. Budapest: IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály Kiadványai.
- Nyolcadik magyar jogászggyűlés VII. A közigazgatási bíráskodás (1882). *Jogtudományi Közlemény*, 17(44), 350–353.
- PATYI András (2002): *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei*. Budapest: Logod Bt.
- PATYI András (2019): *A magyar közigazgatási bíráskodás elmélete és története*. Budapest: Dialóg Campus.
- STIPTA István (1997a): A közigazgatási bíráskodás előzményei Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény*, 52(3), 117–125.
- STIPTA István (1997b): A pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai előtörténete. *Acta Juridica et Politica*, Tom. LII. Fasc. 9. Szeged: JATE ÁJK Tudományos Bizottsága.
- STIPTA István (2015): A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei. *Jogtörténeti Szemle*, (3), 40–45.
- STIPTA István (2016a): Egyértelmű modellkapcsolatok? A közigazgatási bíráskodás európai változataihoz. *Közjogi Szemle*, 9(4), 10–15.
- STIPTA István (2016b): Tudományos viták a hazai pénzügyi közigazgatási bíráskodásról 1870 és 1883 között. In GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta szerk.: *Lege et Fide: Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged: Pólay Elemér Alapítvány – Iuris-peritus Bt., 555–561.
- STIPTA István (2017b): Madarassy Pál, az első közigazgatási főbíró. In SZIKORA Veronika – TÖRÖK Éva szerk.: *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*. I–II. kötet. Debrecen: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 225–235.
- STIPTA István (2019): *A pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenysége (1884–1896)*. Budapest: Dialóg Campus.
- STIPTA István (2020): *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- STIPTA István (2023): A pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló 1883. évi XLIII. tc. *Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok*, (7), 1361–1368.
- SZONTAGH Vilmos (1928): *A közigazgatás szabad belátása (Diszkrecionalis közigazgatás)*. Miskolc: Magyar Jövő Nyomda.
- TOMCSÁNYI Móric (1916): *Jogerő a közigazgatási jogban*. Budapest: Franklin-Társulat.

Polt Péter

A letartóztatás indokoltsága és tartama az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján

A Magyarországon több mint harminc éve kihirdetett és az Európa Tanács égisze alatt született Emberi jogok európai egyezménye¹ (a továbbiakban: Egyezmény) az alapvető jogok védelmének egyik legmeghatározóbb nemzetközi dokumentumává vált, különösen Európában. Jelentősége leginkább abban mutatkozik meg, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJB/Bíróság) az Egyezményen alapuló esetjoga alapjaiban befolyásolja a részes államok jogalkalmazását, így a magyar büntető-igazságszolgáltatást is.

Az első generációs alapjogok közül a „legértékesebb alapjogként”² értékelt szabadsághoz és biztonsághoz való jog az Egyezmény 5. cikkében nyert elismerést, az érvényesülésének zálogát jelentő garanciák pedig megjelennek a magyar alapjogi normában is. Mind az Egyezmény, mind az Alaptörvény generális jelleggel deklarálja, hogy mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz. A szabadsághoz és biztonsághoz való jog nem abszolút jellegéből következően az alapjogi rendszer korlátozható alapvető jogai közé tartozik, amelynek garanciáit – a többi korlátozható alapvető joghoz hasonlóan – a szükségességi és arányossági teszt biztosítja.³ A szabadsághoz és biztonsághoz való jog korlátozásának módja és feltételei az Egyezményben és az Alaptörvényben is megtalálhatók. Amíg ugyanakkor az Egyezmény az önkényes és jogellenes fogva tartás tiltása mellett a szabadsághoz való jog

¹ Az Egyezmény Rómában 1950. november 4. napján kelt és 1953. szeptember 3. napján lépett hatályba. Hazánkban az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki, amely 1992. november 5. napjától hatályos.

² SÁRI 2005: 98.

³ Lásd: WELLER 2018: 168.

korlátozásának egyes eseteit, köztük a letartóztatást külön is nevesíti, addig az Alaptörvény általános elvként rögzíti, hogy a szabadságtól megfosztani valakit kizárólag törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján lehet.⁴

A büntetőeljárásokat érintően az Alaptörvényben rögzített alkotmányos kereteket a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) tölti meg tartalommal, amely az Alapvető Rendelkezések között az emberi méltóság tiszteletben tartását, valamint szabadsághoz, személyi biztonsághoz fűződő jog biztosítását hangsúlyozza, és az alapvető jogok korlátozásával kapcsolatban a törvényes ok és mód mellett a szükségesség és arányosság elvét emeli ki. Az eljárásjogi törvény rendelkezései értelmében a terheltnek joga van arra, hogy szabadlábban védekezzen, azonban a büntetőeljárás eredményes lefolytatása és az állam büntetőigényének érvényesítése érdekében szükségessé válhat a szabadsághoz való jogának korlátozása és vele szemben személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés elrendelése.

A Be. -ben meghatározott személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések közül a szabadsághoz való jogot a legsúlyosabb mértékben a letartóztatás érinti, amely lényegében teljes szabadságelvonással jár. Tekintettel arra, hogy a letartóztatás az Egyezmény 5. cikkében is oltalmazott alapvető jogot – egyébként legitim célokból – korlátozza, az Egyezményben vállalt kötelezettségek ellenőrzésére hivatott EJEB több, Magyarországot érintő ügyben is vizsgálta a letartóztatás időtartamának észszerűségét és a letartóztatás alapjául szolgáló indokok elfogadhatóságát.

A letartóztatás magyar eljárásjogi törvényben meghatározott általános feltételei – amelyek egyébiránt valamennyi személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés tekintetében alkalmazandók – konjunktívak, ebből következően valamennyi feltétel fennállása szükséges a letartóztatás alkalmazásához. A legsúlyosabb kényszerintézkedés objektív általános feltétele a megalapozott gyanú léte (és annak közlése a terhelttel) vagy – értelemszerűen az eljárás bírósági szakaszában – a vádemelés megtörténte. Az EJEB gyakorlatát érintően fontos kiemelni, hogy a Bíróság a tartós fogva tartás törvényessége sine qua non feltételének tekinti a megalapozott gyanú fennállását, azonban az X.Y. kontra Magyarország ügyben külön kiemelte, hogy a megalapozott gyanú nem azonos az ítéleti bizonyossággal.⁵ Ebből következően a kényszerintézkedés

⁴ Emberi jogok európai egyezménye 5. cikk 1. bekezdés; Alaptörvény IV. cikk (1) és (2) bekezdése.

⁵ X.Y. kontra Magyarország ügy (43888/08. sz. kérelem), 37. bekezdés.

alkalmazásának nem feltétele, hogy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény elkövetése kétséget kizáróan bizonyítható legyen.

A letartóztatás másik – sokkal inkább szubjektív – feltételében, amely bírói mérlegelésen alapul, a szükségesség és arányosság elve jelenik meg. Ebben az esetben azt kell vizsgálni, hogy a letartóztatás az azzal elérni kívánt célhoz szükséges-e, illetve e cél más módon nem biztosítható-e.⁶

A Bíróság a Baksza kontra Magyarország ügyben egyértelműen azon az állásponton volt, hogy önmagában a megalapozott gyanú léte – különösen bizonyos idő elteltét követően – nem elegendő. A letartóztatás fenntartásához egyéb olyan indokok is szükségesek, amelyek a Bíróság megfogalmazásában „relevánsak és elegendők”, és amelyek fennállását a nemzeti bíróságok különös gondossággal vizsgálták.⁷ Ennek megfelelően a részes államok bíróságainak sztereotip indokolásai, amelyek nélkülözik például a konkrét veszélyek valószínűsítését, nem felelnek meg az Egyezményben támasztott elvárásoknak, és az 5. cikk megsértését alapozhatják meg.⁸

A Be.-ben a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedéseket érintően meghatározott különös feltételek közül akár már egy fennállása is alapjául szolgálhat a letartóztatás alkalmazásának. Az alapvető jogi vizsgálódás szempontjából jelentősége van annak is, hogy mindhárom különös feltétel alapulhat tényeken (ilyenkor a jogalkalmazók már megtörtént eseményeket értékelnek), illetve feltételezéseken is (amikor a jogalkalmazó valamilyen nemkívánatos jövőbeni eseményre következtet a rendelkezésre álló adatok alapján).⁹

A letartóztatás egyik lehetséges különös feltétele a terhelt jelenlétének biztosítása a büntetőeljárásban. E feltétel megállapítása alapulhat tényeken, amennyiben a gyanúsított vagy vádlott megszökött, szökést kísérelt meg, illetve a hatóságok elől elrejtőzött, illetve azon a feltételezésen is, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján mindezek veszélyére lehet következtetni. A jogalkalmazási gyakorlat alapján a szökés veszélyére utalhatnak a terhelt személyi körülményei közül például a szocializálódottság hiánya, a rendezetlen egzisztenciális körülmények, a hajléktalan életmód, a külföldi kötődés és külföldi kapcsolatok léte, illetve a büntetett előélet. A személyi körülményeken kívül az eljárás tárgyát képező bűncselekmény tárgyi súlya vagy a szervezett bűnözésre utaló jegyek is alkalmasak lehetnek a szökés veszélyének megállapítására. A bűncselekmény

⁶ Be. 276. § (1) bekezdése alapján.

⁷ Baksza kontra Magyarország (59196/08. sz. kérelem), 34. bekezdés.

⁸ Baksza kontra Magyarország (59196/08. sz. kérelem), 38. bekezdés.

⁹ Be. 276. § (2) bekezdése alapján.

tárgyi súlya és a várható szabadságvesztés tartama azonban önmagában – más releváns körülmény fennállása nélkül – nem vezethet a szökés reális veszélyének megállapíthatóságához, ezt mind a hazai bírói gyakorlat, mind az EJEB ítéletei is alapvető elvként rögzítik.¹⁰

A magyar jogalkalmazási gyakorlat a szökés, elrejtőzés reális veszélyét rendszerint megállapítja abban az esetben is, ha a terheltet elfogatóparancs útján sikerült kézre keríteni. Az EJEB ítélkezési gyakorlata ezt nem feltétlenül támasztja alá: a Bíróság a Bandur kontra Magyarország ügyben ugyanis az elfogatóparancs útján kézre kerített terhelt esetében nem tartotta megállapíthatónak a szökés veszélyét. Az ítélet szerint az EJEB figyelembe vette a terhelt büntetlen előéletét, családfenntartó szerepét, rendezett egzisztenciális körülményeit, valamint különösen azt a körülményt, hogy a terhelt gépjárművezetőként dolgozott, ami igazolta a külföldön tartózkodás indokoltságát. A Bíróság az ítéletében kiemelt jelentőséget tulajdonított annak is, hogy a terhelt önként jelentkezett a hatóságoknál, amikor értesült a vele szemben kibocsátott elfogatóparancsról.¹¹ A szökés veszélyét csökkentik tehát a rendezett egzisztenciális körülmények, a terhelt büntetlen előélete, de emellett ilyen következtetés levonására adhat alapot a vallásos meggyőződés, a rossz egészségügyi állapot vagy a megbánó és hatóságokkal együttműködő magatartás tanúsítása is. Az említett EJEB-ítélettel összefüggésben mindazonáltal fontos kiemelni: az abban hivatkozott körülmények közül álláspontom szerint ténylegesen kiemelt jelentősége annak van, hogy a terhelt végül önként jelentkezett a hatóságoknál. Ezt a tényt általában a magyar jogalkalmazók is nagy nyomattal szokták figyelembe venni akkor, amikor a kényszerintézkedés alkalmazásáról döntenek.

A letartóztatás célja a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása is lehet. A kollúzió veszélye fennáll, ha a terhelt valamely büntetőeljárásban részt vevő vagy más, az eljárás szempontjából jelentőséggel bíró személyt megfélemlített vagy jogellenesen befolyásolt, illetve ha tárgyi bizonyítási eszközt, elektronikus adatot vagy vagyonekobjazás alá eső dolgot megsemmisített, meghamisított vagy elrejtett. Hasonlóan a szökés,

¹⁰ A BH 2007.403. szerint: „a bűncselekmény – büntetési tételben megnyilvánuló – tárgyi súlya csak a konkrét ügy speciális jellemzőivel együtt jut szerephez, illetve ad ilyen következtetésre alapot. A tárgyi súly kapcsán önmagában a (Btk. Általános és Különös Része szerinti) jogalkotói értékelés nem biztosít az előzetes letartóztatás indokoltságára önálló következtetési alapot.”

¹¹ Bandur kontra Magyarország ügy (50130/12. sz. kérelem), 64–67. bekezdés.

elrejtőzés veszélyéhez, ebben az esetben is elegendő lehet e következményeknek a veszélyét megállapítani, ekkor azonban vizsgálni kell azt is, hogy a kollúziós cselekményt milyen célból fejtették ki. A kényszerintézkedés indokoltsága csak abban az esetben állapítható meg, ha a cél a bizonyítás megghiúsítása volt, és ezt az objektív körülmények is lehetővé tették volna.

A feltételezés – a reális veszély megállapítása – minden esetben kizárólag a büntetőeljárás keretében beszerzett adatokra, információkra épülhet. Ezzel összefüggésben érdemes röviden megvizsgálni azt is, hogy a letartóztatás alapjául szolgáló adatokat a terhelt (illetve a védője) mennyiben jogosult megismerni, a nyomozás érdekét ugyanis sok esetben – különösen az eljárás elején – bizonyos információk visszatartása szolgálja. Az EJEK ezzel összefüggésben a Gál kontra Magyarország ügyben kifejtette, hogy a büntetőnyomozások hatékony lefolytatása érdekében szükséges lehet az eljárás során beszerzett információk, adatok egy részének titokban tartása a terhelt és a védelem előtt, ezzel ugyanis meg lehet akadályozni a bizonyítékok esetleges manipulálását. A Bíróság azonban hozzátette, hogy ez az igazságszolgáltatási érdek nem eredményezheti a védelemhez való jog lényeges korlátozását, valamint a szabadságelvonással szembeni garanciák körében megkövetelt fegyveregyenlőség elvének megsértését. Ezért a Bíróság álláspontja szerint azon adatokat, amelyek a letartóztatás törvényességének megítéléséhez nélkülözhetetlenek, megfelelő formában elérhetővé kell tenni a terhelt és védője számára.¹² A Bíróság a Bandur kontra Magyarország ügyben azt is megállapította, hogy a fegyveregyenlőség elve nem érvényesül akkor, ha a védőtől megtagadják a nyomozás irataihoz való hozzáférést, és ez megakadályozza a fogva tartás jogszerűségének hatékony megtámadását.¹³

A letartóztatás elrendelése vagy fenntartása a bűnismétlés lehetőségének megakadályozás érdekében is szükséges lehet, ha a terhelt a gyanúsított kihallgatását követően az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatta, vagy a gyanúsított kihallgatását követően elkövetett újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt gyanúsítottként hallgatták ki. A bűnismétlés veszélye továbbá azon a feltételezésen is alapulhat, hogy a terhelt a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghez vinné, az eljárás tárgyát képező bűncselekményt folytatná, vagy szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követne el.

¹² Gál kontra Magyarország ügy (62631/11. számú ügy), 42. bekezdés.

¹³ Bandur kontra Magyarország ügy (50130/12. sz. kérelem), 79. bekezdés.

A hazai bírói gyakorlat a bűnisméltés veszélyét tipikusan a terhelt büntetett előéletére, a büntetőeljárás hatálya alatt történt elkövetésre, a sértett sérelmére folyamatos vagy többszöri bűnelkövetésre, illetve a kedvezőtlen életberendezkedésre, a bűnözői életmódra utaló karakterjegyek kialakulására figyelemmel állapítja meg.¹⁴ Ezzel szemben a bűnisméltés reális és közeli veszélyét csökkenti az alkalomszerű vagy indulati elkövetés, a beismerő vallomás tétele vagy a büntetlen előélet is.

A Bíróság az ítéleteiben a bűnisméltés veszélyének megállapíthatóságával összefüggésben következetesen azt az álláspontot képviseli, hogy a veszély valószínűségét az ügy körülményei, a terhelt személyi múltja és személyiségének egyes aspektusai alapján kell megítélni. Az A.B. kontra Magyarország ügyben például arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bűncselekmény folytatólagos jellege nem szükségszerűen vonja maga után a bűnisméltés veszélyét.¹⁵ A Bíróság nem tartotta továbbá megállapíthatónak a bűnisméltés veszélyét abban az esetben sem, amikor a hazai bíróság arra alapozta e különös feltétel fennállását, hogy az egyébként büntetlen előéletű terhelt munkahellyel nem rendelkezett. Az ítélet szerint a bűnisméltés veszélyének megállapíthatóságához a terhelt büntetlen előéletére figyelemmel kidolgozottabb indokolás lett volna szükséges a konkrét ügyben.¹⁶ Megjegyzendő, az EJEB gondolatai jelentek meg a hazai másodfokú bíróság döntésében is, amely a letartóztatást megszüntető határozatában arra hivatkozott, hogy a terhelt egzisztenciális körülményei rendezettek voltak, annak ellenére, hogy munkahellyel nem rendelkezett. Ezért pusztán a hivatkozott körülményből nem lehetett arra következtetni, hogy a büntetlen előéletű terhelt hajlamos lett volna újabb bűncselekmény elkövetésére.

A letartóztatás törvényben meghatározott általános és különös feltételei, illetve az ezeket alátámasztó indokok mellett a letartóztatás időtartamának alakulása is különös jelentőséggel bír a szabadsághoz való jog érvényesülése szempontjából. Az Egyezmény mellett az Alaptörvényben és a Be. szabályai között is megjelenik, hogy az őrizetbe vett vagy letartóztatott terheltet a lehető

¹⁴ A Kúria Büntető Kollégiuma Joggyakorlat-elemző Csoportjának a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról szóló összefoglalója (2016.El.II.JGY.B.2.) szerint a büntetett előélet vonatkozásában „jelentősége van annak, hogy hányszor, milyen bűncselekmények miatt és mikor állt korábban a terhelt bíróság előtt, továbbá milyen büntetéseket szabtak ki vele szemben”.

¹⁵ A.B. kontra Magyarország ügy (33292/09. sz. kérelem), 8. bekezdés.

¹⁶ Nagy Gábor kontra Magyarország ügy (33529/11. sz. kérelem), 30. bekezdés

legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé állítani, és a hatóságoknak törekedniük kell arra, hogy a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés a lehető legrövidebb ideig tartson.¹⁷

Az előzőekben említett kötelezettség egyik garanciáját a magyar eljárásjogi törvénynek a letartóztatás felső időtartamára vonatkozó szabályozása adja, amely a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény büntetési tételének felső határa és annak alapján tartalmaz eltérő szabályokat, hogy az eljárás nyomozati vagy bírósági szakaszban van-e. Külön említést érdemel, hogy a 2022. március 1. napjától hatályos szabályok szerint – kizárólag a vádemelést követően – a törvényben meghatározott esetekben az általános felső határhoz képest a letartóztatás további egy évvel meghosszabbítható.¹⁸

A letartóztatás felső tartama tekintetében mindenképpen említésre méltó az Alkotmánybíróság 10/2021. (IV. 7.) AB határozata, amely megállapította a Be. 298. § (2) bekezdése a) pontja Alaptörvény-ellenességét, ezért az Alkotmánybíróság e rendelkezést 2021. szeptember 30. napjával megsemmisítette. A hivatkozott szabály értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban a terhelttel szemben elrendelt letartóztatás időtartamának nem volt felső határa, amit a büntetőeljárás törvény 2013. évi módosítása tett lehetővé.¹⁹ Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint nincs olyan kényszerítő ok, amely indokát adhatná annak, hogy bizonyos esetben a letartóztatás felső tartam nélkül fenntartható legyen. A határozat okfejtése szerint ugyanis, ha a terhelt letartóztatása mellett húzódik el a büntetőeljárás, az nem a terheltnek felróható. Ebből következően pedig az észszerű fogva tartási idő túllépése a bűnüldözés kockázatának a terheltre történő telepítését is jelenti, ami alkotmányosan nem megengedett.²⁰

Az EJEB több ítéletében is foglalkozott a letartóztatás észszerű időtartamával.²¹ A Bíróság valamennyi ügyben azonos módon kifejezésre juttatta,

¹⁷ Egyezmény 5. cikk 3. bekezdése, Alaptörvény IV. cikk (3) bekezdése, Be. 279. § (1) bekezdése.

¹⁸ Be. 298. §-ának (4) bekezdése alapján.

¹⁹ Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény.

²⁰ 10/2021. (IV. 7.) AB határozat [48] és [51] bekezdése.

²¹ Lásd például: Nagy Gábor kontra Magyarország ügy (33529/11. sz. kérelem), Baksza kontra Magyarország ügy (59196/08. sz. kérelem), Szepesi kontra Magyarország ügy (7983/06. sz. kérelem), Ciprian Corneanu kontra Magyarország ügy (45021/20. számú ügy).

hogy a letartóztatás észszerű tartama nem határozható meg absztraktnan, az minden esetben a konkrét büntetőügy sajátosságaitól és a terhelt személyi körülményeitől függ. Mindazonáltal elhúzódó fogva tartás és az Egyezmény megsértése nem állapítható meg akkor, ha a közérdek indokolja a fogva tartás meghosszabbítását, és e tekintetben még az ártatlanság vélelme – mint a büntetőeljárás meghatározó alapelve – sem írhatja felül a közérdeket.²²

Az EJEB által a Baksza kontra Magyarország ügyben kifejtettek szerint a nemzeti bíróságokat terheli annak biztosítása, hogy a letartóztatás az észszerű időtartamot ne haladja túl. A részes államok bíróságai ennek úgy tehetnek eleget, ha különös gondossággal vizsgálják mindazon tényeket, amelyek az egyéni szabadság tiszteletben tartására vonatkozó szabálytól való eltérést igazoló közérdek valódi követelményének fennállása mellett vagy ellen szólnak. Fontos követelmény, hogy a megállapított tényeket a határozat indokolásában is meg kell jeleníteni.²³

Ennek azért van kiemelt jelentősége, mert az EJEB a határozatokban foglalt indokok, valamint a terhelt és védője fellebbezéseiben előadottak alapján döntheti el, hogy az Egyezmény 5. cikkének 3. bekezdését megsértették-e. A Nagy Gábor kontra Magyarország ügyben a Bíróság hozzátette, hogy a hatóságoknak minden, még a legrövidebb tartamú fogva tartás indokoltságát is meggyőzően kell bizonyítaniuk.²⁴

A Bíróság az A.B. kontra Magyarország ügyben kifejtette, hogy az 5. cikk 3. bekezdése alapján a terhelt szabadlábra helyezéséről vagy a fogva tartásáról rendelkező határozat meghozatalakor a bíróságok kötelesek megfontolni a terhelt bíróság előtti megjelenését biztosító alternatív intézkedéseket. Az 5. cikk ugyanis nemcsak azt a jogot biztosítja a terhelt számára, hogy észszerű időn belül tárgyalást tartsanak az ügyében vagy szabadlábra helyezték, hanem azt is, hogy a szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető legyen, amelyek a terhelt tárgyaláson való jelenlétét biztosítják. A Bíróság hangsúlyozta, hogy ez a rendelkezés nem jelent opcionális lehetőséget a bíróságok számára abban a tekintetben, hogy tárgyalást tartsanak vagy szabadlábra helyezték a terheltet, hanem a rendelt célja az, hogy a vádlott ideiglenes szabadlábra helyezését biztosítsa, ha a szabadságelvonás már nem észszerű.²⁵

²² Lásd például: Gál kontra Magyarország ügy (62631/11. számú ügy), 39. bekezdés.

²³ Baksza kontra Magyarország ügy (59196/08. sz. kérelem), 34. bekezdés.

²⁴ Nagy Gábor kontra Magyarország ügy (33529/11. sz. kérelem), 25. bekezdés.

²⁵ A.B. kontra Magyarország ügy (33292/09. sz. kérelem), 28. bekezdés.

Az EJEB több elé került ügyben vizsgálat tárgyává tette, hogy a terhelt egészségügyi állapota megalapozhatja-e a letartóztatás elrendelésének mellőzését, avagy a letartóztatás megszüntetését. Az X.Y. kontra Magyarország ügyben hozott ítéletben kimondta: az Egyezmény 5. cikkének 3. bekezdése nem értelmezhető oly módon, hogy a letartóztatás hatálya alatt álló terhelt kedvezőtlen egészségi állapotára figyelemmel a nemzeti hatóságok kötelesek lennének a terheltet szabadlábra helyezni. Mindazonáltal a hivatkozott ügyben a Bíróság szerint a terhelt romló egészségi állapotára és az időmúlásra figyelemmel a letartóztatás már nem szolgálta az észszerű időn belül történő bíróság elé állítás célját.²⁶

A letartóztatás elrendelésére, illetve fenntartására vonatkozó eljárási szabályai közül ugyancsak garanciális jelentőséggel bírnak azon rendelkezések, amelyek a letartóztatás feltételei fennállásának ülésen történő vizsgálatát írják elő. Így a Be. alapján abban az esetben, ha az indítvány tárgya a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelése, illetve a letartóztatás meghosszabbítása új körülményre történő hivatkozás és az elrendelésétől számított hat hónapot meghaladó meghosszabbítása esetén, ülést kell tartani.²⁷ Emellett a Be. biztosítja azt a jogot az ügyésznek, továbbá a terhelt és védője számára, hogy a letartóztatás megszüntetése, illetve enyhébb kényszerintézkedés elrendelése iránt indítványt terjesszen elő, amelyről a bíróságnak érdemben, határozathozatal mellett kell döntenie.²⁸

Az Egyezmény 5. cikkének 4. bekezdése biztosítja, hogy a letartóztatottak eljárást indítsanak azon eljárásjogi vagy anyagi jogi feltételek fennállásának bírósági felülvizsgálata céljából, amelyek a szabadságtól való megfosztás törvényességét biztosítják. A Bíróság a Nagy Gábor kontra Magyarország ügyben az Egyezmény hivatkozott rendelkezését érintően kifejtette, hogy az eljárásnak bírósági jellegűnek kell lennie, és az adott szabadságelvonás típusának megfelelő garanciát kell biztosítania. A határozat kiemelte továbbá, hogy a rendelkezésben rejlő eljárásjogi követelmények nem kötelezik a hatóságokat arra, hogy minden olyan esetben tárgyalást (magyar eljárásjogi szóhasználatban ülést) tartsanak, amikor a kényszerintézkedéssel összefüggésben kifogás merül fel, kivéve, ha olyan speciális körülmények állnak fenn, amelyek tárgyalás (ülés) tartását követelik meg. Ezen jogi logika szerint az EJEB megállapította a rendelkezés megsértését abban az esetben, amikor a terhelt szabadlábra

²⁶ X.Y. kontra Magyarország ügy (43888/08. sz. kérelem), 40. bekezdés.

²⁷ Be. 466. § (1) bekezdés a)–c) pontjai.

²⁸ Be. 300. § (1) bekezdése.

helyezés iránti kérelmeit kizárólag írásbeli eljárás keretében bírálták el négy hónap körüli időszakon belül. A Bíróság szerint a négy hónap nem tekinthető észszerű időköznek, ráadásul a vizsgált ügyben a kirendelt védő jelenléte nélkül került sor a letartóztatás elrendelésére, és a bíróságok nem vették figyelembe a terhelt által előterjesztett, a szabadlábra helyezés mellett szóló érveket sem. Emellett a kirendelt védőt nem tájékoztatták megfelelő időben a fogva tartás meghosszabbításáról szóló indítványról, illetve egy másik alkalommal a bíróság nem várta meg a fogva tartás meghosszabbításával kapcsolatosan a védelem észrevételeit sem. A Bíróság szerint e körülmények összességükben ez Egyezmény 5. cikke 4. bekezdésének megsértését eredményezték.²⁹

Az EJEB Magyarországot elmarasztaló ítéletei közül a Gál kontra Magyarország ügy tekinthető alapvetőnek, mivel a Bíróság az újabb döntéseiben gyakran erre a döntésre hivatkozva állapítja meg az Egyezmény megsértését. Megállapítható ugyanakkor, hogy az újabb döntésekben a Bíróság – éppen a saját korábbi határozatában írtakkal ellentétben – nem adja részletes indokát a konkrét magyar büntetőügyekre vonatkoztatva, hogy miben nyilvánul meg az Egyezmény megsértése. Abban azonban az EJEB és a hazai bírói gyakorlat is egyetért, hogy a letartóztatás nem eredményezhet önkényes vagy indokolatlan szabadságtól való megfosztást, és nem jelenthet megelőlegezett büntetést, ugyanakkor hozzá kell járulnia az állam büntetőigényének eredményes érvényesítéséhez.

Felhasznált irodalom

SÁRI János (2005): *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Budapest: Osiris Kiadó.

WELLER Mónika (2018): *Emberi Jogok Európai Egyezménye.* In LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia.* Budapest: HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft.

Jogforrások

10/2021. (IV. 7.) AB határozat

A.B. kontra Magyarország ügy (33292/09. sz. kérelem)

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény

²⁹ Nagy Gábor kontra Magyarország ügy (33529/11. sz. kérelem), 44–48. bekezdése.

A Kúria Büntető Kollégiuma Joggyakorlat-elemző Csoportjának a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálatáról szóló összefoglalója (2016.El.II.JGY. B.2.)

Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

Baksza kontra Magyarország ügy (59196/08. sz. kérelem)

Bandur kontra Magyarország ügy (50130/12. sz. kérelem)

BH 2007.403.

Ciprian Corneanu kontra Magyarország ügy (45021/20. számú ügy)

Emberi jogok európai egyezménye, 1950. november 4.

Gál kontra Magyarország ügy (62631/11. számú ügy)

Nagy Gábor kontra Magyarország ügy (33529/11. sz. kérelem)

Szepesi kontra Magyarország ügy (7983/06. sz. kérelem)

X.Y. kontra Magyarország ügy (43888/08. sz. kérelem)

Rémai Dániel

Mennyire hatékony a brit börtönderadikalizációs modell?

„Egyetlen börtön sem tarthat fogva.”

(Wilson Grant Fisk alias Kingpin)¹

Problémafelvetés

A fenti idézet a Marvel-univerzum *Daredevil* sorozatának egyik gonosz karakterétől, Kingpintől származik. A mondat egyrészt érthető úgy, hogy nincs olyan börtön, amelyből Kingpin ne tudna megszökni, de találhatunk más interpretációkat is. Például hogy hatalmában áll a börtönből is folytatni a korábbi, bűnös üzelmeit, vagy a börtön sem fogja megváltoztatni az alapvető viselkedési formáit, és nem fogja a társadalom által elfogadott viselkedési normákra nevelni. A modern börtönök izolációs terek, amelyek hosszabb-rövidebb ideig elszigetelik a fogvatartottakat a többségi társadalomtól, de sem a külvilágtól, sem egymástól nem zárják el őket teljesen, és ennek a helyzetnek a hatásaival a biztonság megteremtésében érdekelt szakembereknek számolniuk kell.

Ahhoz, hogy a történelem során egyre nagyobb csoportokban együtt élő emberek fenntartható közösségeket hozhassanak létre, a mindennapi működést szabályok közé kellett szorítani, és az általánosan elfogadott közös értéktől eltérő eszméket, viselkedési formákat, a közösség tagjaira és működésére nézve káros tevékenységeket szankcionálni kellett. Az emberiség történelme során a középérték megállapítása és a szankcionálás formája számtalan esetben

¹ Marvel: *Daredevil*. 3. évad 13. rész.

jelentős mértékben eltér a napjainkban morálisan megengedettnek gondolttól. A bebörtönzés, azaz a szabadság elvétele az egyik ilyen történelmi korokon átívelő formája a szankcionálásnak, azaz amikor a többségi társadalom szempontjából veszélyesnek ítélt személyt izolálják a társadalom többi tagjától. Azonban ez az elszigetelés napjainkban nem feltétlenül teljes izoláció, hiszen általában lehetősége van az elítéltnak a külvilággal való kapcsolattartásra, a hírek, a világban folyó események megismerésére, a rabtársakkal való kapcsolatok fenntartására. Nemcsak hogy nem lehet mindenkit elkülöníteni, de számolni kell azzal, hogy az elítéltek többsége egy adott időpillanatban letölti büntetését, és újra a többségi társadalom tagjai között találja majd magát. Annak érdekében, hogy a társadalmi reintegráció zökkenőmentes legyen, és a visszaesés kockázata minimálisra csökkenjen, a modern társadalmakban megjelent az a gondolat – és egyben elvárás –, hogy a büntetés-végrehajtási intézményeknek és általában az államoknak támogatni és segíteni kell a fogvatartottakat a társadalomba való visszailleszkedésben.

A globális terrorizmus terjedése az ezredforduló után számos új kihívást hívott életre világszerte. A radikalizációs folyamatokban bekövetkezett változások és a terrorizmus támogatásával, illetve a terrorizmussal kapcsolatba hozható ítéletek száma – különösen a nyugat-európai országokban – jelentős mértékben megnövekedett az elmúlt évtizedben.² Ez a folyamat a büntetés-végrehajtási rendszert is új kihívások elé állította, és olyan kulcsfogalmak és projektek kerültek előtérbe, mint a társadalmi jelzőrendszerek, a deradikalizációs programok, a börtönradikalizáció és -deradikalizáció kérdése, vagy a hatékony reintegráció lehetséges módjainak keresése.

Jelen tanulmány nagy vonalakban a börtönradikalizáció terrorizmussal kapcsolatban felmerülő kérdéseit kívánja bemutatni, valamint a Nagy-Britanniában terrorizmussal vagy terrorizmushoz köthető bűncselekményekkel kapcsolatban elítélt fogvatartottak körére fókuszálva a működő deradikalizációs programokat és alkalmazott eljárásokat vizsgálja. A biztonsági helyzet és a működő programok bemutatása mellett esettanulmányok mentén vizsgáljuk a brit börtönderadikalizációs eljárásokat, amelyek mentén eljutunk majd – a brit döntéshozókat és a közvéleményt is aktívan foglalkoztató – aktuális kritikákhoz és a jövőbeni tervekhez.

² *Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023* 2023.

**Fogalmi áttekintés:
radikalizáció – társadalmi jelzőrendszerek –
börtönderadikalizáció és reintegráció**

Unalomig ismételtgetett megállapítás, hogy a radikalizáció folyamatának nincs egy egységesen elfogadott, univerzális definíciója. Kruglanski és társai tanulmánya alapján általánosságban elmondható, hogy a radikalizáció egy kognitív folyamat, amelynek során egy egyén vagy egy csoport egyre szélsőségesebb politikai, társadalmi vagy vallási nézeteket fogad el.³ A posztmodern terrorizmus megerősödésével a radikalizáció fogalmát egyre többen kezdték el társítani a terrorizmussal, és már ezt a felfogást tükrözi az Európai Bizottság 2006-os megfogalmazása, amely szerint a radikalizáció az „[a] jelenség, amikor az emberek olyan véleményeket, nézeteket és eszméket fogadnak el, amelyek terrorcselekményekhez vezethetnek”.⁴ Ugyan a radikalizáció és a terrorizmus közötti összefüggés számos esetben fennáll, de ahogy Schmid is rávilágít, történelmileg nem igazolt, hogy a radikalizáció minden esetben terrorizmushoz vezethet.⁵ Ugyanakkor kijelenthető, hogy a radikalizáció és annak új típusú formái, például az online radikalizáció, az elmúlt évtizedekben kiemelt biztonsági kihívásokat jelentettek és jelentenek napjainkban is.⁶ Az évezred elejétől megerősödő radikális iszlám mellett az elmúlt években egyre inkább elterjedt a szélsőjobboldali radikalizmus, valamint megjelentek a különböző alternatív ideológiákhoz köthető, ún. *kevert* radikalizációs irányok is.⁷ A radikalizációs folyamat időben történő felismerésében és megállításában a társadalmi jelzőrendszereknek kiemelt szerepe van. A jelzőrendszerek által használt módszerek és eszközök alkalmazhatóak – megfelelő implementálás után – a börtönökben végzett deradikalizációs tevékenységben is.

A börtönradikalizáció jelensége komplex terület, és jelen tanulmány célja nem az, hogy bemutassa annak részleteit. Ugyanakkor néhány alapvető megállapításra szükségünk van a brit börtönderadikalizációs programok későbbiekben történő értékeléséhez. A börtönradikalizáció jelensége a társadalmi, pszichológiai és környezeti tényezők összetett kölcsönhatásából eredő probléma. A fogvatartottak a börtönkörnyezetben tapasztalt identitásvesztés,

³ KRUGLANSKI et al. 2014.

⁴ VELDHUIS–STAUN 2009.

⁵ SCHMID 2013.

⁶ Europol 2023.

⁷ RÉMAI 2023.

az igazságtalanság érzése és a társadalmi kirekesztettség következtében gyakran sérülékeny állapotba kerülnek, amely által nyitottabbá válnak a szélsőséges ideológiákra. Bizonyos esetekben fennáll annak a veszélye, hogy a fogvatartottak egymásban erősítik a radikalizációs folyamatot. A folyamatok megértéséhez és kezeléséhez minden esetben fontos figyelembe venni a büntetés-végrehajtási intézetekben uralkodó körülményeket és a fogvatartottak egyéni pszichológiai állapotát. Minden elítélt esetében egyedi értékelésre van szükség, és ehhez kell igazítani a foglalkozásokat, tevékenységeket.⁸

A büntetési idő lejártával, a szabaduló, korábban a radikális eszmékkel érintett személyek monitorozásában, a radikális eszmékben való újabb elmerüléstől való megóvásában ismét nagy szerepe lehet a társadalmi jelzőrendszereknek. Azaz elmondható, hogy a társadalmi jelzőrendszerek szorosan összefüggenek, és együtt kell hogy működjenek a büntetés-végrehajtási intézményekben alkalmazott hasonló célú programokkal. Ennek az együttműködésnek az egyik jó gyakorlatát láthatjuk Nagy-Britanniában, ahol a Prevent gyűjtőnév alatt működő társadalmi jelző-, deradikalizációs, reintegrációs rendszer egyik önálló elemét képezik a büntetés-végrehajtási intézményekben folyó deradikalizációs programok is.⁹

„A brit modell”

A brit társadalmi jelzőrendszer alapidokumentuma a 2003-ban elfogadott *CONTEST*, azaz a brit terrorellenes stratégia.¹⁰ A dokumentum első pillérében hivatkozott Prevent program és alprogramjainak célja, hogy az együttműködésre építve, a tudásmegosztást támogatva egy bonyolult és sokrétű hálózatot alakítson ki, amely védi a radikalizáció szempontjából sérülékeny csoportokat. A Prevent pillér gerince a Channel program, amely arra összpontosít, hogy korai stádiumban segítséget nyújtson a terrorizmussal összefüggésbe hozható radikalizációnak kitett személyeknek.¹¹ Ha nem sikerül időben felismerni a radikalizáció folyamatát, vagy a korai deradikalizációs próbálkozások sikertelenek, és egy egyén a büntetés-végrehajtási rendszerbe kerül terrorizmus támogatásáért vagy terrorcselekményért, akkor már az Őfelsége

⁸ HORGAN 2008.

⁹ Counter Terrorism Policing 2023.

¹⁰ *Counter-terrorism strategy (CONTEST)* 2023.

¹¹ *Counter Terrorism – Channel Programme*.

Börtön és Pártfogó Szolgálatát által üzemeltetett deradikalizációs programok válnak elérhetővé számára.¹² 2021-ben a brit törvényhozás szigorította bizonyos bűncselekmények kapcsán a terrorizmusellenes és büntetés-végrehajtási törvényt, és „minimum 14 éves szabadságvesztést vezetett be, a meghosszabbított ítéletben részesülők korai szabadon bocsátásának intézményét megszüntette, valamint az engedéllyel rendelkező terroristák szigorúbb megfigyelését”¹³ rendelte el.

Alapvetően két kiemelt börtönderadikalizációs programot találhatunk Nagy-Britanniában: (1) a Healthy Identity Intervention (HII)¹⁴ és a (2) Desistance and Disengagement Program (DDP)¹⁵ elnevezésű programokat.¹⁶

A Healthy Identity Intervention (HII) és a Motivational and Engagement Intervention (MEI) kísérleti projektek

Látva a terrorizmus területén bekövetkező változásokat és kihívásokat 2008-ban Angliában és Walesben indult el a HII és a MEI, amely az elméleti alapok áttekintésétől kezdve próbálta feltérképezni az erőszakos radikalizáció folyamatát és integrálni a máshol bevált módszereket és a deradikalizáció eszközeit a brit büntetés-végrehajtási rendszerben. 2011-ben került sor az első pilotprojektre, amely alapján elkészültek az iránymutatások és módszertani útmutatók. Összességében a MEI és a HII elméleti szinten nagyon erősen megalapozott programok, amelyek alapjai visszanyúlnak a „klasszikus” bűnelkövetői rehabilitáció alapelveihez, mint például a kockázat-szükséglet-válasz modellhez (RNR), a „jó élet” modellhez vagy a dezisztenciaelmélethez.¹⁷ 2018-ban a brit Igazságügyi Minisztérium közzétette a Healthy Identities Intervention (HII) és a Motivational and Engagement Intervention (MEI) kísérleti projektek átfogó értékelését: a programokat mind a segítők, mind

¹² *His Majesty's Prison and Probation Service.*

¹³ HM Inspectorate of Probation: *The evidence base – probation services.*

¹⁴ National Offender Management Service 2013.

¹⁵ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

¹⁶ A HII-vel párhuzamosan futott a Motivational and Engagement Intervention (MEI) elnevezésű, hasonló célokat és módszereket alkalmazó program, amíg 2018-ban össze nem vonták őket.

¹⁷ HM Inspectorate of Probation: *The evidence base – probation services.*

a résztvevők pozitívan értékelték. Mivel a résztvevők átfedésekre mutatnak rá a HII és a MEI között, így a két programot a HII-ben vonták össze. A programban részt vehetnek a szélsőséges iszlám ideológia által érintett és a szélsőjobb oldali ideológia által érintett személyek is. Az eredmények alapján a HII programot országosan akkreditálták és végrehajtották. A program nagy népszerűségnek örvend az elítéltek körében, a 2019-es évben még várólista is kialakult a bekerüléshez.¹⁸ Ófelsége Pártfogó Felügyelősége rendszeresen monitorozza a HII működését és hosszú távú hatásait.

Desistance and Disengagement Program (DDP)

A 2016-ban indult Desistance and Disengagement Program (DDP) hivatalos honlapja szerint a program célja, hogy „segítse a terrorizmusban vagy a terrorizmushoz kapcsolódó tevékenységben részt vevő egyének jelentette biztonsági kockázatok kezelését. A programban részt vevők azon dolgoznak, hogy csökkentsék az Egyesült Királyság számára jelentett kockázatot azáltal, hogy személyre szabott rehabilitációs támogatást nyújtanak és speciális segítőköt vonnak be”.¹⁹ A HII-hez képest a DDP az egyéni radikalizációs faktorok mellett nagy hangsúlyt fektet a társadalmi, politikai és ideológiai motivációs faktorokra is.

A DDP számos gyakorlatot merít a nemzetközi deradikalizációs portfólióból. A program elvi és elméleti alapját nemzetközi szervezetek alapidokumentumai adják, mint például az *Európa Tanács Kézikönyve a börtönök és a pártfogó szolgálatok számára a radikalizálódás és az erőszakos szélsőségeség tekintetében*.²⁰

A program olyan személyre szabott foglalkozásokat biztosít, „amelyek támogatják az egyéneket abban, hogy szakítsanak a terrorizmussal kapcsolatos tevékenységekben való részvétellel (desistance – leállás), és eltávolodjanak a terrorista ideológiától és gondolkodásmódtól (disengagement – elszakadás)”.²¹ A folyamatba számos külső szakértőt vonnak be a pszichológusoktól, a vallási személyeken keresztül a szociális segítőkig. A fő módszerek között megjelenik

¹⁸ DODD–SABBAGH 2019.

¹⁹ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

²⁰ Council of Europe 2016.

²¹ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

1. táblázat. *A DDP-ben részt vevő elítéltek száma évenkénti bontásban*

<i>Költségvetési év</i>	<i>A DDP-ben részt vevő elítéltek száma</i>
2016/17	< 10
2017/18	64
2018/19	116
2019/20	126
2020/21	100
2021/22	146

Forrás: Factsheet: Desistance and Disengagement Programme

a mentorálás, a teológiai, ideológiai és gyakorlati támogatás. A program hatékonyságát támogatja az elkövetővel való közvetlen kapcsolattartás lehetősége. Vivian Gerian előadásában a felsorolt hét pontot emelte ki, amely a DDP-t hatékonyra és egyben egyedivé is teszi: (1) multidiszciplináris megközelítés, (2) ügynökségek közti együttműködés, (3) a bizalom és kommunikáció, (4) eltérő szervezeti működés a különböző szinteken, (5) számos szakterület meglévő szakértelmének, tapasztalatának a hasznosítása, (6) lehetőségekre nyitott és (7) rugalmas rendszer.²²

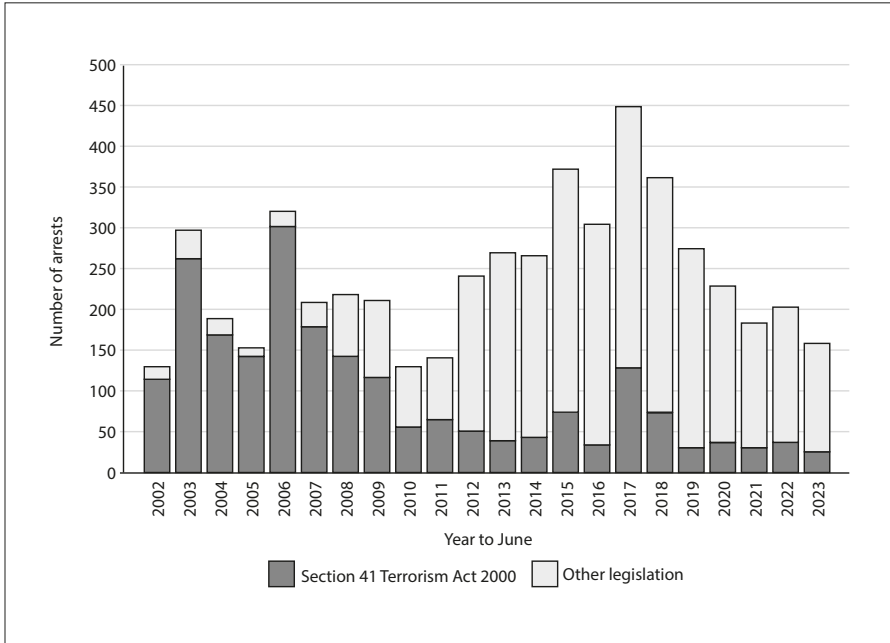
Annak ellenére, hogy a DDP kiemelt jelentőségű program, mind a gazdasági források, mind a rendelkezésre álló szakemberek száma véges. Az 1. táblázat foglalja össze a program indulása óta a részt vevő elítéltek számát éves bontásban.

A DDP-be bevonható fogvatartottak köre az évek során folyamatosan bővült, így már nemcsak a terrorizmusért elítéltek kerülhetnek a rendszerbe, hanem például terrorizmus támogatásának vádjával elítéltek vagy a vizsgálati fogságban lévők is. Az 1. ábra a brit belügyminisztérium által 2023 szeptemberében közzétett statisztikát foglalja magában, amely alapján megállapítható, hogy terrorizmussal kapcsolatos tevékenységért 159 személy került őrizetbe 2023. június végéig, ami 21%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban.²³

Egyértelműen látjuk, hogy a DDP befogadó kapacitása véges (kb. maximum 150 fő foglalkoztatására van lehetőség). Ugyan a DDP rendszerre nehezedő nyomás, amely a 2010-es évek második felében jellemző volt, már

²² GEIRAN 2021.

²³ *Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023.* 2023.

1. ábra. A DDP-ben részt vevő elítéltek száma évenkénti bontásban

Forrás: Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023.

nem áll fenn, ugyanakkor a program feltételezhetően a jövőben sem marad feladat és résztvevők nélkül.

Esettanulmányok – hibák a rendszerben

Egy börtönderadikalizációs program akkor működik igazán jól, ha a társadalom többet nem hall azokról, akik a programban részt vesznek. Ugyanakkor ez gyakran nem így van.

2016-ban az akkori brit igazságügy miniszter, Michael Gove megbízásával egy átfogó felülvizsgálat készült az igazságügyi rendszer különböző stációiban fellelhető iszlamista szélsőségesekről. A vizsgálat egyértelműen megállapította, hogy a szélsőséges iszlamista radikalizáció mértéke növekszik a brit

büntetés-végrehajtási rendszerben, a jelentés számos problémát felvetett, és javaslatot is megfogalmazott, amelyek azonban nem lettek teljes mértékben feloldva, illetve implementálva.²⁴

A brit börtönderadikalizációs programok megítélését jelentős mértékben rontotta, hogy időben egymáshoz viszonylag közel két olyan terrortámadás is történt Londonban, amelyben az elkövető korábban kapcsolatba került az előzőleg említett börtönderadikalizációs programokkal. 2019. november 29-én Usman Khan London központjában két embert megölt, hármat pedig súlyosan megsebesített egy késsel. A 28 éves, pakisztáni felmenőkkel rendelkező Khant először 2013-ban tartóztatták le, amikor az al-Kaida nevében robbantásos merényletet akartak végrehajtani a londoni tőzsde épülete ellen. Khant 16 év börtönbüntetésre ítélték, de ennek nagy részét feltételes szabadlábon tölthette annak ellenére, hogy kapcsolatokat ápolt az angliai radikális iszlamista körök több kiemelt szereplőjével, és kapcsolatban állt számos szélsőséges csoporttal. Khan két deradikalizációs és reintegrációs programban is részt vett a büntetése alatt. Az egyik ilyen program, a Learning Together²⁵ keretében rendezett konferencián való részvétel tette lehetővé, hogy Khan a szabadlábra helyezés feltételeitől eltérve Londonba utazzon, és elkövesse a London Bridge-i terrortámadás néven ismertté vált merényletet.²⁶

2020. február 2-án délután Sudesh Amman késes merényletet követett el Londonban a Streatham High Roadon, a kést az egyik közeli üzletből lopta a támadás előtt. A támadásban három személy sérült meg. A támadást követően a rendőrök a nyílt utcán, üldözés közben lelőtték az elkövetőt. Ammant 2018-ban ítélték három év letöltendő börtönbüntetésre terrorizmussal kapcsolatos anyagok online terjesztéséért és olyan információk gyűjtéséért, amelyek hasznosak lehetnek terrorcselekmények előkészítésekor. Annak ellenére, hogy Amman nem volt hajlandó részt venni a deradikalizációs programokban és egyértelműen nem fordult el a radikális iszlámtól, sőt erőteljes érdeklődést mutatott a vértanúság iránt, 2020 januárjában szabadult a börtönből.²⁷

²⁴ *Summary of the main findings of the review of Islamist extremism in prisons, probation and youth justice* 2016.

²⁵ *Learning Together*.

²⁶ DE SIMONE 2019.

²⁷ BBC 2021.

Kritikák

A Khan és az Amman által elkövetett terrorcselekmények ráirányították a figyelmet a büntetés-végrehajtási intézményekben folyó deradikalizációs programokra és azok hiányosságaira. Claire Brader 2020 júniusában közölt egy átfogó tanulmányt, amelyben bemutatta a támadások után kialakult vitát, a programokkal kapcsolatos pró és kontra érveléseket.²⁸

A HII és a DDP megítélését nem segítette, hogy egy – a Belügyminisztérium által megrendelt – a Behavioral Insights Team által 2018-ban készített tanulmány szerint a deradikalizációs programok 95%-a „nem hatékony”.²⁹ A brit társadalmi jelzőrendszer más ágazataiban a korábbi években felmerült hibák és mulasztások alapvetően kérdőjelezték meg a Prevent pillér létjogosultságát. Annak ellenére, hogy voltak a programoknak támogatói, mint például Arthur Snell, a Prevent program korábbi vezetője, aki 2020 februárjában úgy nyilatkozott, hogy „a büntetés politikai divat. De a büntetés nem deradikalizálja a terroristákat. [A szélsőségeseknek] szükségük van egy új életre, szükségük van az egzisztenciális harc helyett egy más életérzésre. Szükségük van minden olyan eszközre, amellyel a brit börtönrendszer küzd, hogy megadja minden bentlakónak.”³⁰ Alapvetően a statisztikák is alátámasztották a programok hatékonyságát: például kiderült, hogy 2013 januárja és 2019 decembere között a terrorizmusról szóló törvények alapján elítélt elkövetők mindössze 3%-a hajtott végre újabb terrorcselekményt.³¹ Azonban nem segítette a helyzetet, hogy a DDP-ről korábban nem készült átfogó hatástanulmány – ennek egyrészt módszertani okai is voltak, hiszen a szakértők között konszenzus van arról, hogy az ilyen jellegű deradikalizációs programok hatékonysága csak hosszú távon mérhető. Mind a közvélemény³² és a politika döntéshozók³³ a programok felülvizsgálatát és akár felszámolását, de legalábbis újragondolását és megújítását sürgették.

2020 januárjában a brit kormányzat 90 millió font értékű intézkedéscsomagot jelentett be a szélsőségesek leküzdésére, amelyből 3 millió fontot különítettek el speciális intézkedésekre, mint például a terrorellenes programok és további, a deradikalizációt segítő központok létrehozása és fenntartása.

²⁸ BRADER 2020.

²⁹ HAMILTON 2018.

³⁰ LEWIS 2020.

³¹ GOLDBERG–CLIFTON 2020.

³² GRIERSON 2020; GOLDBERG–CLIFTON 2020.

³³ *Prisons: Radicalisation Volume 802: debated on Tuesday 3 March 2020.*

A brit kormány elindította a brit terrorellenes stratégia, a CONTEST felülvizsgálatát és reformját. Elrendelték a deradikalizációs programok folyamatos hatékonyság-ellenőrzését.³⁴ Továbbá szigorították a korai szabadon bocsátásra vonatkozó törvényt, és eltörölték az automatikus szabadlábra helyezés intézményét, amelyet felváltott az egyéni kockázatértékelés.³⁵ A kockázatértékelést olyan eszközökkel támogatta a javaslat, mint a hazugságvizsgáló tesztek alkalmazása.³⁶

Emily Winterbotham, a Royal United Services Institute Terrorizmus és Konfliktusok kutatócsoportjának igazgatója, aki a brit társadalmi jelzőrendszer és a deradikalizációs programok szakértője, 2022. novemberi írásában számos ponton kétségbe vonta a brit terrorellenes stratégia várható reformjában található bizonyos lépések hatékonyságnövelő hatását, ugyanakkor fenntartotta korábbi álláspontját, hogy szükséges a deradikalizációs rendszerek megléte, de sosem fogunk tudni tökéletes és minden egyéni radikalizációs folyamatot kivédő védőhálót alkotni.³⁷

Összegzés helyett további kérdések

Kijelenthető, hogy a deradikalizációs programok legmagasabb szintjét a büntetés-végrehajtási intézetekben működő programok jelentik. A HII és a DDP egy olyan időszakban született, amikor az európai biztonságot aktívan veszélyeztette a radikális iszlám terrorizmus, majd az ezt követő években a programoknak fel kellett lépniük a reakcióként megerősödő szélsőjobboldali radikalizmussal szemben. A társadalmi jelzőrendszerek és a deradikalizációs programok tanulságát az elmúlt években számos átfogó tanulmány vizsgálta.³⁸

Számos nyitott kérdés lengi körül a vizsgált, a brit büntetés-végrehajtási intézményekben zajló deradikalizációs programokat. Például hogy ezek az iszlám szélsőséges ideológiára vannak kódolva, de vajon működnek-e az előttünk álló évtizedek radikális ideológiai és eszmei környezetében is? Alkalmasak-e ezek a programok például a visszatérő harcosok jelentette kihívások kezelésére és a visszatérők integrálására a társadalomba? Hosszú távon is hatékonynak bizonyulnak ezek a programok a radikális eszmékkel érintett sérülékeny személyek megóvásában?

³⁴ *Tougher sentencing and monitoring in government overhaul of terrorism response* 2020.

³⁵ *Terrorist Offenders (Restriction of Early Release) Bill HL Bill 99 of 2019–2.*

³⁶ DEARDEN 2020.

³⁷ WINTERBOTHAM 2022.

³⁸ WEEKS 2021.

A pontos válaszokat csak évek múlva fogjuk megtudni, de az egyértelmű igény és elvárás, hogy a társadalmi jelző- és deradikalizációs rendszereknek fejlődniük kell. A törvényi felhatalmazás, a módszertanok megalkotása és gyakorlatban történő alkalmazása még könnyűnek is tűnhet, de a deradikalizációs tevékenységekhez kitartás, elkötelezettség és hit kell. Talán nagyobb mértékben, mint amilyen mértékben az elvakultság megjelenik a másik oldalon.

Felhasznált irodalom

- BBC (2021): *Streatham Terror Attack: Concern over 'Extremist' Knifeman Before Release*. 2021. augusztus 2. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-58057162>
- BRADER, Claire (2020): *Extremism in prisons: Are UK deradicalisation programmes working?* Online: <https://lordslibrary.parliament.uk/extremism-in-prisons-are-uk-deradicalisation-programmes-working/>
- Council of Europe (2016): *Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism*. Online: <https://rm.coe.int/16806f9aa9>
- Counter Terrorism – Channel Programme. Online: <https://www.lancashire.gov.uk/council/transparency/access-to-information/service-and-project-specific-privacy-notice/counter-terrorism-channel-programme/#:~:text=Channel%20is%20a%20programme%20which,and%20extent%20of%20that%20risk>
- Counter Terrorism Policing (2023): *Prevent*. Online: <https://www.counterterrorism.police.uk/what-we-do/prevent/>
- Counter-terrorism strategy (CONTEST) (2023). Online: <https://www.gov.uk/government/publications/counter-terrorism-strategy-contest-2023>
- DEARDEN, Lizzie (2020): Terrorists to Take Lie Detector Tests as Part of 'Major Overhaul' after London Bridge Attack. *Independent*, 2020. január 21. Online: <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/terrorists-lie-detector-tests-attacks-london-bridge-probation-prisons-sentences-law-a9293481.html>
- DE SIMONE, Daniel (2019): London Bridge: Who was the Attacker? *BBC*, 2019. december 5. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-50611788>
- DODD, Vikram – Dan SABBAGH (2019): Prisons put Terrorists on Waiting List to Receive Help to Deradicalise. *The Guardian*, 2019. december 3. Online: <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/dec/03/prisons-put-terrorists-on-waiting-list-to-receive-help-to-deradicalise>
- Europol (2023): *European Union Terrorism Situation and Trend report 2023* (TE-SAT). Online: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2023-te-sat>

- Factsheet: Desistance and Disengagement Programme* (2019). Online: <https://homeofficemedia.blog.gov.uk/2019/11/05/fact-sheet-desistance-and-disengagement-programme/>
- GEIRAN, Vivian (2021): *Deradicalisation/Disengagement Programmes in Prison & Probation – The Challenges Involved*. Online: <https://rm.coe.int/vivian-geiran-ppt/1680a44e3f>
- GOLDBERG, Adrian – Helen CLIFTON (2020). De-radicalisation Approach Needs ‘Fundamental Review’ – Prison Officers’ Association. *BBC*, 2020. március 10. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-51801724>
- GRIERSON, Jamie (2020): Streatham Attack Shows Britain Needs New Ideas on Deradicalisation. *The Guardian*, 2020. február 4. Online: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/feb/04/terror-attacks-show-britain-needs-new-ideas-on-deradicalisation>
- HAMILTON, Fiona (2018): Most Programmes to Stop Radicalisation are Failing. *The Times*, 2018. június 6. Online: <https://www.thetimes.co.uk/article/most-programmes-to-stop-radicalisation-are-failing-obwh9pbtd>
- National Offender Management Service (2013): *Healthy Identity Intervention – Summary and Overview*. Online: https://www.whatdotheyknow.com/request/de_radicalisation_courses/response/403865/attach/4/HII%20Summary%20and%20Overview%20Public%20April%2013.pdf
- His Majesty’s Prison and Probation Service*. Online: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-prison-and-probation-service>
- HM Inspectorate of Probation: *The Evidence Base – Probation Services*. Online: <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprobation/research/the-evidence-base-probation/specific-sub-groups/extremism-and-terrorism/>
- HORGAN, John (2008): From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94. Online: <https://www.jstor.org/stable/40375777>
- KRUGLANSKI, Arie W. et al. (2014): The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Political Psychology*, 35(S1), 69–93. Online: <https://doi.org/10.1111/pops.12163>
- LEWIS, Helen (2020): Why Extremists Need Therapy? *The Atlantic*, 2020. február 11. Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/02/britain-london-terrorism-deradicalization/606376/>
- Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023* (2023). Online: <https://www.gov.uk/government/statistics/operation-of-police-powers-under-the-terrorism-act-2000-quarterly-update-to-june-2023/operation-of-police-powers-under-the-terrorism-act-2000-and-subsequent-legislation-arrests-outcomes-and-stop-and-search-great-britain-quarterly-u#terrorist-prisoners>

- Prisons: Radicalisation. Volume 802: debated on Tuesday 3 March 2020* (2020). Online: <https://hansard.parliament.uk/lords/2020-03-03/debates/D88C3569-C88D-4C2F-8F53-C64E630DD2E0/PrisonsRadicalisation>
- RÉMAI Dániel (2023): A brit társadalmi jelzőrendszer a számok tükrében. In MOLNÁR Márton – TALLER János (szerk.): *Hankiss Ágnes Emlékkönyv*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) – Hankiss Ágnes Intézet, 61–88.
- SCHMID, Alex P. (2013): Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague*, 4(2). Online: <http://dx.doi.org/10.19165/2013.1.02>
- Summary of the Main Findings of the Review of Islamist Extremism in Prisons, Probation and Youth Justice* (2016). Online: <https://www.gov.uk/government/publications/islamist-extremism-in-prisons-probation-and-youth-justice/summary-of-the-main-findings-of-the-review-of-islamist-extremism-in-prisons-probation-and-youth-justice>
- Terrorist Offenders (Restriction of Early Release) Bill HL Bill 99 of 2019–2* (2020). Online: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2020-0062/LLN-2020-0062.pdf>
- Tougher Sentencing and Monitoring in Government Overhaul of Terrorism Response* (2020). Online: <https://www.gov.uk/government/news/tougher-sentencing-and-monitoring-in-government-overhaul-of-terrorism-response>
- VELDHUIS, Tinka – Jørgen STAUN (2009): *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague: Clingendael. Online: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/islamist_radicalisation.veldhuis_and_staun.pdf
- WEEKS, Douglas (2021): Lessons Learned from U.K. Efforts to Deradicalize Terror Offenders. *CTC Sentinel*, 14(3). Online: <https://ctc.westpoint.edu/lessons-learned-from-u-k-efforts-to-deradicalize-terror-offenders/>
- WINTERBOTHAM, Emily (2022): The CONTEST Review: What Next for Prevent? *RUSI*, 2022. november 16. Online: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/contest-review-what-next-prevent>

Sallai János

Mozgófilmek a rendészeti oktatásban – In memoriam Ruzsonyi Péter professzor

Tíz évvel ezelőtt egy évig dékánhelyettesként dolgozhattam együtt Ruzsonyi Péter bv. dandártábornokkal, az RTK dékánjával. A rendészeti képzés iránti elkötelezettsége, pedagógiai felkészültsége, munkássága motivált abban, hogy a róla szóló emlékkötetben oktatás témájú írással tisztelegjek emléke előtt.

* * *

A magyar rendészeti, rendőri tisztképzés kezdete a bűnügyi szemináriumokhoz (1911),¹ intézményesített változata a rendészeti tisztviselői szaktanfolyamok első tanévnyitójához (1922)² köthető. Mára már jól kitapintható, hogy a rendőrtisztképzés a bűnügyi szemináriumok meghirdetésétől a Rendészettudományi Doktori Iskola létrehozásáig az alábbi öt szakaszra tagolható:

1. Az állami rendőrség létrejöttét követő bűnügyi értekezletek, szemináriumok időszaka.
2. Fogalmazói, felügyelői, detektív szaktanfolyamok időszaka.
3. Rendőrákadémiák időszaka.
4. A Rendőrtiszti Főiskola időszaka.
5. A Rendészettudományi Kar létrejöttétől napjainkig.

A fenti időszakokban közös vonásnak tekinthető, hogy eltérő feltételekkel és eltérő humán erővel, de arra törekedtek, hogy hatékonyan és magas színvonalon készítsék fel a jövő nemzedék rendőrtiszti karát. Ezért nagyon sokat

¹ A rendőrségi intézmények 1911: 1–3.

² DORNING 1922.

tettek az adott korszakok rendőrtiszt oktatói, tanárai. Tankönyveket és szakmai publikációkat írtak, folyamatosan fejlesztették a képzés speciális módszertanát. Ebbe az elképzelésbe szorosan illeszkedett, hogy a bűnügyi és közrendészeti képzésben is már a kezdetektől, a mozgófilm elterjedését követően beépítették az oktatásba a mozifilmeket. A mozgófilmet a 19. század végén találták fel, de a mozi tömegessé válása a 20. században következett be. „Mozgófényképszínház alatt a rendőri gyakorlat szerint általában azt a nagyobb számú közönség befogadására alkalmas, színpad vagy dobogó nélküli, nyilvános helyiségben működő vállalkozást értjük, amely rendszeresen vagy legalább időszakonként nyilvános előadásra engedélyezett, magasabb kultúrigényeket is kielégítő, szórakoztató filmek bemutatásával üzletszerűen foglalkozik.”³ A fogalomból adódóan fontos, hogy csak az üzleti jellegű filmvetítés esett engedély⁴ alá, mert már akkor is volt például iskolákban, rendőrségeken stb. oktatófilmek vetítése. Hasonlóan a színházakhoz, a mozgósínház engedélyezése is több lépcsőből állt. Így szükséges volt: mutatónyi, építési, használatbavételi, játszási és tűzrendészeti engedélyek beszerzése. A mozgófilmüzemet csak képzett, üzemvezetői igazolvánnyal rendelkező személy vezethette. Filmvetítést is hasonlóan a mozi vezetéséhez, csak gépkezelői szaktanfolyamot végzett személy tarthatott. A gépkezelői szaktanfolyamra a 111.000/1937-es BM rendelet előírásai vonatkoztak.

A levetítendő filmek (mind a hazai, mind a külföldi előállítású) a 4300/1924 M.E. rendelet szerint hatósági ellenőrzés alá estek, amelyet az Országos Mozgóképfőbizottság végzett, a bizottság tagjait a belügyminiszter nevezte ki. Minden belföldön vagy külföldön előállított mozgóképfilm bemutatása ellenőrzés alá esett. A hatósági ellenőrzés célja az volt, hogy megállapítsa, a vetítés előtt álló film „tárgya, cselekménye, irányzata vagy előadásmódja jogszabályba ütközik-e, illetve sérti a közrendet vagy a közérkölcset”.⁵ A fentiek mellett különböző nyilvános helyiségekben, bárókban, kávéházakban, dalszínházakban is sor kerülhetett előadásokra. A mulatók, orfeumok, daljátékok, ének, szavalat és táncjátékok, továbbá különböző mutatónyok, látványosságok megrendezése céljából hatósági engedélyre volt szükség, amelynek alapját egy igen régi, a 19. századból (1897) visszamaradt 7445. sz. főkapitányi elnöki utasítás képezte. Természetesen az utasítás is változott, és más jogszabályok is rendelkeztek a témakörben. A mulatókban és dalszínházakban csak más színházakban nem játszott, egyfelvonásos műveket lehetett színpadra tűzni.

³ DORNING 1922: 45.

⁴ A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete a mozgófényképüzemekről.

⁵ SZILÁGYI 2021.

A fellépő személyeknek is rendelkezniük kellett rendőrhatalósági engedéllyel. Egy későbbi, 151./1927-es sz. rendelet lehetővé tette, hogy elkülönített helyiségben kávéházakban, vendéglőkben rendőrhatalósági engedély birtokában hivatásos színészek, artisták is felléphessenek.

A levetített mozgófilmek nagyon nagy hatást gyakoroltak a lakosságra, a szórakozó tömegekre és természetesen a rendőri és politikai vezetőkre is. A filmek felhasználása a rendészetben 1921 novemberében indult,⁶ amikor az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalban kinematográfiai alosztály alakult, amely a rendőri működés körébe „pro domo” vágó filmek elkészítésére és bemutatására vállalkozott. A bűnügyi vezetők felismerték, hogy az „örök bűn és az örök lázadás elleni örök küzdelem a tudomány minden vívmányát kénytelen szolgálatba állítani, hogy évezredes harca minél eredményesebb legyen. De nem csupán a nyomozás szolgálatában, de úgy a közönség, mint a rendőrség embereinek oktatásánál is nagy szerep jut annak a hatalmas propagatív erejű és széles szemléltető kultur eredménynek, minek neve: film.”⁷ A fenti gondolatok jegyében és megerősítésében 1921 novemberében a Zrínyi utca 4. sz. alatti főkapitánysági tárgyalóban ankétot, értekezletet hívtak össze, hogy miként tudnák a nyomozás szolgálatába állítani a filmet. A technikai kivitelezés érdekében kinematográfiai (filmművészeti) alosztályt hoztak létre.⁸ Az alosztály által készített filmeket a következő csoportokba sorolták:

1. propagandafilmek,
2. oktatófilmek,
3. hírszolgálati filmek.

A három csoport közül az oktatófilmek közé azokat a filmeket sorolták, amelyek a rendőri tevékenységgel kapcsolatos eseményekről szólnak, különösen a közigazgatási, bűnügyi, erkölcsrendészeti, gyermekvédelmi témakörökben. Az elkészült filmeket egyrészt a nyilvánosságnak szánták, hogy a rendőri tevékenységet propagálják, másrészt „pro domo”, azaz belső használatra, amely körébe tartoztak az oktatófilmek. A fent említett értekezleten felszólalt Kelety Géza, az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal vezetője is, aki az oktatófilmek készítését támogatta, különösen a bűncselekményekről és az elsősegélynyújtásról szóló témákban. Az elkészült filmekről sajnos nincs

⁶ A film a rendőri nyomozás szolgálatában 1921: 3.

⁷ A film a rendőri nyomozás szolgálatában 1921.

⁸ A film a rendőri nyomozás szolgálatában 1921.

tudomásunk, valószínűleg nem maradtak fenn, vagy eddig nem kerültek elő. Ugyanakkor korabeli leírásokból tudhatjuk, hogy 1924-ben elkészítettek egy hat részből álló filmet,⁹ amely az őrszemről szólt. A rendőrség helytállásáról szóló filmet hajdanán minden mozinak le kellett játszani. Szepes Mária visszaemlékezése szerint: „Ismert színészekkel, dramatizálva mutatott be megtörtént eseteket, melyek során a rendőrség gyors fellépése életet mentett meg. Petrovich Szvetiszláv egy rendőrt alakított benne. Kutya is szerepelt a filmben. A külsőket Hűvösvölgyben forgattuk. Nekem is volt egy kis szerepem. Egy hatalmas rendőrkutyát, egy dobermannt kellett pórázon vezetnem. Az volt a cél, hogy a kutya ugasson, ennek érdekében vissza kellett tartanom az állatot, miközben a kutyaaidomár magához hívta. Sajnos nemcsak a kitűzött cél valósult meg, a kutya nemcsak ugatott, hanem még jól belém is harapott.”¹⁰ A film¹¹ Budapesten játszódott, és eredeti budapesti életképeket mutatott be.

A sorozatot egy kutyáról készült film követte 1926-ban. A részben oktató jelleggel készült film szintén Budapesten játszódott. „A film főszereplői Pintér Imre, Demjén Mari, Bánky Viktor és Hildemann Mária. Szerepel a filmben a detektívtestület Fix nevű kitűnően idomított rendőr kutyája is. A film egyik nagy jelenete a Rákóczi-út és Erzsébet körúti keresztezésnél folyik le, ahol szemléltető módon és érdekes mese keretében tanítják ki a közönséget az utcai közlekedés helyes rendjére.”¹²

Ugyanebben az időben a már rendszeressé váló nemzetközi bűnügyi, rendészeti együttműködésből adódó konferenciákon folyamatosan téma a rendőri oktatófilmek. Egy német rendőrfelügyelő előadásában hangzott el, hogy Németországban 3-400 méteres filmeket készítettek, amelyek visszatartó bűncselekményekről szólnak, és a közönséget a bűnmegelőzésre oktatják ki.¹³ Az oktatófilmek módszertani szempontból való hatékonyságát támasztja alá Galambos Ottó írása, amely szerint: „A film élethűen mutat be mindent, azok módszeres elgondolással készíthetők, alkalmazhatók a hallgatók ismeretéhez és kiválogathatjuk azokat, amelyek az oktatás szempontjából fontosak. Természetesen a filmek bemutatásainak szorosan bele kellene kapcsolódnia

⁹ 1924. május 6. (Kamara, Royal-Apolló, Mozgóképek-Otthon, Corvin, Omnia)

¹⁰ *Az őrszem*.

¹¹ *Az őrszem* alkotói gárdája: Balogh Béla rendező, Balogh Béla forgatókönyvíró, Strausz László író, Némethy Tihamér író, Gergelyffy Gábor író.

¹² *A Rend* (1926), 6(70).

¹³ TARTSÁNYI 1936: 188.

az illető tárgyrész tanításába, miért is főleg külön tanulási célokra felvett oktatási filmek biztosíthatják a kívánt eredményt.”¹⁴

Hazánk történelmében és a rendészet történetében is éles változások álltak be a második világháborút követő időszakban. A Rendőrákadémiákra (RAK) döntően 4-6-8 osztályt végzett hallgatók jutottak be, ami jelentős terheket rótt a rendőrtisztképző állományra. A jelentős ismeretek hiányát tankönyvekkel és a szemléltető oktatás minden lehetőségének felhasználásával próbálták pótolni. A RAK vezetői és oktatói gárdája korán felismerte, hogy a szemléltető oktatás egyik legeredményesebb eszköze az állóképes vetítés és a film. Ezek közül inkább a mozgófilmek tanfolyamokon való alkalmazását tartották hatékonynak. „A film élethűen mutat be mindent, azok módszeres elgondolással készíthetők, alkalmazhatók a hallgatók ismeretéhez és kiválogathatjuk azokat, amelyek az oktatás szempontjából fontosak. Természetesen a filmek bemutatásainak szorosan bele kellene kapcsolódnia az illető tárgyrész tanításába, miért is főleg külön tanulási célokra felvett oktatási filmek biztosíthatják a kívánt eredményt.”¹⁵ A fentiekén túl az oktatófilmek vetítését nemcsak a RAK-on, hanem a rendőrkapitányságokon is fontosnak tartották, és anyagi lehetőségek függvényében sor került a vármegyéek filmvetítővel való ellátására.

A szocializmus első bűnügyi oktatófilmjét 1954-ben a *Falbontásos betörés nyomozása* címmel forgatták le. Korábban csak közlekedéssel kapcsolatos filmek készültek, de sajnos róluk nem maradt fenn leírás. Ezek a filmek a közlekedési eszközök elterjedésével járó veszélyek miatt azonban inkább propaganda jellegűek voltak. A *Falbontásos betörés nyomozása* című film¹⁶

¹⁴ GALAMBOS 1940: 251.

¹⁵ GALAMBOS 1940.

¹⁶ „A film rövid tartalma a következő: A dunaszántói népboltban a hajnali órákban betöréses lopást követnek el ismeretlen tettesek. A film első képei nagy vásári forgatagot mutatnak. Megjelenik a vásáron a »jó alkalmat« felhasználó, »helyszíni szemlét« tartó betörő. Az ügyes, bevezető utáni jelenet bemutatja a már elkövetett falbontásos betörés felfedezését. Ezután gyorsan peregnek az újabb események. A dunaszántói őrse bejelentik a bűncselekményt. Az őr parancsnoka határozottan adja ki utasításait az első rendőri feladatok megoldására. A film igen helyesen aláhúzza ezekben a jelenetekben a rendőrség legfontosabb feladatát: a helyszín tökéletes biztosítását. A film nézőjébe szinte bevésődik a figyelmeztetés: A helyszínt eredeti állapotában kell biztosítani, a helyszíni szemle megkezdéséig, a nyomozás közvetlen irányítójának és a bűnügyi technikusként megérkezéséig! Az őrparancsnok távbeszélő értesítésére gyorsan intézkedik a járési osztály. Megkezdődik a nyomozás. A főosztály helyszínre érkező nyomozóit az őrparancsnok tájékoztatja, majd megkezdődik a helyszíni szemle. A film alkotói – nem véletlenül – a legpontosabban dolgozták ki a helyszíni szemle jeleneteit. Bemutatják a szemle lefolytatásának jó módszerét,

azonban egyértelműen rendőri képzésben alkalmazott filmnek készült. A korabeli szakmai folyóirat kritikája szerint: „Ez a film tehát nemcsak azért jelent értéket, mert különösen fiatal rendőreinket megtanítja a betöréses lopások nyomozásának helyes módszereire, hanem értékes azért is, mert a kriminalisztikai alapismeretekre, a taktika és technika általános érvényű tételeire hívja fel – igen hatásos módon – a figyelmet.”¹⁷ A film mind szakmailag, mind nevelési szempontból megfelelt a korszak elvárásainak. Jól végigvitte a nyomozás legfontosabb szakaszaiban a szabályos teendőket. (Helyszín biztosítása, helyszíni szemle, figyelőszolgálat, házkutatás stb.) Az elkészült és bemutatott bűnügyi oktatófilmmel szemben a legnagyobb kritikaként az hangzott el, hogy csak egy van még belőle. Ez változott meg gyökeresen a következő időben, amikor is az 1960-as évektől az új képzési iparág a Budapesti, majd a BM Filmstúdió megalakulásához vezetett. A Budapesti Filmstúdióban a következő témakörökben készültek filmek: alkoholszonda használata, mikronyomok a helyszínen, ujjnyomok felkutatása és rögzítése, íráspróba felvétele, helyszíni halottszemle.¹⁸

A szocialista rendőri együttműködés révén a szocialista országok rendőrfilmkészítői ellátogatták egymáshoz, és megtárgyalták szakmai tapasztalataikat. A tapasztalatcseréken túl az elkészült oktatófilmeket is megosztották egymással.

Az 1960-as évek második felétől magasabb sebességre kapcsolt a rendőri szakmai oktatófilm készítőinek közössége. A korábban készült filmek pozitív fogadtatása és az oktatófilmek iránt megnövekedett igény a BM vezetőit arra sarkallta, hogy növeljék az oktatófilmek számát. A már forgalomban lévő filmek jól kiegészítették és vizuálisan jól szemléltették a rendőri tananyagot, továbbá jól beilleszthetők voltak a továbbképzési programokba. Immár minden rendészeti ágazatban – így például a közrendvédelmi, közlekedésrendészeti, állambiztonsági, bűnügyi, társadalmi tulajdonvédelmi, tűzrendészeti – jól hasznosították a filmeket. A korabeli feljegyzések szerint az „1966–67-es továbbképzési évben hat kriminalisztikai és öt állambiztonsági feladatokat bemutató szakmai oktatófilmet hasznosíthatott az állomány”.¹⁹ 1967-ben elkészült filmek:

majd a film későbbi eseményei igazolják: a szakszerűen, pontosan lefolytatott helyszíni szemle az eredményes nyomozás legfőbb záloga.” Filmkritika: Falbontásos betörés nyomozása 1954: 392–394.

¹⁷ Filmkritika: Falbontásos betörés nyomozása 1954: 392–394.

¹⁸ Készülnek a rendőri oktatófilmek 1964: 384.

¹⁹ A Rendőri Film bemutatja 1967.

1. A készülék nem működik.
2. Veszendő értékek.
3. Közös erővel.
4. Baleset után.
5. Tűzek és emberek.
6. BM Filmújtság.
7. Próbaíráások felvétele.
8. KRESZ mese.

A fenti filmek közül néhány nemzetközi bemutatón is sikert aratott. A *Tűzek és emberek* című film Jugoszláviában első díjat nyert a tűzrendészeti témájú filmek kategóriájában, míg a *KRESZ mese* Antwerpenben nyert nagydíjat.

Az 1950-es években elindult, majd az 1960-es évektől magasabb sebességre kapcsolt rendőri, rendészeti oktatófilmgyártás eredményeként az 1980-as évek végére több mint száz oktatófilm szolgálta a szakmai felkészítést, a tisztképzést és a továbbképzéseket. Az MSZMP KB 1972. június 14–15-i oktatáspolitikai határozata magasabb igényt támasztott az oktatófilmek iránt, aminek következtében 1973-tól megduplázódott (kb. 40 darab készült) a jó minőségű oktatófilmek száma. Az ekkor készült filmek többségét a közrendvédelmi, a közlekedésrendészeti, a határőrizeti, valamint az állambiztonsági állomány számára forgatták.²⁰ Ezekben az években már évenként több mint tíz film készült a BM Filmstúdióban.

Az 1980-as évek közepén bár még jelentős számban forgattak, és a jövőre vonatkozólag terveztek²¹ forgatni új rendészeti szakfilmeket, már jelentkezett

²⁰ A BM Filmstúdió 1979: 5.

²¹ A BM Filmstúdió vezetőjének tervei 1983-ban: „Ebben az évben is 11-12 film forgatását tervezzük. Jelenleg egy állambiztonsági oktató- és két propaganda témájú film forgatókönyve készült el. Terveink között szerepel többek között a rendőrség tiszthelyettesi állománya utánpótlásának segítését szolgáló, továbbá a közbiztonsági és közlekedési szolgálatot bemutató népszerűsítő propaganda-film készítése. Tervezzük a fogyasztókat károsító bűncselekmények leleplezése módszereinek, valamint a közvagyon védelmével összefüggő néhány aktuális feladat filmre vitelét. Aztán az önkéntesrendőri szolgálatról, az idegenforgalom nemkívánatos kísérő jelenségeiről, a határsértések kivizsgálásának tapasztalatairól is szeretnénk filmet készíteni. És akkor még jelentős feladatunk lesz a BM Tűzoltóság egy nagyszabású rendezvényével és az Ű. Dózsa SC elődje megalakulásának a 100. évfordulójára való előkészületekkel kapcsolatosan is.” (A BM Filmstúdióból jelentjük 1983: 15.)

egy vetélytárs, mégpedig a videófilm, amellyel gyorsabban, hatékonyabban jobb minőségű filmeket lehetett készíteni.

Valószínűleg a rendszerváltás előtti utolsó kezdeményezése lehetett a BM Továbbképző és Módszertani Intézetnek²² egy új oktatócsomag összeállítása az ittas személy kijózanító állomásra szállításával kapcsolatos jogszabályok témakörében. Az oktatócsomag részeként elkészült a módszertani útmutató, *A huszonnegyedik órában* című könyv, valamint egy 22 perces videófilm. Ebben az időszakban már természetessé váltak a videófilmek.²³ Az oktatócsomag fogadtatása ugyan kedvező volt, de a rendszerváltás a BM Továbbképző és Módszertani Intézetet elsodorta.

Az oktatófilm-készítés végzete azonban nemcsak a technikai fejlődés, hanem a rendszerváltás is lett, amelyet követően elhalt az oktatófilmgyártás, és az 1990-es években már koloncként jelentkezett a rendőri és kiképzői bázisokon felhalmozódott oktatófilmek²⁴ sokasága. Egyrészt a rendszerváltással jelentős számú film tartalma elavulttá vált, másrészt a régi technikai eszközök kikoptak. Ezenkívül a filmek tárolása különleges körülményeket igényelt, ami tovább annulálta sorsukat. Ma pedig lépést tartva a fejlődéssel folyik a régi, hagyományos filmek digitalizálása. Úgy gondolom, ismerve a filmek jelentős részét, hogy néhány film vagy filmrészlet tartalmilag ma is használható az oktatásban. Ezért ha sikerül a filmek digitalizálása, mindenképp szükséges lesz egy szakmai szűrés után az oktatók számára lehetővé tenni a digitális vetítésüket.

²² A BM 8/1988.sz. parancsa elrendelte a BM Továbbképző Parancsnokság helyett a BM Továbbképző és Módszertani Intézet létrehozását, ennek lett része a korábbi BM Könyvkiadó és Filmelosztályból létrejött BM Filmstúdió is.

²³ A szerző már 1985-ben részt vett egy 12 perces videófilm elkészítésében, amelynek címe: *A határőrjárók szolgálata*. Társszerző: Beregnyei József, operatőr Burik István, Szentendre: KLKF.

²⁴ Az állomány képzése során használt oktatási filmeket a rendszerváltás után a Blinken OSA Archivum mentette meg és digitalizálta. Napjainkban az ÁBTL is hasonlóan jár el.

Felhasznált irodalom

- A Belügyminisztérium filmjegyzéke, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1974.
- A BM Filmstúdió (1979). *Magyar Rendőr*, 33(2).
- A BM Filmstúdióból jelentjük (1983). *Magyar Rendőr*, 37(3).
- A film a rendőri nyomozás szolgálatában (1921). *A Rend*, 10.
- A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete a mozgófényképezemokről.
- A Rend* (1926), 6(70).
- A rendőrségi intézmények (1911). *Közbiztonság*, (8)42.
- Az őrszem*. Online: <https://www.hangosfilm.hu/filmografia/az-orszem>
- BARACSI Erzsébet (1985): *Állambiztonsági oktatófilmek a Történeti Levéltárban*.
- BEREGNYEI József – SALLAI János (1985): *A határőrjárók szolgálatára*. Szentendre: KLFK Videostúdió.
- DORNING Henrik (1922): A rendőrségintézményének fejlődése, különös tekintettel a magyar királyi állami rendőrségre és a magyar rendőri szakoktatásra. *A magyar királyi állami rendőrség országos szaktanfolyamainak kiadványai*, (1). Felolvasatott: 1922. nov. 22. rendőri szaktanfolyam nyitó ünnepségén.
- Filmkritika: „Falbontásos betörés nyomozása” (1954). *Rendőrségi Szemle*, 2(4).
- GALAMBOS Ottó (1940): Oktatási segédeszközök és azok fontossága. *Magyar Rendőr*, 7(20).
- Készülnek a rendőri oktatófilmek (1964). *Magyar Rendőr*, 18(51).
- SALLAI János (2016): Rendőr-, rendőrtiszt-, rendőrtörzssalaszt-képzés a m. kir. rendőrség államosítása után. *Magyar Rendészet*, 16(6), 169–177.
- SALLAI János (2017): A magyar rendészeti képzés története 1922–2017. Rendőr altiszt (tiszthelyettes) és rendőrtisztképzés a XX–XXI. században. In CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSZKY Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében*. Magyar Rendésztudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 86–123.
- SALLAI János (2021): Rendészeti tisztképzés a Rendőrtiszt Főiskola megalakulásáig. *Magyar Rendészet*, (Különszám), 173–194. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.ksz.12>
- SZILÁGYI G. Gábor (2021): Varázslatos mozivilág a régi Budapesten. *Blikk*, 2021. december 7. Online: <https://www.blikk.hu/sztarvilag/filmklick/varazslatos-mozivilag-regi-budapest/r8g3xhv>
- TARTSÁNYI Dániel (1936): A személyleírás és daktiloszkópia a belgrádi bűnügyi értekezleten. *Magyar Rendőr*, (3)12.

Szendrei Ferenc

A rendőrség és a büntetés-végrehajtási intézetek kapcsolata, avagy: Mit csinál a (bűnügyi) rendőrség a bv.-ben?

Bevezető

Megtiszteltetésként fogadtam a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészet-tudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszéke felkérését, hogy a Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok, egyetemi tanár, prodékán születésének 65. évfordulója alkalmából megjelentetni kívánt emlékkötethez egy tanulmánnyal járuljak hozzá.

Bár sokat gondolkodtam, hogy milyen témában kellene a kért tanulmányt elkészíteni, végül a legegyszerűbb megoldást választva, prodékán úr és a magam szakterületét összekapcsolva a fenti cím mellett döntöttem.

Azt gondolom, abban teljes mértékben konszenzus van a rendészeti szervezetek különböző területein a bűnözés ellen fellépő beosztottak között, hogy az eredményes bűnügyi munkához rengeteg releváns információra van szükség, amely információk megszerzésének egyik nagyon hatékony módja az, amit bűnügyi hírszerzésnek nevezünk, és amely bűnügyi hírszerzésnek egyik fontos területe és kiapadhatalan információforrása a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak¹ köre.

Jelen tanulmányomban ezt a témakört szeretném körüljárni, egy kis történelmi visszatekintéssel fűszerezve.

¹ Fogvatartott az, aki a szabadságelvonással járó büntetést, intézkedést, büntetőeljárás kényszerintézkedést, az elzárást – az arra jogosult hatóság határozata alapján – bv. intézetben tölti [2/2002. (VIII. 23.) BV.OP-ORFK együttes intézkedés a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az Országos Rendőr-főkapitányság, illetve szerveik együttműködéséről szóló 6/2001. (IK. 12.) IM-BM együttes utasítás végrehajtásáról].

A rendőrség² feladata a büntetés-végrehajtási intézetekben

A rendőrség bűnügyi szolgálatának feladatait a rendőrségi törvény³ határozza meg, általánosan a bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzést, a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzését nevezi meg.

Kibontva ezeket a feladatokat máris a rendőrség büntetés-végrehajtási intézetekre is érvényes tevékenységénél járunk:

- ♦ a bűncselekmények megelőzése során a rendőrség figyelemmel kíséri a bűnügyi helyzetet, feltárja a bűncselekmények elkövetésének kockázatait, a bűncselekmények elkövetésére irányuló törekvéseket, továbbá megszerzi, elemzi, értékeli, ellenőrzi és továbbítja a bűnözéshez kapcsolódó, a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása céljából szükséges információkat;
- ♦ általános nyomozó hatósági jogkört gyakorol, a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározottak szerint végzi a bűncselekmények felderítését, valamint a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzését;
- ♦ gondoskodik a büntetőeljárásban részt vevők védelmi programjának a végrehajtásáról,

azaz a büntetés-végrehajtási intézetben végrehajtandó rendőrségi feladatokat kapcsolhatjuk a büntetőeljárásokhoz (nyomozó hatósági feladatok), a bűnügyi hírszerzéshez, illetve a tanúvédelmi programhoz.

Ennek körében a bűnügyi szolgálat munkatársa nyomozó hatósági megkereséseket teljesít, végzi a titkos információgyűjtéshez kapcsolódó feladatokat, illetve nyomozásokat folytat egyrészt a fogvatartottakkal kapcsolatos megkeresések alapján, másrészt bűncselekmény gyanúja esetén a fogvatartottak körében nyomozási cselekményeket folytat.

A tanúvédelmi feladatok körében feladata a tanúvédelmi programba felvett személy

- ♦ biztonságos elhelyezéséről és őrzéséről gondoskodni;
- ♦ kialakítani a levelezési, csomag- és látogatófogadási rendjét, és speciális házirendjét;
- ♦ kidolgozni az érintett fenyegetettségének megváltozása esetén a szükséges intézkedéseket.

² A tanulmányban rendőrség alatt jellemzően az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervet értjük [Rtv. 4. § (2)].

³ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről 1. §.

A bűnügyi felderítés speciális területei, céljai:

- a fogvatartottak által elkövetett, még fel nem derített, illetve elkövetni tervezett bűncselekmények felderítése, megelőzése, valamint a jogsértő cselekmények felszámolása és megszakítása;
- a bv. szervek belső rendje, biztonsága ellen irányuló cselekmények felderítése, megszakítása, felszámolása (fogolyszökés, fogolyzendülés, terrorcselekmény, túszejtés megakadályozása, tiltott eszközök – szűrő-, vágóeszközök, mobiltelefonok, tudatmódosító szerek – felkutatása, vagy ezeknek az intézetbe történő bejuttatásának megakadályozása, valamint a bv. szervek, illetőleg járművei ellen tervezett támadás megelőzése vagy a támadás elhárítása);
- bűnmegelőzési feladatok, különös tekintettel a szervezett bűnözésre;
- a fogvatartottakról információ szolgáltatása.

Az idők során a bűnügyi együttműködés főbb területei nem változtak jelentősen, azokat egy korábbi BVOP-ORFK együttműködési megállapodás így fogalmazza meg:⁴

- a bűnmegelőzés erősítése, a fogvatartottak nevelése és további bűncselekmények elkövetésétől való visszatartása;
- a látens bűncselekmények felderítése, a személyi és tárgyi bizonyítékok összegyűjtése;
- a bv. intézetek rendjére, biztonságára fokozottan veszélyes cselekmények – így különösen: fogolyszökések, fogolyzendülések, terrorcselekmények – és más bűncselekmények megelőzése, felderítése, megakadályozása és felszámolása.

A börtönelhárítás során fel kell deríteni

- a fogolyszökésre, fogolyzendülésre, terrorcselekményre irányuló terveket;
- a bv. intézet rendjét és a biztonságot fokozottan veszélyeztető cselekményeket, a tiltott hírcsatornákat, a meg nem engedett kapcsolatokat;
- a bv. intézetben elkövetett bűncselekményeket, a bűntársakat és a bűnügyi szempontból figyelemre méltó börtönkapcsolatokat;
- a fogva tartást megelőzően elkövetett látens bűncselekményeket és a még le nem leplezett bűntársakat;
- a szabadulás utánra tervezett bűncselekményeket és a bűnöző életmód folytatására irányuló szándékot.

⁴ A Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Vezetőjének és az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának együttműködési megállapodása (1982).

A börtönelhárítás során ellenőrizni kell a veszélyes bűnözőket és teljesíteni kell a nyomozási szakban a bűnügyi megkereséseket is.

Érdekes lehet, hogy egy korábbi rendőrtiszti főiskolai tananyag⁵ a börtönfelderítés feladatai közé sorolja a rabnevelés – kriminálpedagógia – célkitűzéseinek előmozdítása érdekében a börtön életének, az elítéltek hangulatának, magatartásának ellenőrzését és elemzését, a tapasztalatok alapján a megfelelő intézkedések megtételét is.

Együttműködés a rendőrség bűnügyi szervei és a büntetés-végrehajtási intézetek között⁶

A bv. intézetekben a titkos információgyűjtő tevékenységet jellemzően a rendőrség területi szerveinek állományába tartozó nyomozótisztek végzik. A nyomozótiszt és a bv. intézet parancsnoka között egy speciális, kölcsönösségen alapuló, nem alá-fölé rendeltségi viszonyt ír elő az együttműködési megállapodás, például az alábbi területeken:

- ♦ a bv. intézet parancsnoka és a nyomozótiszt kölcsönösen tájékoztatja egymást az intézet rendjét, biztonságát, működését veszélyeztető cselekményekről, egymás munkáját segítik, feladataik végrehajtásában együttműködnek;
- ♦ a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre szolgáló eszközök elhelyezéséről és esetleges használatának rendjéről a bv. intézet parancsnokát tájékoztatni kell;
- ♦ az intézet parancsnoka, ha az intézet rendjét, biztonságát veszélyeztető cselekményről vagy annak előkészületéről szerez tudomást, írásban kéri a nyomozótiszttól a felderítő, ellenőrző munka megszervezését.

A nyomozótiszt a bv. szerveknél kizárólag a fogvatartottakkal kapcsolatban végezhet felderítést. Ha a nyomozótisztnek a bv. állományával kapcsolatban bűncselekményre utaló adat jut tudomására, azt haladéktalanul megküldi a Nemzeti Védelmi Szolgálatnak.

⁵ GÁSPÁR 1972: 41.

⁶ Az igazságügy-miniszter és a belügyminiszter 6/2001. (IK. 12.) IM-BM együttes utasítása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az Országos Rendőr-főkapitányság, illetve szerveik együttműködéséről [egységes szerkezetben az utasítás módosításáról szóló 6/2004. (IK 9.) IM-BM együttes utasítással].

A nyomozótisztet csak szolgálati eljárója irányíthatja, ellenőrizheti és számoltathatja be.

A nyomozótiszt írásban tesz javaslatot a bv. intézet parancsnokának, amennyiben a fogvatartott munkába helyezését, más zárkába, illetve más munkahelyre történő áthelyezését, munkaköréből történő leváltását, más bv. intézetbe történő átszállítását tartja indokoltnak.

A nyomozótiszt feladatai teljesítése során jogosult:

- ♦ a bv. szervek területén közlekedni és a helyiségekbe belépni;
- ♦ a fogvatartottakkal ellenőrzés nélkül a bv. intézet napirendjére vonatkozó szabályok betartásával érintkezni;
- ♦ a fogvatartottakra vonatkozó iratokba, manuális és számítógépes nyilvántartásokba betekinteni, másolatot készíteni;
- ♦ a munkavégzéshez szükséges eszközöket, mobiltelefont, iratokat tartalmi ellenőrzés nélkül a bv. szervek területére be-, illetve onnan kivinni.

A nyomozótiszt feladatainak ellátásához szükséges szolgálati helyiséget, annak berendezési tárgyait, a fogvatartottakról nyilvántartott adatok megismerését, hozzáférhetőségét biztosító számítógépes csatlakozás lehetőségét a bv. intézetek biztosítják.

Az együttműködő szervek feladatai a már idézett korábbi együttműködési megállapodás alapján:⁷

Az operatív tiszt a bv. intézet parancsnokával a kölcsönös bizalom alapján működik együtt.

Az operatív tiszt feladatának teljesítése érdekében az intézetparancsnokkal előzetesen egyeztetve jogosult:

- ♦ a bv. intézetben – az operatív munkához szükséges – helyiségekbe korlátozás nélkül belépni;
- ♦ a fogvatartottakkal ellenőrzés nélkül, a napirendre vonatkozó szabályok figyelembevételével kapcsolatot tartani, a bv. iratokba betekinteni;
- ♦ a fogvatartottak nevelésével, munkáltatásával, őrzésével, befogadásával és szabadításával kapcsolatos értekezleteken, eligazításokon részt venni.

Ha az operatív tiszt a börtönelhárítás során arról értesül, hogy a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagja fegyelemsértéssel vagy bűncselekmény

⁷ A Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Vezetőjének és az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának együttműködési megállapodása (1982).

elkövetésével gyanúsítható, erről haladéktalanul tájékoztatja a bv. intézet parancsnokát. Bűncselekmény elkövetése esetén tájékoztatja a BM Belbiztonsági Osztály illetékes tisztjét is.

A bv. intézet parancsnoka az operatív tiszttel előzetes megállapodás alapján a fogvatartottat

- ♦ más zárkába, munkahelyre helyezi, közösségvezetői feladatokkal megbízza;
- ♦ munkaköréből és közösségvezetői megbízatásából leváltja;
- ♦ más bv. intézetbe szállíttatja vagy visszatartja;
- ♦ anyagi kihatással nem járó dicséretben, jutalomban részesíti;
- ♦ fegyelmi eljárást folytat le vagy annak elrendelését mellőzi.

Bűnügyi hírszerzés a büntetés-végrehajtási intézetekben

Az előző fejezetben láthattuk, hogy ki és milyen céllal, feladattal, illetve milyen körülmények között és együttműködési szabályok alapján végez bűnügyi munkát a bv. intézetekben.

Mivel a börtönfelderítés szabályai, terminológiája, módszertana a hatályos szabályozás szerint minősített adatot képez, ezért ebben a fejezetben néhány múltbeli szabályozó feldolgozásával próbáljuk ezt az érzékeny területet bemutatni.

A büntetés-végrehajtási intézetekben a börtönügynökök végeztek ügynöki munkát.⁸

Börtönügynök:⁹ a rendőrség bűnügyi szerveivel titkosan együttműködő olyan jogerősen elítélt személy, aki alkalmas arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben, esetenként rendőrségi fogdában, a nyomozó irányításával megelőző és felderítő tevékenységet végezzen, az ott lévő bűnözők között.

A rendőrség bűnügyi szerveinek minden korszakban minőségi munkára alkalmas személyekből álló ügynökségre volt szüksége, így a börtönökben ennek alapján kellett az ügynökséget szervezni.

Börtönügynököt lojális és egyéb érdekelttség alapján lehetett szervezni.

Lojális alapon volt beszervezhető az, akit első ízben ítélték szabadságvesztésre, és a bűnüldözést kész volt aktívan segíteni, ehhez megfelelő hírszerzési lehetőséggel és személyi tulajdonságokkal rendelkezett.¹⁰ A beszervezés során

⁸ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterhelyettesének 001. számú Parancsa (1964), 24.

⁹ 001. parancs, 9.

¹⁰ GÁSPÁR 1972: 49.

a fogvatartottat meg kellett győzni arról, hogy kötelességének érezze segíteni a rendőrség bűnüldöző munkáját.

Egyéb érdekeltség alapján volt beszervezhető ügynököknek az a fogvatartott, aki különböző erkölcsi, anyagi juttatás biztosítása érdekében vállalta a többi bűnöző leleplezésében való együttműködést, és megfelelő hírszerzési lehetőségeinél, valamint személyi tulajdonságainál fogva erre alkalmas lehetett.¹¹

Tilos volt börtönügynököknek beszervezni

- ♦ a jogerősen elítélt nem magyar állampolgárokat, akiket a bíróság kiutasításra ítélt;
- ♦ akik operatív feldolgozás alatt álltak;
- ♦ börtönzendülés szervezőit.

A börtönügynökjelölt kiválasztása történhetett:

- ♦ a rendőri vizsgálati szervek javaslata alapján;
- ♦ a letartóztatottak befogadása alkalmával a nyomozótiszt által végzett meghallgatás során vagy
- ♦ a letartóztatott önkéntes jelentkezése alapján.

A börtönökben és büntetés-végrehajtási munkahelyeken foglalkoztatott ügynökség főbb feladatai:¹²

- ♦ elhallgatott bűncselekmények felderítése;
- ♦ büntetésüket töltő veszélyes bűnözők ellenőrzése;
- ♦ az elítéltek szabadulás utáni bűnözői terveinek felderítése;
- ♦ a börtön szabályok ellen vétők, a börtönzendülés vagy fogolyszökés előkészületének felderítése, végrehajtásának megakadályozása.

Tilos volt az ügynökséget felhasználni a büntetés-végrehajtás személyi állományának ellenőrzésére, illetve a börtönökben – büntetés-végrehajtási munkahelyeken – üzemeltetett vállalatok gazdálkodása szerződéses alkalmazottainak ellenőrzésére.

Bűnügyi operatív felderítést (börtönfelderítést) kellett folytatni elítéltre vagy előzetes letartóztatásban lévő terheltre külön határozat nélkül¹³

- ♦ más rendőri szerv megkeresésére;
- ♦ börtönfelderítés saját adatai alapján;

¹¹ GÁSPÁR 1972: 50.

¹² 001. parancs, 25.

¹³ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterhelyettesének 003. számú Parancsa (1965), 16.

- ♦ veszélyes bűnözőre, ha alapos a gyanú, hogy más bűntettet is elkövetett, mint amiért felelősségre vonták, vagy a bűntett elkövetésének okát, módszerét, eszközeit felderíteni csak részben sikerült;
- ♦ a büntetésből származó tárgyak felkutatása nem, vagy csak részben sikerült;
- ♦ bűntársainak felderítése nem sikerült;
- ♦ a nyomozás során nem volt mód olyan körülmények felderítésére, amelyeknek tisztázása bűntettek megelőzése céljából szükséges;
- ♦ mások által elkövetett és még nem ismert bűntettek elkövetéséről erre utaló adatok alapján tudomása van vagy lehet.

A börtönfelderítést végző szerv a saját ügynökségtől kapott és bűnügyi operatív felderítésre alkalmas adatokról jelentést készített, amelyet ellenőrzés céljából a bűntett elkövetési helye vagy az elítélt lakhelye szerint illetékes vagy pedig a korábban nyomozást folytató rendőri szervnek küldött meg.

Az értesített rendőri szerv köteles volt az adatok ellenőrzése után

- ♦ a büntetőeljárást megindítani;
- ♦ azokat folyamatban lévő büntetőeljáráshoz felhasználni;
- ♦ a bűnügyi operatív felderítést elrendelni;
- ♦ azokat mint dezinformatív anyagokat visszaküldeni.

Szabadságvesztésre ítélt veszélyes bűnözőre börtönfelderítést speciális szabályok szerint kellett végezni. Kötelező volt a halálraítéltek operatív ellenőrzése.

Börtönfelderítés alatt álló személy szabadulásáról a bűnügyi operatív felderítést elrendelő rendőri szervet értesíteni kellett.

A jól dolgozó börtönügynököt jutalmazni lehetett. A jutalmazás formája volt például a rendkívüli beszélő, a beszélőmeghosszabbítás, soron kívüli levél, soron kívüli csomag beküldésének lehetővé tétele, vagy a nyomozótiszt által adományozott étel, cigaretta, kaphatott az ügynök pénzjutalmat vagy csomagot, elhelyezhették munkahelyre, illetve közreműködhetett a felderítő szerv az érintett egyéni kérelmére a szabadításában, esetleg elősegíthette az ügynök feltételes szabadságra bocsátását.¹⁴

A börtönügynökökön kívül alkalmi adatszolgáltatók is segítették a rendőrség bűnügyi hírszerző tevékenységét a büntetés-végrehajtási intézetekben. Az alkalmi adatszolgáltatót nem szervezték be, az operatív feladatok teljesítése egyes adatok megszerzésére terjedt ki. Az alkalmi adatszolgáltatók kiválasztása az ügynökség utánpótlását is szolgálta.

¹⁴ GÁSPÁR 1972: 68–70.

A börtönügynökség által hozott, bűncselekményre utaló adatokat ellenőrizni kellett. Tilos volt a konkrét bűncselekményre utaló adatok ellenőrzés nélküli gyűjtése.

Az eljárás maitól lényegesen különböző jellege, valamint a titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás teljes elkülönültsége miatt az ügyészi szervek részére operatív hálózati jelentések, ügynökség által írásban rögzített anyagok még kérelem alapján sem voltak kiadhatók.¹⁵ Az ügyész operatív feldolgozásra irányuló kérelmét a BM II. főcsoportfőnök engedélyezte, ezt az engedélyt kapta meg az illetékes főkapitányság, és kezdte meg a fogvatartott operatív feldolgozását.

Felhasznált irodalom

GÁSPÁR Márton (1972): *A fogdaügynökség. Jegyzet a Rendőrtisztai Főiskola számára*. Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.

Egyéb források

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről.

Az igazságügyminiszter és a belügyminiszter 6/2001. (IK. 12.) IM-BM együttes utasítása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az Országos Rendőr-főkapitányság, illetve szerveik együttműködéséről (egységes szerkezetben az utasítás módosításáról szóló 6/2004. [IK. 9.] IM-BM együttes utasítással).

2/2002. (VIII. 23.) BVOP-ORFK együttes intézkedés a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az Országos Rendőr-főkapitányság, illetve szerveik együttműködéséről szóló 6/2001. (IK. 12.) IM-BM együttes utasítás végrehajtásáról.

A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterhelyettesének 001. számú Parancsa (Budapest, 1964. évi február hó 12-én).

A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterhelyettesének 003. számú Parancsa (Budapest, 1965. évi március hó 2-án).

A Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Vezetőjének és az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának együttműködési megállapodása. Budapest, 1982. június 4. ÁBTL - 4.2 - 50 - 447/1/1982.

¹⁵ GÁSPÁR 1972: 97.

Ürmösné Simon Gabriella

A nyelvész szakértő és a nyelvi profilozás szerepe a nyomozásban

Bevezetés

Vajon meg lehet-e mondani, hogy egy szöveget férfi vagy nő írta-e, hány éves lehet, vagy hogy mi a foglalkozása? Az utóbbi évtizedekben egyre több kutatás kereste a választ a fent megfogalmazott kérdésekre, elsősorban a kriminalisztikai alkalmazás miatt: névtelen levelek, bűntényekben felhasznált blogok, site-ok, chatbeszélgetések, röpcédulák és gyűlöletbeszéddek kapcsán. A nyomozást sok esetben az is megnehezítheti, hogy a számítógép és az internet korában a szerző teljes névtelenségbe burkolózhat,¹ valamint az a tény is, hogy az interneten és a social media platformjain naponta számos írásos dokumentum és elektronikus adat keletkezik, ezért nem meglepő, hogy a nyomozó hatóság felhasználja a bűnözés elleni küzdelem nélkülözhetetlen eszköztárát, az adatbázisokat és a közösségi oldalakat egyaránt.² Az adatbázisokban végzett szűrő-kutató munkát „raszter nyomozásnak” nevezzük, és az így beszerzett digitális adatok a nyomozás eredményességét szolgálhatják.³ Az elkövető vagy elkövetői kör feltérképezését segíthetik a nyilvántartásokból kinyert és elemzett információk is.⁴ A nyomozó szervek általában azzal a kérdéssel fordulnak a forenzikus nyelvészekhez, hogy segítsenek nekik szűkíteni a lehetséges gyanúsítottak körét, a nemük, a koruk és az iskolázottságuk alapján.

¹ HUGYECZ 2011.

² NYITRAI 2018.

³ NYITRAI 2015.

⁴ NYITRAI 2014.

Az igazságügyi nyelvészet attribútumai és a feladata

Az igazságügyi nyelvészet az alkalmazott nyelvészetnek az az ága, amit igazságügyi vagy kriminalisztikai nyelvészetnek hívunk. Az igazságügyi nyelvészet egy olyan nyelvészeti interdiszciplináris terület, amely az igazságügyben, a jogban és a bűnesetekben megjelenő nyelvhasználatról foglalkozik.⁵ Az igazságügyi nyelvészet olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek a jogalkotásban és a bünyügyi eljárásokban felmerülő nyelvészeti elemzést szükségessé tevő nyelvhasználat górcső alá helyezését helyezik a középpontba.⁶ Ilyen és ehhez hasonló kérdések is felmerülhetnek a forenzikus nyelvész vizsgálatában, mint: „a tanúvallomások lejegyzése megegyezik-e a vallomással”, vagy hogy „a névtelen zsarolólevelet írhatta-e a vádlott, vagy valaki más”. Az igazságügyi nyelvész szakértő feladata a szerzőségi vizsgálat, bár kereshetjük arra is a választ, hogy a bizonyítékként lefoglalt szöveg szerzője megegyezik-e egy másik, a nyomozás során a gyanúsítottal íratott szöveg szerzőjével; ugyanakkor vizsgálható az is, hogy az adott inkriminált szöveg szerzője milyen szociodemográfiai változókkal jellemezhető.⁷ Az International Association of Forensic Linguists (IAFL) öt pontban összegzi az igazságügyi nyelvészet legfőbb feladatait, amelyek magukban foglalják egyfelől a jogi nyelv vizsgálatát, beleértve a jogi dokumentumokat, a bíróságok, a rendőrség és a börtönök nyelvhasználatát,⁸ a bírósági fordításokat és tolmácsolásokat, a professzionális nyelvész szakértői vélemények készítését, továbbá nyelvészeti támogatást nyújt a jogszabályok és a hivatalos dokumentumok megalkotásakor.⁹ A kriminalisztikai (vagy bünyügyi) nyelvészet a gyakorlatban leginkább alkalmazható területe az igazságügyi nyelvészetnek, amelynek két feladata van: egyfelől a nyelvi bizonyítékok elemzése, másfelől a nyelvi bűncselekmények feltárása. Először Roger Shuy sorolta fel a nyelvi bűncselekményeket, amelyek összefüggést mutatnak a beszédaktusokkal.¹⁰ A kriminalisztikai szövegnyelvészet inkriminált szövegeket: szöveges, írott, a köznyelvben használatos produktumokat vizsgál, amelyek a legtöbb esetben valamilyen beszédaktushoz

⁵ MÁTYÁS 2023.

⁶ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

⁷ SZAKÁCSNÉ FARKAS – VÁGÓ 1988.

⁸ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

⁹ NAGY 2010.

¹⁰ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

köthetők, és írásos formában jelennek meg.¹¹ Idesorolhatjuk a névtelen levelek altípusait, lásd fenyegető levél, zsaroló levél, kéretlen rajongólevél, aláírt levél, amely esetben kétely merül fel az író személyével kapcsolatban, akárcsak egy búcsúlevélnél.¹² Az új technikák a bűnözők előtt is új tereket nyitottak meg, mivel a névtelen levelek már küldhetők e-mailben vagy SMS-ben, valamint az áldozat felismerhető egy közösségi oldalon vagy egy chatszobában, továbbá a tettes blogolhat, vagy akár honlapot is készíthet. A kriminalisztikai nyelvész szakértő munkája két részre osztható: egyfelől a nyomozó szerveket segíti azzal, hogy az inkriminált szöveg szerzőjéről információkat állapít meg az inkriminált szöveg alapján; másfelől a bizonyító eljárás során felkérhetik összehasonlító elemzésre annak érdekében, hogy vesse össze az inkriminált szöveg és a gyanúsított írását.¹³ A kriminalisztikai szövegnyelvészet által vizsgált műfajok közé tartozhatnak még a vallomások. A szóbeli vallomások tekintetében fontos viszont úgy feltenni a kérdést, hogy csak a szükséges mértékben tartalmazzon új információt a kihallgatott számára, mert ellenkező esetben a vallomása ellenőrizhetetlenné válik, továbbá a kihallgatottnak lehetőséget kell adni az összefüggő vallomás előadására is.¹⁴ Az írásbeli nyelvi bizonyítékok nyelvészeti módszerekkel történő vizsgálatát a szakirodalom igazságügyi stilsztikának és stilometriának is nevezi.¹⁵ A kriminalisztikai szövegnyelvészet elsődleges feladata a szerzőségvizsgálat, amely kiszűri, hogy ki írta a kérdéses szöveget, és azt is vizsgálja, hogy származhat-e a szöveg a gyanúsítottól. A szerzőségvizsgálatok módszere nem más, mint a nyelvi profilalkotás. Egy személy nyelvi profilja azért alkotható meg, mert mindenki „másféleképpen használja a nyelvet”, vagyis a szövegtől el lehet különíteni a szerző idiolektusát – egyéni nyelvváltozatát –, és profilt lehet alkotni róla a szerteágazó jegyek alapján, amelyek a szövegből kikövetkeztethetők.¹⁶ Az egyén idiolektusát olyan tényezők határozzák meg, mint az egyén személyisége, a hovatarozása, valamint a kommunikációs

¹¹ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

¹² Igazságügyi nyelvészet szócikk.

¹³ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

¹⁴ NYITRAI 2020a.

¹⁵ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

¹⁶ Igazságügyi nyelvészet szócikk. A forenzikus nyelvészet fontos segítség lehet a földrajzi profilalkotásnál is, amely során az elkövető tartózkodási vagy lakóhelyét próbálják beazonosítani. A külföldi bűnelkövetői körök beazonosításánál szintén fontos lehet a nyelvi profilalkotás (MÁTYÁS 2016), akárcsak a szervezett bűnelkövetőknél, akik esetében magas a külföldiek részaránya (MÁTYÁS 2018).

környezete. Az inkriminált szövegek általában elég rövidek, továbbá a bűnelkövetőnek az a célja, hogy ne lehessen felfedni a kilétét, ezért manipulálni igyekszik a szöveget. Az is nehézséget okoz, hogy a szerző szándékosan is torzíthatja a nyelvhasználatát, és álcázhatja is magát annak érdekében, hogy a hatóságok nehezebben akadjanak a nyomára. A torzításnak különböző fajtái is lehetségesek: a szerző célja lehet csak a saját nyelvhasználatának leplezése, de lehet más személy nyelvhasználati szokásainak utánzása is. A torzítás különböző nyelvi szinteken jelenhet meg: a helyesírás, a grammatika, a lexémák és a stilsztika szintjén is, illetve beszélhetünk tartalmi torzításról is.¹⁷ A leleményes szerző megpróbálhatja a nemére, az életkorára, az iskolázottságára, a műveltségére, vagy akár a foglalkozására utaló jegyeket is torzítani.¹⁸ Szerencsére kevés olyan személy van, aki a szerepét végig tudja játszani, a szerző ugyanis csak azt tudja torzítani, aminek tudatában van. A hátrahagyott nyelvi jelek alapján optimális esetben a nyelvész meg tudja határozni a szerző nemét, életkorát, lokációját, nyelvjárását, iskolai végzettségét és egyéb jellemzőit egyaránt.¹⁹ Még ha a nyelvhasználatát igyekszik is eltorzítani az elkövető, az esetben is kikövetkeztethetők egyes tényezők, mert csak a nyelv bizonyos szintjeit képes manipulálni az elkövető, és azt sem következtetesen.²⁰ A manipulálás azonban egy idő után felfedhető, mivel a bűnelkövető csak bizonyos nyelvhasználati jegyeket képes torzítani.²¹ Noha példának okáért ronthatja valaki a helyesírását úgy, hogy iskolázatlanabbnak véljék, hosszabb szöveg esetében kiköppenhet ebből a tudatos torzításból, mindemellett a műveltség más nyelvhasználati jegyben is megmutatkozik, nem csak a helyesírásban. A szerzőségvizsgálatok másik módszere az összehasonlító vizsgálat.²² Ez esetben a nyelvész szakértő az inkriminált szöveget veti össze a gyanúsítottól származó szöveggel, amely eljárás elsősorban a bírósági tárgyalás keretében fontos, ugyanakkor a szabadságvesztést töltő elítéltek esetén is alkalmazható.²³ A nyelvi bizonyíték lehet írásos és hangzó nyelvi anyag is. Az előbbivel a kriminalisztikai nyelvészetben belül a kriminalisztikai szöveg-nyelvészet foglalkozik, ugyanakkor a hangzó anyagokat a kriminalisztikai

¹⁷ SZEGEDI 2018.

¹⁸ SZEGEDI 2018.

¹⁹ SZEGEDI 2013.

²⁰ SZEGEDI 2013.

²¹ SZAKÁCSNÉ FARKAS – VÁGÓ 1988.

²² Igazságügyi nyelvészet szócikk.

²³ CZENCZER 2014.

vagy törvényszéki fonetika vizsgálja.²⁴ A kriminalisztikai fonetika feladata a beszélő személy azonosítása, illetve a lehetséges beszélők közül való kizárása.²⁵ Az akusztikai-fonetikai elemzést nehezítheti, ha a beszélő személy szándékosan törekszik arra, hogy a hangját ne lehessen felismerni, továbbá ha az inkriminált hanganyagok rövidek, vagy a felvételek zajos körülmények között készültek.²⁶ A cél minden esetben a bűncselekmény elkövetőjének a felkutatása, valamint a gyanúsított bűnösségének vagy ártatlanságának alátámasztása. A nyelvi ujjnyomaink is közvetíthetnek üzeneteket, valamint bizonyítékot is arra nézve, hogy ki lehetett a bűnelkövető, ki írhatta a levelet, kinek a hangját halljuk egy hangfelvételen, ezáltal a nyelvész szakértő is profilozza az elkövető életkorát, nemét, hovatartozását, szociális közegét és az egyéb attribútumait.²⁷ A forenzikus nyelvészet fogalmát Jan Svartvik nyelvészprofesszor vezette be,²⁸ akinek a nevéhez fűződik a *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics* című munka, a művében felvázolt eset szerinte kezdete lehet egy olyan eseménysorozatnak, amely emlékezetes lehet a bűnügyek nyelvészeti szempontú felderítése kapcsán.

Esettanulmányok az igazságügyi nyelvészet területén

A Timothy John Evans-ügy

1949. november 30-át írunk, amikor a 25 esztendőes Timothy John Evans bevallotta a walesi Merthyr Tydfil rendőrőrsön, hogy megölte Beryl-t, a feleségét és a 14 hónapos kislányát, Geraldine-t, viszont négy egymásnak ellentmondó vallomást tett a rendőröknek.²⁹

Az egyik vallomásában arról számolt be, hogy a felesége el akarta vetetni a közös gyermeküket, és miután elmesélte a történetet egy ismerősének, kapott tőle egy szert a felesége megölésére, és sajnálatos módon később a feleség bele is halt a mérgezésbe. Timothy ezt követően elhagyta a várost.

²⁴ CZENCZER 2020.

²⁵ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

²⁶ Igazságügyi nyelvészet szócikk.

²⁷ ÜRMÖSNÉ SIMON 2019.

²⁸ SZEGEDI 2018.

²⁹ SEPPÄNEN 2013.

A következő vallomása alapján a földszinti szomszédtól – az 51 éves John Reginald Halliday Christie-től – kapott egy szert, amelynek a bevétele után a feleségére holtan talált rá. Christie értett az orvosláshoz, és miután konzultált a várandós feleséggel is, beadta be neki a szert. Miután a férj hazaért, Christie közölte a rossz hírt vele, nevezetesen, hogy Beryl elvérzett.

A következő vallomásában a Notting Hill-i rendőrőrsön arról számolt be, hogy a felesége sok adósságot halmozott fel, és egy veszekedés közepette kötéllal megfojtotta.³⁰

A negyedik vallomásában, szintén a neje adósságára és a folyamatos veszekedésre hivatkozva azt vallotta, hogy megfojtotta őt, és amikor mások érdeklődtek a neje felől, akkor egy brightoni nyaralást említett.

Timothy Evanst 1950-ben felakasztották, mivel a hatóság nem talált más nyomot, és más gyanúsítottjuk sem volt. 1953-ban viszont három női holttestet talált egy bérlő a konyha falmélyedésében, ekkor terelődött a gyanú a börtönviselt John Christie-re, aki nemcsak lopásban vett részt korábban, hanem a feleségét is megölte, valamint két másik nőt is megfojtott. John Christie neve már korábban is felmerült, mivel egy épületben lakott Evansszal. Néhány politikusnak is gyanús lett Evans ítélete, így a négy vallomást újra megvizsgálták, és nyilvános vizsgálatot indítottak Sir Daniel James Brabin vezetésével 1965-ben. Jan Svartvik nyelvészprofesszort is bevonták a vallomások analizálásába, aki megállapította, hogy a négy különböző, rendőrök által rögzített vallomás nem származhat Evanstól, mert némelyikük más beszédstílusban íródott, és a grammatikájuk is különbözött.³¹ Mivel Timothy Evans analfabéta és iskolázatlan volt, ezért nem származhatott tőle az a két vallomás, amely szerint a neje adósságba keveredett, és ezért vetett véget az életének, mivel e két vallomásnak a stílusa, a grammatikája és a sztenderd nyelvhasználata egy iskolázott, művelt emberre utalt. Olyan függőbeszéd-használattal kapcsolatos igeidő-egyeztetést, mint: „She said, she was going to take the baby down to Brighton”, egy 10 éves gyermek mentális képességéhez hasonló analfabéta ember, mint Evans, nem használhatott. Olyan sztenderd igeegyeztetést, kijelölő szerkezetet, elliptikus alanyhasználatot és kötőszerkezeteket sem használhatott Evans, mint azt az alábbi mondatok szemléltetik: „She asked me, where Beryl and the baby was.” Ellenben a másik két vallomásban szubsztenderd grammatikai jegyeket lehetett felfedezni, nevezetesen összevonásokat: *'d*, *'ve*, *'s*, a *had*,

³⁰ SVARTVIK 1968.

³¹ SVARTVIK 1968.

have és *has* segédigék helyett. Dupla tagadások is előfordultak a vallomásokban, úgymint: „She never said no more about it.”; „She never asked no money for it.”; „I didn’t want nothing to do with...”. Olyan, grammatikailag helytelen mondatokban, mint: „Well, she asked me if Mr. Christie had spoke to me...”; „I done the usual thing”; vagy „I would have to give her money off different people from which I used to borrow it”; látható, hogy Evans nyelvhasználata nem ütötte meg a sztenderd nyelvhasználati szintet.³² A későbbi, 1965-ös nyomozás, a forenzikus nyelvészeti kutatással karöltve arra az eredményre vezetett, hogy nem Timothy Evans vetett véget a felesége és a kislánya életének, hanem a büntetett előéletű John Reginald Halliday Christie, ezért Timothy Evans a felakasztása után 15 évvel posztumusz kegyelmet kapott.³³

Az „Unabomber” esete

Tíz évvel később, az „Unabomber” eset kapcsán ismét a forenzikus nyelvész segítségét kérte a nyomozó hatóság. Az eset 1976-ra nyúlik vissza, és eltartott az 1990-es évekig. Ted Kaczynski tébolyult magányában élt Montana iparvidékén egy kunyhóban, és olyan embereken töltötte ki a mérgét, akik szerinte gaztetteket hajtottak végre a társadalomra nézve, ezért levélbombákat adott fel nekik. Válaszként a bombákra az FBI egy „UNABOM” elnevezésű akciócsoportot hozott létre, hogy kézre kerítse a levélbombást.³⁴ A műveleti csoport Kaczynski azon „fortélyos” leveleit analizálta, amelyeket az áldozatainak címzett meggyőzővén őket arról, hogy nyissák ki a nekik szánt csomagot, az alábbi sorokkal: „Csatoltam egy kéziratot önnek áttekintésre”. Végezetül, egy 35 ezer szavas nyilatkozatot küldött el a *New York Times*nek, amelyben azt magyarázta, hogy mennyire gonosz a társadalom, és hogy miért kell egyeseknek ezért megfizetniük.³⁵ A nyilatkozattétel után jött el az a pont, amikor felkérték James Fitzgeraldot, hogy analizálja a Kaczynski által íródott szövegeket. Noha James Fitzgerald akkoriban kiválóan profilozott, mégsem rendelkezett nyelvészeti szaktudással, ezért Roger Shuyjal konzultált a dokumentumok kapcsán. Shuy kiértékelése sokkal pontosabb volt, mint az FBI eredeti vizsgálata, mivel a gyanúsított Kaczynskit egy fiatalemberként profilozták a nyugati partokról, miközben Shuy 50 közelinek ítélte meg az elkövetőt. 1985-ben

³² SVARTVIK 1968.

³³ ÜRMÖSNÉ SIMON 2023.

³⁴ ÜRMÖSNÉ SIMON 2023.

³⁵ FITZGERALD 2004.

épp 45 éves volt a Chicagóban született Kaczynski, és a nyelvész is számos utalást talált Kaczynski írásában a chicagói újságokra hivatkozva. Fitzgerald prioritásként kezelte, hogy duplikálja és összerendezze a leveleket annak érdekében, hogy bizonyítékként szolgálhassanak a bíróságon. A csapata különböző színekkel végzett kiemelést, és használt oszlopszerű összehasonlításokat az ortografikus és grammatikai kulcsok tekintetében, amelyek során az alábbiakat állapították meg és hajtották végre:

- Bizonyos frazeológiák vagy sémák tűntek fel minden egyes kommunikációban.
- Preskriptív grammatikai és helyesírási szabályok használatát is felfedezni vélték.
- Szólásokat, összetett mondatokat, valamint metaforákat hasonlítottak össze ismert szerzők tollából, továbbá Kaczynski manifestójából.
- Olyan gyakori lexémák felcserélésére bukkantak rá, mint a „to”, a „too” és a „two” felcserélése, valamint a „there” és a „their” helytelen használatára.³⁶
- Olyan szövegezési hasonlóságot is felfedezni vélték, amelyeket más írásból adaptáltak.³⁷

Noha az FBI birtokában már rendelkezésre állt egy szöveg-összehasonlító kezdetleges szoftverprogram, mégis nehezen tudta értelmezni az adatokat, ezért Fitzgerald úgy vélte, hogy a csapata akkor lesz eredményes, ha manuális komparatív technikákat alkalmaz.³⁸ A kezdeti eredmények azt sugallták, hogy Kaczynski magas intelligenciával rendelkezett, tapasztalt betűvető volt, és pedáns grammatikai képességet tudhatott magáénak. Némely szövegezési hasonlóságot is találtak a *The Technological Society and the Beliefs of Luddites* című mű kapcsán, amelynek szerzője az ipari forradalom megjelenését vitatta Angliában a 19. században. Noha Fitzgerald képes volt meghatározni, hogy az említett könyv mely kiadását használta fel Kaczynski, mégsem tudták kideríteni, hogy hol vételezhette meg a kötetet. Egyéb személyazonosítói attribútumokat is megállapítottak, nevezetesen:

- A nyilatkozat formátuma az ötvenes és a hatvanas évekhez köthető (ez is egy kulcs volt Kaczynski életkorához).

³⁶ ÜRMÖSNÉ SIMON 2023.

³⁷ <https://smashnotes.com/p/unstructured/c/james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguist-behind-capturing-unabomber>

³⁸ <https://smashnotes.com/p/unstructured/c/james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguist-behind-capturing-unabomber>

- Olyan terminusok használatát is, mint a „Negro”; „broad”; „chick” (ami szintén a kora meghatározása kapcsán volt nagy segítség).
- Bizonyos aláhúzott szavak, amelyekre nagy súlyt helyezett.
- Olyan distinktív lexémák és frazeológiák használata, mint a: „chimerical” – képzeletbeli; „coreligionist” – hittárs; „delimited” – elhatárolt; „anomie” – anómia; „middle-class vacuity” – középosztálybeli üresség; és a „cool-headed logicians” – higgadt gondolkodású logikatudósok (amely utóbbi kulcsfontosságúnak bizonyult nyomozati szempontból).
- Bizonyos témák felvetése a dokumentumokban, lásd: „Society” – társadalom; „Power” – hatalom; „Technology” – technológia; „Freedom” – szabadság; valamint „Psychology” – pszichológia.³⁹

Egy bizonyos mondat, amely a nyilatkozatban megtalálható volt, szembeötlött Fitzgeraldnak, mivel egyike volt azon hibáknak, amelyet az Unabomber elkövetett. Fitzgerald csak később jött rá a mondat fontosságára a nyomozás során.⁴⁰ Kaczynski a következőket írta: „As for the negative consequences eliminating industrial society well, you can’t eat your cake and have it too.” Fitzgerald furcsának találta ezt a mondatot, már csak azért is, mert nem feltételezte az Unabombreről, hogy ilyen szarvashibát vét egy közismert frázisban, ami így szól eredetileg: „You can’t have your cake and eat it too.”⁴¹ 1996-ban Kaczynski testvérének, Davidnek gyanús lett a bátyja, ezért elküldte az FBI-nak a leveleit, nevezetesen 69 levelet. Akkor merült fel a Kaczynski család gyanúja, amikor elolvasták a *New York Times*nek küldött nyilatkozatot, és abból is egy bizonyos frázisra figyeltek fel: „cool-headed logicians” (higgadt gondolkodású logikatudósok) néven. Nyilvánvaló volt, hogy Ted Kaczynski gyakorta használhatta ezt a terminust a családjában.⁴² Az analízist végrehajtó csoport összehasonlította a „U-Doc”-okat a Manifestóval, azaz a nyilatkozattal, valamint az új leveleket „T-Docs” álnéven, továbbá egyedi témákat, lexémákat, frazeológiákat, irodalmi hivatkozásokat és neveket is megvizsgált bennük. Átfuttatták a dokumentumokon a Z-Index programot, amelynek segítségével

³⁹ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

⁴⁰ ÜRMÖSNÉ SIMON 2023.

⁴¹ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

⁴² <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

számos hasonlóságot véltek felfedezni. A komputer által egymás mellett lévő oszlopokat generáltak a „T-Docs” és a „U-Docs” kapcsán. Vélhetően azért használták a nyelvészek ezt a kezdetleges szisztémát, mert tudták, hogy könnyen bizonyítékként szolgálhat a nyelvész képzettség nélküli esküdtszéknek és a bírónak egyaránt.⁴³ Kiderült, hogy a „T-Docs” számos esetben említi az alábbi lexémákat: „society, power, technology”. Végezetül Fitzgerald ismét megvizsgálta a korábban említett frázist, ami teljes mértékben meggyőzte őt arról, hogy a „U-Docs” és a „T-docs” szövege is Kaczynski írása. A *Saturday Review* szerkesztőjének írt 1970-es levélben Kaczynski a következőket állította: „We will be sacrificing some of the materialistic benefits of technology, but there you just isn’t any other way. We can’t eat our cake and have it too.” Fitzgerald itt döbbsen rá, hogy Kaczynski frazeológiája a 15. századi, közé-pangol nyelven alapszik, mindamelllett helyes is, csak mások használták idáig helytelen módon.⁴⁴ A tengernyi bizonyíték ellenére a nyelvészcsapat szöveg-analízist is végzett, hogy kieszaközöljék a házkutatási engedélyt Kaczynski hegyi kunyhójában. Mivel a bizonyíték meggyőzte a bírót is, ezért elrendelte a házkutatási parancsot, és az Unabombert életfogytiglanra ítélték.⁴⁵ Fitzgerald azt állította, hogy precedensértékű volt a bíró szöveganalízis-elrendelése, amely elősegítette a házkutatási parancsot, és az előtt a nyomozati lehetőség előtt is megnyitotta a kapukat, hogy a jövőben forenzikus nyelvészeket is bevonjanak a nyomozásba.⁴⁶

Az Amanda Birks-akta

A kézzel írott levelek és a hanganyagok mellett az SMS-ek vizsgálata is fontos szerepet kaphat az igazságügyi nyelvészet kapcsán. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a következő angliai eset. 2008-ban Christopher Birksnek le-égett a háza egy tűzesetben, amely során a felesége is meghalt. Birks bátran

⁴³ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

⁴⁴ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

⁴⁵ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

⁴⁶ <https://unstructuredpod.com/100-james-r-fitzgerald-legendary-fbi-profiler-forensic-linguistbehind-capturing-unabomber/>

bizonygatta a hatóságoknak, hogy milyen hősieen mentette ki a lángokból a gyermekeit, miközben Amanda sajnálatos módon bennégett. A tűz okának vizsgálata során megtalálták a feleség holttestét is, ami nem természetes állapotban feküdt a földön, és gyanítható volt az is, hogy a ház sem magától gyulladt ki, ezért az ügyben nyomozás indult emberölés miatt, amely során a férj került a gyanúsítás középpontjába.⁴⁷ Nemcsak a holttest helyzete, de a sérülések is azt sugallták, hogy Amanda már a tüzeset előtt halott volt. A feleség a halála napján több üzenetet is küldött a telefonjáról a családtagoknak, akiknek gyanúsak lettek az üzenetek, mivel az Amandára nem jellemző rövidítések is megtalálhatók voltak az üzenetekben. Mivel a tűzben sajnos elégett Amanda telefonja, ezért időbe telt begyűjteni az SMS-eket a címzettektől. A nyomozás során felkérték Tim Grant igazságügyi nyelvészt, hogy vizsgálja meg Amanda és a férje korábbi üzeneteit. A professzor 200-200 üzenetet vizsgált meg a házaspártól. A szakértő az aznapi üzeneteket összevetette Amanda többi üzenetével, és azt tapasztalta, hogy 12:38 után történik egy nagy fordulat az üzenetekben, amelyben elkezd olyan rövidítéseket használni az írója, amely a feleségére kevésbé volt jellemző: nevezetesen a „just” helyett összevont alakot használ: „jst”, a „don’t” helyett pedig „dnt”-ot. Feltűnőek voltak olyan összevonások, szlengkifejezések és hangkihagyások is, mint: „dnt; now”; „2getha”; „2think”; „4get”. A tárgyalás első napján szembesítették az ellene szóló bizonyítékokkal a férjet, aminek hatására megváltoztatta a vallomását, és elismerte a bűnösségét.⁴⁸

Következtetések

A forenzikus nyelvész szakértők sok esetben ütköznek akadályokba. Nehéz például elemezni a Twitter tweetjeit, ahol kötött számú karaktert lehet csak leütni.⁴⁹ Az elkövető írásbeliségét és szóbeli kompetenciáját tekintve a hiba forrása lehet a nyelvek vagy nyelvváltozatok egymásra hatása, nevezetesen az interferencia is. Jellemzően az anyanyelv hat az idegen nyelvre, illetve az elsődleges, domináns nyelvváltozat más nyelvváltozatokra, de létezik visszafelé ható, ún. backflash interferencia is. A hibák minősége és mennyisége a szerző nyelvi szocializációjától és nyelvi műveltségétől függ, ezért ezekre

⁴⁷ *UK Forensic Linguistics case 2013.*

⁴⁸ *UK Forensic Linguistics case 2013.*

⁴⁹ ÜRMÖSNÉ SIMON – NYITRAI 2021.

nézve is hasznos információkhoz juthatunk.⁵⁰ Az életkor meghatározásakor az okozhat gondot, hogy a nyelvhasználatot a szociokulturális környezet és az iskolázottság is befolyásolhatja. A vidékiek és a határon túliak nyelvhasználata archaikusabb, ezért a szerző idősebbnek tűnhet, mint valójában.⁵¹

Egy nyelvész képes meghatározni a beszélő/szerző származási helyét is. A származási hely alatt elsősorban a szociokulturális közeget értjük. A földrajzi értelemben vett származási hely pedig a földrajzi profilozással határozható meg.⁵² A nyelvi analízis kapcsán a háború sújtotta térségből jövő menekülteknek sokszor nincsenek okmányaik, amivel igazolni tudnák személyazonosságukat. A nyelvi ujjlenyomat megoldás lehet erre a problémára is, ami nem más, mint az egyén nyelvhasználatának feltérképezése: beszéd, írás, dialektus, akcentus, stilometria és a grammatikai jellemzők egyaránt. A nyomozás során kiemelendő az elkövető felkutatása szempontjából az ún. specifikus profilalkotás, mint a nyomozást támogató módszer, amely arra keresi a választ, hogy az elkövető milyen tulajdonságokkal rendelkezik.⁵³ Amikor egy nyomozás egy bizonyos ponton megfeneklik, és a hatóságnak szüksége lesz a szerzőségvizsgálatra, hangfelismerésre, a nyelvi bizonyítékok feltárására, a szöveganalízisére, más szövegekkel való összevetésre vagy az elkövető profilozására, akkor a forenzikus nyelvészhez fordul. Egyszerűen, a bűncselekmény elkövetőjének a felkutatása, valamint a gyanúsított bűnösségének vagy ártatlanságának alátámasztása a legfőbb célja a hatóság és a nyelvész kollaborációjának. S e körben a hatóság lehet akár a büntetés-végrehajtási intézet is, ahol a gyanúsított a szabadságkorlátozó intézkedését tölti.⁵⁴

⁵⁰ FOBBE 2011: 143–176.

⁵¹ SZAKÁCSNÉ FARKAS 2011.

⁵² Lásd bővebben: MÁTYÁS 2020.

⁵³ NYITRAI 2020b.

⁵⁴ CZENCZER 2020.

Felhasznált irodalom

- CZENCZER Orsolya (2014): A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása. In RUZSONYI Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Budapest: Nemzeti Közszerológálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 231–251.
- CZENCZER Orsolya (2020): Örizzük is meg nem is... – A reintegrációs örizet jogintézményének hazai aspektusai. In MADAI Sándor – PALLAGI Anikó – POLT Péter (szerk.): *Sic itur ad astra: Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 121–128.
- FITZGERALD, James R. (2004): *Using a Forensic Linguistic Approach to Track the Unabomber*. In John H. CAMPBELL – Don DENEVI (szerk.): *Profilers*. Exeter, United Kingdom: Prometheus Books, 193–221.
- FOBBE, Eilika (2011): *Forensische Linguistik*. Tübingen: Narr Verlag.
- HUGYECZ Enikő Henriett (2011): Ki a szerző? – Avagy hogyan profiloznak a laikusok? *E-nyelv magazin*, (3).
- Igazságügyi nyelvészet szócikk. *Wikipédia*. Online: https://hu.wikipedia.org/wiki/Igazs%C3%A1g%C3%BCgyi_nyelv%C3%A9szet
- MÁTYÁS Szabolcs (2016): A külföldi bűnelkövetők területi és strukturális jellemzői Magyarországon. In HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, 75–87.
- MÁTYÁS Szabolcs (2018): A szervezett bűnözés kriminálgeográfiai vizsgálata. In FRIGYER László (szerk.): *Nemzetközi jellegű szervezett bűnözés nyomozásának kutatása információ-áramlási szempontból*. Tanulmánykötet I. Budapest: Nemzeti Közszerológálati Egyetem, 134–168.
- MÁTYÁS Szabolcs (2020): *Az elemző-értékelő munka gyakorlati aspektusai*. Budapest: Nemzeti Közszerológálati Egyetem.
- MÁTYÁS Szabolcs (2023): *Bűnözésföldrajz*. Budapest: International Criminal Geographical Association.
- NAGY Levente (2010): Hálózatok a nyelvi profilalkotásban. In BALASKÓ Mária – BALÁZS Géza – KOVÁCS László (szerk.): *Hálózatok kutatás – Hálózatok a társadalomban és a nyelvben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 156–165.
- NYITRAI Endre (2014): Civilnyilvántartások a nyomozásban. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról*. Pécs: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV., 217–224.
- NYITRAI Endre (2015): *Raster Investigation, Casopis Nauoa Ser Pravo*. Ukraine: Natsionalnyi Universytet Ostrozka Akademiya.

- NYITRAI Endre (2018): Az interoperabilitási e-nyomozás alapjai. *Belügyi Szemle*, 66(10), 108–121. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.10.7>
- NYITRAI Endre (2020a): The Advantages and Disadvantages of Tactical Bluff in the Investigation Against Criminal Organisations in Hungary. In *Analele universitatii din Oradea seria relatii internationale si studii europene*. Nagyvárad, 217–228.
- NYITRAI Endre (2020b): The Role of Criminalistics Mentality and Fundamental Questions of Criminalistics in the Investigation. *International Journal of Business and Social Science*, 11(3), 121–124. Online: <https://doi.org/10.30845/ijbss.v11n3a15>
- SEPPÄNEN, Allan (2013): *Forensic Linguistics – Origins and Applications*. Kielipalvelut Language Centre.
- SVARTVIK Jan (1968): *The Evans Statements: A Case for Forensic Linguistics*. Göteborg: Elanders boktryckeri aktiebolag.
- SZAKÁCSNÉ FARKAS Judit (2011): az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájában tartott előadása (2011. november 10.)
- SZAKÁCSNÉ FARKAS Judit – VÁGÓ Jánosné (1988): A kriminalisztikai nyelvész szakértő munkája. *Belügyi Szemle*, 26(4), 93–95.
- SZEGEDI Zoltán (2013): *A kriminalisztikai nyelvészet lehetőségei elektronikus zsarolólevelek esetében*. Budapest: ELTE.
- SZEGEDI Zoltán (2018): *Kriminalisztikai szövegnyelvészet*. PhD-disszertáció. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- UK Forensic Linguistics case. *You Tube*, 2013. május 7. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=ny4JN1DjWoc>
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella (2019): Miben segítik a nyelvi ujjnyomok a nyomozást? *Magyar Rendészet*, 19(1), 65–75.
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella (2023): A területiség szerepe a forenzikus nyelvészetben – a bűnözésföldrajz és a nyelvészet kapcsolódási pontjai. *Bűnözésföldrajzi Közlemények*, 4(1–2), 43–60.
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella – NYITRAI Endre (2021): The phenomena of epidemic crime, deepfakes, fake news, and the role of forensic linguistics. *Információs Társadalom*, 21(4), 86–101. Online: <https://dx.doi.org/10.22503/infars.XXI.2021.4.5>

A kötet szerzői

- BALLA JÓZSEF rendőr ezredes, rendőrségi főtanácsos; általános és fejlesztési dékánhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar; tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK Határrendészeti Tanszék; vezető, Biztonságos Ország – Biztonságos Határ Alprojekt.
- BARABÁS A. TÜNDE tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék; igazgató, főtanácsos, Országos Kriminológiai Intézet.
- BLASKÓ BÉLA ny. rendőr vezérőrnagy; professor emeritus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar.
- BOGOTYÁN RÓBERT bv. ezredes, bv. tanácsos; megbízott tanszékvezető, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék.
- BUDAI NORBERT bv. százados; agglomerációs biztonsági tiszt, Budapesti Fegyház és Börtön.
- BUZÁS GÁBOR rendőr alezredes, rendőr tanácsos; tanszékvezető, adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Igazgatásrendészeti és Nemzetközi Rendészeti Tanszék.
- CHRISTIÁN LÁSZLÓ rendőr dandártábornok; oktatási rektorhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem; egyetemi tanár, NKE Rendészettudományi Kar Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék.
- CZENCZER ORSOLYA bv. alezredes; egyetemi docens, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék.
- CZENE-POLGÁR VIKTÓRIA adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- DELI GERGELY tanszékvezető egyetemi tanár, rektor, Nemzeti Közszerológati Egyetem.
- ÉBERHARDT GÁBOR rendőr ezredes, rendőrségi főtanácsos (a Rendészettudományi Doktori Iskola első között fokozatot szerzett doktora);

- kirendeltségvezető, Határrendészeti Kirendeltség Kiszombor; szakértő, Biztonságos Ország – Biztonságos Határ Alprojekt.
- FANTOLY ZSANETT tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűntető-eljárásjogi Tanszék.
- FORGÁCS JUDIT bv. alezredes; adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűntetés-végrehajtási Tanszék.
- HAUTZINGER ZOLTÁN rendőr ezredes; oktatási dékánhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar; tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK Bevándorlási Tanszék.
- HEGEDŰS JUDIT tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Magatartástudományi Tanszék.
- JANZA FRIGYES ny. rendőr vezérőrnagy; címzetes egyetemi tanár; BM oktatási főszemléző.
- KEREZSI KLÁRA professor emerita, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és Történeti Tanszék.
- KOLTAY ANDRÁS prorektor, Nemzeti Közszerológati Egyetem; elnök, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság.
- KOVÁCS GÁBOR rendőr vezérőrnagy; dékán, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar; tanszékvezető egyetemi tanár, NKE RTK Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék.
- LIPPAI ZSOLT rendőr alezredes; tanársegéd, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék; doktori hallgató, Rendészettudományi Doktori Iskola.
- MAGASVÁRI ADRIENN pénzügyőr alezredes; adjunktus, tanszékvezetőhelyettes, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- MAJOR RÓBERT rendőr ezredes; tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Közbiztonsági Tanszék.
- NÉMETH ZSOLT ny. rendőr ezredes; egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék.
- PADÁNYI JÓZSEF mk. vezérőrnagy; professor emeritus, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; iskolavezető, NKE HHK Katonai Műszaki Doktori Iskola.
- PALLO JÓZSEF bv. ezredes; habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűntetőjogi Tanszék.

- PATYI ANDRÁS prorektor, Nemzeti Közszołgálati Egyetem; iskolavezető,
NKE ÁNTK Közıgazgatás-tudományi Doktori Iskola.
- POLT PÉTER tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszołgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék.
- RÉMAI DÁNIEL rendőr őrnagy; tanszékvezető, Nemzeti Közszołgálati
Egyetem Rendészettudományi Kar Terrorelhárítási Tanszék.
- SALLAI JÁNOS rendőr ezredes; tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti
Közszołgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti
és Történeti Tanszék; iskolavezető-helyettes, NKE RTK Rendészet-
tudományi Doktori Iskola.
- SZABÓ ANDREA pénzügyőr ezredes; nemzetközi ügyekért felelős dékán-
helyettes, Nemzeti Közszołgálati Egyetem Rendészettudományi Kar;
tanszékvezető egyetemi docens, NKE RTK Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- SZENDREI FERENC rendőr ezredes, rendőrségi főtanácsos; tanszékvezető
egyetemi docens, Nemzeti Közszołgálati Egyetem Rendészettudományi
Kar Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék.
- ÜRMÖSNÉ SIMON GABRIELLA egyetemi docens, lektorátusvezető, Nemzeti
Közszołgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Idegennyelvi és Szak-
nyelvi Lektorátus.
- VÁGÓ ZOLTÁN bv. ezredes, bv. tanácsos; főosztályvezető, Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokság Felderítési Főosztály.

